JUSTITIEOMBUDSMANNENS

ÄMBETSBERÄTTELSE

AVGIVEN TILL RIKSDAGEN

ÅR 1967

IVAR HÆGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1967

INNEHÅLL

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

Inledning 9

I. **Redogörelse för ärenden rörande domstols-, åklagar- och exekutionsväsendet samt kriminalvården**

A. Åtal och disciplinär åtgärd

1) Åtal mot häradshövding för dröjsmål med färdigställande av domar och utslag i avgjorda mål m. m. 15

2) Åtal mot biträdande kronofogde för att denne i sin tidigare egenskap av landsfiskal-utmätningsman missbrukat sin ställning genom att taga befattning med och fördröja handläggningen av utsökningsmål rörande hans hustru samt för dröjsmål med besvarande av remiss från JO 32

3) Disciplinär åtgärd mot anstaltsläkare vid fångvårdsanstalt för underlåtenhet att vidtaga erforderliga åtgärder för att utreda om intagen borde överflyttas till psykiatrisk avdelning inom kriminalvården 50

4) Disciplinär åtgärd mot förrådsförman vid fångvårdsanstalt för att han — i syfte att utjämna uppkomna brister — avsiktligen levererat mindre kvantiteter än medföljande reversal utvisade 55

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

1) Fråga om särskilda åtgärder kan anses påkallade för att åstadkomma en jämn fördelning mellan advokater av uppdrag såsom offentlig försvarare 57

2) Sedan reseförbud meddelats misstänkt med föreskrift att passet skulle omhänderhavas av polisen, har förbudet hävts med den inskränkningen att passet alltjämt skulle omhänderhavas av polisen. Hovrätt och JO har olika meningar i frågan om något reseförbud består 63

3) I ett till stöd för yrkande om omyndighetsförklaring av B. L. åberopat läkarintyg angavs att B. L.:s hörande vore utan gagn, enär ärendet ur psykiatrisk synpunkt vore helt klart, men att barnen hade olika intressen och att det ur deras synpunkt vore lämpligt att ombud för B. L. fick tillfälle att yttra sig. Fråga om domstolen bort avgöra målet utan huvudförhandling 68

4) Fråga i ärende angående tillstånd till försäljning av omyndigs fastighet om rätten ägt underlåta bereda den omyndige tillfälle att yttra sig. Tillika fråga huruvida överförmyndaren på grund av jäv bort avhålla sig från att taga befattning med frågan om tillstånd till försäljningen 71

5) Fråga om återkallelse av redan upptagen växelprotest må ske 76

6) I lagsökningsmål yrkas fastställelse till betalning ur fastighet av ränta å intecknad gäld. Fråga om ränta kunde utdömas »tills betalning sker» oaktat talan icke fördes beträffande intecknat kapitalbelopp 80

7) Tillvägagångssättet vid underrättelse enligt 23 kap. 18 § RB 83

8) Fråga om säkerhetspolisens register sätter medborgarnas rättigheter på spel (I och II). Forskare har begärt besked av rikspolisstyrelsen huruvida registrering av kommunister och kommunistsympatisörer ägde rum. Fråga huruvida styrelsen haft laga stöd för att vägra lämna uppgift härom (II). Fråga om en jur. stud. — som genom beslut av länspolischef förvägrats godkännande såsom vaktman — kunde förmenas rätt att taga del av utredningen på vilken beslutet grundats, bl. a. en promemoria från säkerhetspolisen (III) 87

9) Fråga om polisen äger föra register över och fotografera personer som varit misstänkta för kriminell homosexualitet och om det finns risk för att uppgifter ur registret kan komma till obehörigs kännedom 96

10) Fråga om interimistiskt beslut av domstol om hävande av sammanlevnaden mellan makar kan verkställas av utmätningsmannen enligt 37 § UL eller först efter överexekutors förordnande enligt 38 § UL 98

11) Utmätning av muntlig fordran (I) samt förfarandet hos utmätningsmannen medan utmätningsfrågan är föremål för besvärsmyndighets prövning (III). Tillika fråga om dröjsmål med handläggningen av ett utsökningsmål hos överexekutor (II) 100

12) Kriminalvårdsfrågor 107

C. *Framställning och utlåtande till Konungen*

1) Finsk medborgare tillhöriga lösören, som omhändertagits av polisen, har genom olämplig förvaring förstörts. Framställning om ersättning av allmänna medel härför 116

2) Utlåtande över 1963 års JO-utrednings betänkande 117

D. *Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.*

Domstolsväsendet

1) Om dröjsmål med verkställande av förundersökning 126

2) Dröjsmål med sinnesundersökningar i brottmål 127

3) Om tillämpningen av tvingande forumbestämmelser i tvistemål 128

4) Skall i samband med dom å hemskillnad eller äktenskapsskillnad förmyndare förordnas för underårigt barn som ingått äktenskap? 130

5) Får beslag som eljest bort ske underlåtas, då föremålet är omhändertaget med stöd av lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.? 131

6) Kallelse i dispositivt tvistemål av part, som är häktad och vars personliga inställelse icke påfordras av rätten, samt delgivning av sådan kallelse 132

7) Om avgörande av brottmål i den tilltalades utevaro 133

8) Översändande av domar till körkortsregistret 134

9) Ang. delgivning av dom med den som är intagen å rättspsykiatrisk klinik vid kriminalvården 136

10) Tillämpningen av 13 § KK 10 juli 1947 med bestämmelser ang. vissa kostnader vid domstol 137

11) Utbetalande av ersättning som tillerkänts biträde enligt lagen om fri rättegång 138

12) Inbindning av dagboksblad samt av akter i ärenden 139

13) Om domstols lämnande av muntliga upplysningar rörande fastighetsförhållanden .. 140

14) Behöver i mål om betalningsföreläggande grund angivas för ränteyrkande? 141

15) Personundersökning i brottmål 142

16) Smärre fel och brister vid handläggningen av mål och ärenden 144

Polis- och åklagarväsendet

17) Åklagares befogenhet att nedlägga väckt åtal 148

18) Bör åklagare i samband med åtal för checkbedrägeri, då checkarna honorerats av annan kreditinrättning än trassatbanken, förbereda och utföra trassatbankens talan? RB 22 kap. 2 § 151

19) Fråga huruvida i visst fall åklagare bort yrka undanröjande av strafföreläggande 152

20) Ang. hämtning till förhör 153

21) Fråga huruvida polisen äger befogenhet att omhändertaga person, som ansetts ha falskeligen larmat polisen 154

Exekutionsväsendet

22) Om handläggningen hos överexekutor av avhysningsmål, då talan rörande hyresförhållandet samtidigt är anhängigt hos hyresrådet 156

II. Redogörelse för ärenden av förvaltningsrättslig beskaffenhet

A. Disciplinär åtgärd

1) Disciplinär åtgärd mot landskanslist å länsstyrelse för felaktig handläggning av ärende angående flyttning av gravsatt aska 159

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

1) Skall en handling, som under beredningen av ett regeringsärende har utarbetats inom ett statsdepartement och för samråd överlämnats till ett annat departement, anses expedierad från det förra och inkommen till det senare och därmed betraktas som allmän handling? 162

2) Generaldirektör — som av statsråd fått muntligt förhandsbesked om att tillstånd till visst extrauppdrag kunde lämnas — har under lång tid underlåtit att söka Kungl. Majts tillstånd. Tillika fråga om lämpligheten av att högre befattningshavare inom medicinalstyrelsen innehar uppdrag hos försäkringsbolag och av att domare och andra tjänstemän är ledamöter av försäkringsbolagens nämnder för enhetlig bedömning av skadefall 164

3) Bristfällig handläggning hos skolöverstyrelsen och andra skolorgan av ärenden rörande förvisning av elev. Hemställan till skolöverstyrelsen att utfärda anvisningar rörande handläggningen av sådana ärenden 173

4) Fråga om tillfälle bör beredas sökande av lärartjänst att, innan tillsättningsärendet avgöres, avhjälpa smärre brister i ansökningshandlingarna 187

5) I tjänstetillsättningsärenden förekommer att upplysningar om olika sökande under hand införskaffas. De inhämtade uppgifterna dokumenteras icke och betraktas såsom förtroliga. Denna praxis har ansetts oförenlig med offentlighetsprincipen och medför risk för att avgörandena grundas på oriktiga uppgifter (I och II). En ändring av denna praxis har ansetts önskvärd och aktualiserar fråga om utsträckt sekretessskydd (I). Tillika fråga om myndighet är skyldig att till sökande redovisa källan till en under hand inhämtad, oriktig uppgift, som påverkat utgången av tjänstetillsättningsärende (II) 192

6) I samband med uppkommen fråga om fel begåtts inom skolöverstyrelsen vid utarbetandet av prov till studentskrivning i engelska och om omskrivning borde ske har befattningshavare vid styrelsen underlåtit att lämna fullständiga upplysningar och gjort missvisande uttalanden 207

7) Fråga om skolstyrelse haft skäl att avslå ansökan om upplåtelse av skollokal för vissa aftonkurser i maskinskrivning, anordnade av ett privat företag, som även bedrev försäljning av skrivmaskiner 223

8) Fråga om kyrka får upplåtas för vigsel i frikyrklig ordning 228

9) Fråga om kommun ägde att av person, som icke hade annan inkomst eller tillgång än folkpensionen, tillgodoräkna sig högre ersättning för vård å ålderdomshem än som motsvarade folkpensionen minus avdrag för fickpengar. Hemställan till socialstyrelsen om utfärdande av råd och anvisningar om formerna för träffande av avtal med vårdtagare om avgift för vård på ålderdomshem, om skyldighet för socialhjälpsberättigad att bidraga till vårdavgiften, om rätten att uppbära vårdtagares folkpension och om innebörden av åliggandet att utge fickpengar 238

10) I samband med delgivning av beslut om omhändertagande av barn för samhällsvård skall vårdnadshavaren och barnet, om det fyllt 15 år, anmodas skriftligen förklara om han samtycker till att beslutet verkställes. Med hänsyn till beslutets vittgående rättsverkningar har det ansetts önskvärt att den delgivne får en skriftlig redogörelse för de befogenheter som tillkommer barnavårdsnämnden på grund av beslutet. Framställning till socialstyrelsen om utarbetandet av sådan redogörelse 247

11) Underåriga som omhändertagits för samhällsvård och som av barnavårdsnämnd placerats i enskilt jordbrukarhem klagar över att de använts till arbete i alltför stor utsträckning och att de fått för litet fickpengar för sitt arbete. I anledning av i ärendet framkomna brister med avseende å tillsynen över de omhändertagnas arbetsförhållanden och rätt till skälig ersättning för sitt arbete har framställning gjorts till socialstyrelsen om utfärdande av råd och anvisningar till barnavårdsnämnderna i dessa hänseenden 253

12) Sedan samhällsvården för ett barn, som placerats i fosterhem, förklarats avslutad i anledning av framställning från modern att själv få ta hand om barnet, vägrar fosterföräldrarna att lämna barnet från sig. Kritik mot länsstyrelse för att den, genom utdragen (tvåårig) handläggning av ärenden rörande handräckning för utlämnande av barnet och rörande besvär över av barnavårdsnämnd meddelat flyttningsförbud, påverkat utvecklingen av fosterbarnsförhållandet 274

13) Socialnämnd har medverkat till flyttning av socialhjälpsbehövande utan att taga kontakt med socialnämnden i inflyttningskommunen och utan att verkställa den utredning i övrigt som varit påkallad med påföljd att de behövande icke fått tillfredsställande hjälp 280

14) Rektor vid yrkesskola har meddelat samtliga elever att permissionerna skulle indragas, om visst tillgrepp inte uppklarades. Förfarandet har ansetts felaktigt 294

15) Fråga om det fanns tillräckliga skäl att vägra den som tidigare vårdats på sinnessjukhus att taga del av den beträffande honom förda journalen 295

16) Journal rörande person som vårdats på mentalsjukhus har utlämnats till professor som icke behövde journalen för sin tjänst och som använt uppgifter ur journalen för att bemöta ett tidningsinlägg av den journalen rörde 298

17) Landstingsdirektör har vägrat tidningsmän att taga del av förvaltningsutskottets diarium. Tillika fråga om handling som i tjänsten inkommit till befattningshavare hos landstinget bör diarieföras 302

18) Fråga om nykterhetsnämnd ägde betäffande posttjänsteman, som var föremål för nämndens behandling, taga kontakt med dennes överordnade och att till postverket på begäran utlämna uppgifter rörande tjänstemannens förhållande i nykterhetshänseende 311

19) Sedan beslut av kyrkofullmäktige rörande avgifter för upplåtelse av urnnischer i ett columbarium överklagats, har en professor på uppdrag av ombud för församlingen avgivit utlåtande om lagligheten av beslutet. Fråga om utlåtandet vore att anse såsom avgivet i en rättstvist och därför kunde hållas hemligt och om kyrkorådet ägt att upprepade gånger bordlägga en av klaganden framställd begäran att få ta del av utlåtandet. Tillika fråga om kyrkonotarie kunde anses skyldig till tjänstefel genom underlåtenhet att lämna kyrkorådet erforderliga råd 316

20) Äger den som beviljats byggnadslov på egen risk påbörja arbetet innan beslutet vunnit laga kraft 325

21) Fråga om byggnadslov för ianspråktagande av byggnad för annat ändamål än det vartill byggnaden förut varit använd, må tidsbegränsas 327

22) Fråga huruvida det är lämpligt att den, som sysslar med tomtexploateringsverksamhet inom en kommun, är ledamot av kommunens byggnadsnämnd 329

23) Fråga bl. a. om kontorsbiträde som i god tro uppburit lön för sju månader enligt för hög löneklass var pliktig att återbetala vad hon för mycket uppburit och om kvittning kunde mot hennes bestridande ske genom avdrag å lön 334

24) Fråga om lantbruksnämnd i sin rationaliseringsverksamhet äger beakta sociala och humanitära synpunkter 338

25) Fråga om tillfälle bör beredas den, som genom avlämnande av mantalsuppgift framställt yrkande om att bli mantalsskriven i viss kommun, att yttra sig, innan beslut om avförande ur mantalslängden fattas 340

26) Fråga om lotteriförordningen är tillämplig med avseende å bingospel, anordnat av idrottsförening 346

27) Fråga om lämpligheten av viss polismyndighets praxis att till kontrollant för lotteri alltid utse en polisman 350

28) Fråga om det förelåg skyldighet för polismästare att utfärda tjänstgöringsbetyg för person som slutat anställning vid polisverket 8 år tidigare 357

29) Fråga om viss uppgift bort intagas i tjänstgöringsbetyg 359

30) Sekreterare i naturvårdsråd i ett län har förespeglat läkare, som genom att placera avfall i en skog gjort sig skyldig till straffbar förseelse, att polisanmälan ej skulle ske, om läkaren betalade 300 kr. till en hembygdsförening. Fråga om sekreteraren var underkastad tjänstemannaansvar och om förfarandet innefattade tjänstefel 366

31) Fråga om beslut om arbetsgivaransvar för preliminär skatt kan anses röra arbetstagaren och om tillfälle därför bör beredas honom att yttra sig över utredning, innan beslut meddelas 367

32) Sedan arrenderätten till stad tillhörig mark överlåtits på H. samt denne begärt tillstånd till överlåtelsen, förklarade drätselkammaren, utan att yttra sig om framställningen, att staden var villig att utarrendera marken till H. på kortare tid och till högre arrende än enligt gällande arrendekontrakt. Förfarandet som var ägnat att medföra förlust för överlåtaren har ansetts oförenligt med stadens civilrättsliga förpliktelser och därför oriktigt 373

33) Oriktiga anteckningar om underlag för beräkning av skogsvårdsavgift har ansetts skola rättas i den ordning som är stadgad för uppbördsmål och ej taxeringsbesvärsvägen. I anledning av skiftande praxis har åtgärd vidtagits i syfte att vinna enhetlig praxis 376

34) Tillvägagångssätt vid skönstaxering 381

35) Sedan kommunalfullmäktige tillstyrkt rusdrycksutskänkning i viss lokal dels under återstoden av löpande oktrojperiod och dels under därpå följande fyraårsperiod har länsstyrelsen genom särskilda beslut — meddelade av olika tjänstemän — först givit tillstånd till utskänkning under förstnämnda period och kort därefter, utan att nytt material av betydelse tillkommit, vägrat tillstånd för följande period. Fråga om betydelsen av kravet på en enhetlighet och konsekvens i myndigheternas handlande. Tillika fråga om det finns fog för tillämpad praxis att i fall som det förevarande förvägra vederbörande restauratör besvärsrätt 386

36) Skolstyrelse har meddelat förbud för eleverna att utan tillstånd lämna skolans område under håltimmar, lunchrast och andra raster. Fråga om lämpligheten av dylikt förbud. Tillika fråga om elevråd varit utsatt för påverkan att utträda ur samorganisation 397

C. *Framställningar och utlåtanden*

1) Framställning om åtgärder i syfte att giva de renskötande samerna bättre möjligheter att själva tillvarataga sina av lagen erkända rättigheter och att hindra att intrång däri göres utan tillräckliga skäl och utan rimlig ersättning 405

2) Praxis i fråga om skattskyldighet för lön under tjänstgöring utomlands har varit mycket skiftande. Orsakerna härtill. Framställning om revision av bestämmelserna om bosättning i riket såsom villkor för rätt till samhällsförmåner i syfte att åstadkomma en rättvis avvägning mellan förefintlig skyldighet att gälda skatt för lön under tjänstgöring utomlands och rätt till olika samhällsförmåner under utlandsvistelse. Tillika fråga bl. a. om den, som från myndighet inhämtat upplysning att skattskyldighet icke förelåg men långt senare beskattats, bör få gottgörelse för skada till följd av att han, i förlitan på beskedet, påtagit sig utgifter för familjen som han icke skulle ha ansett sig ha råd till om han vetat att skattskyldighet förelåg 422

3) Framställning om utredning av behovet av skydd för fastighetsägare mot verkningarna av långvariga provisoriska byggnadsförbud 463

4) Framställning om införande av bestämmelser om ersättning till enskild part för inställelse vid förhör i nykterhets- och barnavårdsärenden 479

5) Framställning om ändring av det vid kungörelsen den 18 april 1947 (nr 186) om upprättande av röstlängd för val till riksdagens andra kammare samt av kommunal röstlängd fogade formuläret nr 3 492

6) Framställning om komplettering av utredningen i ärende rörande tillsättning av professur i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs universitet i syfte att säkerställa en med hänsyn till professurens ämnesinnehåll objektivt riktig bedömning av de sökandes vetenskapliga skicklighet 494

7) På grund av misskrivning i läkarintyg blev körkortet för en chaufför obefogat återkallat tills vidare i avvaktan på slutligt beslut. Framställning om ersättning av allmänna medel för skada som härigenom tillskyndats chauffören 508

8) Utlåtande beträffande ett av riksdagens revisorer väckt förslag om utredning av den statliga revisionens konstitutionella ställning 515

9) Utlåtande över betänkandet »Vapenfri tjänst» 517

D. *Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.*

1) Offentlighet och sekretess 519

2) Barnavården 523

3) Nykterhetsvården m. m. 531

4) Taxerings- och uppbördsväsendet 539

5) Byggnadsväsendet 547

6) Diverse förvaltningsrättsliga spörsmål 551

Bilagor

I. Förteckning över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från justitieombudsmannen före den 1 januari 1966 och vari under år 1966 åtgärd vidtagits eller vilka vid samma års slut ännu var på Kungl. Maj:ts prövning beroende jämte kortfattad uppgift om ärendenas behandling 561

II. Kortfattat sakregister för åren 1961—1967 566

Till RIKSDAGEN

Jämlikt 18 § i den för riksdagens ombudsmän gällande instruktionen får jag härmed avlämna berättelse angående justitieombudsmansämbetets förvaltning under år 1966.

Härvid får jag till en början meddela att jag begagnat mig av semester under tiderna den 14 februari—den 11 mars och den 5—den 16 september, varvid ämbetet föreståtts av min av riksdagen utsedde ställföreträdare, lagmannen Bengt Sandström. För att få tillfälle att ägna erforderlig tid åt de ur principiell synpunkt viktigaste ärendena och för att nedbringa förefintlig arbetsbalans har jag vidare med stöd av 24 § andra stycket instruktionen för riksdagens ombudsmän uppdragit åt Sandström att under januari, den 5—den 13 februari, den 12 mars—den 25 april, den 30 april—den 13 juni, den 1 juli—den 2 augusti, den 27 augusti—den 4 september, den 17—den 29 september, den 1—den 31 oktober samt den 5 november—den 31 december 1966 förrätta å ämbetet ankommande göromål med avseende å ärenden, vilkas avgöranden jag icke själv förbehållit mig.

I fråga om den ordinarie personalen vid JO-expeditionen har följande förändringar inträffat under år 1966. För beredning utom tjänsterummet av särskilt kvalificerade klagoärenden beviljades kanslichefen C. G. Lidberg av mig fr. o. m. den 4 april 1966 tills vidare befrielse från honom därutöver åliggande tjänstegöromål. Sedan delegerade för riksdagens verk bifallit en framställning från mig om medgivande att förordna kammarrättsassessorn Bertil Wennergren, som varit besvärssakkunnigas sekreterare, att med vikariatslön bestrida å kanslichefen ankommande göromål, meddelade jag sådant förordnande för Wennergren fr. o. m. den 1 juli tills vidare. Den ena byråchefstjänsten vid JO-expeditionen, som blev vakant då föregående innehavare erhöll entledigande fr. o. m. den 1 augusti 1965, har ej heller under 1966 kunnat återbesättas med person, som har avsedda och nödvändiga kvalifikationer. Med utgången av 1966 erhöll hovrättsfiskalen Torkel Gregow på egen begäran entledigande från sin befattning såsom byrådirektör vid expeditionen. Till ny innehavare av denna befattning har utsetts hovrättsfiskalen Tom T:son Thyblad.

På sätt framgår av ämbetsberättelsen till 1966 års riksdag uppgick antalet av de till år 1966 balanserade, under handläggning varande ärendena till 307

Antalet under år 1966 diarieförda ärenden har uppgått till 1 748 (mot 1 438 under år 1965 och 1 461 under år 1964). Av dessa avsåg 29 JO-ämbetets organisation och dylikt. Av återstående 1 719 under år 1966 diarieförda ärenden har anhängiggjorts

genom klagomål	1 553
genom remisser	2
på grund av tidningsartiklar	17
på grund av anmärkning vid inspektion eller eljest på JO:s initiativ	147
Summa balanserade och inkomna ärenden	2 026

Tabell över de verksamhetsområden som berörts av de under år 1966 diarieförda ärendena[1]

Verksamhetsområden	Klagomål	JO:s initiativ	Summa
Domstolsväsendet (utom förvaltningsdomstolar) ..	166	52	218
Åklagarväsendet	106	17	123
Polisväsendet: brottmål	144	2	146
andra polisiära ärenden	73	—	73
Exekutionsväsendet	51	1	52
Kriminalvården	171	1	172
Medicinalväsendet: sinnessjukvården	128	1	129
i övrigt	55	—	55
Nykterhetsvården	41	14	55
Barna- och ungdomsvården	45	22	67
Byggnadsväsendet	32	3	35
Hyresregleringen	13	—	13
Lantmäteriet	16	2	18
Skolväsendet	78	3	81
Taxeringsväsendet	54	7	61
Administrationen i övrigt (avseende andra ärenden än de ovan nämnda)			
centrala statliga verk och nämnder	60	3	63
länsstyrelser	73	14	87
andra lokala organ	55	8	63
Statens affärsdrivande verk	30	1	31
Kyrkliga myndigheter	21	2	23
Kommunala myndigheter (i övrigt)	114	11	125
Kungl. Maj:t i statsrådet och riksdagen	13	—	13
Enskilda sammanslutningar och personer	53	—	53
Förfrågningar, orediga klagomål o. d.	106	—	106

[1]) Åtskilliga ärenden har avsett flera verksamhetsområden.

Av ovannämnda 2 026 ärenden har under år 1966:

1)	till annan myndighet överlämnats	16
2)	såsom återkallade avskrivits	18
3)	utan åtgärd avskrivits	459
4)	efter vederbörandes hörande eller efter annorledes verkställd utredning avskrivits	804
5)	till åtal hänvisats	3
6)	föranlett 8 framställningar till Kungl. Maj:t i 43 ärenden	43
7)	föranlett avgivandet av remissutlåtanden	5
8)	föranlett rättelse, påpekande, erinran eller annan åtgärd	341
	och är vid 1966 års slut:	
9)	i avbidan på infordrad förklaring, påminnelsers avgivande eller annan utredning vilande	169
10)	i avbidan på domstols eller annan myndighets beslut vilande	36
11)	på prövning beroende	132
	Summa	2 026

De under år 1966 beslutade åtalen har riktats

1) mot en häradshövding för dröjsmål med färdigställandet av domar och utslag m. m.;

2) mot en socialdirektör för underlåtenhet att tidigare än som skett vidtaga åtgärd för att bryta vid visst vårdhem rådande praxis att genom inlåsning isolera berusade vårdtagare; samt

3) mot en planeringsdirektör hos ett landsting för tagande av otillbörlig belöning, alternativt grovt tjänstefel, samt mot ordföranden i samma landstings förvaltningsutskott för underlåtenhet att vidtaga erforderliga åtgärder i anledning av vad han erfarit rörande planeringsdirektörens förfarande m. m.

De under året avlåtna framställningarna till Kungl. Maj:t har avsett

1) hemställan om åtgärder i syfte att giva de renskötande samerna bättre möjligheter att själva tillvarataga sina av lagen erkända rättigheter och att hindra att intrång däri göres utan tillräckliga skäl och utan rimlig ersättning;

2) införande av bestämmelser om ersättning till enskild part för inställelse vid förhör i nykterhets- och barnavårdsärenden;

3) ersättning av allmänna medel åt klagande för skada på grund av interimistisk återkallelse av körkort;

4) ändring av det vid kungörelsen den 18 april 1947 (nr 186) om upprättande av röstlängd för val till riksdagens andra kammare samt av kommunal röstlängd fogade formuläret nr 3;

5) ersättning av allmänna medel åt klagande för lösören, som omhändertagits av polismyndighet då klaganden berövats friheten och som förstörts under frihetsberövandet;

6) viss komplettering av utredningen i ärende rörande tillsättning av viss professur i syfte att säkerställa en — med hänsyn till professurens ämnesinnehåll — objektivt riktig bedömning av de sökandes vetenskapliga skicklighet;

7) revision av bestämmelserna om bosättning i riket såsom villkor för rätt till samhällsförmåner i syfte att åstadkomma en rättvis avvägning mellan förefintlig skyldighet att gälda skatt för lön under tjänstgöring utomlands och rätt till olika samhällsförmåner under utlandsvistelse; samt

8) utredning av behovet av skydd för fastighetsägare mot verkningarna av långvariga provisoriska byggnadsförbud.

Sedan Kungl. Maj:t berett mig tillfälle därtill har jag avgivit remissyttranden över

ett av riksdagens revisorer väckt förslag om utredning av den statliga revisionens konstitutionella ställning samt

1963 års JO-utrednings betänkande »Riksdagens justitieombudsmän».

Vidare har jag avgivit yttranden på begäran av chefen för försvarsdepartementet över ett av 1964 års utredning rörande vapenfria värnpliktiga avgivet betänkande »Vapenfri tjänst» samt på begäran av sammansatta konstitutions- och bankoutskottet över betänkande med förslag till effektivisering av riksdagens revisorers verksamhet i den del som avser ändrad ordning för redovisning av revisorernas verksamhet och för inhämtande av förklaringar i de av revisorerna upptagna ärendena.

I anledning av brister och otydligheter i lagstiftningen, vilka uppmärksammats vid prövning av klagomål eller i samband med inspektioner, har handlingarna i ett flertal ärenden överlämnats till vederbörande departementschef eller pågående utredningar för kännedom.

Under år 1966 har jag för inspektion besökt myndigheter i Skaraborgs län. Därvid besöktes

länsstyrelsen,
lantbruksnämnden, länsskolnämnden och länsnykterhetsnämnden,
överlantmätaren,
domkapitlet och stiftsnämnden,
skogsvårdsstyrelsen,
polismästaren i Falköping,
kronofogden i Mariestad,
socialvårdsbyrån i Mariestad,
socialbyrån i Skövde,
barnavårdsnämnderna i Tidaholm, Hjo och Karlsborg,
nykterhetsnämnderna i Hjo och Karlsborg,
häradsskrivarna i Mariestads, Skara, Falköpings, Lidköpings och Töreboda fögderier,

katedralskolan i Skara,
Falbygdens sjukhus,
statens vårdanstalt för alkoholmissbrukare i Gudhem,
erkända nykterhetsvårdanstalten Lindåsen samt
Margretelunds yrkesskola.

Tjänstförrättande justitieombudsmannen Sandström har inspekterat följande myndigheter i Stockholms län:

Södertörns och Svartlösa domsagor,
rådhusrätten i Södertälje,
åklagarmyndigheten i Södertälje samt
polismästaren i Södertälje.

På sätt framgår av de inledningsvis lämnade uppgifterna har antalet klagomål under år 1966 uppgått till 1 553 mot 1 217 under 1965 och 1 239 under 1964. Antalet ärenden som upptagits på JO:s initiativ har uppgått till 164 under 1966 mot 190 under ettvart av åren 1965 och 1964. Härtill kommer 2 remisser. Hela antalet nya ärenden har under 1966 uppgått till sammanlagt 1 719 mot 1 412 under 1965 och 1 434 under 1964. Under år 1966 har såsom framgår av den lämnade redogörelsen avgjorts 1 689 ärenden mot 1 552 under 1965 och 1 417 under 1964. Härigenom har antalet vid årsskiftet 1966/67 balanserade ärenden stigit till 337 mot 307 vid föregående årsskifte och 447 vid utgången av 1964. Av de till 1967 balanserade ärendena har 9 inkommit före 1966; motsvarande siffra vid årsskiftet 1965/66 var 63. Av övriga till 1967 balanserade ärenden, eller 328 ärenden, har 35 anhängiggjorts under första halvåret 1966 och återstoden, eller 293 ärenden, under samma års sista hälft.

Av de före år 1966 inkomna, ännu icke prövade 9 ärendena är icke något färdigberett för avgörande. Det är med stor tillfredsställelse som jag redovisar denna efter en kraftansträngning vunna förändring i arbetsläget i förhållande till tidigare årsskiften. Det är nämligen av största betydelse för JO-ämbetet att ärendena kan avgöras inom rimlig tid efter det de inkommit.

Jag vill tillägga att arbetsmängden inte låtit sig bemästra utan anlitande av extra arbetskraft utöver den ordinarie juristpersonalen i en vida större omfattning än föregående år. Sålunda har under hela året, utöver den ordinarie personalen, anlitats fyra heltidsanställda domstolsjurister och under en del av året tre halvtidsanställda förvaltningsjurister, varjämte tillfällig juristhjälp anlitats för särskilda mål.

Under min semester i februari och mars 1966 besökte jag U.S.A. och Canada. Resan företogs i anledning av en inbjudan att hålla föredrag om JO-ämbetet inför New York Bar Association. På begäran besökte jag ett stort

antal myndigheter i U.S.A. för att lämna upplysning om JO-institutionen. Bl. a. besökte jag senatens subcommittee on administrative practice and procedure i Washington, the legislative assembly i staten Californien, the commission on Judical Qualifications i San Francisco, the New York City Council och the secretary of state i staten Massachusetts samt i Canada provinsen Ontarios regering. Vidare höll jag föredrag vid the Law Schools vid Yale, Harward, New York och Stanford universities samt universitetet i Toronto. Föredrag i samma ämne hade därjämte genom svenska utrikesförvaltningens förmedling ordnats inför ett mycket stort antal sammanslutningar i U.S.A. och i Ottawa i Canada. Utfrågningen efter föredragen visade att intresset för JO-institutionen var enormt. Jag bör tillägga att jag ansett mig oförhindrad att av Ford Foundation mottaga ett belopp av 1 100 dollars för att bestrida kostnaderna för resa till New York och till universiteten i Yale och Harward. I övrigt har jag mottagit ersättning endast från utrikesdepartementet.

Ordföranden i nedre justitierevisionen har på förfrågan uppgivit, att under år 1966 någon förklaring av lag, i den ordning § 20 regeringsformen bestämmer, icke blivit av Kungl. Maj:t meddelad.

I. Redogörelse för ärenden rörande domstols-, åklagar- och exekutionsväsendet samt kriminalvården

A. Åtal och disciplinär åtgärd

1. Åtal mot häradshövding för dröjsmål med färdigställande av domar och utslag i avgjorda mål m. m.

Livgedingets domsagas ägodelningsrätt höll under ordförandeskap av häradshövdingen i domsagan Sven Aminoff huvudförhandling med syn den 23 augusti 1962 i mål angående besvär över förrättning avseende bestämning av gränserna kring fastigheterna Karlsborg 1[1] och Välnäs 3[2] i Fogdö socken, Vårfruberga kommun (J 62/1961). Därvid hördes fyra vittnen. Förhören upptogs på fonetisk väg. Vid förhandlingens slut tillkännagavs att utslag i målet komme att meddelas genom att hållas tillgängligt å rättens kansli i Eskilstuna den 24 september 1962. Efter huvudförhandlingen höll ägodelningsrätten samma dag enskild överläggning, varvid utslag beslutades.

Dagmar Åberg, ägare till fastigheten Karlsborg 1[1], anförde besvär över utslaget, vilka inkom till ägodelningsdomaren den 20 oktober 1962, vid vilken tid utslaget ännu icke fanns tillgängligt. Därvid yrkade hon helt bifall till vad hon i målet anfört samt hemställde »om förlängd tid för besvärsskrivelsens inlämnande» till dess hon erhållit ägodelningsrättens utslag.

Sedan utslaget sedermera den 1 augusti 1963 tillhandahållits, förelade ägodelningsdomaren (Aminoff) Dagmar Åberg i en samma dag avlåten skrivelse att, vid äventyr att hennes besvärstalan eljest kunde bli avvisad, senast den 29 samma månad komplettera besvärsinlagan, varjämte ägodelningsdomaren förklarade att — därest Dagmar Åberg, sedan hon tagit del av ägodelningsrättens utslag, icke önskade fullfölja sin besvärstalan — hon hade att snarast inkomma med skriftlig återkallelse.

I en den 28 augusti 1963 dagtecknad, till Svea hovrätt ställd skrift, som påföljande dag inkom till ägodelningsdomaren, förklarade sig Dagmar Åberg återtaga sin besvärsinlaga.

Med anledning härav meddelade ägodelningsdomaren den 30 augusti 1963 följande beslut.

Sedan Dagmar Åberg den 20 oktober 1962 rättidigt inkommit med besvärsinlaga i anledning av ägodelningsrättens utslag den 24 september 1962 och därvid anhållit om förlängd tid för utvecklande av sin talan, i anledning varav ägodelningsdomaren den 1 augusti 1963 förelagt Dagmar Åberg att senast den 29 i samma månad inkomma med avsedd komplettering, samt

Dagmar Åberg i en under gårdagen hit ingiven skrift förklarat sig återtaga besvärsinlagan, konstaterar ägodelningsdomaren, att anledning till åtgärder jämlikt 21 kap. 55 § andra stycket och 57 § jorddelningslagen icke längre föreligger, enär utslaget av den 24 september 1962 är laga kraftvunnet; till följd härav skall, jämlikt 21 kap. 44 § nyssnämnda lag, ägodelningsdomaren omedelbart å karta och förrättningshandlingar teckna bevis om fastställelsen.

I en den 16 september 1963 till ägodelningsdomaren inkommen skrift anförde Dagmar Åberg, att det ankom på hovrätten att meddela föreläggande om komplettering av besvärsinlagan och att ägodelningsdomarens beslut den 1 augusti 1963 därför icke vore lagligen grundat. Med anledning härav förklarade hon att hon återkallade sin i skriften den 28 augusti 1963 gjorda återkallelse av besvären samt att hon anförde besvär över beslutet den 30 augusti 1963.

I utslag den 25 maj 1965 uttalade Svea hovrätt bl. a. följande.

Ägodelningsdomarens beslut den 30 augusti 1963 har inneburit, att ägodelningsdomaren från vidare handläggning avskrivit Dagmar Åbergs mot ägodelningsrättens utslag fullföljda talan.

Ägodelningsdomarens prövning av parts fullföljdsåtgärder är emellertid enligt 21 kap. 55 § första stycket jorddelningslagen begränsad till frågan, huruvida besvärstalan är fullföljd på föreskrivet sätt och inom rätt tid.

Prövningen av Dagmar Åbergs återkallelse av den fullföljda talan ankommer således liksom prövningen av frågan om hon ägt återtaga återkallelsen på hovrätten.

Enär ägodelningsdomarens förenämnda beslut förty saknar laga verkan, prövar hovrätten lagligt undanröja beslutet.

Ägodelningsdomaren har ej heller varit behörig att meddela sådant föreläggande, som innefattas i skrivelsen den 1 augusti 1963. På grund härav och med hänsyn till innehållet i skrivelsen samt till omständigheterna i övrigt kan Dagmar Åberg icke anses bunden av sin återkallelse av besvären över ägodelningsrättens utslag.

Hinder möter därför icke att till prövning upptaga dessa besvär.

Dröjsmål med expediering av dom hade förekommit även i följande fall.

I mål mellan allmän åklagare, å ena, samt häktade diversearbetaren P. O. J. Hegethorn, å andra sidan, angående grov stöld m. m. (B 432/1962) höll Livgedingets domsagas häradsrätt under Aminoffs ordförandeskap huvudförhandling den 14 och den 17 januari 1963. Därvid hördes en målsägande och sex vittnen. Förhören upptogs på fonetisk väg. Domen avkunnades i parternas närvaro den 17 januari 1963 genom återgivande av domskäl och domslut jämte meddelande av fullföljdshänvisning. Genom domen dömdes Hegethorn för bl. a. grov stöld och förskingring till straffarbete nio månader, vilket straff till en tid av fyra månader skulle anses verkställt genom Hegethorns hållande i häkte; med verkställighet av straffet i övrigt skulle villkorligt anstå under en prövotid av tre år, varunder Hegethorn skulle stå under övervakning.

Åklagaren fullföljde talan mot domen samt hemställde i vadeinlagan om uppskov med utvecklandet av sin talan till den 21 februari 1963, enär han icke haft tillfälle att närmare studera domen. I skrivelser den 21 februari, den 5 och 26 mars, den 26 april samt den 28 juni 1963 till Svea hovrätt, vilka ingivits till häradsrätten — med undantag för skrivelsen den 26 april som med posten insänts till hovrätten, varifrån den synes ha vidarebefordrats till häradsrätten — anhöll åklagaren av samma anledning om ytterligare anstånd med utvecklandet av vadetalan.

Häradsrättens dom synes ha varit tillgänglig för parterna först i mitten av november 1963.

I skrivelse den 25 november 1963, som inkom till domsagan påföljande dag, återkallade åklagaren sin vadetalan. Häradsrättens akt, vadeinlagan jämte övriga skrivelser från åklagaren inkom till Svea hovrätt den 27 november 1963.

Sedan jag i juni 1965 fått kännedom om de beträffande ovannämnda båda mål nu redovisade omständigheterna, infordrade jag genom remissskrivelse den 3 juni 1965 yttrande från Aminoff i de hänseenden som angavs i en vid skrivelsen fogad promemoria (i fortsättningen benämnd remisspromemorian).

I ett den 28 oktober 1965 dagtecknat yttrande framförde Aminoff icke några erinringar mot de ovan relaterade faktiska förhållandena i målen. Som förklaring till dröjsmålen anförde han inledningsvis bl. a. följande.

Arbetsförhållandena vid domsagan var under den period, då de med detta ärende avsedda missförhållandena inträffade mycket ansträngda, vilket han tidigare informerat mig om såväl vid min inspektion av domsagan den 9 maj 1963 som i yttrande över vissa vid inspektionstillfället gjorda iakttagelser. Orsakerna var trefaldiga, *dels* hade tingshuset under pågående kansliarbete blivit helt ombyggt under tiden juni 1961—september 1962, *dels* rådde i fråga om såväl domar- som kanslipersonal en påtaglig underbemanning i förhållande till den ökning av mål och ärenden som sedan några år var skönjbar och *dels* var den tekniska hjälpapparaturen otidsenlig, vilket särskilt gällde ljudupptagningsapparaterna; först i slutet av 1963 installerades tidsenliga sådana i tingshusen i Strängnäs och Eskilstuna.

Rörande anledningen till att ägodelningsrättens utslag i målet J 62/1961 icke tillhandahölls parterna inom föreskriven tid anförde Aminoff i huvudsak följande.

Anledningen till dröjsmålet med utslagets tillhandahållande var i första hand den intensiva brottmålsgången hösten 1962—1963, varav följde såväl att de allmänna tingen blevo väsentligt längre och mer arbetskrävande än normalt som att besvärliga extra ting för huvudförhandling med häktade och likställda började överflöda med en intensitet som var över-

mäktig domsagans domareorganisation, därvid, åtminstone såvitt mina upprepade försök gåvo vid handen, den vid denna tid rådande synnerliga svårigheten att få fiskal insatt som hjälpdomare medverkade till att det prekära läget blev — jag har i något sammanhang fällt uttrycket »abnormt» — svårbemästrat; till dröjsmålet i förevarande fall medverkade jämväl det förhållandet, att jag uppmärksammade att de gjorda vittnesmålsutskrifterna uppvisade påtagliga luckor, särskilt beträffande lämnade uppgifter om gränsstenar och iakttagelser rörande vissa äldre och å lagaskifteskartan utsatta orienteringspunkter (såsom tidigare uthus och liknande), vilka uppgifter ägodelningsrätten vid avgörandet fäst avseende vid; enär dessa uppgifter kunde antagas återfinnas i avsnitt, som utskrivaren betecknat »ohörbart», samt protokollföraren — ts Anderberg var hela hösten 1962 helt i anspråk tagen för sitt eget, då mycket omfattande tingsarbete, fanns icke tillgänglig någon i bevisupptagningen insatt kvalificerad kontrollavlyssnare, förrän jag under tiden för min semester i juli 1963 förfogade över erforderlig tid. Detta blev dock icke fallet förrän efter den 20/7 1963.

Beträffande en i remisspromemorian angiven fråga om hovrätten underrättats om att utslaget icke färdigställts inom föreskriven tid eller om eljest någon åtgärd vidtagits för att minska tidsutdräkten med utslagets färdigställande uttalade Aminoff bl. a. följande.

Någon skriftlig anmälan till hovrätten om dröjsmålet hade han icke avsänt. Däremot tog han under hösten 1962 nästan varje vecka telefonkontakt med hovrättens administrativa avdelning (t. f. byrådirektören Anders Knutsson eller fiskalen Hans Danelius) rörande möjligheten att erhålla fiskal såsom vikarie och orienterade därvid avdelningen om det svåra målbelastningsläget vid domsagan. Några anteckningar om dessa samtal hade han icke gjort och ej heller å administrativa avdelningen hade anteckningar förts därom. Han var emellertid säker på att han efter återkomsten från semester den 20 augusti 1962 satt sig i förbindelse med den administrativa avdelningen (troligen Knutsson) och förhört sig om möjligheterna att få fiskal förordnad för ett 2-dagars brottmål. Han ville minnas, att han därvid underrättats om att antalet fiskaler i tjänst var otillräckligt för hovrättens eget behov samt hänvisats att sätta en förhållandevis lång tid för utslaget i jorddelningsmålet. Troligen i början av oktober hade han utan framgång återkommit i frågan. I mitten av oktober hade han förhört sig om möjligheten att få fiskal förordnad att hålla ett extrating (fyra dagars huvudförhandling i ett brottmål), därvid dröjsmålet med jorddelningsutslaget och det allmänna belastningsläget berörts. Han erhöll (troligen av Danelius) svaret att fiskal icke kunde tillhandahållas för vikariat över flera dagar men utlovades en välvillig inställning till frågan om att förordna fiskal för någon enstaka tingsdag. I enlighet med detta löfte förordnades sedermera fiskaler som ordförande å ett extrating den 31 oktober och ett allmänt ting den 20 november. I syfte att fästa statsmakternas uppmärksamhet å domsagans behov av — förutom tingsdomare — fiskalskompetent biträde

avlät han skrivelser den 8 januari 1963 till hovrätten och den 26 januari samma år till justitiedepartementet med begäran om fiskalskompetent biträde från den 1 april 1963. Därjämte uppvaktade han i frågan i slutet av januari t. f. presidenten i hovrätten samt statsrådet Herman Kling. Vid dessa uppvaktningar framhöll han det dröjsmål med färdigställande av expeditioner, som redan var ett faktum i jorddelningsmålet och i vissa bötesmål samt att sådana dröjsmål med expeditioner kunde befaras få en allmännare förekomst om icke hjälpdomarkraft tillfördes domsagan. Framställningarna fick till följd att f. d. häradshövdingen G. Beling förordnades som hjälpdomare 15/2—30/6 1963, vilket förordnande sedermera i olika omgångar utsträcktes till utgången av 1963 och nyupprättades den 1 oktober 1964 till utgången av juni 1965. Vid JO:s inspektion tillfrågades Aminoff avslutningsvis huruvida det förelåg några avgjorda mål, vari expeditionerna icke medhunnits. Därvid upplyste han att i ett jorddelningsmål (varmed han avsåg nu ifrågavarande mål) dröjsmål förelåg men att han tillsett att den sakägare som var missnöjd bevakat sin talan genom att inkomma med fullföljdsinlaga. Vidare omnämnde han att det förelåg en icke expedierad brottmålsdom, mot vilken åklagaren reservationsvis anfört vad i avbidan på att kunna taga del av utskrift av målsägandens utsaga vid huvudförhandlingen, varmed han åsyftade domen i målet mot Hegethorn. Han hade uttryckt sig optimistiskt om utsikten att inom den närmaste tiden medhinna expeditionerna. JO hade reagerat mot uttrycket att åklagaren anmälde vad reservationsvis, men mer hade icke blivit talat om dessa avgöranden. — I framställning den 4 juni 1963 till Svea hovrätt med hemställan om fiskalskompetent biträde och om fortsatt förordnande för Beling uttalade Aminoff om belastningen våren 1963 att »den otvetydigt ådagalagt den dåvarande domarorganisationens otillräcklighet, vilket medfört en allmän svårighet att medhinna expeditioner» samt tillade följande: »Sålunda eftersläpade särskilt bötesmålen, vilka knappast hunnit expedieras förrän efter 4 veckor, samt hade det i fråga om tre domar under mitt ordförandeskap, vari domskrivningen är förhållandevis omständlig (däribland ett ägodelningsrättsmål) visat sig svårt att få erforderlig tid för det slutliga avfattandet.» Med de tre domarna hade han avsett de båda nu ifrågavarande samt en dom i mål om vårdnad av barn i äktenskap, vilken dom expedierats med fyra veckors försening. Framställningen hade lett till att fiskalskompetent biträde tillförts domsagan från den 1 september 1963.

Rörande i remisspromemorian upptagna frågor om *dels* grunden för ägodelningsdomarens behörighet att förelägga Dagmar Åberg att komplettera besvärsinlagan och att meddela beslutet den 30 augusti 1963, *dels* anledningen till att i kompletteringsföreläggandet intogs uttalandet att Dagmar Åberg — därest hon, sedan hon tagit del av ägodelningsrättens utslag, icke önskade fullfölja sin besvärstalan — hade att snarast inkomma med skriftlig återkallelse anförde Aminoff i huvudsak följande.

Den dag utslaget meddelats, den 24 september 1962, hade Dagmar Åbergs make efterhört utslagets innehåll och därvid förklarat sig missbelåten med detsamma. Ungefär en vecka före besvärstidens utgång hade Aminoff ringt upp makarna Åberg och framhållit bl. a. att Dagmar Åberg för att bevara sin rätt till fullföljd borde åtminstone reservationsvis anföra besvär och samtidigt, under åberopande att utslaget icke förelåg utskrivet, begära ny tid för ingivande av slutlig besvärsinlaga. Han hade ansett den väsentliga innebörden av Dagmar Åbergs den 20 oktober 1962 inkomna skrift vara att hon anmälde laga förfall för att icke ha bestämt huruvida hon önskade fullfölja besvärstalan mot utslaget och begärde utsättande av ny tid att inkomma med slutlig besvärsinlaga. Med beslutet den 1 augusti 1963 hade Aminoff avsett att meddela beslut om utsättande av sådan ny tid. Han hade med stöd av RB 32 kap. 7 § eller i vart fall grunderna för detta lagrum ansett att ägodelningsdomaren vore behörig därtill. Dagmar Åberg hade emellertid i sin anmälan om laga förfall förmält sig anföra besvär och det hade stått klart för Aminoff att hon i följd därav, därest hon inom fristen bestämde sig för att icke fullfölja talan mot utslaget, icke kunde enbart underlåta inkomma med besvärsskrift utan hade att skriftligen återkalla sin besvärstalan. Aminoff hade ansett att Dagmar Åberg i beslutet om utsättande av ny tid borde göras uppmärksam på detta, vilket varit anledningen till passusen att, om hon icke önskade fullfölja sin besvärstalan, hon hade att snarast inkomma med skriftlig återkallelse. Beslutet hade emellertid kommit att formuleras på ett sätt som icke motsvarade den bakomliggande tankegången. Det hade sålunda erhållit formen av ett föreläggande för Dagmar Åberg att komplettera besvärsinlagan. Därigenom hade Aminoff överskridit ägodelningsdomarens behörighet. — Vid meddelandet av beslutet den 30 augusti 1963 hade Aminoff utgått från att i följd av beslutet den 1 augusti 1963 om utsättande av ny tid ägodelningsdomaren ägde besluta över en före fristens utgång framställd begäran om återtagande av besvärsinlagan. Sedermera hade han insett att fråga om besvärsinlagas återtagande tillhörde rättsmedelsinstansens exklusiva prövning, varför han genom beslut den 30 augusti 1963 överskridit ägodelningsdomarens behörighet.

Rörande målet allmän åklagare ./. P. O. J. Hegethorn anförde Aminoff angående anledningen till att domen icke hållits tillgänglig inom föreskriven tid i huvudsak följande.

Om anledningen till dröjsmålet androg jag i skrivelse till hovrätten i samband med aktens insändande den 26 november 1963: Dröjsmålet med insändandet sammanhänger med å ena sidan den tiden januari—oktober 1963 domaravdelningen åvilande osedvanliga arbetsbelastningen (antalet tingsdagar 1/1—30/6 1963 70 st. mot 53 st. motsvarande tid 1962; tiden 1/7 till dags dato uppgår tingsdagantalet till 52 mot 48 motsvarande tid 1962), och å andra sidan den synnerligen underhaltiga fonetiska apparatur varöver domsagan hittills förfogat vars tekniska brister och deras förlamande inverkan på utskriftsverksamheten framträtt markant när — såsom under halva våren 1963 — ett flertal mål med vidlyftig muntlig bevisupptagning förehafts i tät följd samt utskrifter erfordrats i praktiskt taget samtliga mål. Enär i förevarande mål åtalet i hög grad byggt på målsägandens uppgifter — och denne vid ett två dagar omfattande förhör gång efter annan ändrat sina uppgifter i relevanta hänseenden, med ett flertal åtals-

justeringar som följd — hemställde åklagaren, samtidigt som han anmälde att han avsåg att reservationsvis fullfölja vadetalan, att han skulle innan han slutligen bestämde sig i fullföljdsfrågan lämnas tillfälle att ta del av utskrifter av de mera betydelsefulla bevisutsagorna. Till följd av vissa oklarheter beträffande åklagarens och målsägandens slutliga ståndpunkter beträffande vissa av åtalet omfattade föremål varutinnan åtalet för tillgrepp ogillats (av mig och protokollföraren var för sig förda memorialanteckningar voro därvidlag icke entydiga), ansåg jag mig icke kunna slutgiltigt i domen angiva åklagarens ansvarspåståenden i dessa delar innan även jag tagit del av utskrifter av den fonetiska upptagningen av målsägandens vid rätten avgivna utsaga. Denna utskrift kom mig i kontrollavlyssnat skick tillhanda först i slutet av sistlidne oktober, därvid den omedelbart tillsammans med övriga förhörsutskrifter tillställdes åklagaren. Domen förelåg och expedierades den 16 november. På åklagarens särskilda begäran hade med insändandet anstått, tills åklagaren slutgiltigt bestämt sig i fullföljdsfrågan.

Rörande frågan huruvida hovrätten dessförinnan underrättades om att domen icke färdigställts inom föreskriven tid eller om eljest vidtogs någon åtgärd för att minska tidsutdräkten med domens färdigställande anförde Aminoff bl. a. följande.

Sedan han avlåtit skrivelserna den 8 och 26 januari 1963 om behovet av fiskal, höll han regelbunden kontakt med administrativa avdelningen, varvid han framhöll att läget försämrades. Dessa kontakter skedde nog med Danelius, som antagligen utgått från att Belings knytande till domsagan skulle vara tillfyllest för balansens avhjälpande. I vart fall fick Aminoff det beskedet att fiskal icke kunde ställas till ens kortvarigt förfogande för det dåvarande. Emellertid erhöll han domskrivningsledighet under 22 dagar i juli med tingsnotarie som huvudsaklig vikarie. Utskriften av målsägandeförhöret i målet (109 sidor) hade då ännu icke medhunnits. Av denna anledning blev domskrivandet ytterligare försenat. Protokollföraren avlyssnade icke förhöret förrän detta den 12 september 1963 förelåg utskrivet.

I remisspromemorian anmodades Aminoff att inkomma med uppgift på huruvida det förelåg eller under de två senaste åren förelegat något färdigbehandlat mål eller ärende vari dom eller beslut icke färdigställts inom föreskriven tid. Med anledning därav anförde Aminoff i huvudsak följande. Såvitt han kunnat finna förelåg för närvarande icke något mål eller ärende, vari dom eller beslut icke färdigställts inom föreskriven tid. Vid genomgång av de mål, som under hans ordförandeskap handlagts eller avgjorts från och med den 1 juli 1963, hade han uppmärksammat bl. a. följande väsentliga dröjsmål.

T 63/1962. Valo Allonen ./. Clara Bäckström ang. fastighetsköp. Målet handlagt 11 och 12 mars 1964, dom meddelad 31/3 1964, varigenom käromålet ogillades. Parterna erhöllo domsdagen del av domslutet. Dom expedierades först 23/6 1965. Käranden fullföljde vadetalan och akten insändes till hovrätten den 28/6 1965.

I fråga om denna försening har jag intet att andraga till mitt försvar. Vis-

serligen förhöll det sig så, att käranden i ett år 1963 anhängiggjort mål avseende utfående av påstådda löne- och provisionstillgodohavanden tiden 2/5 1955—31/1 1958, i vilket Beling hållit en misslyckad förberedelse, pockade på att med förtursrätt — på grund av anspråkets ålder — få tid utsatt för fortsatt förberedelse. Till en början hade jag utsett fiskalen Fröhling att tjänstgöra som ordförande, men i och med att denne inkallades till militärtjänst uppstod ett annat läge. Enär jag av Belings redogörelse från första förberedelsen förstod att det skulle bli en synnerligen ömtålig förhandling att leda, ansåg jag mig icke böra överlåta den å Fröhlings vikarie, utan — sedan jag först, utan framgång, försökt få käranden att avstå från förberedelse tills Fröhling återkom — beslöt jag att själv leda den första. Sedan jag väl börjat leda ett förberedelsesammanträde, ansåg jag det vara lämpligast att jag fortsatte förberedelsen. Den kom att vara under sju dagslånga förhandlingsdagar tiden 10/4 1964—15/1 1965. Efterarbetet med protokoll från sammanträdena var likaledes besvärligt och tog väsentligt större del av min tingsfria tid i anspråk. Detta nämnes icke som försvar utan som belysning av hur nedslitningen hunnit avtrubba min klarsyn.

Jag vidgår att jag är ensam ansvarig för den försening som härvidlag förelupit och som tyvärr orsakat part förlust. Genom Svea Hovrätts dom den 25/10 1965 har hovrätten, sedan ny bevisning förebragts av Allonen, ålagt Clara Bäckström att till Allonen utge 5.800 kr jämte fem procent årlig ränta. Jag har till Clara Bäckströms ombud, advokaten G. Wetterström, Eskilstuna, utfäst mig att när hovrättsdomen vinner laga kraft till henne utgiva den del av räntan som belöper mellan tidpunkten då akten rätteligen skulle ha insänts till hovrätten — den 28/4 1964 — och dagen för aktens insändande, den 28/6 1965, eller 340 kr (enligt ett av Aminoff till JO-expeditionen ingivet postkvitto har han den 15 december 1965 till Wetterström översänt 340 kronor). — — —

B 341/1964. Åkl. jämte målsäganden Anna Poon ./. H. V. Karlsson och N. S. Enger angående stöld. Hf 6/10 1964. Dom 20/10, DB 287 (åtal ogillat; Enger förpliktad utgiva viss mindre ersättning med 84 kr. jämte kostnader). Anna Poon och Enger — som lämnats information om domens innehåll — har fullföljt vadetalan. Dom tillgänglig först 13/7 1965.

Domen tillhörde gruppen skrivmål och var förhållandevis omständlig att skriva. Även om domsarbetets momentana åsidoläggande till dels sammanhängde med en önskan att få bättre tid för remisskrivande, är jag ensam ansvarig för förseningen.

B 481/1963. Allm. åkl. jämte målsäganden G. Öhrfeldt ./. E. Åsberg ang. åtal för förskingring m. m. Hf 2 — 4/2 1965; dom 4/2, DB 52 (åtal och ersättningstalan ogillad; Öhrfeldt ålagd återgälda statsverket de särskilda kostnader, 3.000 kr., som belöpa å offentlige försvararens tillvaratagande av Åsbergs rätt gentemot Öhrfeldts anspråk). Öhrfeldt har fullföljt vadetalan. Dom exp. till parterna 5/7 1965. Domskrivandet var omständligt. Även om mitt engagemang i övervakningsnämnd just vid tiden för domen var förenat med så mycket krävande arbete att det var förenat med svårigheter att medhinna skrivandet av omständliga domar, vidgår jag att jag är ensam ansvarig för förseningen.

Härjämte redovisade Aminoff 32 mål, vari föreskriven expeditionstid för dom eller beslut överskridits med mellan några dagar och knappt två månader.

Rörande anledningen till dröjsmålen anförde Aminoff följande.

Som en allmän kommentar till dessa dröjsmål kan utsägas att missförhållandena hösten 1963 hade sin grund i att — i syfte att icke tillåta belastningen växa domsagan helt över huvudet — tingen överbelastades i sådan grad att de blevo tungsamma och mycket efterarbetskrävande; under året 1964 avtecknar sig till och från, särskilt under oktober—november, arbetet med att besvara de remisser JO-inspektionen i maj 1963 föranledde såsom en balansinspirerande faktor; och under våren 1965 antydes den hämmande inverkan som övervakningsarbetet — särskilt under första kvartalet — kom att utöva å domsagoarbetet.

Aminoff anförde slutligen, att under de fem år han varit häradshövding arbetsbördan medgivit allenast avkortad semesterledighet, nämligen 36 dagar 1961, 40 dagar 1962, 23 dagar 1963 och 1964 samt 32 dagar 1965.

Med anledning av vad Aminoff anfört rörande sina kontakter med hovrättens administrativa avdelning under hösten 1962 lät jag hålla förhör med hovrättsfiskalerna Anders Knutsson och Christer Leijonhufvud samt inhämta yttrande från hovrättsfiskalen Hans Danelius.

Knutsson, som tjänstgjort vid administrativa avdelningen från hösten 1960 till och med september 1962, uppgav att han icke hade något minne av att han därvid fått kännedom om att vid Livgedingets domsaga förekommit dröjsmål med avfattandet av dom i färdigbehandlat mål, men att han däremot känt till att arbetsförhållandena i domsagan var ansträngda. Leijonhufvud, som tjänstgjort vid administrativa avdelningen från den 1 januari 1962 till och med september 1965, anförde att han icke hade något minne av att under åren 1962—1963 ha fått uppgifter om att i domsagan förekommit dröjsmål med avfattandet av domar i avgjorda mål, att han däremot under den tid han tjänstgjort vid avdelningen haft ett allmänt intryck av att Aminoff hade besvärliga arbetsförhållanden, att han, om denne begärt personalförstärkning för att hinna avfatta dom i ett sedan lång tid avdömt mål, omedelbart skulle ha tagit kontakt med presidenten eller dennes ställföreträdare, varefter utomordentliga åtgärder skulle ha vidtagits från hovrättens sida, att han vid något tillfälle, möjligen våren 1965, ryktesvis hört att Aminoff i något eller några mål icke färdigställt dom eller beslut, trots att meddelande därav skett för lång tid sedan, att detta omgående rapporterats för ställföreträdande presidenten samt att det enligt Leijonhufvuds mening vore alldeles klart att, om Aminoff klart omtalat att betydande dröjsmål förekom med avfattande av domar i färdigbehandlade mål, från hovrättens sida skulle ha vidtagits utomordentliga åtgärder för att råda bot på dessa förhållanden. Danelius uppgav att han tjänstgjort såsom tillförordnad byrådirektör från sommaren eller hösten 1962 till våren 1964, att Aminoff under denna tid vid åtskilliga tillfällen ringt för att framlägga sin syn på personalläget i domsagan och begära personal-

förstärkningar samt att Danelius icke nu kunde erinra sig huruvida Aminoff därvid även meddelat att betydande försening förelåg med avfattande av dom i ett eller flera redan avgjorda mål.

Genom remiss den 11 november lät jag underrätta Aminoff om att han vore misstänkt för att ha gjort sig skyldig till tjänstefel genom

1. det dröjsmål han i målet angående besvär över förrättning avseende bestämning av gränserna kring fastigheterna Karlsborg 1[1] och Välnäs 3[2] i Fogdö socken (J 62/61) låtit komma sig till last med avseende å färdigställandet av utslaget;

2. att — sedan utslaget den 1 augusti 1963 tillhandahållits — i skrivelse samma dag meddela föreläggande för klaganden att inom viss tid komplettera av henne mot utslaget anförda besvär och att i samma skrivelse uttala att — därest klaganden, sedan hon tagit del av utslaget, icke önskade fullfölja sin besvärstalan — hon hade att snarast inkomma med skriftlig återkallelse;

3. att i beslut den 30 augusti 1963 avskriva klagandens mot ägodelningsrättens utslag fullföljda talan från vidare handläggning;

4. det dröjsmål han i målet mot Hegethorn (B 432/1962) låtit komma sig till last med avseende å färdigställandet av domen och expedieringen till hovrätten av akten jämte vadeinlagan;

5. de dröjsmål han i målen Valo Allonen ./. Clara Bäckström (T 63/1962), allmän åklagare m. fl. ./. N. S. Enger m. fl. (B 341/1964) och allmän åklagare m. fl. ./. E. Åsberg (B 481/1963) låtit komma sig till last med avseende å färdigställandet av domarna och expedieringen av akterna till hovrätten.

Samtidigt lämnades Aminoff tillfälle att i yttrande till mig angiva den ytterligare utredning han ansåg sig böra påfordra ävensom anföra vad han eljest aktade nödigt.

I avgivet yttrande anförde Aminoff att han beträffande punkten 2 icke kunde inse, att han därutinnan gjort sig förfallen till tjänstefel.

I fråga om punkterna 1, 3—5 förklarade Aminoff, att han redan i sitt tidigare yttrande vidgått felaktigt förfarande. Beträffande punkten 1 anförde han följande.

Vad punkten 1 angår gör jag gällande, att jag redan innan dröjsmålet inträffat till adm. avdelningen anmält fara för sådant och därefter oavbrutet hållit hovrätten informerad om utvecklingen (ävensom utslagsdröjsmålet) men hela tiden fått veta, att fiskalsbehovet var sådant att endast verkligt allvarliga fall, häradshövdings sjukdom och liknande, för det dåvarande kunde tillgodoses.

Rörande de under punkt 5 angivna målen framhöll Aminoff, att anledningen till dröjsmålen i dessa fall varit den honom åvilande arbetsbördan, därvid han särskilt nämnde bl. a. besvarandet av tolv JO-remisser, hand-

läggningen av två besvärliga och tidsödande tvistemål och verksamheten såsom ordförande i övervakningsnämnd, vilken under våren 1965 sysselsatt honom över 42 timmar i veckan.

Härjämte underströk Aminoff den stora ökning av arbetsbelastningen vid domsagan, som ägt rum under hans tid som häradshövding. Därvid omnämnde han bl. a., att han under 1961—65 handlagt sju mål, i vilka förhandlingarna pågått mellan tre och 18 dagar, samt framhöll att han räknade med att han under åren 1962—64 fullgjort omkring två domares arbetsuppgifter utöver de rena chefsuppgifterna, vilka han uppskattade till omkring 1/4 dagligt dagsverke.

Med anledning av Aminoffs uppgift att han redan före dröjsmålet med färdigställandet av utslaget i jorddelningsmålet till hovrättens administrativa avdelning muntligen anmält fara för sådant dröjsmål och därefter oavbrutet hållit hovrätten informerad om utvecklingen ävensom utslagsdröjsmålet lät jag genom befattningshavare vid min expedition *dels* infordra uppgift från Aminoff huruvida han — utöver nämnda tillfällen i oktober 1962 och januari 1963 — vid ytterligare något tillfälle till hovrätten anmält dröjsmålet med färdigställandet av utslaget i jorddelningsmålet samt huruvida han vid ifrågakomna tillfällen klart uttalat att dröjsmålet gällde avfattandet av ett långt tidigare meddelat utslag, *dels ock* inhämta upplysningar från ställföreträdande presidenten i Svea hovrätt, f. d. lagmannen Sten Björklund.

Aminoff anförde i avgivet yttrande bl. a. följande: Han ville minnas, att han den 6 eller 7 september 1962 per telefon talat med Knutsson om möjligheten att få ledigt från något av de allmänna tingen den 11 eller 18 september för att säkerställa jorddelningsutslagets expedierande. Det överensstämde alltså med hans minnesbild, att något dröjsmål med utslaget ej inträffat vid hans samtal med Knutsson. Vid samtalet i mitten av oktober 1962 med Danelius hade Aminoff redogjort för sina samtal med Knutsson samt tillagt att nu var det befarade eftersläpet med jorddelningsutslaget ett faktum sedan några veckor. Han hade det intrycket att Danelius fattat detta. Rörande målet Valo Allonen ./. Clara Bäckström anförde Aminoff bl. a., att Leijonhufvud vid något telefonsamtal under hösten 1964 — när Aminoff berörde det domseftersläp som förelåg och kunde befaras komma att öka — uttalat att i den föreliggande situationen fick hovrätten försöka se på detta missförhållande med förståelse.

Björklund uppgav bl. a. följande. I hans fickalmanacka var för den 31 januari 1963 antecknat Aminoffs namn, varav torde framgå att denne besökt honom den dagen; han kunde dock icke erinra sig besöket. Han kom däremot ihåg att han haft telefonsamtal med Aminoff angående domsagans behov av arbetskraft. Han hade icke något minne av att Aminoff för honom framhållit att dröjsmål förelåg med färdigställande av expeditioner i ett jorddelningsmål och i vissa bötesmål och att sådana dröjsmål kunde

befaras få en allmännare förekomst om icke hjälpdomarkrafter tillfördes domsagan. Björklund kunde dock icke bestrida att Aminoff sagt detta, men han hade icke något minne därav. Han ansåg dock att han borde ha kommit ihåg en sådan motivering för arbetskraftsförstärkning. Han trodde icke att dessa dröjsmål omnämnts i samband med frågan om sådan förstärkning.

Sedan Aminoff beretts tillfälle att yttra sig över de av Björklund lämnade upplysningarna inkom Aminoff med yttrande, vari han anförde bl. a. följande: Vid uppvaktningen inför Björklund hade han hänvisat till sina två skriftliga framställningar i januari 1963 om fiskalskompetent biträde och framhållit det mycket bekymmersamma arbetsläget i domsagan. Hans minnesbild vore, att han i detta sammanhang tillagt, att hans oro för belastningsutvecklingen syntes honom desto mer befogad som svårigheter redan förelåg att frigöra erforderlig tid för domsskrivning i icke-förtursmål, med påföljd att dröjsmål med färdigställande av expeditioner förelupit icke endast i bötesmål utan sedan en tid även i ett jorddelningsmål. Han hade icke något minne av att Björklund närmare förhört sig om omfattningen av dröjsmålen utan hade minnesbilden att denne tagit avsked med ett beklagande att hovrätten icke kunde lämna någon utfästelse om domarhjälp.

Med anledning av vad sålunda förekommit uppdrog jag den 10 februari 1966 åt byråchefen Per Lundbergh att vid Svea hovrätt väcka och utföra åtal mot Aminoff enligt en av mig samma dag utfärdad instruktion. I instruktionen anförde jag såvitt här är av intresse — efter att ha upptagit ovan redovisade förhållanden — följande.

I. *Dröjsmål med avfattandet av domar*

Stadganden i 17 kap. 9 § (tvistemål) resp. 30 kap. 7 § RB (brottmål) reglerar inom vilken tid efter huvudförhandlingen domen skall meddelas. Sålunda stadgas i 17:9 andra stycket följande.

> Då huvudförhandling ägt rum, skall samma eller sist nästa helgfria dag överläggning hållas och, om det kan ske, dom beslutas och avkunnas. Erfordras på grund av målets beskaffenhet rådrum för domens beslutande eller avfattande, må rätten besluta anstånd därmed; domen skall dock, om ej synnerligt hinder möter, skriftligen avfattas och meddelas inom två veckor efter förhandlingens avslutande. — — —

30:7 RB innehåller motsvarande bestämmelser med bl. a. den skillnaden att rätten endast om rådrum för domens beslutande eller avfattande finnes oundgängligen erforderligt, må besluta anstånd därmed.

I mål eller ärende vid domstol skall expedition, som innefattar dom eller slutligt beslut och som utfärdas för part, tillhandahållas inom en vecka från den dag då domen eller beslutet meddelades. När dom eller beslut

meddelas genom att hållas tillgänglig å rättens kansli skall expeditionen tillhandahållas när domen eller beslutet meddelas (17 § expeditionskungörelsen; motsvarande bestämmelser återfanns i 16 § i den intill utgången av 1964 gällande expeditionslösensförordningen, därvid tiden dock i det förstnämnda fallet angavs till sex dagar).

I 50 kap. 5 § och 51 kap. 5 § RB stadgas, att underrätt skall, om vadetalan i tvistemål resp. brottmål ej avvisas, efter utgången av angivna tid — fyra veckor från dagen för domen — utan dröjsmål till hovrätten insända vadeinlagan med därvid fogade handlingar samt akten i målet. Beträffande jorddelningsmål gäller i detta hänseende särskilda i jorddelningslagen intagna bestämmelser av innehåll bl. a., att ägodelningsdomaren genom kungörelse skall förelägga icke klagande delägare att inom viss tid inkomma med förklaring (21 kap. 55 §) samt att handlingarna först efter utgången av förklaringstiden skall översändas till hovrätten (21 kap. 57 §).

I följd av rättens beslut om meddelande av domarna i förevarande mål ålåg det sålunda Aminoff att i målen B 432/1962 (Hegethorn) och B 481/1963 (allm. åkl. m. fl. ./. E. Åsberg) inom sex resp. sju dagar från dagen för domens meddelande och i övriga förut närmare angivna mål samma dag domen meddelades ha domen definitivt utformad med expeditionsexemplar redo för parterna.

Av utredningen framgår att domarna i förevarande mål icke såsom vederbort å rätt dag funnits tillgängliga i skriftligen avfattat skick utan först långt senare. Dröjsmålet har i de olika målen uppgått till nästan 15 månader (målet Valo Allonen ./. Clara Bäckström), omkring 10 månader (jorddelningsmålet och målet mot Hegethorn), mer än 8½ månad (målet åkl. m. fl. ./. N. S. Enger m. fl.) samt mer än 4½ månad (målet allm. åkl. m. fl. ./. E. Åsberg). Enligt vad Aminoff vitsordat har dröjsmålen berott på att han försummat att tidigare färdigställa domarna.

Det är uppenbart att dröjsmål av så anmärkningsvärd längd som i förevarande mål står i flagrant strid med den grundläggande tankegången bakom 17 kap. 9 § och 30 kap. 7 § RB. Det finns därför starka skäl att närmare granska vilka förhållanden som föranlett tidsutdrakterna. Därvid bör redan från början framhållas att när ett mål nått så långt i handläggningen att allt processmaterial är framlagt och parterna överlämnat målet till domstolens prövning, det för domstolen är ett göromål av hög angelägenhetsgrad och förtursnatur att få målet avgjort. Förturskaraktären av ett sådant mål är grundat på det förhållandet, att förhandlingsskedet är avslutat. Stadgandet i 17:9 resp. 30:7 RB bör från den nu berörda synpunkten uppfattas som en förtursbestämmelse, jämförbar med bestämmelser som med hänsyn till måls karaktär fastställer frister eller i annan form anger förtur.

Intet av målen kan anses ha varit av verkligt vidlyftig beskaffenhet. Huvudförhandlingarna har i tre av dem pågått mer än en dag (åkl ./. Hege-

thorn två dagar; Allonen ./. Clara Bäckström 1½ dag och åkl. m. fl. ./. Åsberg knappt tre dagar). Sedan domarna väl var beslutade, synes själva avfattandet av dessa icke varit särskilt betungande eller krävt någon längre tid.

Att Aminoff innehar en arbetstyngd tjänst och att han under ifrågavarande tid arbetat hårt, har jag ingen som helst anledning att betvivla. Han har dock utan att slutföra arbetet med förevarande domar ägnat sin arbetskraft åt andra arbetsuppgifter. I enlighet med de synpunkter jag förut anfört borde arbetet med färdigställandet av dessa domar ha bedömts som göromål av hög angelägenhetsgrad. I rena undantagsfall kan visserligen övriga förekommande arbetsuppgifter av framträdande förturskaraktär vara av beskaffenhet att under någon eller några dagar få företräde framför ett mål, vari dom eller beslut redan meddelats. Klart är emellertid att det icke är godtagbart att det skriftliga avfattandet av redan meddelade domar uppskjutes till en obestämd framtid på grund av domarens arbetsbelastning. Aminoff synes icke inse detta, vilket jag finner betänkligt. Jag är medveten om att det kan föreligga svårigheter att i ett arbetsprogram, upptagande en mångfald brådskande arbetsuppgifter, inordna en domsskrivning av mera besvärlig beskaffenhet. Aminoff borde därför, när han fann sig icke kunna färdigställa domarna till bestämd tid, ha vidtagit sådana åtgärder att han i erforderlig grad vunnit lättnad i den arbetsbörda, som åvilade honom.

Av utredningen framgår visserligen, *att* Aminoff till administrativa avdelningen i förväg anmält att han befarade att icke medhinna avfattandet av jorddelningsutslaget i rätt tid, *att* han vid upprepade tillfällen i samband med att han begärt tillfälliga eller stadigvarande personalförstärkningar givit hovrätten upplysningar om svårigheterna på grund av det allmänna arbetsläget vid domsagan *samt att* han i framställningen den 4 juni 1963 omtalat, att svårigheter förelåg att medhinna vissa expeditioner och att viss försening förelåg beträffande expeditioner i bötesmål. Någon skriftlig anmälan till hovrätten angående befarad försening med domarna i ifrågakomna mål har Aminoff emellertid icke gjort. Utredningen ger vidare vid handen, att Aminoff varken muntligen eller skriftligen med erforderlig tydlighet till hovrätten anmält de långa dröjsmål, som förekommit med avseende å färdigställandet av i dessa mål meddelade domar. Av nyssnämnda framställning till hovrätten framgår icke alls, att vid denna tidpunkt i två av de av Aminoff åsyftade målen förekom långvariga dröjsmål (åtta resp. fyra månader) med utformandet av domarna.

Aminoff har påstått att han vid min inspektion upplyst mig om att dröjsmål med avfattandet av domarna förelåg i ett jorddelningsmål och ett brottmål samt att han därvid åsyftat förevarande jorddelningsmål och målet mot Hegethorn. Varken jag eller dåvarande byråchefen vid JO-ämbetet Nils Mannerfelt har något minne av att Aminoff lämnat dessa

upplysningar. Jag saknar emellertid anledning att betvivla riktigheten av Aminoffs uppgifter i detta hänseende. Däremot anser jag det uppenbart, att Aminoff ej heller vid detta tillfälle uttryckt sig med erforderlig tydlighet. Om nämligen jag eller någon av mina medhjälpare vid inspektionen fått klart för sig att dröjsmål förelåg med färdigställandet av redan meddelade domar, hade självfallet åtgärder omedelbart vidtagits för att råda bot på dessa missförhållanden. Något annat är uteslutet.

Av utredningen anser jag klart framgå, att man på ansvarigt håll inom hovrätten icke fått kännedom om de högst betänkliga dröjsmålen med färdigställandet av ifrågavarande domar. Om hovrätten erhållit kännedom härom, kan för visst antagas att hovrätten genast skulle ha vidtagit sådana åtgärder att Aminoff omedelbart kunnat ägna sig åt arbetet med avfattandet av domarna.

Det är ett beklagligt förhållande att personalsituationen inom domstolsväsendet är sådan att svårigheter ofta föreligger att tillgodose uppkommande behov av personalförstärkning vid underrätter. Det är därför icke ovanligt att framställningar, vari allmänt åberopas att arbetsläget motiverar extrahjälp vid en domsaga, måste lämnas utan bifall. Det är emellertid mot den bakgrunden synnerligen angeläget att klara besked ofördröjligen lämnas hovrätten i de fall, där en så katastrofal situation föreligger att vederbörande domstol icke kan iakttaga laga tider i ena eller andra avseendet.

I stället för att lämna hovrätten klart besked om dröjsmålen med avfattandet av ifrågavarande domar har Aminoff, som tidigare framhållits, utan att slutföra arbetet med domarna ägnat sin arbetskraft åt andra tjänsteuppgifter.

När Aminoff märkte att han icke hann inom rimlig tid färdigställa de domar och utslag, om vilka här är fråga, och att han icke fick den hjälp från hovrätten han önskade, borde han — om domsskrivningen verkligen tog längre tid i anspråk — ha berett sig tid härtill genom att begränsa utsättandet till huvudförhandling av nya mål av mindre vikt. En sådan lösning av de akuta svårigheterna inverkade icke på arbetsbalansen i dess helhet och låg så nära till hands att det är svårt att föreställa sig att verkliga anledningen till de långvariga dröjsmålen varit någon annan än att domsskrivandet i dessa mål varit för Aminoff på något sätt olustbetonat och att han därför skjutit målen ifrån sig. Det är att märka att domsskrivandet icke i något av målen krävt nämnvärd tid för en rutinerad domare.

De dröjsmål med avseende å domarnas färdigställande, som Aminoff låtit komma sig till last har varit desto mer oförsvarliga, som det, sedan domarna överklagats — vilket varit fallet i samtliga mål — framstod såsom angeläget, att hovrättens avgörande av målen icke försenades genom att akten med domen icke tillställdes hovrätten. Genom dröjsmålen har parterna — och detta kan Aminoff icke ha undgått att inse — under lång tid fått

vänta på hovrättens avgörande av målen. Detta har varit särskilt kännbart för Hegethorn, eftersom denne under en mycket lång tid fått sväva i ovisshet om huruvida åtalet i anledning av åklagarens vadetalan skulle komma att föranleda strängare straff än det av häradsrätten utmätta.

Även med beaktande av vad Aminoff åberopat till sitt fredande finner jag på grund av det anförda för min del uppenbart, att Aminoff — genom de långvariga dröjsmål, som förekommit med avseende å färdigställandet av domarna i förevarande mål, med därav följande försening i fråga om handlingarnas översändande till hovrätten — gjort sig skyldig till tjänstefel.

Ifrågavarande dröjsmål utgör icke några enstaka händelser. Aminoff har själv angivit ytterligare 33 efter den 1 juli 1963 avgjorda mål, i vilka dröjsmål förekommit med färdigställandet av dom eller beslut.

Med hänsyn härtill och till att dröjsmålen i de ovan behandlade målen varit ytterst långvariga, finner jag mig icke kunna underlåta att — för att inskärpa nödvändigheten av att dylika dröjsmål icke förekommer — beivra vad Aminoff låtit komma sig till last i dessa mål.

Med hänsyn till vad i ärendet framkommit rörande Aminoffs arbetsbörda såsom häradshövding synes mig Aminoff böra taga i övervägande om denna arbetsbörda tillåter honom att kvarstå såsom ordförande i övervakningsnämnden.

II. *Skrivelsen den 1 augusti 1963 i jorddelningsmålet*

I likhet med hovrätten anser jag, att Aminoff genom det i skrivelsen den 1 augusti 1963 i jorddelningsmålet meddelade föreläggandet för Dagmar Åberg att inom viss tid komplettera av henne mot ägodelningsrättens utslag fullföljd talan överskridit den befogenhet som tillkom honom såsom ägodelningsdomare. Aminoff har vidgått detta.

Ej heller borde Aminoff enligt min mening i skrivelsen ha intagit uttalandet att Dagmar Åberg, därest hon — sedan hon tagit del av ägodelningsrättens utslag, icke önskade fullfölja sin besvärstalan — hade att snarast inkomma med skriftlig återkallelse, eftersom detta uttalande var klart ägnat att påverka Dagmar Åberg att återkalla besvären.

Med hänsyn till vad Aminoff uppgivit om anledningen till kompletteringsföreläggandet och nämnda uttalande, anser jag emellertid de begångna felen icke vara av så allvarlig beskaffenhet att de behöver föranleda åtal. Jag låter därför bero vid vad i saken förevarit.

III. *Avskrivningsbeslutet i jorddelningsmålet*

I likhet med hovrätten finner jag, att Aminoff genom det i jorddelningsmålet den 30 augusti 1963 meddelade beslutet, varigenom Dagmar Åbergs mot ägodelningsrättens utslag fullföljda talan avskrevs från vidare hand-

läggning, överskridit ägodelningsdomares behörighet. Aminoff har vidgått detta.

Meddelandet av beslutet är ägnat att av allmänheten uppfattas såsom ett försök att förhindra att dröjsmålet med färdigställandet av utslaget kom till hovrättens kännedom. Det tjänstefel som Aminoff sålunda låtit komma sig till last måste därför beivras.

— — — —

Av anförda skäl förordnar jag att åtal skall väckas mot Aminoff i enlighet med vad som upptagits *dels* under punkt I rörande dröjsmål med färdigställande av domar och utslag (i jorddelningsmålet J 62/1961 samt i målen allm. åkl. m. fl. ./. P. O. J. Hegethorn, V. Allonen ./. Clara Bäckström, allm. åkl. m. fl. ./. N. S. Enger m. fl. och allm. åkl. m. fl. ./. E Åsberg) samt med översändandet av handlingarna i dessa mål till hovrätten; *dels ock* under punkt III beträffande det i ovannämnda jorddelningsmål meddelade avskrivningsbeslutet. Ansvar skall yrkas jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen resp. 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel.

Hovrätten yttrade i dom den *30 juni 1966*.

Aminoff har förklarat sig erkänna vad åklagaren lagt honom till last samt underkasta sig ansvar för tjänstefel enligt åtalet.

Hovrätten finner härigenom och genom vad i övrigt förekommit åtalet vara styrkt. De försummelser i tjänsten vartill Aminoff gjort sig skyldig är av beskaffenhet att föranleda ansvar för tjänstefel.

Rörande omständigheterna i samband med de i målet ifrågavarande dröjsmålen med avfattande och färdigställande av utslag och domar har Aminoff anfört bland annat: Han hade under den tid då dröjsmålen inträffat haft en mycket besvärlig arbetssituation med stora svårigheter att medhinna arbetsuppgifterna. Det hade därvid förekommit ett stort antal mål av förturskaraktär eller med flera förhandlingsdagar. Mängden av extra ting hade även varit betydande. Upprepade gånger hade han gjort försök att genom föreställningar till hovrättens administrativa avdelning få domarhjälp till domsagan. Emellertid hade det mött besvärligheter att — medan arbetsbelastningen varit i fortgående ökning — få till stånd tillräckliga personalförstärkningar för att vinna sådan lättnad i arbetsbördan att tid kunnat beredas för avfattande av ifrågavarande domar. Redan innan dröjsmålet med jorddelningsutslaget uppkommit hade han till administrativa avdelningen anmält fara för dröjsmål och därefter oavbrutet hållit hovrätten informerad om utvecklingen ävensom om förseningen av utslaget. I samband med framställningar om arbetskraftsförstärkning hade Aminoff i slutet av år 1962 och början av år 1963 för tillförordnade presidenten Sten Björklund och för tjänstemän vid administrativa avdelningen framhållit att det förelegat dröjsmål med färdigställande av expeditioner i ett jord-

delningsmål och i vissa bötesmål. Den 4 juni 1963 hade Aminoff avlåtit en framställning till hovrätten om arbetskraftsförstärkning. Häri hade med hänsyftning på våren 1963 uttalats, att den dåvarande domarorganisationen vore otillräcklig, vilket medfört en allmän svårighet att medhinna expeditioner, att särskilt bötesmålen släpade efter samt att det beträffande tre domar under Aminoffs ordförandeskap »visat sig svårt att få erforderlig tid för det slutliga avfattandet».

Utredningen i målet ger enligt hovrättens uppfattning icke anledning betvivla riktigheten av Aminoffs uppgift att han vid den tid, då ifrågavarande dröjsmål förekom, hade en tung arbetsbörda. Ej heller finnes skäl ifrågasätta annat än att han med stor energi ägnat sig åt sina arbetsuppgifter. Härtill har man att taga hänsyn vid målets bedömande.

Å andra sidan måste vid åtalets prövning också tagas i betraktande, dels att det är ett viktigt rättssäkerhetsintresse som åsidosättes, då föreskrivna tider för tillhandahållande och expediering av utslag och domar ej iakttages, dels att Aminoff uppenbarligen icke — såsom han bort — för hovrätten otvetydigt klargjort att det i redan avgjorda mål förelegat betydande dröjsmål med avfattande av utslag och domar.

I sitt domslut dömde hovrätten Aminoff jämlikt 25 kap. 4 § strafflagen och 20 kap. 4 § brottsbalken för tjänstefel att böta tjugufem dagsböter å fyrtiofem kronor.

Hovrättens dom, som var enhällig, har vunnit laga kraft.

2. Åtal mot biträdande kronofogde för att denne i sin tidigare egenskap av landsfiskal-utmätningsman missbrukat sin ställning genom att taga befattning med och fördröja handläggningen av utsökningsmål rörande hans hustru samt för dröjsmål med besvarande av remiss från JO

I en den 3 april 1963 hit inkommen skrift anförde juris kandidaten Per Assarson vid advokaten Bertil Bäckströms byrå i Ängelholm klagomål mot landsfiskalen-utmätningsmannen i Västerviks distrikt Sven Waara-Grape under åberopande av i huvudsak följande. Assarson och Bäckström voro var för sig ombud för Algot B. Paulson Aktiebolag, Ängelholm. Bolaget hade haft vissa utmätningsgilla fordringar å Syster Annas Sjukvårdsaffär i Västervik, vilken affär innehades av landsfiskalen Waara-Grapes hustru Alfhild. Vid tre tillfällen hade Bäckström hos utmätningsmyndigheten i Västervik påkallat verkställighetsåtgärder i saken, men i samtliga ärenden hade avsevärda dröjsmål och andra anmärkningsvärda förhållanden förekommit. Assarson hemställde därför om utredning rörande påtalade förhållanden.

Enligt utdrag ur handelsregistret i Västervik innehades berörda affär sedan 1949 av ett handelsbolag, vari Alfhild Waara-Grape jämte annan var delägare. Det upplystes vidare att Alfhild Waara-Grape förestod rörelsen och var firmatecknare.

Klagoskriften remitterades omedelbart till Sven Waara-Grape för upplysningar, men först den 20 september 1963 efter påstötningar från JO-expeditionen inkom en kort förklaringsskrift.

Assarson inkom därefter den 19 oktober 1963 med påminnelser, vari upplystes att ett fjärde verkställighetsärende dåmera anhängiggjorts hos utmätningsmannen.

Den 22 i samma månad begärde jag att landsfogden i Kalmar län skulle verkställa utredning rörande ifrågakomna utsökningsärenden i de avseenden som närmare angavs i en vid remissen fogad promemoria.

Sedan den begärda utredningen igångsatts inkom den 13 december 1963 från Assarson en skrift, vari han — under uppgift att hans huvudmans fordringar och kostnader i ärendena då guldits — förklarade sig återkalla sin här gjorda anmälan mot Sven Waara-Grape.

Jag beslöt att återkallelsen icke skulle föranleda avskrivning av det här anhängiga ärendet.

Den 19 december 1963 inkom den genom landsfogdens försorg verkställda utredningen.

Härefter begärde jag *dels* att länsstyrelsen i Kalmar län skulle inkomma med yttrande i vissa angivna hänseenden, *dels* att landsfogden skulle vidtaga vissa ytterligare utredningsåtgärder ävensom ombesörja sådan delgivning med Sven Waara-Grape som avses i 23 kap. 18 § RB; i en samtidigt översänd promemoria angavs i vilka hänseenden det ansågs föreligga skälig misstanke om brott i samband med handläggningen av de utav Assarson åberopade ärendena.

Länsstyrelsens yttrande jämte därvid fogad utredning inkom den 28 februari 1964 och handlingar rörande de av landsfogden vidtagna åtgärderna den 17 mars 1964.

Efter beslut den 1 juni 1964 delgavs Sven Waara-Grape misstanke om brott i vissa ytterligare hänseenden. Någon framställning om utredning eller yttrande inkom dock ej inom den honom vid denna delgivning enligt RB 23 kap. 18 § förelagda tiden.

När staden Västervik från och med den 1 januari 1960 i judiciellt hänseende förenades med Tjusts domsaga, blev stadsfiskals- och stadsfogdetjänsterna till en början — i avvaktan på Kungl. Maj:ts ställningstagande hur Västervik skulle inordnas i landsfiskalsdistriktsorganisationen — bibehållna. Den 26 februari 1960 förordnade Kungl. Maj:t jämlikt 4 § UL att stadsfogden i Västervik finge, under de i nämnda paragraf stadgade förbehållen, för bestämt fall i sitt ställe till utmätningsman sätta annan person, som av överexekutor därtill godkänts. I enlighet med detta förordnande

antog länsstyrelsen Valter Lundqvist — vilken sedan 1938 haft förordnande som exekutionsbiträde i Västervik — såsom domsverkställare med sådan behörighet som angives i 4 § UL. Sedan stadsfogden i staden frånträtt sin tjänstutövning, blev Lundqvist av länsstyrelsen förordnad att från och med den 7 juli 1960 tills vidare bestrida stadsfogdetjänsten. Enligt Kungl. Maj:ts förordnande blev Västervik från och med den 1 juli 1961 förenat med Södra Tjusts landsfiskalsdistrikt i avseende å utsökningsväsendet, varigenom de på stadsfogden ankommande göromålen överflyttades på landsfiskalen i nämnda distrikt. Landsfiskal i distriktet var då Sven Waara-Grape. Genom här berört beslut upphörde Lundqvists förordnande som stadsfogde.

Med tillämpning från och med den 1 juli 1962 meddelade Kungl. Maj:t ytterligare förordnanden rörande Västerviks inordnande i landsfiskalsdistriktsorganisationen, varvid, såvitt här är av intresse, bestämdes att Södra Tjusts landsfiskalsdistrikt, vari staden ingick, skulle benämnas Västerviks landsfiskalsdistrikt samt att i distriktet skulle finnas en landsfiskalpolischef och en landsfiskal-utmätningsman. Sven Waara-Grape blev av Kungl. Maj:t utnämnd till innehavare av den sistnämnda tjänsten.

Den 12 februari 1962 förordnade länsstyrelsen jämlikt 6 § UL t. f. biträdande landsfiskalen A. Leijonberg att såsom särskild utmätningsman handlägga ärenden rörande den sjukvårdsaffär, vari Alfhild Waara-Grape var delägare och föreståndare, med vilka ärenden Sven Waara-Grape på grund av jäv icke ägde taga befattning. Den 10 juli samma år blev detta förordnande återkallat och förordnande meddelades i stället för »tjänstförrättande biträdande landsfiskalen i Västerviks distrikt», d. v. s. för envar som kunde komma att tjänstgöra i berörda befattning. Såsom biträdande landsfiskaler tjänstgjorde under den följande tiden K. Hansson, Leijonberg, B. Svensson och C.-A. Holmström, dock att tjänsten tidvis var vakant. Den 11 april 1963 återkallades förordnandet och domsverkställaren Hans Oscarsson i Kalmar förordnades att vara särskild utmätningsman dels i fem angivna enskilda mål dels i förekommande skatteärenden, allt i den mån de anginge här ifrågavarande gäldenär. Den 31 maj 1963 förordnades landsfiskalen i Tunaläns distrikt Fritiof Isberg att som särskild utmätningsman handlägga tre angivna enskilda utmätningsmål jämte förekommande skatteärenden beträffande samma gäldenär. Den 14 augusti 1963 meddelades för Isberg nytt förordnande av innebörd att hans behörighet utvidgades att avse jämväl nytillkommande enskilda utsökningsmål beträffande gäldenären.

I skrivelse till landsfogden den 2 juli 1964 upptog jag till en början det förhållandet att Lundqvist, enligt vad som framgått under ärendets gång, under tiden den 1 juli 1961 — början av 1962 tjänstgjort som sådan domsverkställare som avsågs i 4 § UL, oaktat denna bestämmelse genom att

Västervik från och med den 1 juli 1961 beträffande utsökningsväsendet införlivats med landsfiskalsdistriktet icke längre var tillämplig. Jag anförde i denna del bl. a. att det uppenbarligen var otillfredsställande att här under ganska lång tid tillämpats en delegationsordning som icke hade stöd i UL, att varken Sven Waara-Grape eller Lundqvist kunde gå fri från klander för vad som förevarit i denna del samt att med hänsyn till omständigheterna och under beaktande av att det tillämpade systemet, oavsett den formella bristen, icke syntes ha lett till några mera påfallande olägenheter jag dock ansåg mig i denna del ej ha anledning vidtaga vidare åtgärd mot Sven Waara-Grape eller Lundqvist.

I skrivelsen till landsfogden behandlade jag därefter de av Assarson påtalade ärendena samt åtalsfrågor i anslutning därtill. Dessa ärenden, som förekommit till handläggning under tiden hösten 1961—hösten 1963, avsågo följande.

Nr 1. Utmätning på grund av slutbevis i mål om betalningsföreläggande. Fordringen uppgick till 488 kronor 68 öre jämte ränta och kostnader.

Nr 2. Delgivning av ett lagsökningsutslag, avseende en fordran å 473 kronor 99 öre jämte kostnader.

Nr 3. Ny begäran om utmätning på grund av det under nr 1 angivna slutbeviset.

Nr 4. Utmätning på grund av det under nr 2 nämnda utslaget.

Ärende nr 1

Ärendet inkom den 12 september 1961 och fick beteckningen UD nr 336 V/1961. Sven Waara-Grape överlämnade ärendet till Lundqvist i förment egenskap av domsverkställare »för verkställighet i laga ordning». Lundqvist utfärdade följande dag till gäldenären underrättelse om den sökta utmätningen. Ärendet blev därefter liggande en tid, enligt Lundqvist beroende på löfte om avbetalningar. Förrättning för utmätning verkställdes sedan av Lundqvist den 20 oktober 1961, varvid gäldenären enligt protokollet befanns sakna utmätningsbara tillgångar. Redovisningen av ärendet till sökanden blev härefter försummad en tid.

Den 9 november 1961 gjorde Bäckström å borgenärens vägnar en skriftlig förfrågan om ärendets fortgång. Den 20 november 1961 avlät Bäckström ett nytt brev, vari framhölls att svar å det förra brevet uteblivit och att omgående besked önskades.

De nämnda två breven mottogs ostridigt av Sven Waara-Grape. Denne uppgav att han dröjde med besvarandet för att gäldenären skulle få tid på sig att betala.

Beträffande breven uppgav Sven Waara-Grape under utredningen till en början att de funnits i akten i ärendet, men att han tagit ut dem ur denna när akten infordrades av JO-ämbetet; anledningen härtill skulle vara att kopior av breven ändå fanns i JO-ämbetets akt. Sedermera uppgav Lund-

qvist, i vilkens tjänstelokaler utmätningsakten varit förvarad i varje fall under hösten 1961 och början av 1962, att Bäckströms båda brev aldrig överlämnats till honom och att han ej heller eljest fått kännedom om dem. Lundqvist förklarade vidare att om han fått del av breven detta skulle ha lett till att ärendet omedelbart redovisats; vid denna tid låg ärendet på grund av Lundqvists förbiseende oredovisat.

Sedan Sven Waara-Grape fått del av Lundqvists uppgifter, förklarade han att det sannolikt var riktigt att Lundqvist ej fått de berörda breven, att han själv förmodligen »lagt undan» dem och glömt bort att överlämna dem samt att, om Lundqvist fått breven, detta uppenbarligen skulle ha lett till att ärendet redovisats omedelbart. Under utredningen sade Sven Waara-Grape sig skola eftersöka de saknade breven och även andra saknade handlingar beträffande här aktuella ärenden för att lämna dem senare. Handlingarna avhördes dock ej.

I skrivelsen till landsfogden anförde jag i denna del bl. a. följande.

Enligt 6 § UL gällde att utmätningsman ej fick taga befattning med mål, om beträffande detta för honom förelåg omständighet som enligt rättegångsbalken skulle utgöra jäv mot domare. Förekom jäv mot utmätningsmannen var han enligt stadgandet skyldig att genast anmäla det hos överexekutor, som, där jävet prövades lagligt, förordnade annan utmätningsman i den jäviges ställe.

För Sven Waara-Grape hade till följd av hans hustrus ställning i gäldenärsbolaget förelegat jäv som avses i 4 kap. 13 § 4. RB.

Av det i 6 § UL stadgade absoluta förbudet för jävig utmätningsman att taga befattning med målet följde, att han ej ägde att — för den händelse att 4 § UL skulle vara tillämplig — själv sätta domsverkställare i sitt ställe för det bestämda fallet. Detta framgick både därav att 6 § stadgade en särskild ordning för utseende av ersättare och även därav att enligt 1925 års domsverkställarkungörelse utmätningsmannen i viktiga avseenden skulle ha kontrollerande uppgifter med avseende på ärenden som överlämnats till domsverkställare, något som självfallet icke skulle ifrågakomma från den utmätningsmans sida som jävet gäller.

Sven Waara-Grape hade underlåtit att fullgöra den honom såsom utmätningsman åliggande skyldigheten att anmäla jäv till överexekutor. Beträffande frågan i vad mån han tagit befattning med ärendet hade, såsom framgått, redan hans åtgärd att uppdraga verkställigheten åt en under hans kontroll stående »domsverkställare» utgjort en olovlig befattning med ärendet. Vidare hade han tagit olovlig befattning med ärendet genom sitt förfarande med de två från Bäckström i november 1961 erhållna breven. Dessa hade han icke låtit diarieföra och det måste antagas att han avsiktligen hemlighållit dem för Lundqvist, ehuru denne fått i uppdrag att ombesörja ärendets handläggning. Förfarandet hade varit ägnat att fördröja slutredovisningen av ärendet. Breven, som rätteligen bort ingå i akten i ärendet, var

såvitt framkommit försvunna, något som med hänsyn till Sven Waara-Grapes egna uppgifter, fick antagas bero på hans åtgöranden.

Sven Waara-Grapes underlåtenhet att anmäla jäv till överexekutor samt hans olovliga befattning med ärendet i nu angivna hänseenden var uppenbarligen av den allvarliga beskaffenhet att åtal var oundgängligen påkallat. Hans förfarande under ärendets första skede var att bedöma som tjänstefel enligt 25 kap. 4 § SL. Förfarandet från och med det att breven av den 9 och den 20 november 1961 inkommit var dock än allvarligare och syntes vara att betrakta som tjänstemissbruk enligt 25 kap. 1 § SL.

Ärende nr 2

Begäran om delgivning av lagsökningsutslaget framställdes i brev från Bäckström den 7 september 1962. Då närmaste icke tjänstefria dag därefter var måndagen den 10 september fick brevet antagas ha inkommit till landsfiskalsexpeditionen denna dag. I brev den 7 november 1962 framställde Bäckström, under påpekande att ärendet ej avhörts på två månader, begäran att omgående återfå utslaget med vederbörligt bevis om delgivning. Den 13 november 1962 redovisade Lundqvist ärendet med delgivningsbevis. Delgivning hade skett dagen dessförinnan. Den 17 i samma månad hade Alfhild Waara-Grape per brev hos borgenären begärt anstånd med betalningen av sin skuld enligt utslaget.

Lundqvist uppgav att delgivningsärenden vanligen verkställdes omedelbart efter mottagandet samt att han icke kunde tänka sig annan förklaring till här förekommande dröjsmål än att delgivningshandlingen utlämnats till honom någon dag före delgivningsdagen; troligen hade ärendet, när Lundqvist fick det, varit åtföljt av en lapp att det skulle redovisas direkt av delgivningsmannen.

Sven Waara-Grape uppgav att han icke kunde erinra sig tidpunkten för överlämnandet av delgivningsärendet till Lundqvist, att han brukade lämna ut sådana ärenden så gott som omedelbart samt att »han icke kunde erinra sig någon anledning till att han frångått denna princip just i detta fall». Han åberopade vidare att med den stora arbetsbelastning som förekom det var lätt att förbise något ärende.

Såsom biträdande landsfiskaler och i följd därav med behörighet som särskilda utmätningsmän enligt länsstyrelsens förordnande den 10 juli 1962 tjänstgjorde under här aktuella tid först Svensson och sedermera Holmström. Båda förklarade att de ej fått kännedom om delgivningsärendet.

Jag anförde i skrivelsen till landsfogden i denna del följande.

Jävsstadgandet i 6 § UL torde icke kunna anses direkt tillämpligt i avseende å delgivningsärende. Därest någon i sin egenskap av utmätningsman fick en begäran om medverkan för delgivning måste dock anses att han på grund av enligt allmänna grundsatser gällande jävsregler ej ägde taga befattning med ärende, som rörde en nära anhörig.

Det hade varit i Sven Waara-Grapes egenskap av utmätningsman i Västervik som förevarande delgivningsärende kommit i hans hand. Genom att giva en underordnad order att verkställa delgivningen och avgiva redovisning kunde han icke anses ha skilt sig från ansvar för ärendet, eftersom även i sådant fall utmätningsmannen varit skyldig att övervaka att den hos honom begärda åtgärden blev verkställd. Omständigheterna var sådana att det måste antagas att Sven Waara-Grape icke omedelbart utan först i samband med Bäckströms påminnelser lämnat ärendet till Lundqvist och alltså icke endast satt sig över jävshindret utan även fördröjt ärendet. Ett påfallande förhållande var vidare att Sven Waara-Grape undvikit den i och för sig naturliga åtgärden att om ärendet underrätta den som tjänstgjorde såsom biträdande landsfiskal och som innehade särskilt förordnande, åsyftande att undvika jävssituationer i Sven Waara-Grapes ämbetsutövning. Ytterligare borde beaktas det förhållandet att Sven Waara-Grape såväl i ärende nr 1 som — såsom strax skulle framgå — i ärende nr 3 förhalat ärenden som berört hans hustru, varför likartat förhållande framstod som sannolikt även här, helst som hustruns brev den 17 november 1962 visade att hon var i starkt behov av betalningsanstånd. Slutligen var att nämna att Bäckströms påminnelsebrev av den 7 november 1962, som ostridigt mottagits av Sven Waara-Grape, hörde till de handlingar som numera icke blivit återfunna.

För det fall att det likväl icke skulle anses uteslutet att annan än Sven Waara-Grape låtit handlingarna bli liggande och därmed orsakat dröjsmål med delgivningen, kunde Sven Waara-Grape icke rimligen ha varit ovetande om att delgivningen, som ju avsåg hans hustru, ej kom till stånd omgående. Det hade då, eftersom han ej avskurit sig från ansvaret för ärendet, varit hans sak att ingripa.

Jag fann därför åtal böra väckas mot Sven Waara-Grape för att han trots föreliggande jäv tagit befattning med och ansvarat för delgivningsärendet och därvid föranlett eller åtminstone medverkat till att ärendets slutförande blivit otillbörligen fördröjt. Förfarandet torde vara att betrakta i första hand som tjänstemissbruk och i andra hand som tjänstefel.

Ärende nr 3

Såsom förut nämnts hade Alfhild Waara-Grape den 17 november 1962 hos borgenären begärt betalningsanstånd beträffande sin skuld enligt lagsökningsutslaget. Som svar härpå meddelade Bäckström å borgenärens vägnar i brev den 20 november 1962 att, om hon senast den 30 i samma månad inbetalade sin skuld enligt slutbeviset i betalningsföreläggandemålet, borgenären gick med på att hon fick göra avbetalningar med 50 kronor i månaden å skulden enligt lagsökningsutslaget med början den 15 december samt att, om betalningarna ej skedde å utsatta tider, ärendet omedelbart

kom att ingivas för indrivning. Någon betalning av skulden enligt slutbeviset skedde dock icke, varför frågan om betalningsanstånd förföll.

Den 4 december 1962 översände därför Bäckström slutbeviset till Sven Waara-Grape under uttrycklig begäran om omedelbar verkställighet, varjämte begärdes protokoll för det fall att gäldenären sade sig sakna utmätningsbara tillgångar. Den 11 december 1962 begärde Bäckström brevledes omgående besked hur långt ärendet avancerat. Den 15 december 1962 avlät Bäckström följande brev, föranlett av ett samtal som Sven Waara-Grape haft med Bäckströms huvudman.

Sedan vår klient i dag meddelat, att Ni ringt direkt till denne och sagt att fru Alfhild Waara-Grape hade fått vårt medgivande att avbetala 50:— kr. i månaden på det till Eder för verkställighet överlämnade betalningsföreläggandet i rubr. ärende, få vi härmed anhålla om Edert *omedelbara* skriftliga meddelande till vår huvudman om felaktigheten av denna uppgift. Något sådant meddelande har nämligen ej av oss lämnats. Vi anhåller fortfarande enligt våra brev av den 4 och 11 dennes om ärendets *omedelbara verkställighet i sin helhet*. Därest ej så sker kommer vi att hos JO begära utredning om Edra dröjsmål i våra ärenden mot Alfhild Waara-Grape.

Till detta brev fogades avskrift av Bäckströms brev av den 20 november 1962. Den 18 december 1962 gjorde Alfhild Waara-Grape en avbetalning om 100 kronor å skulden enligt slutbeviset. Den 10 januari 1963 avlät Bäckström ett brev, vari han på det bestämdaste begärde redovisning i ärendet senast den 15 i samma månad.

Assarsons klagoskrift inkom, såsom förut nämnts, till JO-expeditionen den 3 april 1963. Remiss till Sven Waara-Grape skedde samma dag. Denne fördröjde besvarandet av remissen till den 18 september 1963. I svaret, som var synnerligen kortfattat och vari helt förbigicks de skrifter Bäckström avlåtit sedan hösten 1962, uppgavs att gäldenären gjort vissa avbetalningar på skulden och att vad som återstod vid tiden för JO-anmälningen, omkring 188 kronor, betalats av gäldenären.

Av klagandens påminnelser framgick att berörda betalning skett samma dag som Sven Waara-Grape avgav sin förklaring hit samt att en därvid icke inberäknad ränta guldits några dagar senare. Ytterligare anfördes att någon redovisning från utmätningsmannen själv i det ärende som här betecknats som nr 3 icke avhörts.

Sven Waara-Grape uppgav i denna del vid polisförhör i huvudsak följande. Han hade ej lagt upp nytt dagboksblad eller ny akt, eftersom slutbeviset tidigare varit inne för verkställighet och därför enligt hans mening kunde gå under det gamla diarienumret. Då han hade betraktat ärendet som en fortsättning av det gamla ärendet nr 366 V/1961, hade han ej »tänkt sig» att överlåta ärendet till den särskilt förordnade utmätningsmannen. Något utmätningsförsök hade han ej gjort då han känt till att gäl-

denären saknade utmätningsbara tillgångar. Han hade anmodat gäldenären att betala direkt till borgenären. Då gäldenären utlovat betalning, hade han »legat på ärendet» i avvaktan på likvid, som så småningom skedde. Han hade ansett ärendet slutredovisat i och med slutlikviden den 30 september 1963.

Beträffande sitt telefonsamtal med borgenären i december 1962 förklarade Sven Waara-Grape att han utom tjänsten på uppdrag av gäldenären och i egenskap av make till henne ringt upp borgenären med begäran om rätt till avbetalningar. Till förklaring av att han ansett sig kunna göra telefonframställningen om anstånd för sin hustrus räkning, medan utmätningsärendet var anhängigt, anförde han att handläggningen av ärendet ankommit på Lundqvist och att han själv haft med ärendet att göra endast på hustruns vägnar och icke i tjänsten.

I denna del anförde jag bl. a. följande.

För det fall att Sven Waara-Grape verkligen ansett att den nya verkställighet som begärdes i december 1962 skulle betraktas som en fortsättning av det gamla ärendet, hade detta i och för sig ingen självständig betydelse. Även i sådant fall förelåg nämligen enligt 6 § UL hinder för honom att taga befattning med ärendet och eftersom särskild utmätningsman redan var förordnad för utsökningsmålen rörande berörda gäldenär ankom handläggningen självfallet på denne. Lika klart var att, vare sig nytt eller gammalt ärende förelåg, en på grund av jäv obehörig utmätningsman, som fått handlingarna i saken i sin besittning, var pliktig att till behörig utmätningsman ofördröjligen överlämna dessa handlingar.

Framhållas kunde att då det gamla ärendet för länge sedan var avslutat, Bäckströms nya begäran om utmätning uppenbarligen innebar att ett nytt utsökningsärende anhängiggjordes. Någon diarieföring eller aktuppläggning för nytt ärende skedde dock ej. Men med hänsyn till Sven Waara-Grapes förfäktande av att det skulle vara fråga om en fortsättning av det äldre ärendet, fanns det anledning att påpeka att några anteckningar icke heller gjordes å dagboksbladet i detta ärende och att, såvitt kunnat utrönas, de nya handlingarna ej hade placerats i den gamla akten. De voro numera försvunna.

Vad i denna del förekommit ansåg jag böra föranleda åtal mot Sven Waara-Grape i följande hänseenden. Han hade på grund av sin ställning som utmätningsman fått de här aktuella handlingarna i sin hand. På grund av föreliggande jäv hade det ålegat honom att ofördröjligen överlämna handlingarna till den för ärenden av ifrågavarande slag särskilt förordnade utmätningsmannen och att därefter själv icke vidare taga någon befattning med ärendet. Med åsidosättande härav hade han dock själv behållit och hemlighållit handlingarna och därmed uppsåtligen förhindrat all laga behandling av ärendet. Han hade därjämte i flagrant strid mot sin tjänsteplikt

aktivt engagerat sig å gäldenärssidan i målet genom att vid telefonsamtalet den 15 december 1962 söka utverka anstånd för gäldenären. Förfarandet innefattade ett grovt missbruk av hans ställning och hade medfört förfång för sökanden i ärendet, vilken hindrats från att få ärendet verkställt i laga ordning.

Jag ansåg förfarandet böra bedömas som grovt tjänstemissbruk enligt 25 kap. 1 § andra stycket SL, varvid särskilt åberopades att Sven Waara-Grape hänsynslöst utnyttjat de möjligheter, hans ställning erbjöd, för att i sin hustrus intresse hindra verkställighet och uppnå betalningsanstånd. Anmärkas kunde att klaganden i ärendet härstädes åberopat att borgenären önskat utmätning just i december av den anledningen att gäldenären då till följd av julhandeln kunde förväntas erhålla tillräcklig utmätningsbar lösegendom. Huruvida utmätningsbar egendom då kunnat anträffas, kunde numera ej fastställas eftersom utmätningsförsök förhindrades av Sven Waara-Grape. Det förhållandet att gäldenären vid andra tillfällen befunnits sakna utmätningsbara tillgångar, uteslöt icke att vid denna tid i sjukvårdsaffären — som dock var en kontinuerligt pågående rörelse — skulle kunnat anträffas kontanter eller annan egendom att utmäta. I sammanhanget kunde erinras om att gäldenären den 18 december 1962 själv gjorde en avbetalning å 100 kronor.

I det föregående hade Sven Waara-Grapes telefonhänvändelse till borgenären setts som allenast ett led i ett sammanhängande brottsligt förfarande i avseende å ärende nr 3 och sålunda såsom ingående i det grova tjänstemissbruk som här behandlats. För det fall att telefonhänvändelsen skulle betraktas som ett särskilt brott — vilket kunde tänkas motiverat på den grunden att, medan Sven Waara-Grapes handlande i övrigt skett i hans egenskap av utmätningsman, han kanske befanns ha vid telefonsamtalet handlat helt såsom privatman — hävdades såsom ett andrahandspåstående att telefonframställningen i allt fall utgjorde åsidosättande av tjänsteplikt och alltså tjänstefel. Ett dylikt engagemang i saken av honom såsom privatman måste nämligen anses stå i klar strid mot hans tjänsteplikt, så länge han som tjänsteman icke skilt sig från all befattning med det ärende som var i fråga.

Underlåtenheten att underrätta de biträdande landsfiskalerna om länsstyrelsens förordnande den 10 juli 1962 (ärendena nr 2 och 3).

Enligt länsstyrelsens förut nämnda förordnande den 10 juli 1962 skulle tjänsteförrättande biträdande landsfiskalen i distriktet vara särskild utmätningsman beträffande utsökningsmål och omsättningsskatter som avsåg ifrågavarande gäldenär. Enligt uppgift från länsstyrelsen blev exemplar av förordnandet tillställda landsfogden, Sven Waara-Grape och Leijonberg.

Från och med den 10 september 1962 — eller samma dag som ärende nr

2 torde ha inkommit — tjänstgjorde huvudsakligen Svensson och Holmström som biträdande landsfiskaler i distriktet i olika omgångar fram till våren 1963.

Vid polisförhör upplyste Svensson och Holmström att de icke fått kännedom om berörda förordnande förrän under våren 1963.

I denna del anförde jag i skrivelsen till landsfogden följande.

Såsom chef för berörda utsökningsmyndighet hade Sven Waara-Grape varit skyldig att tillse att de som tillträdde tjänstgöring som biträdande landsfiskal fick kännedom om sådana förordnanden som hade betydelse för deras tjänsteuppgifter. Sven Waara-Grape hade dock under lång tid underlåtit att underrätta Svensson och Holmström om det här ifrågavarande förordnandet. Denna försummelse måste betraktas som ett allvarligt tjänstefel.

Detta tjänstefel stod i visst samband med Sven Waara-Grapes förut behandlade förfaringssätt i ärendena nr 2 och nr 3. Till den del sistnämnda förfaringssätt innefattat hemlighållande av ärendena för den särskilt förordnade utmätningsmannen framstod detta hemlighållande på sitt sätt som en konsekvens av det tjänstefel som nu var i fråga. Sistnämnda tjänstefel hade emellertid också en vidare omfattning och en i förhållande till ärendena nr 2 och nr 3 fristående betydelse i och med att förtigandet av förordnandet haft betydelse även för andra ärenden, i varje fall i vad förordnandet avsåg omsättningsskatter. Ytterligare kunde det sägas vara fristående från ärendena nr 2 och nr 3 i så måtto att hemlighållandet av sistnämnda ärenden kunde förekomma oberoende av om de biträdande landsfiskalerna känt till förordnandet eller icke. Det riktiga syntes med hänsyn till det anförda vara att ur straffrättslig synpunkt betrakta nu ifrågavarande tjänstefel såsom ett särskilt brott, vilket vid åtalet borde upptagas såsom en fristående åtalspunkt.

Beträffande *ärende nr 4*, rörande vilket Assarson i sin påminnelseskrift den 18 oktober 1963 uppgav att advokatbyrån den 20 september 1963 insänt det förut nämnda lagsökningsutslaget för omedelbar verkställighet utan att dittills något avhörts i saken, framgick av utredningen att landsfiskalen Isberg med stöd av sitt förordnande att handlägga bl. a. nytillkommande utsökningsmål rörande den ifrågakomna gäldenären från och med den 27 september 1963 omhändertagit det aktuella målets handläggning och därvid uppburit avbetalningar så att slutredovisning kunnat ske den 23 november 1963.

Med hänsyn till att sålunda Sven Waara-Grape — tydligen utan att själv veta eller i varje fall minnas det — varit skild från det nu aktuella ärendet, fann jag att han icke annorledes än som enskild varit i beröring med ärendet och att därvid icke förekommit något av beskaffenhet att föranleda mitt ingripande.

JO-ärendets fördröjning

Såsom redan antytts fördröjde Sven Waara-Grape även JO-ärendets handläggning. De närmare omständigheterna härvid voro följande.

Sven Waara-Grape fick genom föreläggande och kompletterande telefonbesked från JO-expeditionen klart för sig att av JO-ämbetet begärda upplysningar av honom skulle avgivas senast den 26 april 1963. Utan att ha begärt anstånd dröjde han med remissens besvarande. Vid påminnelse per telefon från JO-expeditionen den 17 juli 1963 utlovade han svar under den närmast kommande veckan. Då svar likväl uteblev anmanades han skriftligen den 5 september 1963 att senast den 12 i samma månad inkomma med svar jämte remisshandlingarna. Ej heller denna anmaning efterkoms, och först efter ytterligare en telefonhänvändelse från JO-expeditionen till honom den 16 september 1963 inkom hans svar den 20 i samma månad.

Enär Sven Waara-Grape vid telefonsamtalet den 17 juli 1963 sade sig ha varit sjuk, gjordes hos landsfogden förfrågan om han varit sjukledig vid något tillfälle under berörda tid, varvid landsfogden upplyste att enligt hos honom tillgängliga handlingar så icke varit förhållandet.

I skrivelsen till landsfogden anförde jag i denna del följande.

Det åsidosättande av givna föreläggande och egen utfästelse i berörda hänseende som förekommit från Sven Waara-Grapes sida var att betrakta som tjänstefel (jämför JO:s ämbetsberättelse 1924 s. 134 och däri gjorda hänvisningar). Hans dröjsmål var att bedöma mot bakgrunden av att dröjsmålet fick antagas stå i samband med en önskan hos honom att förhala ärendet för att det handelsbolag, vari hans hustru var delägare, skulle före avgivandet av hans yttrande hinna fullgöra sina skyldigheter enligt det slutbevis, vars fördröjda verkställighet påtalats i klagomålen. I Sven Waara-Grapes yttrande åberopades sålunda särskilt att betalning skett. Av klagandens i ärendet lämnade uppgifter framgick att den åberopade betalningen skett samma dag som yttrandet avläts.

Jag ville till mitt beslut om åtal i denna del anmärka att det var motvilligt som jag i detta fall avvek från en sedan länge rådande praxis, innebärande att andra medel än åtal användes för att bevaka att den myndigheter och tjänstemän åliggande skyldigheten att tillhandagå JO-ämbetet med begärda upplysningar iakttogs. Berörda skyldighet, som utgjorde en grundförutsättning för att JO-ämbetet skulle kunna fullgöra sina uppgifter, brukade lojalt respekteras så gott som undantagslöst. JO-ämbetet å sin sida eftersträvade i medvetande om många myndigheters stora arbetsbelastning att inom rimliga gränser tillgodose framställda önskemål om anstånd med remissers besvarande.

I förevarande fall hade jag dock funnit att annat ej kunde antagas än att Sven Waara-Grape avsiktligen förhalat ärendet, varför beivran ej kunde underlåtas. Jag ville i sammanhanget nämna att det remissvar, som slutligen inkom från honom, i själva saken icke innehöll mer än elva maskin-

skrivna rader, innefattande endast ett kort — och f. ö. icke rättvisande — referat av vad som förekommit i ärende nr 1 samt uppgiften om att den där aktuella fordringen blivit betald.

Under hänvisning till vad som anförts uppdrog jag åt landsfogden att vid vederbörlig domstol väcka och utföra åtal mot Sven Waara-Grape för hans förfarande i de delar som enligt det sagda skulle bli föremål för åtal.

I skrivelsen till landsfogden behandlade jag härefter vissa ytterligare utsökningsmål avseende Alfhild Waara-Grape, i anledning av att under utredningens gång framkommit uppgifter, som mer eller mindre klart tydde på att Sven Waara-Grape tagit befattning också med andra sådana mål. Av ifrågavarande mål hade flertalet kommit att mer eller mindre ingående beröras i de handlingar som ingick i ett hos länsstyrelsen handlagt ärende, avseende förordnandet för Oscarsson. Sedan länsstyrelsen genom resolution den 28 augusti 1963 överlämnat bland annat akten i nämnda ärende till landsfogden för på honom ankommande åtgärder, hade enligt vad som inhämtats från denne förundersökning inletts, och denna var ännu ej avslutad.

Med hänsyn till att en av landsfogden ledd förundersökning redan pågick samt spörsmålet, huruvida jäv och på grund därav olovlig befattning med de ifrågavarande ärendena kunde ha förekommit, lämpligen borde komma under utredning i samband med denna förundersökning, ansåg jag mig icke ha anledning att igångsätta särskild utredning rörande dessa ärenden. Jag inskränkte mig därför till att till landsfogden redovisa de iakttagelser som här gjorts beträffande de nämnda ärendena.

I skrivelsen till landsfogden upptog jag slutligen till behandling länsstyrelsens tillsyn och beröring i övrigt med i ärendet ifrågakomna förhållanden. I denna del gjorde jag vissa påpekanden i skilda hänseenden men ansåg det oaktat att länsstyrelsens tillsynsverksamhet och befattning i övrigt med här ifrågakomna förhållanden icke företett sådana brister att någon min åtgärd var påkallad.

Sedan landsfogden slutfört den förundersökning, varom tidigare talats väckte han vid *Tjusts domsagas häradsrätt* åtal mot Sven Waara-Grape i enlighet med vad jag uppdragit åt honom ävensom för ytterligare brott, beträffande vilka ansvar yrkades för tjänstemissbruk respektive tjänstefel.

Häradsrätten avgjorde målet genom dom den 9 november 1965. I domen upptogs — i enlighet med åtalet — under åtalspunkt 1 Sven Waara-Grapes ovan under »Ärende nr 1» behandlade förfarande att underlåta anmäla jäv till överexekutor och att taga befattning med målet genom att överlämna det till Lundqvist, ävensom liknande förfarande utav honom med fyra andra utsökningsmål. De delar av åtalet i övrigt, varom jag beslutat, upptogs i domen under åtalspunkterna 2—6 (dock något annan ordnings-

följd än den vari frågorna här tidigare upptagits). I dessa delar yttrade häradsrätten i domen.

Åtalspunkt 1

Sven Waara-Grape har erkänt vad åklagaren lagt honom till last och uppgivit: Han och hans hustru ha icke upprättat äktenskapsförord och ha ej heller sökt boskillnad. Handelsbolagets rörelse har drivits av hustrun och givit dåligt resultat. Den årliga omsättningen har varit cirka 30.000 kronor. Han har hjälpt hustrun att betala skulder. Hon har velat göra rätt för sig, och skuldsumman har efterhand nedbragts. När de ifrågavarande utsökningsmålen inkommo, var det kolossalt genant för honom. Han kände givetvis till gällande föreskrifter om jäv och om domsverkställare, och han är medveten om att han handlade fel. I och med att målen överlämnades till Lundqvist, kände sig Sven Waara-Grape emellertid trygg. Lundqvist skötte sin tjänst perfekt och skulle säkerligen, om Sven Waara-Grape hade anmält jäv, av överexekutor ha förordnats som särskild utmätningsman för berörda mål. Sven Waara-Grape hade efter den 1 juli 1961 en betydande arbetsbörda. De utsökningsmål, som rörde Alfhild Waara-Grape, överlämnades ibland omedelbart till Lundqvist. Ibland dröjde överlämnandet någon dag. Fram till den 1 november 1961 hade Sven Waara-Grape sina ämbetslokaler i polishuset, medan däremot Lundqvist arbetade i rådhuset. Ett kvinnligt biträde, som tjänstgjorde i rådhuset, brukade — ibland flera gånger om dagen — hos Sven Waara-Grape hämta mål och andra handlingar, som skulle överlämnas till Lundqvist. Innan nya mål översändes till Lundqvist, antecknades å varje måls dagboksblad: »Överlämnas till domsverkställaren för verkställighet i laga ordning». Under denna anteckning anbragtes landsfiskalens tjänstestämpel. Sven Waara-Grape räknade med att hans hustru skulle betala sina skulder.

Genom Sven Waara-Grapes erkännande, som vinner stöd av omständigheterna i målet, finner häradsrätten åtalet i nu förevarande hänseenden styrkt.

Gärningarna äro att bedöma i enlighet med åklagarens yrkande.

Åtalspunkt 2

Sven Waara-Grape har erkänt vad åklagaren lagt honom till last, och uppgivit: Han har mottagit de två påminnelserna av den 9 och 20 november 1961 men ej besvarat dem. Anledningen härtill var, att Alfhild Waara-Grape skulle få tid på sig att betala. Påminnelserna diarieförde ej, och Sven Waara-Grape överlämnade dem icke till Lundqvist, eftersom han fann det genant att visa dem. Han samtalade aldrig med Lundqvist om handläggningen av de mål, som överlämnats till denne. Han lade påminnelserna i en brevkorg och har icke förstört dem men kan nu icke uppgiva, var de finnas. Ett brev med förfrågan från sökanden i ett utsökningsmål brukar intagas i vederbörande akt, såvida svaret icke tecknas direkt på brevet.

Av Sven Waara-Grapes egna uppgifter framgår, att han på sätt åklagaren påstått missbrukat sin ställning som utmätningsman. Detta har lett till förfång för enskild genom att redovisningen till sökanden i målet därigenom fördröjts.

Sven Waara-Grape är följaktligen förvunnen till ansvar för tjänstemissbruk.

Åtalspunkt 3

Sven Waara-Grape har — under påstående, att han icke kan erinra sig de närmare omständigheterna kring delgivningsärendet — förnekat, att han uppsåtligen undanhållit ärendet från handläggning, men i övrigt erkänt vad åklagaren lagt honom till last, och uppgivit: Han saknar vetskap om anledningen till det uppkomna dröjsmålet. Givetvis har han uppmanat sin hustru att betala, men han har icke fördröjt delgivningen i syfte att ernå betalningsanstånd för henne. Kanske har han funnit delgivningen vara genant för honom. Han underlät att om ärendet underrätta den som tjänstgjorde såsom biträdande landsfiskal och således hade förordnande som särskild utmätningsman. Delgivningsärenden brukade behandlas på samma sätt som enskilda mål och brukade således genast utlämnas för verkställighet. Till följd av den stora arbetsbelastningen kan han ha förbisett det ifrågavarande ärendet. Lundqvist har säkerligen icke dröjt med delgivningen. Sven Waara-Grape erkänner, att han trots föreliggande jäv tagit befattning med ärendet och att han av försummelse undanhållit ärendet från handläggning.

Lundqvist har på åklagarens begäran hörts som vittne i målet och har därvid uppgivit bland annat: Han kan icke påminna sig just detta ärende. Bäckströms framställning var föranledd av att gäldenären i ett lagsökningsmål äger söka återvinning inom en månad från den dag, då utslaget delgives. Ersättning för delgivning utgick med sex kronor, och delgivning brukade verkställas omedelbart. I varje fall förekom aldrig längre dröjsmål än tre dagar. Lundqvist, som brukade redovisa delgivningsärenden direkt till sökanden, har icke sett något påminnelsebrev, och han har icke fördröjt ärendet. Han har ej gjort någon skillnad mellan ärenden, som avsågo Alfhild Waara-Grape, och andra ärenden.

Häradsrätten finner jävsstadgandet i 6 § utsökningslagen ej vara direkt tillämpligt i fråga om delgivningsärenden. En utmätningsman, som får en begäran om medverkan för delgivning, måste dock på grund av de jävsregler, som gälla enligt allmänna grundsatser, anses ej äga taga befattning med ärenden, som röra en nära anhörig. Förevarande delgivningsärende har tillställts Sven Waara-Grape i hans egenskap av utmätningsman i Västervik.

Genom Sven Waara-Grapes egna uppgifter ävensom genom vittnesmålet finner häradsrätten utrett, att Sven Waara-Grape ej omedelbart utan först

i samband med Bäckströms påminnelser lämnat ärendet till Lundqvist och alltså icke endast satt sig över jävshindret utan även fördröjt ärendet. Även om Alfhild Waara-Grape uppenbarligen varit i behov av betalningsanstånd, kan mot Sven Waara-Grapes bestridande ej anses tillförlitligen styrkt, att hans fördröjande av ärendet skett uppsåtligen. Sven Waara-Grape har emellertid erkänt, att han av försummelse undanhållit ärendet från handläggning.

På grund av vad sålunda upptagits och eljest förekommit finner häradsrätten Sven Waara-Grape i denna del av målet vara förfallen till ansvar för tjänstefel.

Åtalspunkt 4

Sven Waara-Grape har erkänt vad åklagaren lagt honom till last, och uppgivit: Ett exemplar av länsstyrelsens förordnande tillställdes honom. Han är medveten om att han borde ha underrättat ifrågavarande befattningshavare om förordnandet och överlämnat sådana mål och ärenden, som rörde handelsbolaget. De biträdande landsfiskalerna tjänstgjorde emellertid hos den landsfiskal, som var polischef och åklagare, och Sven Waara-Grape fann det genant att låta »unga pojkar», som ibland voro förordnade endast för någon vecka eller i ett fall endast för en dag, få insyn i Alfhild Waara-Grapes förhållanden.

Såsom chef för utsökningsmyndigheten har Sven Waara-Grape varit skyldig att tillse, att de som tillträdde tjänstgöring som biträdande landsfiskal, fingo kännedom om sådana förordnanden, som hade betydelse för deras tjänsteuppgifter. Sven Waara-Grapes egen berättelse giver vid handen att han icke underrättat berörda befattningshavare om det ifrågavarande förordnandet. Denna hans underlåtenhet måste betraktas som ett allvarligt tjänstefel.

Åtalspunkt 5

Sven Waara-Grape har erkänt, att han begått de under åtalspunkt 5 angivna gärningarna, men dels ifrågasatt, huruvida åtgärden att ringa till borgenären och söka utverka anstånd med målets verkställighet kunde medföra ansvar, dels ock hävdat, att det brott, vartill han gjort sig skyldig, ej vore grovt. Närmare hörd har han uppgivit: Till följd av ett svårt förbiseende har han undanhållit ifrågavarande utsökningsmål från handläggning. Han har handlat felaktigt genom att ej anmäla jäv och ej heller införa målet i utsökningsdagboken. Han har icke om den begärda utmätningen underrättat vare sig biträdande landsfiskalen eller Lundqvist. Anledningen till att han ej lagt upp nytt dagboksblad eller ny akt var, att slutbeviset tidigare varit inne för verkställighet. Han betraktade målet som en fortsättning av det gamla målet nr UD 366 V/1961, men de nyinkomna handlingarna placerades ej i den gamla akten, och icke heller gjordes några anteckningar på det gamla dagboksbladet. Några verkställighetsåtgärder

vidtogos icke, då han kände till att Alfhild Waara-Grape saknade utmätningsbara tillgångar. Han uppmanade henne att betala och var övertygad om att betalning skulle ske. Alfhild Waara-Grape hade stora affärer med Paulssons, och förhållandet dem emellan var mycket gott. Paulssons brukade ej vålla några svårigheter utan hade tvärtom vid skilda tillfällen medgivit betalningsanstånd. Det är mycket möjligt, att Sven Waara-Grape sett Bäckströms brev av den 20 november 1962. På sin hustrus begäran ringde han emellertid till Paulssons och bad, att hon skulle få göra avbetalningar. Han ringde under affärstid men utom tjänsten, från sin bostad. Det visade sig, att Paulssons företag hade fått en ny innehavare. Denne var hård och avvisande men förstod säkerligen icke, att Sven Waara-Grape var utmätningsman. Sven Waara-Grape presenterade sig ej som landsfiskal. I stället inledde han samtalet med orden »Det är från Syster Annas sjukvårdsaffär». Han inser nu, att han i förevarande fall icke borde ha ringt. När det gällt andra gäldenärer, har han hundratals gånger ringt till olika borgenärer och för vederbörande gäldenärers räkning begärt anstånd. Det har han gjort av ren hjälpsamhet, och det har hänt, att borgenärerna tackat honom. Vid det nu aktuella samtalet lämnade Sven Waara-Grape icke någon oriktig uppgift. Då han ej lyckades utverka medgivande till kontinuerliga avbetalningar, fann han icke anledning att besvara Bäckströms brev av den 15 december 1962. Anledningen till att några verkställighetsåtgärder ej heller i fortsättningen vidtogos var, att Alfhild Waara-Grape hade utlovat betalning. Han avvaktade likvid, och slutlikvid skedde också den 30 september 1963.

Sven Waara-Grape har på grund av sin ställning som utmätningsman fått de nu aktuella handlingarna i sin hand. Med anledning av föreliggande jäv har det ålegat honom — icke att anmäla jävet men däremot — att ofördröjligen överlämna handlingarna till den särskilt förordnade utmätningsmannen och att därefter själv icke taga någon befattning med handlingarna.

Av Sven Waara-Grapes egna uppgifter och övrig utredning framgår emellertid, att han själv behållit handlingarna och hemlighållit dem. Han har därigenom förhindrat, att utsökningsmålet behandlats i laga ordning. I flagrant strid mot sin tjänsteplikt har han därjämte aktivt engagerat sig å gäldenärssidan i målet genom att vid telefonsamtalet den 15 september 1962 söka utverka anstånd för Alfhild Waara-Grape. Borgenärens företrädare har, såsom framgår av Bäckströms brev den 15 december 1962, samma dag haft klart för sig, att telefonsamtalet kommit från den utmätningsman, till vilken handlingarna i utsökningsmålet översänts.

Utredningen giver klart vid handen, att Sven Waara-Grape utnyttjat de möjligheter, som hans ställning erbjöd, för att i sin hustrus intresse hindra verkställighet och uppnå betalningsanstånd. Hans telefonhänvändelse till borgenären får ses som ett led i ett sammanhängande brottsligt för-

farande. Detta hans förfarande innefattar missbruk av hans ställning och har medfört förfång för borgenären, vilken hindrats från att få målet verkställt i laga ordning. Sven Waara-Grape har följaktligen i nu förevarande hänseenden gjort sig skyldig till tjänstemissbruk av allvarlig beskaffenhet. Med hänsyn särskilt till att Alfhild Waara-Grape — låt vara först den 30 september 1963 — infriat den ifrågavarande skulden, finner häradsrätten dock, att brottet ej är att anse som grovt.

Åtalspunkt 6

Sven Waara-Grape har erkänt vad åklagaren lagt honom till last, men ifrågasatt, om hans försummelse kunde medföra ansvar. Närmare hörd har han uppgivit: När han mottog JO-ämbetets föreläggande, var han sjuk men icke tjänstledig. Han blev deprimerad och visste ej, vad han skulle svara. Situationen var penibel. Han hade kanske bort vända sig till en advokat för att få hjälp med ett klarläggande och finurligt formulerat svar, men det blev icke av. Dröjsmålet förorsakades ej av någon baktanke. Den som misstänkes för brott har rätt att vägra yttra sig, och denna regel bör gälla även när ämbetsmän av JO-ämbetet anmodas att inkomma med upplysningar.

Sven Waara-Grapes erkännande vinner stöd av omständigheterna i målet.

Dröjsmålet med remissens besvarande får ses mot bakgrunden av att handelsbolaget vid den tid, då Sven Waara-Grape borde ha avgivit svar, icke fullgjort sina skyldigheter enligt det slutbevis, som avsåg fordringen å 488 kronor 68 öre och vars fördröjda verkställighet påtalats i de hos JO-ämbetet anförda klagomålen. I Sven Waara-Grapes svar den 20 september 1963 åberopades sålunda särskilt, såsom nyss nämnts, att betalning skett.

Den myndigheter och tjänstemän åliggande skyldigheten att tillhandagå JO-ämbetet med begärda upplysningar utgör en grundförutsättning för att JO-ämbetet skall kunna fullgöra sina uppgifter. Med hänsyn härtill och till omständigheterna i övrigt finner häradsrätten Sven Waara-Grape ej kunna undgå ansvar för sitt åsidosättande av de givna föreläggandena. Hans försummelse härutinnan är att bedöma som tjänstefel.

Häradsrätten fann vidare, under åtalspunkterna 7—12, Sven Waara-Grape övertygad om *dels* tjänstefel rörande tre utsökningsmål gentemot hans hustru, bestående i att han underlåtit anmäla jäv till överexekutor och tagit befattning med målen genom att överlämna dem till Lundqvist, *dels* tjänstefel beträffande ett utsökningsmål gentemot hans hustru, bestående i att han fördröjt målets handläggning genom att av försummelse underlåta att överlämna målet till den särskilt förordnade utmätningsmannen, *dels* tjänstefel rörande tre utsökningsmål gentemot hans hustru, bestående i att han fördröjt målens handläggning genom underlåtenhet att överlämna målen till vederbörande biträdande landsfiskal eller, om vakans förelegat, anmäla jäv till överexekutor samt i att han tagit viss befattning med

målen, *dels ock* tjänstefel beträffande ett utsökningsmål rörande återtagande av på avbetalning köpt egendom genom underlåtenhet att bokföra en inbetalning av 1 871 kronor och att insätta beloppet på sitt tjänstepostgirokonto.

För brotten dömde häradsrätten Sven Waara-Grape till avsättning från hans befattning som extra ordinarie biträdande kronofogde i Västerviks kronofogdedistrikt.

Sven Waara-Grape fullföljde talan mot häradsrättens dom till Göta hovrätt men återkallade senare sin vadetalan, varefter hovrätten genom beslut den 11 maj 1966 avskrev det där anhängiggjorda målet från vidare handläggning. Beslutet vann laga kraft.

3. Disciplinär åtgärd mot anstaltsläkare vid fångvårdsanstalt för underlåtenhet att vidtaga erforderliga åtgärder för att utreda om intagen borde överflyttas till psykiatrisk avdelning inom kriminalvården

A. började den 7 januari 1965 undergå fängelsestraff om två månader på fångvårdsanstalten i Mariestad. Den 4 mars — tre dagar innan han skulle frigivas — berövade han sig livet i sin cell på anstalten.

A. hade tidigare undergått frihetsstraff första gången 1952 och senast 1960. Den 17 juli 1964 hade han intagits för vård på Falbygdens sjukhus och utskrivits därifrån den 4 augusti samma år såsom förbättrad. Dagen därpå, den 5 augusti, hade han på egen begäran ånyo intagits på sjukhuset och den 21 augusti 1964 utskrivits därifrån såsom förbättrad. Det straff, som han undergick vid sin död, hade ådömts honom den 17 november 1964 och avsåg grovt egenmäktigt förfarande.

I artiklar i dagspressen under april 1965 förekom uppgifter, som tydde på att A. vid tiden för självmordet lidit av mentalsjukdom, för vilken erforderlig vård icke skulle ha beretts honom.

Med anledning härav inkom anstaltsdirektören Gösta Hellgren — på min begäran — med upplysningar, till vilka var fogad en av anstaltsläkaren, provinsialläkaren Nils Almström, till Hellgren ställd skrivelse.

Almström anförde i sin skrivelse följande.

A. sökte mig den 12/1 1965 och omtalade, att han blivit »förgiftad» på en matservering i Göteborg våren 1964 och att han fortfarande led svårt av »giftet», som han trodde var kvar i kroppen. Hur detta tillgått kunde han ej närmare redogöra för, men det var någon eller några, som ville komma åt honom och som blandat gift i maten. Om sitt föregående i övrigt var han mycket tystlåten och gav undvikande svar, men han omtalade, att han

varit intagen å mentalsjukhus under en månad sommaren 1964. Han var dock ej nöjd med vården. Han tyckte ej att han blivit bättre och han ansåg, att man ej tagit sig an honom, som han önskat, eftersom man ej utrett vilken förgiftning, som han led av. Han önskade istället en »mikroskopisk undersökning» av sin kropp, så man kunde fastställa förgiftningens art, varpå han skulle kunna få bot för sin åkomma och sätta fast dem, som förgiftat honom. Någon mental vård ansåg han sig ej i behov av. Jag försökte klarlägga för honom, att det hela måste bottna i en tvångsföreställning, som han skulle få medicin för. Han kunde dock ej övertygas, men var lugnare efter samtalet och var tacksam för medicinen, då han hade svårt att sova. Jag ordinerade hibernal, som man brukar ge vid dylika mentala symptom. Den 20/1 och 27/1 besökte han min vikarie, länsläkare Tore Gustavsson och klagade då över diverse egendomliga kroppsliga obehag. Han ordinerades då förutom den tidigare medicinen även nozinan till natten, ett av de nya psykopharmaca, som även är bra vid sömnsvårigheter. Den 2/2 sökte han mig och omtalade, att han kände sig bättre än på mycket länge och verkade rätt optimistisk. Den 24/2 kom han på nytt till mottagningen, då han tyckte, att han blivit sämre, han kände »vibreringar och briseringar» i hela kroppen. Han sade vidare, att han mådde bäst, då han arbetade hårt i verkstaden för då kom han ifrån sina tankar. Han medgav, att han, då han kände sig bättre, nog slarvat med sin medicin. Jag antog, att försämringen berodde på detta, och uppmanade honom att taga medicinen regelbundet, som den var ordinerad, så skulle han nog bliva lugnare igen, vilket han lovade. Den 2/3 återkom han för att diskutera, hur han skulle göra vid frigivningen den 7/3, då jag ej skulle besöka fängelset förrän den 9/3. Han ville ha en remiss till något sjukhus eller institution, där man grundligt kunde utreda hans »förgiftning». Jag lyckades så småningom övertyga honom, att en dylik utredning skedde bäst på ett mentalsjukhus och han gick med på detta sedan jag lovat, att ge en utförlig beskrivning av hans besvär i remissen. Då han gick tackade han mig för att jag ägnat honom så mycket tid och sade, att han fått tala mer med mig än med någon annan läkare tidigare. Han suicidium två dagar senare kom som en fullständig chock, då han aldrig uttalat några suicidaltankar och då patienter med dylika mentala rubbningar mycket sällan begår suicidium. Vad som utlöst den förtvivlade handlingen bara några dagar före frigivningen är svårt att säga, möjligen kan det vara oron för framtiden och kanhända en känsla av att aldrig kunna bliva frisk. Han klagade aldrig över behandlingen på fångvårdsanstalten, när han var inne hos mig och jag vill bestämt understryka, att han fick adekvat medicinsk behandling. Den tragiska händelsen kunde även ha hänt på ett mentalsjukhus.

Hellgren anförde bl. a. följande: Ingen befattningshavare på anstalten hade haft den uppfattningen att A. skulle beröva sig livet. Något oroväckande beträffande hans tillstånd hade icke ansetts föreligga. Han hade av befattningshavarna ansetts vara en snäll men något egendomlig person. Under anstaltstiden hade han skött sig bra i alla avseenden. Enligt vad sjukvårdaren uppgivit hade han icke haft besvär med att äta. Han hade icke ansetts behöva sällskap medan han vistades i sitt rum. Under viss tid hade han dock, till följd av överbeläggning på anstalten, delat rum med annan intagen. Hans rumskamrater hade icke meddelat bevakningen några iakttagel-

ser beträffande honom. Han hade under anstaltstiden arbetat i diverseverkstaden och hade varit frånvarande från verkstaden två eller tre gånger på grund av att han icke sovit under natten. Så hade varit förhållandet den 4 mars 1965. Vid sjukanmälningen på morgonen denna dag hade A. uppgivit att han sovit dåligt och att han icke orkade arbeta den dagen, varför han fått vistas i sitt rum. Dödsfallet hade upptäckts vid matinlämningen omkring klockan 12. Hellgren ansåg att icke någon befattningshavare kunde lastas för det inträffade.

Jag beslöt därefter verkställa närmare utredning i saken, varvid personer som varit intagna på anstalten samtidigt med A. — bl. a. A:s tidigare rumskamrater — samt viss vakt- och vårdpersonal hördes om sina iakttagelser beträffande A.

Med anledning av vad som härvid framkom beslöt jag att inhämta yttrande från medicinalstyrelsen huruvida anstaltsläkaren eller annan befattningshavare vid anstalten bort företaga åtgärd för att bereda A. mentalsjukvård. Styrelsen inkom därefter med ett av dess disciplinnämnd den 13 augusti 1965 avgivet yttrande, till vilket var fogat bl. a. en av t. f. byråchefen å styrelsens mentalsjukvårdsbyrå överläkare Einar Åseby upprättad promemoria.

I promemorian anfördes följande.

Inte mindre än sex gånger under den två månader långa vistelsen på fångvårdsanstalten har A. besökt anstaltsläkaren för förgiftningsidéer, om vilka han hade en paranoid uppfattning, samt egendomliga kroppsliga besvär som han satte i samband med den förgiftning, vilken han påstod sig ha blivit utsatt för tidigare.

Han företedde sålunda klara symtom på psykisk sjukdom. Med hänsyn härtill och mot bakgrunden av att han vårdats på mentalsjukhus, vilket han även uppgivit för anstaltsläkaren, borde denne på ett tidigare stadium ha föranstaltat om psykiatrisk undersökning och vård. Eftersom A. till det yttre var välordnad och lugn och inte företedde tecken på psykos fanns dock inte tillräckliga skäl för tvångsåtgärder. Även om A. inte hade såpass sjukdomsinsikt att han själv ansåg psykiatrisk vård vara den rätta var han dock så angelägen att han accepterade denna form. Av journalen från Falbygdens sjukhus framgår att han påtagligt förbättrats under vården där.

Anstaltsläkaren har anmärkningsvärt nog inte ens kontaktat läkarna på mentalsjukhuset där A. tidigare vårdats och har därför heller inte gjort sig underrättad om den behandling han fått eller att han i ett tidigare skede även företett tendens till depressiv reaktion med allmän livsleda (vilket framgår av journalen från Falbygdens sjukhus) som av allt att döma utlöst suicidiet.

Disciplinnämnden anförde i sitt yttrande.

På de skäl Åseby utvecklat i promemorian anser disciplinnämnden, att anstaltsläkaren provinsialläkaren Nils Almström bort samråda med vederbörande psykiater vid Falbygdens sjukhus beträffande A:s behandling och eventuella behov av överflyttning till psykiatrisk avdelning inom fång-

vården. Genom sin underlåtenhet härutinnan har Almström åsidosatt vad som ålegat honom jämlikt 3 § 1) allmänna läkarinstruktionen. Med hänsyn till omständigheterna är denna hans försummelse dock enligt nämndens mening icke av svårare beskaffenhet än att handläggning i disciplinär väg är tillfyllest.

I därefter avgivna påminnelser anförde Almström bl. a. följande: Om A. hade ansetts vara i behov av psykiatrisk undersökning eller vård skulle han ha remitterats till rättspsykiatriska kliniken vid fångvårdsanstalten å Härlanda. A., som under fångvårdsvistelsen icke företett rent depressiva symtom utan mest paranoida idéer, hade emellertid varit negativt inställd till all psykiatrisk vård och hade varit helt emot att bli överförd till Härlandaanstalten och Almström hade icke velat tvinga honom därtill. Icke heller Almströms vikarie, Gustavsson, vilken A. besökt två gånger, hade ansett det erforderligt att A. undersöktes av specialist eller tvångsförflyttades. Det var för övrigt ont om platser på rättspsykiatriska kliniken och det var tveksamt om A. hade kunnat beredas plats där. Almström hade först efter hård påtryckning och efter att ha lovat att särskilt framhålla A:s behov av utredning rörande förgiftningen fått denne att acceptera remissen till Falbygdens sjukhus efter frigivningen. Många av de å anstalten i Mariestad intagna hade tidigare undergått mentalsjukvård. Det vore givetvis önskvärt att uppgifter införskaffades från de läkare som behandlat dem, men detta vore helt ogörligt på grund av den ringa tid som anstaltsläkaren hade till sitt förfogande. Flertalet av de intagna, som konsulterade anstaltsläkaren, sökte behandling för psykiska besvär och det vore icke sällsynt att de hotade med att »någonting kunde hända» eller liknande om något gick dem emot. Almström hade ägnat mera tid åt A. än åt flertalet andra intagna och hade icke på något sätt nonchalerat denne. Om det skulle anses att han gjort en felbedömning funnos i vart fall många förmildrande omständigheter.

Med anledning av vad sålunda förekommit anförde jag i en den 8 november 1965 till medicinalstyrelsen avlåten skrivelse följande.

I 48 § första stycket sinnessjuklagen stadgas att om beträffande någon som för undergående av påföljd för brott eller förvandlingsstraff för böter är intagen i fångvårdsanstalt anledning föreligger till antagande, att han är i behov av vård å sinnessjukhus, vederbörande fångvårdsmyndighet skall draga försorg om hans intagande för vård eller observation å sinnessjukavdelning vid fångvården.

Jämlikt 3 § 1) allmänna läkarinstruktionen åligger det läkare att i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet meddela patient de råd och, såvitt möjligt, den behandling, som patientens tillstånd fordrar.

Utredningen i ärendet ger visserligen icke något stöd för påståendena

i tidningsartiklarna och av A:s rumskamrater om A:s uppträdande. Av vad Almström uppgivit framgår emellertid att A. under sin vistelse å fångvårdsanstalten besökt anstaltsläkaren sex gånger och att han därvid yppat förgiftningsidéer och haft vissa fysiska besvär, vilka han satt i samband med sin påstådda förgiftning.

Genom sina förgiftningsidéer och besvär i samband därmed företedde A. tecken på psykisk sjukdom. Med hänsyn därtill och till att A. några månader tidigare varit intagen å sinnessjukhus, vilket var känt för Almström, borde denne ha hänvänt sig till vederbörande läkare å sjukhuset för att med läkaren samråda om behandlingen av A. och huruvida denne borde för vård överföras till sinnessjukavdelning vid fångvården.

Jag finner sålunda, i likhet med styrelsen, att Almström — även om han uppenbarligen visat intresse och uppmärksamhet för A:s fall — genom sin underlåtenhet att samråda med vederbörande läkare å Falbygdens sjukhus åsidosatt vad som ålegat honom såsom läkare. Omständigheterna få dock, med hänsyn till de av Almström anförda förhållandena, anses förmildrande och jag finner därför att hans försummelse icke är av allvarligare art än att den kan upptagas till beivrande i disciplinär ordning.

Utredningen ger icke fog för antagande att någon befattningshavare i övrigt vid anstalten, genom underlåtenhet att rapportera vad han erfarit beträffande A. eller eljest, gjort sig skyldig till fel eller försummelse i tjänsten. I denna del föranleder därför ärendet icke vidare åtgärd från min sida.

På grund av vad ovan anförts rörande Almström överlämnade jag handlingarna i ärendet till styrelsen för den åtgärd mot honom som kunde finnas påkallad.

Medicinalstyrelsens disciplinnämnd fann i *beslut den 9 december 1965* att Almström bort samråda med vederbörande psykiater vid Falbygdens sjukhus beträffande A:s behandling och eventuella behov av överflyttning till psykiatrisk avdelning inom fångvården och att han genom sin underlåtenhet härutinnan åsidosatt den i 3 § 1) allmänna läkarinstruktionen givna, för varje läkare gällande föreskriften att i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet meddela patient de råd och, såvitt möjligt, den behandling, som patientens tillstånd fordrar. Vad Almström sålunda låtit komma sig till last ansåg disciplinnämnden dock med hänsyn till omständigheterna icke böra bedömas vara av svårare beskaffenhet än att nämnden erinrade honom om vikten av att införskaffa allt tillgängligt material för bedömning av fall av förevarande art.

Disciplinnämndens beslut har vunnit laga kraft.

4. Disciplinär åtgärd mot förrådsförman vid fångvårdsanstalt för att han — i syfte att utjämna uppkomna brister — avsiktligen levererat mindre kvantiteter än medföljande reversal utvisade

Vid fångvårdsanstalten i Örebro finnes sedan 1961 anordnat ett s. k. genomgångsförråd för intagnas beklädnad. Leveranser till förrådet göres efter upphandling av kriminalvårdsstyrelsens kanslibyrås kameralsektion. Efter rekvisition från anstalterna distribueras varorna vidare från förrådet. Personalen vid detta utgöres av en förrådsförman, en förrådsman, ett skrivbiträde med halvtidstjänstgöring och två vid anstalten intagna. Förrådsförmanstjänsten uppehölls tidigare av yrkesmästaren Per Håkansson. Som förrådsman tjänstgjorde Jens Alm.

Den 28 maj 1965 ingav Alm till kriminalvårdsstyrelsen en skrift, vari han anmärkte på att Håkansson för att dölja brister i förrådets lager levererade mindre antal varor än som rekvirerats men skickade reversal med de rekvirerade kvantiteterna angivna. Den 20 september insände Alm skriften till mig med anhållan att jag måtte omhänderta ärendet för utredning.

Efter remiss inkom kriminalvårdsstyrelsen med utredning i saken, innefattande förhör med bl. a. Håkansson och Alm. I samband härmed avgav styrelsen yttrande, vid vilket fanns fogat en promemoria av byrådirektören Olof Brenner. En av Håkansson till styrelsen ingiven skrift översändes jämväl.

Med anledning av vad som framkommit vid den sålunda gjorda utredningen anförde jag i en den 10 december 1965 till kriminalvårdsstyrelsen avlåten skrivelse följande.

Av utredningen framgår, att visst underskott uppkommit i fråga om en del varor i förrådet samt att Håkansson i avsikt att eliminera den bokföringsmässiga bristen stundom å inkomna rekvisitioner bredvid den maskinskrivna siffra, som angav önskad myckenhet, brukat med blyerts tillskriva en något lägre siffra, som han sedan beordrat den som skötte inpackningen att leverera. Med leveransen skickades sedan en packnota, å vilken den rekvirerade myckenheten angavs.

Håkansson har vid förhör uppgivit, att brister i förrådet uppstått på grund av felexpedieringar; de intagna som arbetade vid förrådet räknade ofta fel. Håkansson hade börjat tillämpa det anmärkta förfarandet då han fått klart för sig, att det var en skriftlig transaktion som ej hade någon ekonomisk betydelse.

I en promemoria över inventeringskontroll i förrådet den 29 september 1965, upprättad av Brenner, framhölls att över- och underskott icke kunde undvikas i ett förråd av denna typ med stort sortiment, stora kvantiteter och dagliga leveranser till många mottagare. Kostnaden för regelbundna

inventeringar av förrådet skulle enligt Brenner icke stå i proportion till typen av förrådshållning (genomgångsförråd). Vid inventeringen föreliggande brister kunde betraktas som normalt svinn.

Den verkställda utredningen ger icke stöd för antagande att i förrådet uppkomna brister berott på försummelse av Håkansson, än mindre att någon oegentlighet ligger Håkansson till last. Trots detta måste de avsiktliga felexpedieringarna anses innebära ett allvarligt fel. Särskilt bör beaktas, att förfarandet kunnat ge de å anstalten intagna medhjälparna intrycket, att fångvårdstjänstemän kunde opåtalt brista i redovisning och i tjänsten lämna oriktiga uppgifter. Med hänsyn härtill finner jag Håkansson för vad som ligger honom till last icke kunna undgå beivran, vilken dock synes kunna ske i disciplinär väg.

På grund av vad sålunda anförts överlämnade jag, under åberopande av 1 § instruktionen den 6 november 1964 för kriminalvårdsstyrelsen och 23 § allmänna verksstadgan, handlingarna i ärendet till kriminalvårdsstyrelsen för den åtgärd mot Håkansson som kunde finnas påkallad.

Kriminalvårdsstyrelsen, som beredde Håkansson tillfälle att taga del av utredningen och min skrivelse, fann i beslut *den 25 februari 1966,* att Håkansson genom sitt förfarande gjort sig skyldig till tjänstefel, och styrelsen tilldelade därför Håkansson varning jämlikt 23 § allmänna verksstadgan den 7 januari 1955.

En ledamot var av skiljaktig mening och anförde. Med hänsyn till *att* Håkansson med maj månads utgång 1966 avgår med pension, *att* han har en lång och väl vitsordad tjänstgöring inom kriminalvården bakom sig och nyligen belönats med guldmedalj för sina insatser, *och att* han upphört med sitt oriktiga förfarande så snart han av styresmannen gjorts uppmärksam på förhållandet, anser jag att man av personliga skäl bör avstå att tilldela Håkansson den i och för sig sakligt motiverade varningen.

Kriminalvårdsstyrelsens beslut har vunnit laga kraft.

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra uttalanden

1. Fråga om särskilda åtgärder kan anses påkallade för att åstadkomma en jämn fördelning mellan advokater av uppdrag såsom offentlig försvarare

I en den 12 september 1963 hit inkommen skrift hemställde advokaten Gunnar Molin om utredning om hur det tillgår då offentlig försvarare utses vid Stockholms rådhusrätt och häradsrätterna i Stockholm, varjämte han påyrkade åtgärder för att åstadkomma en i princip jämn fördelning av försvararuppdragen mellan advokater, som anmält sig önska ifrågakomma till sådana uppdrag.

Efter remiss inkom samfällda rådhusrätten i Stockholm samt häradshövdingarna i Svartlösa, Solna, Södertörns, Sollentuna och Färentuna, Södra Roslags och Stockholms läns västra domsagor med yttranden. Polismästaren och åklagarmyndigheten i Stockholm avgav jämväl yttranden. Därefter skedde remiss till styrelsen för Sveriges Advokatsamfund, som avgav yttrande och därvid bifogade yttrande från styrelsen för samfundets stockholmsavdelning. Slutligen inhämtades yttranden från rikspolisstyrelsen och riksåklagarämbetet.

I Molins klagomål gjordes gällande, att uppdragen som offentlig försvarare i Stockholm till övervägande del tillföll en mindre grupp advokater, medan ett betydande antal advokater som anmält sin villighet att ifrågakomma erhöll få eller inga uppdrag. Molin betecknade det som ett rättvisekrav, att fördelningen av uppdragen, i den mån de tilltalade icke själva framställt önskemål om viss advokat, skedde i princip jämnt. Slutligen framhöll han att det var olämpligt, om polis- eller åklagarmyndighet påverkade misstänkts val av försvarare.

Stockholms rådhusrätt framlade visst statistiskt material till belysning av avdelningarnas praxis vid utseende av offentliga försvarare. Även en del av häradsrätterna redovisade dylik statistik. I samtliga fall utvisade materialet, att ett betydande antal olika advokater anlitades men att en stor del av de anlitade — inemot hälften eller flera — under en ettårsperiod haft allenast ett eller två uppdrag. Vid varje domstol eller avdelning hade en väsentlig del av försvararuppdragen tillfallit en liten grupp advokater med 10—20 eller i undantagsfall än flera uppdrag per man.

Rådhusrätten anförde i sitt yttrande bland annat:

Rättegångsbalken tillförsäkrar misstänkt rätt att under vissa förutsättningar erhålla offentlig försvarare och ålägger advokat, likaledes under vissa förutsättningar, skyldighet att åtaga sig uppdrag som offentlig försvarare. Någon rätt för advokat att erhålla sådana uppdrag har icke influtit i författning eller, såvitt är rådhusrätten bekant, övervägts från lagstiftande myndigheters sida. Uppenbarligen har också institutet offentlig försvarare tillskapats helt och hållet i den misstänktes och rättssäkerhetens intresse. Dessa intressen bör i första hand tillgodoses vid utseende av offentlig försvarare. Ansvaret härför åvilar domstolen. — — — Någon skyldighet att tillse att uppdragen som offentlig försvarare blir mer eller mindre jämnt fördelade mellan de advokater, som förklarat sig villiga att mottaga förordnande såsom offentlig försvarare, föreligger icke. Den av Molin framhållna omständigheten att offentlig försvarare erhåller arvode av allmänna medel saknar uppenbarligen betydelse i detta sammanhang. Det kan jämväl med fog hävdas att misstänkt, som förtroendefullt överlåter till domstolen att utse offentlig försvarare, har anspråk på att av flera advokater, varav icke någon kan bedömas som olämplig, få den förordnad som är lämpligast för honom. Molin har hävdat att en advokats lämplighet för uppdrag som offentlig försvarare med hänsyn till den ställning Sveriges advokatsamfund intager i rättsordningen följer redan av det förhållandet att han är advokat. Även om så i princip skulle vara förhållandet med avseende å mål av mindre svår beskaffenhet — detta är också rådhusrättens uppfattning — må dock framhållas att 21 kap. 5 § rättegångsbalken stadgar att till offentlig försvarare skall förordnas advokat, som finnes lämplig därtill. Redan lagrummets ordalydelse förutsätter följaktligen att advokat kan vara olämplig till visst försvararuppdrag. Att så undantagsvis är fallet även beträffande mål av förhållandevis enkel beskaffenhet är erfarenheter, som gjorts av domare vid rådhusrätten, och detta ter sig även naturligt till följd av advokatsamfundets bristande möjligheter att före antagandet av ledamot pröva dennes duglighet som försvarare i brottmål. Det synes rent allmänt ligga såväl i den misstänktes som i domstolens intresse att såsom försvarare fungerar brottmålsspecialister. En advokat med omfattande verksamhet som försvarare kan beräknas ständigt hålla sig underrättad om utvecklingen inom strafflagstiftningen och angränsande sociallagstiftning, förändringar inom anstaltsväsendet med dess differentiering o. s. v. En viss personlig rådgivning till den misstänkte även utanför snävt processuella frågor lär vidare ingå i vad en misstänkt väntar sig av sin försvarare, och erfarenhet på sådant område har sin icke oväsentliga betydelse. — — — Vad rådhusrätten sålunda anfört innebär icke att rådhusrätten anser att försvararuppdragen vid rådhusrätten skall koncentreras till ett fåtal advokater. Det förtjänar ånyo framhållas att så icke heller är fallet vid rådhusrätten. Det måste anses vara ett allmänt intresse att kretsen av dugliga och erfarna brottmålsadvokater icke hålles alltför begränsad, bl. a. av det skälet att ett fåtal advokater icke räcker till för att tillgodose behovet av dugliga försvarare. För domstolen, vilken som tidigare framhållits har ansvaret för att den misstänkte erhåller en offentlig försvarare som han kan ha nytta av, är det angeläget att ha tillgång till flera försvarare vilka enligt domstolens mening förtjänar den misstänktes förtroende. Kretsen av försvarare bör vidgas genom att »nya» advokater fortlöpande anförtros offentligförsvarareuppdrag i mål av enklare och mindre allvarlig beskaffenhet. Så sker även vid rådhusrätten och icke blott detta. De å rådhusrätten

tjänstgörande domarna söker över lag att, med de undantag som de ovan redovisade förhållandena kräver och domarnas tjänsteplikt bjuder, bereda samtliga de advokater, vilka anmält intresse härför, tillfälle att erhålla uppdrag som offentlig försvarare. Därvid följes i princip den förteckning över villiga advokater, som advokatsamfundets stockholmsavdelning ställt till förfogande.

De av rådhusrätten anförda allmänna synpunkterna biträddes i stort sett av de häradshövdingar, som yttrat sig i ärendet. Häradshövdingen Ribbing framhöll, att en jämn fördelning mellan de advokater, som önskade ifrågakomma, vore principiellt riktig men att vissa avsteg därifrån vore nödvändiga. Mot ett mer eller mindre automatiskt verkande turordningssystem — vilket förordats av Molin — riktades flera invändningar. Det framhölls sålunda, att samme försvarare lämpligen kunde anlitas i flera smärre mål, som utsatts till samma rättegångsdag, och i mål mot flera tilltalade, som icke hade mot varandra stridande intressen. Vidare ansågs det vara av väsentlig betydelse för domstolen att ha tillgång till några advokater, som kunde med kort varsel rycka in beträffande häktade personer. Vid vissa häradsrätter nämndes även advokats lokala anknytning som en faktor av betydelse för personvalet.

Styrelsen för Sveriges Advokatsamfund anförde:

När i rättegångsbalken stadgats att till offentlig försvarare skall förordnas advokat, har detta uteslutande skett i rättsvårdens intresse och för att man skall få så starka garantier som möjligt för att den misstänktes eller tilltalades rätt blir på behörigt sätt tillvaratagen, men däremot icke för att tillskapa ett privilegium för advokatkåren, ett »privilegium» som därefter skulle böra fördelas »rättvist». Ingen advokat har för sin egen del något berättigat anspråk på att i skälig omfattning bli anlitad som offentlig försvarare, lika litet som han har något anspråk på att få skälig del av andra uppdrag. En annan sak är att av andra skäl en mera allmän spridning av försvarsuppdragen bland advokaterna kan vara önskvärd, en fråga till vilken styrelsen återkommer i det följande. — — — Molins synpunkter på den s. k. lämplighetsprövningen finner styrelsen icke heller i allo riktiga. Lämplighetsprövningen betyder i själva verket ingenting annat än att rätten skall förordna en advokat, som den finner lämplig för uppdraget. Däri ligger icke något underkännande av andra advokaters kompetens eller lämplighet och ej heller något ställningstagande av innebörd att den av rätten förordnade skulle vara den för uppdraget mest lämpade av alla. Lagens regel att den som rätten förordnar skall vara lämplig för uppdraget är i princip oomtvistligt riktigt. Gör man gällande att varje advokat är lämplig för vilket försvararuppdrag som helst, håller man sig icke längre på verklighetens mark. En annan sak är att flertalet advokater utan tvivel är kompetenta att utföra även komplicerade försvararuppdrag.

I andra avseenden delar styrelsen den uppfattning som Molin uttalat i sina skrivelser.

Styrelsen är sålunda helt ense med Molin om det förkastliga i att åklagare eller polispersonal rekommenderar den misstänkte eller tilltalade att hemställa om försvararförordnande för viss advokat eller på annat sätt är verk-

sam för att viss advokat skall förordnas. Skälen till denna uppfattning ligger i öppen dag och torde icke behöva här närmare utvecklas. Styrelsen anser det otillfredsställande, om genomförandet och upprätthållandet av en riktig ordning i detta hänseende skall vara beroende av i vad mån lokala åklagar- eller polismyndigheter finner sig böra utfärda föreskrifter i ämnet. Styrelsen får därför hemställa om JO:s medverkan till utfärdande av för hela riket gällande föreskrifter, innefattande förbud mot sådana rekommendationer eller sådan medverkan från åklagar- och polispersonalens sida.

Ehuru styrelsen — såsom förut nämnts — i vissa avseenden icke finner Molins synpunkter riktiga, är styrelsen såtillvida ense med Molin, att även styrelsen anser att kretsen av offentliga försvarare vid domstolarna i Stockholm borde väsentligt vidgas. En spridning av dessa uppdrag till en betydligt vidare krets är i och för sig önskvärd både ur rättsvårdens synpunkt och för upprätthållandet av en yrkesskicklig advokatkår. För rättsskipningen är det ett betydande intresse att ett tillräckligt antal advokater med praktisk erfarenhet av brottmål skall stå till förfogande för uppgiften såsom försvarare i brottmål. Och för upprätthållandet av advokatkårens yrkesskicklighet är det av betydelse att den mycket viktiga del av rättskipningen som brottmålen utgör icke skall för större delen av kåren bli ett nära nog okänt område. Levande kunskaper i straffrätt och även straffprocessrätt är av stort värde även för advokater, vilkas verksamhet väsentligen är inriktad på andra rättsområden.

Avslutningsvis uttalade sig styrelsen — med hänvisning till ett år 1954 avgivet, i TSA 1954 s. 122 publicerat yttrande — för ett turordningssystem såsom det mest ändamålsenliga sättet att få en önskvärd spridning till stånd.

Stockholmsavdelningens styrelse framhöll i sitt yttrande, att statistiken lämnade ett starkt stöd för påståendet att fördelningen av uppdrag genom domstolarnas försorg var utomordentligt ojämn, och framförde med skärpa önskemålet om ett turordningssystem. Avdelningsstyrelsen förklarade sig vidare villig att ombesörja, att listor över advokater, villiga att åtaga sig försvarsuppdrag, tillställdes berörda myndigheter och i framtiden hölles aktuella genom kompletteringar.

Riksåklagarämbetet och rikspolisstyrelsen biträdde helt uppfattningen att befattningshavare vid polis- och åklagarväsendet icke borde medverka vid valet av offentlig försvarare. Rikspolisstyrelsen förklarade sig beredd att genom anvisningar eller på annat lämpligt sätt fästa polismyndigheternas uppmärksamhet på saken, om så skulle anses påkallat. Riksåklagarämbetet förklarade däremot, att för ämbetet icke var känt annat än att åklagarna förfor i enlighet med vad ämbetet ansåg riktigt, varför ämbetet icke kunde ansluta sig till advokatsamfundets hemställan om föreskrifter i ämnet.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till Molin följande.

Jämlikt 21 kap. 3 § tredje stycket RB skall offentlig försvarare förordnas för misstänkt, som icke redan har försvarare och vars rätt finnes icke kunna

utan biträde tillvaratagas. Enligt 5 § i samma kapitel skall till offentlig försvarare förordnas advokat, som finnes lämplig härtill, företrädesvis någon som vid rätten brukas som rättegångsombud. Har den misstänkte föreslagit behörig person, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleder annat.

I tidigare ärenden härstädes har jag haft anledning att understryka vikten av att den misstänktes eget val av försvarare respekteras (se bl. a. 1963 års ämbetsberättelse s. 76 ff.). Valfriheten är av grundläggande betydelse för det förtroende till försvararinstitutionen, som är nödvändigt för att den skall fungera på avsett sätt.

I detta ärende har gjorts gällande, att i några av de fall då rätten förordnar av den misstänkte föreslagen person till offentlig försvarare förslaget tillkommit efter råd eller påverkan från polis eller åklagare. Sådan medverkan från polisens eller åklagarens sida måste rent principiellt anses högst olämplig. Redan under förundersökningen framstår ju åklagaren som den misstänktes motpart, och detta förhållande accentueras än mera sedan åtal väckts. Polisen har, sedan förundersökningen riktats mot viss person och åklagaren övertagit ledningen, att följa åklagarens direktiv, varför samma synpunkt är tillämplig även beträffande polisen. Om målet sedermera får en ur den misstänktes synpunkt otillfredsställande utgång, kan han sätta denna i samband med att det var åklagaren eller polisen som föreslog försvararen.

Av nu upptagna skäl anser jag, i likhet med praktiskt taget alla som i detta ärende uttalat sig i frågan, att poliser och åklagare bör helt avhålla sig från att ge råd eller eljest påverka misstänkt vid valet av försvarare. Vid förfrågningar från den misstänkte bör tillgång finnas till en förteckning över advokater, villiga att åtaga sig uppdrag som offentliga försvarare. I övrigt bör den misstänkte hänvisas till möjligheten att låta rätten utse advokat.

Om särskilda anvisningar i frågan är erforderliga framstår som tveksamt. Vad i detta ärende framkommit giver knappast stöd för antagande att några egentliga missförhållanden förekommit. För åklagarnas del kan det ifrågasättas, om ej medverkan vid valet av försvarare i regel står i sådan strid med tjänstens beskaffenhet, att den är att hänföra till tjänstefel. Av vad från åklagarhåll upplysts i ärendet framgår också tydligt att åklagarna är medvetna om att åklagare icke bör inverka på valet av försvarare. Riksåklagarämbetet anser därför att behov av föreskrifter icke föreligger. Med hänsyn till det sagda anser jag att det icke finnes tillräckliga skäl för mig att göra någon framställning om utfärdande av föreskrifter. Jag kommer emellertid att i fortsättningen ha min uppmärksamhet riktad på denna fråga.

Beträffande polismän är läget något annorlunda. Särskilt för yngre polismän utan juridisk skolning kan det vara ett stöd att kunna hänvisa till

direkta föreskrifter i ämnet. Det förefaller mig därför lämpligt att rikspolisstyrelsen — såsom i dess yttrande angives — exempelvis genom anvisningar fäster polismyndigheternas uppmärksamhet på frågan. Polismästaren i Stockholm har redan tidigare i detta ärende förklarat sig ha för avsikt att utfärda föreskrifter innefattande förbud mot lämnande av rekommendationer, råd eller anvisningar vid val av offentlig försvarare.

I de fall där misstänkt eller tilltalad överlåtit valet av försvarare till domstolen åligger det denna att i första hand beakta den enskildes intresse att biträdas av en person, som besitter tillräckliga kvalifikationer för det mål varom fråga är. Föreskriften i 21 kap. 5 § RB att man företrädesvis bör anlita någon, som vid rätten brukas såsom rättegångsombud, får antagas vara motiverad ej blott av ekonomiska skäl utan även av tanken att rätten bör ha ett visst underlag för sin lämplighetsprövning. Kravet att offentlig försvarare skall vara advokat ger visserligen en viss garanti för lämpligheten, men i många mål kan denna garanti icke anses tillräcklig. I viss anslutning till vad i ärendet anförts må här nämnas kraven på särskilda civilrättsliga insikter i mera invecklade mål om förmögenhetsbrott, på kunskaper i företagsekonomi och skatterätt i vidlyftiga deklarationsmål samt på förmåga till kontakt med unga personer i mål mot sådana. På varje offentlig försvarare måste det kravet ställas, att han håller sig à jour med utvecklingen på straffrättens område. Ett aktuellt exempel är den omläggning av påföljdssystemet, som skett genom den nya brottsbalken.

Att lämplighetsprövningen av försvararna anförtrotts domstolarna är helt naturligt, eftersom domstolen är den enda opartiska instans som har möjligheter att bedöma försvararens arbete. Det synes i hög grad osannolikt, att en annan ordning härutinnan skulle kunna fungera lika bra. RB:s regler är helt inriktade på att tillgodose den misstänktes och den allmänna rättssäkerhetens intressen, och häremot kan rimligen ingen invändning riktas. Att därutöver binda domstolarnas val genom regler och anvisningar väcker betänkligheter både med hänsyn till att de i RB angivna grunderna måste tillerkännas obetingad prioritet och med hänsyn till domstolarnas oavhängighet.

Utredningen i detta ärende ger emellertid vid handen, att fördelningen av försvarsuppdrag i Stockholmsområdet är påfallande ojämn, vilket ur flera synpunkter måste anses olämpligt. Exempel har icke saknats på fall, där advokater på grund av alltför många vidlyftiga uppdrag saknat möjlighet att inom rimlig tid infinna sig till huvudförhandling (jfr 1964 års ämbetsberättelse s. 50 ff.). Jag kan även instämma i vad advokatsamfundets styrelse anfört om spridningens betydelse för rättsskipningen (tillgången på erfarna advokater) och för upprätthållandet av en yrkesskicklig advokatkår. Det är därför i hög grad önskvärt, att domstolarna verkar för en större och jämnare spridning av försvararuppdragen bland därtill villiga advokater i Stockolmsområdet. Även om invändningarna mot en automatiskt ver-

kande turordning måste anses vägande synes det knappast möta några betänkligheter att kontrollera spridningen med ett lämpligt avprickningssystem.

Enligt vad jag inhämtat ha i slutet av år 1965 överläggningar ägt rum mellan representanter för domstolarna i Stockholmsområdet samt för advokatsamfundet och dess stockholmsavdelning. Enighet rådde därvid om önskvärdheten av en spridning av försvarsuppdragen, ehuru domarna vidhöll sina betänkligheter mot ett stelt turordningssystem. De synpunkter som anfördes vid detta samråd är självfallet ej bindande för praxis, men med all sannolikhet kan det påräknas att en ökad spridning kommer att eftersträvas av domstolarna i Stockholmsområdet. Anmärkas må, att den föreliggande frågan väsentligen synes vara ett huvudstadsproblem. Något missnöje med rådande ordning har i allt fall icke avhörts från landet i övrigt. Detta är också ganska naturligt, eftersom redan det stora antalet advokater i Stockholm måste föranleda särskilda svårigheter. En metod att främja en spridning av uppdragen är att sådana förteckningar, som stockholmsavdelningens styrelse förklarat sig villig att tillhandahålla, används och hålls aktuella.

Med hänsyn till det nu anförda fann jag några åtgärder från min sida i anledning av Molins klagomål icke erforderliga. Jag framhöll emellertid, att jag därmed icke ansåg att klagomålen saknat fog. De berör en viktig och för rättssäkerheten vital fråga, och redan den diskussion som detta ärendes behandling fört med sig har fäst uppmärksamheten på otillfredsställande drag i nuvarande praxis och medfört insikt om behovet av att verka för bättre förhållanden på området.

2. Sedan reseförbud meddelats misstänkt med föreskrift att passet skulle omhänderhavas av polisen, har förbudet hävts med den inskränkningen att passet alltjämt skulle omhänderhavas av polisen. Hovrätt och JO har olika meningar i frågan om något reseförbud består

Vid granskning av handlingarna i ett av tandläkaren L. genom klagomål härstädes anhängiggjort ärende uppmärksammades följande av klagomålen ej berörda förhållande.

L. åtalades av allmän åklagare vid Gärds och Albo häradsrätt för grov förskingring jämte åsidosättande av tjänsteplikt, alternativt grovt tjänstefel. Sedan häradsrätten den 29 november 1963 avslagit ett av åklagaren framställt häktningsyrkande och åklagaren fullföljt talan, meddelade hovrätten över Skåne och Blekinge i beslut den 6 december 1963 L. förbud att

utan tillstånd lämna Vinslövs köping, ålade honom skyldighet att dagligen anmäla sig hos polismyndigheten i Vinslöv och förordnade att hans pass skulle omhänderhavas av nämnda myndighet.

Den 13 december 1963 anhöll L:s offentlige försvarare vid häradsrätten om reseförbudets hävande. Som grund för yrkandet anfördes bl. a. hänsyn till L:s psykiska hälsa. Försvararen framhöll vidare, att L. tidigare frivilligt erbjudit sig att till polismyndigheten överlämna sitt pass och att han inte hade något att erinra mot att passet tills annorledes förordnades finge kvarbliva hos polisen, därest häradsrätten funne ett sådant arrangemang erforderligt.

Häradsrätten meddelade den 14 december 1963 följande beslut:

Häradsrätten finner skäl ej vidare föreligga för reseförbud för L. samt häver förty med omedelbar verkan sagda förbud; dock att häradsrätten stadgar att L:s pass skall omhänderhavas av polismyndigheten intill dess häradsrättens dom i målet meddelas eller annorledes förordnas.

Över detta beslut anförde åklagaren besvär och yrkade, att hovrätten måtte förklara L. ålagd skyldighet att dagligen anmäla sig hos polismyndigheten fortfarande vara gällande. Genom beslut den 20 december 1963 fastställde hovrätten häradsrättens beslut.

I samband med dom i målet mot L. den 3 februari 1964 föreskrev sedermera häradsrätten, att L:s pass skulle återställas till honom.

I en inom JO-expeditionen upprättad promemoria anfördes följande.

Den i häradsrättens av hovrätten fastställda beslut den 14 december 1963 meddelade föreskriften att L:s pass skulle omhänderhavas av polismyndighet synes icke ha grundats på bestämmelsen i 25:2 RB — vilken förutsätter att en sådan föreskrift meddelas såsom komplement till ett reseförbud (jfr även 25:9 RB) — enär det L. tidigare ålagda reseförbudet samtidigt hävdes. Detta ger anledning ifrågasätta om ett beslut om passets omhänderhavande av polismyndighet lagligen kan meddelas av domstol utan samband med reseförbud.

Efter remiss inkom hovrätten med yttrande, vid vilket var fogat yttrande av häradshövdingen i Gärds och Albo domsaga A. Schedin.

I Schedins yttrande anfördes bland annat:

(Försvararen) uppgav muntligen i anslutning till sin begäran om reseförbudets hävande, att L. av polisen i Vinslöv beordrats att varje morgon klockan 8 infinna sig på poliskontoret, att besöken hos polisen vållade L. obehag och irritation och kunde fördröja hans tillfrisknande samt att L. då och då behövde resa till Kristianstad ... (Försvararen) underströk, att L. ej hade något intresse av passet och gärna medgav att detta finge ligga kvar på polisstationen.

Av det åberopade uttalandet i förarbetena (NJA II 1943 s. 347) synes man ej kunna draga någon bestämd slutsats. I L:s fall hade måhända hinder ej mött för passets återlämnande. Men kan det vara fel att handla som häradsrätten gjort? Förmodligen hoppades man, att åklagaren skulle nöja

sig med beslutet, då ju L. i allt fall hindrades resa utomlands. Skulle reseförbudet kvarstått över julhelgen hade detta inneburit ytterligare påfrestning för L. och dennes familj.

Hovrättens yttrande, som beslutats av de ledamöter — presidenten Kjellin, hovrättsråden Nordholm och Bodewall samt numera kanslirådet Wentz — som deltagit i beslutet den 20 december 1963, är av följande lydelse.

Den i promemorian framställda anmärkningen synes bero på ett missförstånd. Föreskriften att L:s pass skulle omhänderhavas av polismyndighet har icke meddelats av häradsrätten utan av hovrätten i dess beslut den 6 december 1963. Häradsrättens befattning därmed begränsar sig till att häradsrätten har upphävt hovrättens beslut om reseförbud i två etapper dels genom beslutet den 14 december 1963 och dels genom en punkt i domen i målet den 3 februari 1964. Det kan alltså i detta fall icke, såsom angives i promemorian, behöva diskuteras om ett beslut om passets omhänderhavande av polismyndighet lagligen kan meddelas av domstol utan samband med reseförbud — en fråga som självklart endast kan besvaras med nej. Vad som här kan diskuteras är blott om ett beslut om reseförbud förenat med dels anmälningsskyldighet och dels omhändertagande av pass kan upphävas i etapper och i så fall hur detta bör ske.

Enligt hovrättens mening finns det icke något som helst skäl varför icke de skilda föreskrifterna i ett sådant beslut skulle kunna upphävas var för sig. Det bör här observeras att saken inte alls ligger så till att kvarhållandet av L:s pass bort upphävas i samband med häradsrättens beslut den 14 december 1963 och att det sålunda i denna del skulle föreligga något övergrepp mot L. I stället förhåller det sig så att kvarhållandet av passet skapade förutsättning för upphävande av den för L. besvärande anmälningsskyldigheten. Arrangemanget tillkom på förslag av försvararen och i L:s intresse. Vad saken gäller är alltså uteslutande en skrivfråga.

Vid en granskning av beslutets avfattning kan man enligt hovrättens mening icke rimligen, såsom i promemorian, hävda att häradsrätten genom att skriva att reseförbudet upphävdes har ryckt undan grunden för bibehållandet av passets omhändertagande. Häradsrätten har genom en omedelbart därtill ansluten »dock att»-sats angivit att det föreligger en inskränkning i detta upphävande och denna inskränkning är just att passet skall omhänderhavas på samma sätt som förut. Däremot skulle man mot detta sätt att uttrycka beslutet kunna invända att det icke av beslutet framgår att för L. anvisats en bestämd vistelseort, såsom förutsättes i 25 kap. 1 § rättegångsbalken. Härom kan emellertid sägas att det kan vara diskutabelt i hur hög grad vistelseorten behöver preciseras, då reseförbudet grundas på andra punkten i paragrafen och det alltså icke förekommer anledning att den misstänkte överhuvudtaget håller sig undan utan allenast att han beger sig från riket och denna risk kan anses undanröjd genom omhändertagandet av passet. Om intet uttryckligen sägs om vistelseort, torde beslutet innebära förbud att lämna landet eller i varje fall förbud att bege sig utanför de nordiska länderna, för vilka passfrihet råder. Med hänsyn till den otydlighet som sålunda kan föreligga beträffande vistelseorten kan det måhända hävdas att det skulle vara något bättre att ett beslut av detta slag uttrycktes så att reseförbudet skall bestå med ändrad innebörd än att detta sägs vara upphävt med visst undantag. Det bör dock härvid beaktas att avfattningen

av häradsrättens beslut i viss mån var betingad av L:s psykiska tillstånd och målets beskaffenhet.

Hovrättens ledamöter har icke längre något direkt minne av hur de vid föredragningen såg på frågan om beslutets avfattning. Anledning att diskutera denna förelåg dock, eftersom försvararen i en samma dag inkommen förklaringsskrift behandlat frågan om något reseförbund kunde anses gälla eller icke. Av akten framgår allenast att hovrättens beslut avfattats enligt en av undertecknad Kjellin gjord blyertsanteckning på ett av föredragande fiskalen upprättat förslag av annat innehåll. Denna anteckning måste ha gjorts vid föredragningen, då hovrättens beslut synes ha blivit expedierat samma dag. Efter att nu på nytt ha granskat frågan vill hovrätten såsom sin uppfattning framhålla att häradsrättens beslut är avfattat på ett efter omständigheterna i fallet fullt försvarligt och lämpligt sätt.

I skrivelse till hovrätten anförde jag följande.

Med reseförbud förstås enligt 25 kap. 1 § RB förbud att utan tillstånd lämna anvisad vistelseort. Jämlikt 2 § samma kapitel må med reseförbud förenas skyldighet för den misstänkte att å vissa tider vara tillgänglig i sin bostad eller å sin arbetsplats eller att anmäla sig hos polismyndighet i orten så ock annat villkor, som finnes erforderligt för hans övervakande. Processlagberedningen anger såsom exempel på sådant villkor skyldighet för den misstänkte att lämna ifrån sig pass eller annan legitimationshandling (NJA II 1943 s. 347).

Någon laglig möjlighet att utan samband med reseförbud meddela föreskrift om omhändertagande av pass kan icke grundas på 25 kap. RB och förelåg icke heller eljest i målet. Detta vitsordas också i hovrättens yttrande.

I häradsrättens beslut den 14 december 1963 angavs uttryckligen, att skäl ej vidare förelåg för reseförbud samt att detta hävdes, därvid i en docksats stadgades att L:s pass alltjämt skulle omhänderhavas av polisen. Med den angivna motiveringen och de använda ordalagen ligger det onekligen närmast till hands att tolka beslutet som om reseförbudet i sin helhet hävts. Denna tolkning överensstämmer också bäst med vad häradsrättens ordförande uppgivit i sitt yttrande. Om denna tolkning är riktig, har föreskrift om passets omhänderhavande icke kunnat meddelas, eftersom sådan föreskrift kan ges endast som komplement till ett reseförbud.

Hovrätten hävdar emellertid att häradsrätten genom dock-satsen givit uttryck för att reseförbud alltjämt skulle bestå. Självfallet har häradsrätten kunnat, utan att rubba reseförbudet i övrigt, t. ex. upphäva föreskriften om anmälningsskyldighet hos polisen. Häradsrättens beslut hade emellertid en vidare syftning än att blott upphäva bestämmelsen om anmälningsskyldighet. Det är tydligt — och detta har icke ifrågasatts av hovrätten — att häradsrätten med sitt beslut avsett att L. skulle vara oförhindrad att lämna Vinslöv. Man frågar sig då vad det enligt hovrättens mening kvarstående

reseförbudet skulle innehålla. Härvid är att beakta att reseförbud enligt 25:1 RB är förbud att utan tillstånd lämna anvisad vistelseort. I 25:4 RB stadgas också att beslut om reseförbud skall angiva den ort, där den misstänkte skall uppehålla sig. Någon sådan ort har icke angivits i häradsrättens beslut. Det framgår av det nyss sagda att den i det tidigare beslutet angivna orten icke längre avsågs. Hovrätten har uttalat att beslutet, om intet uttryckligen sägs om vistelseort, torde innebära förbud att lämna landet eller, då L:s pass alltjämt skulle vara omhändertaget av polisen, i varje fall förbud att bege sig utanför de nordiska länderna, för vilka passfrihet råder. Det synes mig helt orimligt att RB:s krav på »anvisad vistelseort» skulle kunna medge att hela det passfria nordiska området kan inbegripas däri eller att blankt reseförbud skulle kunna meddelas. Jag vill härvid hänvisa till att förutsättning för att meddela reseförbud i det i 25:1 andra punkten upptagna lindrigare fallet just är att det finns anledning befara, att den misstänkte genom att lämna landet undandrager sig lagföring. Jag tror icke heller att orden »ort, där den misstänkte skall uppehålla sig» varit avsedda att tolkas så att hela landet däri inbegripes. Efterlevnaden av ett reseförbud med dylikt innehåll skulle nämligen icke kunna tillräckligt kontrolleras.

De anförda synpunkterna synes mig visa att det är svårt att i häradsrättens av hovrätten fastställda beslut intolka ett reseförbud som är förenligt med bestämmelserna i RB. Vilken mening man än må ha härutinnan, måste dock — och det är detta som är det väsentliga i saken — av ett domstolsbeslut kunna krävas att därav med lätthet kan utläsas vad som varit avsett. Detta självklara förhållande är särskilt att beakta med hänsyn till det i 25:4 RB upptagna, av domstolarna ej iakttagna stadgandet att i beslut om reseförbud skall erinras om påföljden för överträdelse av förbudet. Den misstänkte måste därför få klart besked om innebörden av förbudet så att han icke behöver riskera att omedvetet överträda detsamma.

Mot bakgrunden av vad nu sagts har L. haft fog för att uppfatta domstolarnas beslut så att han ägde fritt utan tillstånd lämna Vinslöv och bege sig varthän han önskade, låt vara att han av föreskriften om passets omhändertagande bort kunna förstå att domstolarna avsåg att hindra honom från att lämna det nordiska passområdet. Jag vill även påpeka att stadgandet 25:9 RB om påföljd för överträdelse av reseförbud i detta fall icke heller kunnat omedelbart tillämpas, eftersom domstolarnas uppfattning att L. alltjämt var underkastad reseförbud icke med erforderlig tydlighet framgick av besluten den 14 och den 20 december 1963.

Av det anförda framgår att jag icke kan dela hovrättens uppfattning att häradsrättens av hovrätten fastställda beslut »är avfattat på ett efter omständigheterna försvarligt och lämpligt sätt». Den av hovrätten till stöd för denna uppfattning hävdade tolkningen av beslutet låter sig näm-

ligen enligt min mening icke förena vare sig med motiveringen till eller lydelsen av beslutet eller med RB:s föreskrifter om reseförbud.

I övrigt påkallar vad jag uppfattat såsom ett förbiseende från domstolarnas sida icke något ytterligare uttalande från min sida.

3. I ett till stöd för yrkande om omyndighetsförklaring av B. L. åberopat läkarintyg angavs att B. L:s hörande var utan gagn, enär ärendet ur psykiatrisk synpunkt var helt klart, men att barnen hade olika intressen och att det ur deras synpunkt var lämpligt att ombud för B. L. fick tillfälle att yttra sig. Fråga om domstolen bort avgöra målet utan huvudförhandling

Fru B. L. (född år 1890) drev sedan åtskilliga år tillbaka ett större företag i Göteborg (aktiebolag). Hon ägde intill år 1946 samtliga 1.000 aktier i bolaget men skänkte då 400 aktier till sin son Carl Otto, varvid hon dock själv förbehöll sig rösträtten. Sonen är numera verkställande direktör i bolaget.

Den 22 november 1965 ingav Carl Otto till Göteborgs rådhusrätt en ansökan att modern måtte förklaras omyndig samt att borgmästaren Gösta Wilkens måtte förordnas till förmyndare för henne. Till stöd för ansökan åberopades ett av legitimerade läkaren Karin Bengtsson den 19 november 1965 utfärdat intyg, enligt vilket B. L. på grund av psykiska åldersförändringar vore ur stånd att vårda sin egendom. Karin Bengtsson angav i intyget, att B. L:s hörande skulle vara utan gagn samt tillade: »Ärendet ur psykiatrisk synpunkt helt klart, men då barnen delvis har olika intressen i detta casus kan det ur d e r a s synpunkt måhända vara lämpligt att juridiskt ombud för pat. får tillfälle yttra sig.» I intyget angavs därjämte, att personlig inställelse såväl med hänsyn till patientens psykiska som hennes fysiska status vore direkt kontraindicerad.

I en till rådhusrätten samma den 22 november inkommen ansökan anhöll B. L. att rådhusrätten måtte jämlikt 18 kap. 3 § FB på grund av sjukdom, som kunde antagas vara övergående, förordna god man att bevaka hennes rätt och förvalta hennes egendom samt till god man utse advokaten Märta Westman i Göteborg. Advokaten Bo Westman, som biträdde B. L., bestred i en ingiven skrift omyndighetsförklaring, påyrkade förhandling inför rådhusrätten och hemställde att — för det fall omyndighetsförklaring likväl meddelades — uppdraget såsom förmyndare måtte anförtros Märta Westman.

Rådhusrätten (rådmannen F. A. Hammar) företog målet till avgörande utan huvudförhandling och förklarade i dom den 22 november 1965 B. L. omyndig. I två särskilda beslut samma dag förordnade rådhusrätten (asses-

sorn Olof Ekström) Wilkens till förmyndare för B. L. och fann ansökan om förordnande av god man ej föranleda någon rådhusrättens vidare åtgärd.

Såväl domen å omyndighetsförklaring som båda besluten överklagades i hovrätten för Västra Sverige. Genom beslut den 29 december 1965 undanröjde hovrätten rådhusrättens beslut om förmyndarförordnande och visade målet åter till rådhusrätten, som den 14 januari 1966 i fullsutten rätt ånyo förordnade Wilkens till förmyndare. Jämväl detta beslut överklagades av B. L. I omyndighetsförklaringsmålet fann hovrätten i beslut den 22 december 1965 ej skäl att visa målet åter till rådhusrätten. Efter huvudförhandling den 17 februari och fortsatt huvudförhandling den 1 mars 1966, varvid fem vittnen hördes, meddelade hovrätten dom den 15 mars 1966 och fastställde därvid rådhusrättens domslut. Genom två beslut samma dag lämnades besvären över rådhusrättens beslut angående förmyndare och utseende av god man utan bifall. Efter fullföljd av B. L. är målen nu anhängiga hos högsta domstolen.

I en den 8 december 1965 hit inkommen skrift anförde Bo Westman klagomål mot rådhusrätten och gjorde gällande *dels* att rådhusrättens åtgärder att förklara B. L. omyndig utan huvudförhandling och att förordna förmyndare utan fullsutten rätt inneburit rättegångsfel, *dels ock* att besluten i sak varit oriktiga. I det senare hänseendet anförde Westman bl. a. att Karin Bengtssons intyg grundats på otillräcklig utredning och att dess slutsatser lämnade utrymme för allvarliga invändningar ävensom att hänsyn borde ha tagits till B. L:s egen önskan i fråga om valet av förmyndare.

I skrivelse till rådhusrätten anförde jag följande.

Reglerna om förfarandet vid omyndighetsförklaring kvarstår i det väsentliga oförändrade sedan antagandet av 1924 års lag om förmynderskap. Redan i denna lag fastslogs som huvudregel, att omyndighetsförklaring skulle föregås av kontradiktorisk förhandling (NJA II 1924 s. 504—505). Samma regel gäller enligt 20 kap. 16 § FB (Walin, Föräldrabalken, 1952, s. 442 f.) Undantag gäller enligt 17 § dels för sådana fall, där vederbörande själv begärt eller medgivit omyndighetsförklaring, dels ock då någon skall förklaras omyndig på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten, såframt det må antagas att hans hörande skulle vara utan gagn. Jämlikt 36 § andra stycket må personlig inställelse ej åläggas den som avses med ansökningen, såframt det finnes att inställelsen skulle för honom kunna medföra men eller fara.

Lagberedningen uttalade beträffande det senare undantaget från huvudprincipen om kontradiktoriskt förfarande: »När fråga är, att någon skall förklaras omyndig på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten, skulle hans inkallande till rätten

många gånger vara alldeles utan ändamål, nämligen då hans sinnestillstånd visas vara sådant, att någon tvekan om lämpligheten av att omyndighetsförklaring meddelas icke kan uppstå. Det har därför föreslagits, att kallelse icke skall äga rum, såframt det finnes, att vederbörandes hörande skulle vara utan gagn.» (NJA II 1924 s. 506 y). Walin uttalar, att ifrågavarande bestämmelse har sin största betydelse, där vederbörande åtnjuter anstaltsvård (a.a. s. 445 y).

Nu återgivna uttalanden ger närmast vid handen, att omyndighetsförklaring utan huvudförhandling bör betraktas som en undantagsföreteelse, avsedd för helt klara fall. Tungt vägande rättssäkerhetsskäl talar också för denna tolkning. Vid avgörande utan huvudförhandling överflyttas den reella beslutsfunktionen till undersökningsläkaren, vilket väcker betänkligheter särskilt beträffande personer som ej vårdas å anstalt. Läkarens slutsatser måste ju i dessa fall bygga på relativt kortvariga kontakter, och behov av en kontradiktorisk förhandling med möjlighet att förebringa kompletterande utredning kan ofta föreligga. Risk föreligger även för att den som förklarats omyndig utan att själv ha beretts tillfälle att utveckla sina synpunkter uppfattar det skedda som en kränkning och får en avog inställning till samhället och förmyndaren. En dylik utveckling kan givetvis vara i hög grad olycklig såväl för den omyndigförklarade själv som för förmyndaren och dennes möjligheter att utföra sitt uppdrag på ett friktionsfritt och tillfredsställande sätt. Samma resultat kan visserligen uppkomma efter en dom på omyndighetsförklaring även efter den mest fullständiga utredning, men det är angeläget att samhällets organ icke ökar riskerna genom en handläggning som kan uppfattas som icke tillräckligt noggrann.

I det nu aktuella fallet ingavs ansökan om omyndighetsförklaring och begäran om förordnande av god man ungefär samtidigt till rådhusrätten, och genom Westmans samtal med Ekström klargjordes ytterligare, att B. L. själv var negativt inställd till omyndighetsförklaring. Den kritik Westman riktat mot Karin Bengtssons intyg synes visserligen knappast befogad, men redan intygets innehåll gav vid handen att väsentliga motsättningar rådde inom B. L:s familj, och Westman påyrkade handläggning i icke summariska former. Dessa skäl borde enligt min mening ha föranlett att målet upptogs till huvudförhandling. Därest dröjsmål med omyndighetsförklaringen ansågs uppenbarligen medföra fara för B. L. — handlingarna i ärendet ger dock knappast stöd för ett sådant betraktelsesätt — hade ju interimistiskt beslut jämlikt 20 kap. 20 § FB kunnat givas.

På nu anförda skäl anser jag för min del, att målet icke bort företagas till avgörande utan huvudförhandling. Att ett mål mot parts bestridande avgöres utan huvudförhandling i första instans för att efter överklagande i hovrätt föranleda huvudförhandling i inemot tio timmar gör ett föga tilltalande intryck. Jag vill emellertid samtidigt framhålla, att frågan om hu-

vudförhandling med stöd av 20 kap. 17 § FB kunde underlåtas är en bedömningsfråga, varom olika meningar kan göras gällande. Hammars bedömning kan därför uppenbarligen icke läggas honom till last såsom tjänstefel.

Sedan Hammar meddelat dom i målet om omyndighetsförklaring ålåg det Ekström att besluta i ärendet om utseende av förmyndare. Behörig att avgöra ärendet såsom ensamdomare var Ekström endast för det fall att ärendet icke var tvistigt. Såsom tvistigt måste ett ärende anses så snart flera oförenliga yrkanden föreligger, oavsett om något av yrkandena av domaren anses alldeles ogrundat. Såsom Ekström numera medgivit var det därför klart felaktigt av honom att genom beslutet den 22 november 1965 själv avgöra ärendet. Beslutet blev också av hovrätten undanröjt. Ekströms feltolkning av den klara domförhetsregeln i 6 § andra stycket 2. ärendelagen måste anses innefatta försummelse i tjänsten. Då Ekström emellertid uppenbarligen felat utan vrång avsikt finner jag mig med stöd av 4 § instruktionen för riksdagens ombudsmän kunna låta bero vid en erinran om vikten av att domförhetsregeln noggrant iakttages.

Vad därefter angår den kritik Westman riktat mot rådhusrättens avgöranden i sakfrågorna finner jag — oavsett vilken åsikt man må hysa om lämpligheten av att en ledamot av förmynderskapsdomstolen i ett tvistigt ärende förordnas till förmyndare — att misstanke om tjänstefel uppenbart ej kan anses föreligga. Då sakfrågorna nu ligger under högsta domstolens prövning anser jag mig icke vidare böra uttala mig i denna del.

4. Fråga i ärende angående tillstånd till försäljning av omyndigs fastighet om rätten ägt underlåta bereda den omyndige tillfälle att yttra sig. Tillika fråga huruvida överförmyndaren på grund av jäv bort avhålla sig från att taga befattning med frågan om tillstånd till försäljningen

Hemmansägare A. M., född den 31 januari 1900, omyndigförklarades i september 1943 av Tössbo och Vedbo häradsrätt på grund av sinnessjukdom. Till förmyndare för henne förordnades nämndemannen Arvid Flink, sedermera överförmyndare i Bengtsfors köping. Som överförmyndare beträffande A. M. fungerade Flinks ersättare kommunalkamrern Gunnar Lindskog i Bengtsfors.

Vid tiden för omyndigförklaringen var A. M. intagen på Restads sjukhus för vård. Mellan 1947 och 1960 vistades hon på en jordbruksfastighet, där hon biträdde i arbetet. Den 1 september 1960 intogs hon åter på Restads sjukhus (för vård under diagnosen mano-depressiv psykos + persona cyclothymica), varifrån hon utskrevs den 27 juni 1961 såsom förbättrad.

A. M. var ägare till en jordbruksfastighet i Bengtsfors. Delar av denna såldes i mitten av 1950-talet till köpingen. Den 28 april 1961 meddelade kommunalnämnden i Bengtsfors i brev till Flink, att kommunen vore synnerligen intresserad att förvärva återstoden av fastigheten för pris, varom överenskommelse kunde träffas. Brevet var undertecknat av kommunalnämndens ordförande med kontrasignation av Lindskog. Genom köpekontrakt den 5 juni 1961 förvärvade kommunen fastigheten. Kontraktet undertecknades av Flink i egenskap av förmyndare såsom säljare och av kommunalnämndens ordförande och Lindskog för kommunstyrelsen såsom köpare. I kontraktet stadgades bland annat, att köpet gällde under förutsättning, att häradsrätten godkände försäljning av den omyndigas egendom. I en den 1 september 1961 daterad, till häradsrätten ingiven skrift anhöll Flink, att häradsrätten måtte godkänna den skedda försäljningen. I skriften uppgavs, att A. M. ej visat förbättring utan under senare tid varit intagen å Restads vårdanstalt, varför fråga om att hon själv skulle kunna återkomma och sköta fastigheten vore utesluten. Å skriften fanns tecknat: »Förestående ansökan tillstyrkes, då försäljningen torde vara till förmån för den omyndiga ägaren. Bengtsfors den 4 september 1961. Gunnar Lindskog. T.f. överförmyndare.» Den 14 september 1961 biföll häradsrätten med häradshövdingen Gunnar Eurenius såsom ordförande ansökningen. Någon delgivning med A. M. hade då icke ägt rum.

Genom dom den 17 november 1962 förklarade häradsrätten A. M. åter myndig. Hon instämde sedermera *dels* Flink och Lindskog med yrkande om skadestånd för bland annat deras medverkan vid fastighetsförsäljningen, *dels ock* köpingen med yrkande om köpets återgång. Förstnämnda talan ogillades genom dom av häradsrätten den 8 mars 1965, och av A. M. förd vadetalan återkallades. A. M:s talan mot köpingen ogillades genom dom den 20 juni 1966 av hovrätten för Västra Sverige, som därigenom fastställde häradsrättens dom den 16 december 1965.

I en den 14 april 1965 hit inkommen skrift hemställde advokaten Gustaf Ros, som varit A. M:s rättegångsombud, om utredning huruvida Lindskog icke bort såsom jävig avstå från befattning med ansökningen om häradsrättens godkännande av försäljningen. Han ifrågasatte vidare om ej Lindskog genom att underlåta att utreda A. M:s hälsotillstånd och inställning till försäljningen svikit sin tjänsteplikt.

Eurenius anförde i avgivet yttrande bl. a. följande:

När Flinks ansökan om godkännande av försäljningen inkom, var det mig välbekant ej endast att hon omyndigförklarats såsom på grund av sinnessjukdom ur stånd att vårda sig och sin egendom utan även att hon vid dessa tillfällen lidit av depressionstillstånd som krävt anstaltsvård samt att svårigheter uppstått då hon under försöksutskrivningar från Restads sjukhus placerats utom denna anstalt. Likaledes kände jag till hennes fastigheter

i Bengtsfors samt hennes personliga och ekonomiska förhållanden i övrigt. A. M. hade vid flera tillfällen tillställt mig långa, delvis osammanhängande brev, vari hon än begärt att förklaras myndig — något som icke kunde bifallas enär hon icke kunnat förete erforderliga läkarintyg — och än uttryckt missnöje med Flink och dennes dispositioner såsom hennes förmyndare. Av breven hade framgått att hon motsatte sig att fastigheten i Bengtsfors, som var hennes föräldrahem, eller någon del av fastigheten bleve försåld samt att hon önskade bosätta sig på fastigheten och där idka lantbruk. Från Flink hade jag erfarit att fastigheten var i dåligt skick och olämplig som bostad, särskilt åt en ensamstående kvinna i A. M:s ålder, samt att fastigheten gåve ringa avkastning. Av samtal vid skilda tillfällen med läkarna å Restad hade jag fått den uppfattningen att A. M. knappast kunde bliva i stånd att klara sig på egen hand. Med anledning av ansökningen om fastighetsförsäljningens godkännande satte jag mig ånyo i förbindelse med Flink, som därvid meddelade att fastighetens jordbruk vore utarrenderat för några hundra kronor om året och dess bostadshus uthyrt för ungefär samma belopp samt att A. M. i Bengtsfors ägde en annan fastighet, där en modern lägenhet stode till hennes förfogande, därest hon önskade bosätta sig i Bengtsfors. På grund av vad jag erfarit angående A. M:s psykiska tillstånd och fastighetens beskaffenhet föreföll det mig uteslutet att hon någonsin skulle kunna driva lantbruk vare sig i Bengtsfors eller annorstädes samt att hon icke kunde komma att bebo fastigheten. Beträffande värdet av fastigheten i förhållande till andra fastighetsvärden i Bengtsfors inhämtade jag närmare upplysningar från Flink, vilken jag i dessa hänseenden ansåg mer initierad än Lindskog. Flink är nämligen förutom överförmyndare och innehavare av ett flertal andra allmänna uppdrag, nämndeman i domsagan och såsom av allmänheten flitigt anlitad vid boutredningar, fastighetsförsäljningar, upprättande av självdeklarationer m. m. i besittning av grundlig erfarenhet av bland annat fastighetsvärderingar. Däremot ansåg jag det överflödigt att bereda A. M. tillfälle att yttra sig i ärendet. Hennes inställning till en försäljning av fastigheten var icke föremål för någon ovisshet, och efter vad som framkommit om hennes psykiska status och förmåga av objektivt omdöme ansåg jag att hennes hörande skulle sakna betydelse för häradsrättens prövning av ärendet. Något yttrande från henne hade för övrigt ansetts överflödigt jämväl då häradsrätten år 1951 godkände den försäljning varigenom avsevärda delar av samma fastighet försålts till köpingen. Vid ärendets prövning i häradsrätten redogjorde jag för vad jag i samband med ansökningen och i tidigare sammanhang hade erfarit, varefter rätten enhälligt godkände försäljningen. Köpesumman bedömdes därvid såsom för A. M. synnerligen tillfredsställande, och den avkastning som hon skulle erhålla av köpesumman ansågs bliva så mycket högre än den avkastning fastigheten i hennes fortsatta ägo kunde väntas inbringa att hennes, synbarligen på andra än ekonomiska skäl, grundade avvisande inställning till försäljningen icke borde hindra densamma. Häradsrätten fann därför viktiga skäl tala för tillståndet.

Lindskog uppgav i avgivet yttrande bl. a.

Jag har varit bosatt i Bengtsfors sedan 1935 och kände väl till A. M. I ett så litet samhälle som vårt har man ganska väl reda på varandra. Jag visste, att A. M. var nervklen, att sjukdomen låg i släkten och att hon långa tider vistades på sinnessjukhus. Då hon bodde på Huvudgingen 1[30] och 1[182] miss-

skötte hon fastigheten och det stod alldeles klart för mig, att hon skulle inte kunna taga hand om ett lantbruk. Jag talade med Flink härom. Ville emellertid A. M. återflytta till Bengtsfors, ägde hon en bostadsfastighet här med avsevärt högre standard. Hon saknade anhöriga, som kunde vara intresserade av att förvärva egendomen. Taxeringsvärdet var då kronor 56 800:—. Köpingen hade tidigare förvärvat stora delar av densamma och häradsrätten hade godkänt försäljningarna.

I brev av den 28 april 1961 meddelade kommunalstyrelsen i Bengtsfors A. M:s förmyndare Arvid Flink, Bengtsfors, att köpingen hade intresse av att förvärva fastigheten Huvudgingen. Brevet var undertecknat av styrelsens ordförande B. Dalbratt och kontrasignerat av mig såsom sekreterare. Underhandlingar med Flink angående förvärvet fördes sedan av Dalbratt. Till en början ville köpingen endast betala kronor 65.000:—, men priset höjdes till kronor 74 000:—, således kronor 17 200:— över taxeringsvärdet. Det preliminärt åsatta taxeringsvärdet för fastigheten är nu allenast kronor 47 400:—. Det pris, som köpingen bjöd för fastigheten, ansåg jag vara för A. M. synnerligen förmånligt. Hennes inkomster från fastigheten hade uppgått till cirka kronor 1 200:— per år. Ränteinkomsten på köpeskillingen ger minst kronor 3 000:— per år.

— — — Jag har icke företrätt kommunen vid förhandlingar om köp av fastigheterna och anser mig därför ha varit oförhindrad att som överförmyndare tillstyrka försäljningen. Eftersom jag väl kände A. M., tyckte jag det var meningslöst att göra särskild utredning om hennes ekonomiska ställning och hennes personliga förhållanden. I det skick fastigheten befann sig ansåg jag och anser allt fortfarande, att A. M. icke kunde ha sin bostad därstädes.

Vid ärendets avgörande anförde ställföreträdande JO Sandström följande.

Jämlikt 15 kap. 16 § FB kräves för överlåtelse av omyndigs fasta egendom rättens tillstånd, som ej må givas med mindre viktiga skäl är därtill. Det åligger rätten att före besluts fattande inhämta yttrande från överförmyndaren samt, såframt det utan märklig omgång eller tidsutdräkt kan ske, bereda den omyndige, om han fyllt sexton år, ävensom hans make och närmaste fränder tillfälle att yttra sig. Ansvaret för att den omyndige höres ligger alltså på rätten, ehuru givetvis även förmyndaren och överförmyndaren bör beakta den omyndiges inställning. Överhuvud skall överförmyndaren såsom t. ex. framgår av Walins kommentar till FB (s. 344) innan han till rätten avgiver yttrande i ärenden av förevarande slag föranstalta om utredning av de omständigheter, som kan vara av betydelse, och det har vidare förutsatts att rätten får tillgång till de upplysningar som därvid framkommit. Det sagda gäller både när rätten beslutat inhämta överförmyndarens yttrande och när denne avgiver yttrande så tidigt att det är tillgängligt för rätten redan i samband med att ansökningen ingives.

Den i detta ärende aktuella försäljningen skedde helt utan den omyndigas vetskap. Det har icke ens påståtts, att A. M:s hörande skulle ha vållat märklig omgång eller tidsutdräkt, utan Eurenius har förklarat sig anse åt-

gärden meningslös. Med hänsyn till att lagtexten överhuvud ej upptager något undantag för sådant fall kan underlåten delgivning icke godtagas utom då det är uppenbart, att den omyndiga saknat förmåga att taga ställning till frågan. Eftersom A. M. vid tiden för ärendets avgörande utskrivits såsom förbättrad har en sådan situation med säkerhet icke förelegat. Häradsrättens underlåtenhet att bereda A. M. tillfälle att yttra sig måste därför anses klart felaktig.

Det hade varit naturligt att även Lindskog, innan han avgav sitt yttrande, berett A. M. sådant tillfälle. Han borde jämväl ha meddelat rätten alla upplysningar som inhämtats och överhuvud vilken utredning som legat till grund för hans ställningstagande. Även om detta ej tillgodosetts genom Lindskogs kortfattade tillstyrkan på ansökningen är det med hänsyn till omständigheterna icke ett sådant fel att det föranleder mitt vidare ingripande.

De huvudsakliga reglerna för överförmyndares verksamhet återfinns i 19 kap. FB. Någon jävsregel finns icke upptagen i kapitlet. I 10 § andra stycket stadgas dock, att rätten äger förordna vikarie om såväl överförmyndaren som hans ersättare är förhindrade att uppehålla befattningen eller bestrida därtill hörande åliggande. Det har exempelvis allmänt antagits, att överförmyndare icke kan utöva tillsyn över förmynderskap som innehas av honom själv eller någon honom närstående.

Även om sålunda ingen uttrycklig lagbestämmelse kan åberopas anser jag dock överförmyndarens under ämbetsansvar utövade tillsyn förutsätta en av partsintressen oberoende ställning. Lindskogs ställning som chefstjänsteman i köpingen framstår otvivelaktigt som en omständighet, som i hög grad var ägnad att sätta hans opartiskhet beträffande fastighetsköpet i fråga. Enligt min mening borde han därför ha avhållit sig från att såsom överförmyndare taga befattning med frågan om köpets godkännande. Att han vid köpehandlingarnas upprättande deltagit för köpingens räkning kommer hans medverkan att framstå som än mindre tilltalande.

Eftersom Lindskogs ställning som chefstjänsteman hos köpingen icke kan ha varit obekant för häradsrätten, hade anledning funnits för häradsrätten att överväga huruvida Lindskogs tillstyrkande borde godtagas som behörigt yttrande av överförmyndaren. Enligt min mening hade häradsrätten lämpligen bort förordna vikarie jämlikt 19 kap. 10 § andra stycket FB.

Av vad sålunda upptagits framgår, att jag finner anledning till kritik mot såväl häradsrättens som överförmyndarens handläggning av ifrågavarande ärende. Att fastigheten såldes mot A. M:s vilja utan att hon ens underrättades därom framstår som i hög grad otillfredsställande. Eftersom A. M:s inställning var känd för häradsrätten kan det dock icke antagas, att försummelsen att delgiva henne inverkat på beslutets materiella innehåll, och stöd saknas för att antaga annat än att godkännandet i och för sig var befogat. Att A. M. efter nära 20 år skulle förklaras åter myndig kunde näp-

peligen förutses. Jag låter därför bero vid ett påpekande av vikten att lagregler om rätt för sakägare att yttra sig noggrant iakttages. Med hänsyn till avsaknaden av lagbestämmelse om jäv för överförmyndare finner jag ej Lindskogs tillstyrkande och häradsrättens godtagande därav — ehuru olämpliga — innefatta fel av beskaffenhet att kunna föranleda ansvar.

I besvärssakkunnigas slutbetänkande »Lag om förvaltningsförfarandet» (SOU 1964: 27) framlägges förslag om generella jävsregler inom förvaltningen (se 2 kap. 3 § lagförslaget samt s. 144—151 i betänkandet). Om detta förslag genomföres kommer ett agerande av i förevarande ärende aktuellt slag att klart falla inom det förbjudna området.

5. Fråga om återkallelse av redan upptagen växelprotest må ske

I en den 20 mars 1965 hit inkommen skrift riktade advokaten C. W. Du Rietz i egenskap av ombud för lantbrukaren Carl Axel Dahlgren, Broxviks säteri, och dennes son köpmannen Bo Dahlgren i Norrköping klagomål mot notarius publicus i Söderköping rörande en av denne omhänderhavd protestförrättning.

I skriften anförde Du Rietz följande.

Söderköpings Bilcentral AB har fått en låneväxel å 10 000 kronor diskonterad i Östergötlands Enskilda Bank med herrarna Dahlgren som utställare. Växeln förföll till betalning den 5 mars 1965. Den 8 mars överlämnade banken växeln till notarius publicus i Söderköping med tillsägelse om att växeln skulle ligga till påföljande dag, dvs. den 9 mars. Den 9 mars inställde jag mig hos notarius publicus strax efter kl. 9 och fick denna uppgift bekräftad. Någon åtgärd med växeln hade då icke företagits. Växeln företeddes för mig. Något protestprotokoll var alltså icke upprättat. Växeln var i samma skick som när den överlämnats till notarius publicus.

Från notarius publicus gick jag tillsammans med herrarna Dahlgren och talade med bankens kamrer i Söderköping Charles Svenson. Svenson bekräftade, att banken lämnat upp växeln till notarius publicus dagen innan med tillsägelse att den skulle »ligga till i morgon».

Jag förklarade för såväl notarius publicus som för kamrer Svenson, att då växeln inte protesterats den 8 mars, var, såvitt jag förstod, växelrätten mot utställarna förlorad.

Jag har nu från Östergötlands Enskilda Bank fått fotokopia av notarius publicus protokoll för 1965 § 2, utvisande att växeln skulle ha protesterats den 8 mars 1965 mellan kl. 18—19.

I anledning av vad sålunda förekommit och såsom ombud för herrarna Dahlgren hemställer jag om utredning, huruvida notarius publicus i Söderköping verkligen den 8 mars mellan kl. 18—19 vidtagit i lag föreskrivna åtgärder för protest av växeln och sålunda om uppdragsgivarens begäran att växeln skulle »ligga» — vilket jag tolkat som utan särskild åtgärd — till på förmiddagen den 9 mars sålunda åsidosatts. Om ingen protest skett den 8 mars och växeln fått ligga till den 9 mars, anhåller jag om uttalande

från Eder, huruvida i protokoll över protesten må antecknas att den verkställts den 8 mars och att, om protest skett först den 9 mars, banken skall anses vara bibehållen vid växelrätt gentemot utställarna.

Notarius publicus i Söderköping var vid ifrågavarande tidpunkt tingsnotarien Jan Carlson. Denne anförde i infordrat yttrande följande.

Måndagen den 8 mars 1965 kl. 17.15 inlämnade kamrer Svensson å Östergötlands Enskilda Bank i Söderköping ifrågavarande växel till mig med begäran att densamma för utebliven betalning måtte protesteras. Kamrer Svensson framhöll, att möjlighet till uppgörelse förelåg och att besked skulle lämnas på förmiddagen följande dag därest uppgörelse skett, i vilket fall publicering av protesten önskade förhindras, varför å växeln icke skulle göras anteckning förrän nästa dag. Han använde därvid troligen uttrycket, att växeln i detta avseende skulle »ligga» till nästa dag.

Protesten verkställdes såsom framgår av protokollet. På grund av bankens begäran lät jag anstå med påteckning av växeln och med protestprotokollets uppsättande till nästa dag, något som enligt praxis ofta lärer förekomma även i andra fall. Innan så skett infann sig strax efter kl. 9 förmiddagen nästa dag advokaten C. W. Du Rietz å domsagans kansli och anhöll att få se växelprotokollet för den 8 mars. Besöket skedde utan iakttagande av angiven expeditionstid och skedde alldeles oförberett. Jag framhöll för advokaten bankens begäran och meddelade, att protokollet därför ej var uppsatt. Han begärde att få se själva växeln, vilken begäran jag tillmötesgick. När det i advokatens inlaga påstås, att någon åtgärd med växeln då ej företagits är detta sålunda felaktigt utöver vad gäller, att växeln och växelprotokollet vid advokatens besök ej var påtecknad respektive utskrivet.

Bankens begäran uppfattade jag såsom en begäran, att protesten väl skulle göras samma dag, men att om uppgörelse träffades banken ville förhindra protestens publicering. Något hinder att villfara en sådan framställning till följande dag föreligger enligt min mening icke, enär förfarandet icke rimligen kan leda till förfång för någon av de för växeln ansvariga.

Av protokollet framgår, att ifrågavarande protest upptagits den 8 mars 1965 mellan kl. 18 och 19. Platsen för protestförrättningen framgår däremot icke av protokollet. Carlson har emellertid under hand uppgivit att protesten upptagits vid acceptantens stängda affärslokal.

I anledning av Carlsons yttrande inkom Du Rietz med påminnelser, i vilka han hemställde om uttalande av mig i följande hänseenden, nämligen

1) om en notarius publicus bör mottaga en växel att »ligga över» till annan dag för eventuell protest,

2) om icke en för protest mottagen växel utan onödigt dröjsmål skall förses med bevis att växeln protesterats och protokoll snarast möjligt därefter upprättas, samt

3) om en växel må protesteras och protesten sedan återkallas utan att protokoll upprättas och utan att växeln förses med bevis om dels protesten och dels återkallandet.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Protest för bristande betalning av växel som lyder på betalning viss dag eller viss tid efter utställandet eller uppvisandet, skall enligt 44 § växellagen upptagas en av de två närmaste söckendagarna efter den dag, då växeln är betalbar. I enlighet härmed och i avseende till mellankommande helgdag skulle protest i detta fall ske senast den 8 mars 1965. Carlson har under tjänstemannaansvar uppgivit att protesten ägde rum, på sätt protokollet anger, den 8 mars 1965. Då annat icke visats måste Carlsons uppgift om tidpunkten för protesten godtagas.

Växellagen upptager icke någon föreskrift om hur snart efter en protestförrättning protokoll över denna skall upprättas och växeln förses med anteckning om protesten. Det ligger emellertid i sakens natur att dessa åtgärder skall företagas i mer eller mindre direkt anslutning till förrättningen. Såsom Aubert framhållit i »Den Nordiske Vexelret» (s. 228) torde åtgärderna kunna företagas även efter betalningstidens utgång utan att påverka regressrätten. Att upprättandet av protokollet och påskriften på växeln i förevarande fall skedde först efter den sista betalningsdagen, lärer därför i och för sig icke vara av beskaffenhet att kunna läggas Carlson till last som fel.

Carlson har uppgivit att anledningen till att han dröjde med protokollets upprättande var bankens begäran härom.

Frågan huruvida återkallelse av redan upptagen protest må ske utan offentliggörande av protesten har varit föremål för prövning av min företrädare i ärendet 105/1952. I sistnämnda ärende, som gällde notarius publicus i Göteborg, upplyste denne att återkallelse av protest sedan årtionden medgivits i Göteborg intill kl. 11.00 å fjärde dagen från »protestens avgivande». Fyra notarii publici i Stockholm uppgåvo att det i Stockholm förelåg en fast, minst 50 år gammal praxis att — på begäran av växelinnehavare — medgiva återkallelse av växelprotest under förrättningsmannens expeditionstid dagen efter protestdagen. Om för återkallelsen protokoll utskrivits, makulerades detta liksom protestbeviset på växeln. Antalet återkallelser sedan sekelskiftet kunde år 1952 beräknas överstiga 100 000. Förfarandet bottnade säkerligen i näringslivets och kreditväsendets behov av en viss smidighet vid protestförfarandet, som gjorde möjligt att en acceptant, som löste eller omsatte en växel dagen efter protestbesöket och således innan protokollet blivit offentligt tillgängligt, icke blev föremål för den kreditförstörande verkan, som en påföljande publicering av protesten kunde medföra.

Svenska Bankföreningen avgav i nyssnämnda ärende ett den 11 juni 1952 dagtecknat yttrande, däri anfördes bl. a. följande.

Bankföreningen vill icke förneka, att denna praxis på sätt notarii publici i Stockholm uttalat kan vara grundad på humanitet — därigenom framskjutes i själva verket tiden för växelns betalning med en dag, låt vara mot

erläggande av protestkostnaderna — men bankföreningen har å andra sidan svårt att inse, hur förfarandet, i de fall då betalningen icke erlagts före protesten, låter förena sig med växellagens bestämmelser.

Om däremot protesten beror på ett verkligt misstag, exempelvis om växeln inlämnats för protest oaktat betalningen erlagts i rätt tid, ställer sig problemet annorlunda. Det synes då vara rimligt och riktigt, att protesten kan, på anmälan av den som påkallat densamma, i allmänhet en bank, återkallas innan den hunnit offentliggöras. I själva verket äro dylika misstag icke alldeles ovanliga. Betalningen kan exempelvis ha gjorts hos ett annat bankkontor än det, där växeln skall betalas, så sent under sista respitdagen att anmälan därom icke kommit det rätta kontoret tillhanda förrän morgonen därpå. Eller betalningen kan ha fullgjorts av någon annan person än växelgäldenären under sådana omständigheter, att det först vid granskningsarbetet efter bankens stängning blir klarlagt, att betalningen avsåg den ifrågavarande växeln. I sådana och liknande fall framstår det enligt bankföreningens mening som ett verkligt behov, att en möjlighet till protestens återkallande finnes. Misstagen måste nämligen betraktas som obetydliga i jämförelse med den skada som en materiellt obefogad protest kan medföra.

Om sålunda intresset av att äga en möjlighet till återkallelse av protest är väsentligt mera påtagligt i de sist anförda fallen än då fråga är om försenad betalning, uppstå emellertid säkerligen svårigheter att i praktiken skilja mellan de bägge typfallen. Bankföreningen kan för sin del icke anvisa någon lämplig väg för uppdragande av en sådan skillnad. Enligt bankföreningens mening bör man emellertid hellre godtaga nuvarande praxis på detta område än äventyra möjligheten att före protestprotokollets färdigställande återkalla protest i de ovanberörda misstagsfallen.

Vid ärendets avgörande den 25 november 1952 fann min företrädare ärendet ej föranleda annan åtgärd än att bankföreningens yttrande skulle tillställas notarii publici i Stockholm och Göteborg.

Frågan om återkallelse av upptagen protest har även varit föremål för JK:s prövning i ärendet AD 217/1963. JK fann i sitt beslut den av notarius publicus i Lund tillämpade ordningen att godtaga återkallelse av växelprotest, som skedde före kl. 11 dagen efter protestdagen innan något offentliggörande ägt rum, icke vara av beskaffenhet att föranleda ingripande från JK:s sida.

Bankföreningen har i anledning av klagomålen upplyst att föreningen alltjämt vidhåller den uppfattning, åt vilken föreningen gav uttryck i ärendet 105/1952.

Det synes mig visserligen stå i mindre god överensstämmelse med gällande växellag att efter utgången av den i 44 § växellagen för protests upptagande angivna tiden tillåta återkallelse av en i laga ordning verkställd protest. Ett sådant förfarande måste nämligen anses i realiteten innebära att tiden för växelns betalning förlänges med en dag. Den praxis som utvecklats är emellertid så gammal och fast, att den är att betrakta såsom rättssedvänja. Ett ingripande mot någon notarius publicus för denna praxis är därför uteslutet.

Under hänvisning till det anförda finner jag Carlsons åtgärd att dröja med protokollets upprättande i avvaktan på en eventuell återkallelse av den upptagna protesten icke kunna föranleda kritik.

Som ifrågavarande praxis med avseende å återkallelse av upptagen protest syntes motiverad av vägande skäl, tillställde jag chefen för justitiedepartementet en avskrift av mitt beslut, så att frågan om ett lagfästande av berörda praxis kunde komma under övervägande i samband med andra ändringar i växellagstiftningen.

6. I lagsökningsmål yrkas fastställelse till betalning ur fastighet av ränta å intecknad gäld. Fråga om ränta kunde utdömas »tills betalning sker» oaktat talan icke fördes beträffande intecknat kapitalbelopp

I en till Gästriklands östra domsagas häradsrätt den 29 september 1965 inkommen ansökan yrkade advokaten Hans Lindberg såsom ombud för Gävle-Dala centralkassa för jordbrukskredit — under åberopande av sex i fastigheten Hagsta 6[39] i Hamrånge kommun intecknade skuldebrev, varav fem lydande å sammanlagt 17 500 kronor med vardera sex procent ränta och ett å 2 500 kronor med fem procent ränta — att till betalning ur fastigheten skulle fastställas sex procent ränta å 17 500 kronor och fem procent ränta å 2 500 kronor från den dag som infallit två år före häradsrättens blivande utslag i målet tills betalning skedde. Genom utslag den 8 oktober 1965 fastställde häradsrätten till betalning ur fastigheten 2 350 kronor, utgörande ränta för två år före dagen för utslaget, och anförde vidare att yrkandet i övrigt icke kunde lagligen bifallas. Sedan centralkassan anfört besvär över utslaget med yrkande om helt bifall till sin ansökan, lämnade Svea hovrätt genom utslag den 27 april 1966 besvären utan bifall. Hovrätten anförde därvid *att* borgenär genom lagsökning ägde söka betalning ur intecknad fastighet endast för sådan fordran som var förfallen till betalning vid den tidpunkt då ansökningen gjordes, *att* detta gällde även räntefordran, *att* beträffande ränta gällde jämlikt 18 § 1 mom. inteckningsförordningen därutöver den begränsningen att den icke fick utgå för längre tid före lagsökningsutslaget än två år, *att* de åberopade skuldebreven saknade bestämmelser om vid vilken tidpunkt räntan förföll till betalning, *att* vid sådant förhållande enligt 5 § första stycket skuldebrevslagen räntan skulle, så länge kapitalbeloppet ej var förfallet till betalning, erläggas årligen å dag som efter kalendern motsvarade dagen för skuldebrevets utfärdande *samt att* det belopp, för vilket centralkassan enligt det anförda på grund av ansökningen ägt rätt att erhålla betalning ur fastigheten, icke översteg det belopp häradsrätten utdömt.

I en den 9 maj 1966 hit inkommen skrift anförde Lindberg i huvudsak följande: Enligt 1 § lagsökningslagen krävdes för att lagen skulle vara tillämplig att fordran var förfallen. Underrätterna torde hittills i regel ha tillämpat denna bestämmelse på så sätt att det var tillräckligt att någon post, t. ex. en räntepost, var förfallen; på borgenärens yrkande hade då utdömts å tiden efter förfallodagen belöpande, huvudstolen avseende, ränta tills betalning skedde. Söktes t. ex. under åberopande av intecknat skuldebrev fastställelse till betalning ur fast egendom av ränta, hade regelmässigt ansökan avseende ränta från den dag som infallit två år före utslaget tills betalning skedde bifallits. Därigenom hade, eftersom den exekutiva försäljningen av fastigheten kunde dröja sex—elva månader från utslagets dag, ränta på grund av utslaget kunnat uttagas för en tid av 30—35 månader. Bestämmelsen hade, såvitt Lindberg kände till, tillämpats på angivet sätt såväl i de fall då yrkandet avsett kapital med ränta som i de synnerligen vanliga fall då yrkandet avsett endast ränta. Hovrättens utslag innebar enligt Lindbergs mening att i lagsökningsmål yrkande om ränta tills full betalning skedde icke kunde bifallas och att icke ens ränteyrkande, som avsåg tid före utslaget eller för ansökan men efter den dag som efter kalendern motsvarade dagen före skuldebrevets utfärdande, kunde bifallas. Konsekvensen därav blev att han för att åtminstone i hjälplig utsträckning kunna tillvarataga sin klients intressen var nödsakad att, då den exekutiva fastighetsauktionen nalkades, skyndsamt försöka få lagsökningsutslag på de ytterligare ränteposter som då förfallit till betalning. Tänkbart var att hovrätten skulle ha intagit en för borgenären mera fördelaktig ståndpunkt om fastställelse till betalning yrkats icke blott av räntan utan även av kapitalet. Man kunde dock fråga sig om borgenären skulle vara tvingad att kräva och gäldenären behöva utsättas för krav å kapitalbelopp jämte ränta för att borgenären skulle utfå det belopp varmed han var nöjd, nämligen räntan (full ränta). En användbar utväg för borgenären att erhålla en exekutionstitel å ränta tills betalning skedde fick antagas vara att han anhängiggjorde sin talan genom stämning. Om lagsökning fortfarande skulle kunna begagnas som en enkel, snabb och billig väg att i ostridiga mål nå en exekutionstitel som fyllde praktikens behov, syntes vara nödvändigt att lagsökningslagens text förtydligades så att den tidigare vedertagna tolkningen blev den enda möjliga eller att frågan blev utredd och så belyst att en enhetlig och praktiskt användbar rättstillämpning därigenom åvägabringades. Lindberg anhöll om utredning och den åtgärd som kunde finnas motiverad.

Vid prövning av ärendet anförde jag följande.

I tvistemål gäller såsom huvudregel i fråga om vid vilken tidpunkt ett yrkat anspråk skall vara förfallet för att talan om fullgörelse därav skall

upptagas till prövning att förfallotiden skall ha inträtt innan målet avgöres. Denna huvudregel gäller även ränteanspråk. Såsom undantag härifrån är i RB 13 kap. 1 § stadgat, såvitt nu är i fråga, att talan dock må prövas, om fråga är om ränta, till dess betalning sker, å förfallen fordran (beträffande andra undantag från huvudregeln se RB 13 kap. 1 § p. 1., 2., 4. och 5.). Yrkas betalningsförpliktelse — eller fastställelse till betalning ur intecknad egendom — av kapital och ränta därå, kan domstolen sålunda utdöma, förutom kapitalbeloppet, ränta tills betalning sker (av kapitalbeloppet); i annat fall skulle ju borgenären sedan kapitalbeloppet erlagts ha måst ånyo vända sig till domstolen för att få utdömt den efter domen förfallna räntan. Är kapitalbeloppet icke förfallet till betalning eller göres i vart fall icke gällande att så är förhållandet kan annan ränta än som är förfallen till betalning vid målets avgörande icke utdömas.

Det kan ifrågasättas vad Lindberg i nu förevarande fall, då endast ränta yrkades, egentligen avser med ränta »tills betalning sker». Vad han än må avse därmed så vill jag framhålla att, såsom följer av det tidigare anförda, sådan ränta icke kan utdömas, eftersom den icke är förfallen till betalning samt fråga icke är om förpliktande att utgiva jämväl huvudfordringen och undantagsbestämmelsen i RB 13 kap. 1 § p. 3 alltså icke är tillämplig.

Såsom framgår av det anförda äger domstol i tvistemål icke — vare sig vid åläggande av betalningsskyldighet eller vid fastställelse till betalning ur intecknad egendom — utdöma ränta på sätt Lindberg gjort gällande. Icke heller i lagsökningsmål kan sådant utdömande ske; i dessa mål gäller vidare, enligt 1 § lagsökningslagen, på grund av förfarandets summariska karaktär den begränsningen att fordran skall vara förfallen redan då ansökan göres. Sistnämnda stadgande, som alltså avser även räntefordran (se t. ex. SvJT 1955 ref. sid. 49), gäller dock naturligtvis icke ränta å förfallet, samtidigt yrkat kapitalbelopp, i vilket fall undantagsbestämmelsen i RB 13 kap. 1 § p. 3 är tillämplig. Då ränta utdömts på sätt Lindberg gjort gällande, måste antagas att det skett av förbiseende.

I anledning av vad Lindberg påstått om olägenheten vid exekutiv försäljning av fastighet av att domstolen icke till betalning ur fastigheten fastställt ränta »tills betalning sker» vill jag framhålla följande.

Enligt 18 § 1 mom. inteckningsförordningen medför inteckning för fordran rätt att i den ordning utsökningslagen bestämmer ur egendomen utbekomma vad intecknat är, dock ej ränta för längre tid före den dag utmätning sker (eller konkurs börjas) än två år. I 112 § första stycket UL stadgas att ränta å intecknad fordran vid borgenärsförteckningens uppgörande skall beräknas för ett år, där det ej visats att den för annan tid innestår. Dessa stadganden — som alltså innebär att inteckningshavare vid exekutiv försäljning maximalt kan utfå ränta från två år före den dag utmätning skett (eller konkurs börjat) och därutöver för tiden mellan exekutionens inledande och dagen för köpeskillingsfördelningen samt att ränta

beräknas för ett år från dagen för köpeskillingsfördelningen om icke styrkes att ränta för längre tid utestår ogulden — gäller naturligtvis även för inteckningshavare, som genom dom eller lagsökningsutslag fått då förfallen ränta fastställd till betalning ur fastigheten. Även sådan inteckningshavare äger alltså utfå ränta fram till dagen för köpeskillingsfördelningen.

På anförda skäl finner jag vad Lindberg anfört icke föranleda vidare åtgärd från min sida.

7. Tillvägagångssättet vid underrättelse enligt 23 kap. 18 § RB

Den 3 juni 1966 överlämnade rikspolisstyrelsen hit ett inom styrelsen utarbetat utkast till arbetsanvisningar rörande förfaringssättet vid tillämpningen av RB 23 kap. 18 § första stycket andra och tredje punkterna, varvid styrelsen önskade höra mina synpunkter på utkastet innan styrelsen tog ställning till detta.

I utkastet anfördes inledningsvis bl. a. följande: Det ifrågavarande stadgandet tillämpades på många håll på ett sätt som innebar onödig arbetsbelastning för utredningspersonalen. Sålunda förekom att utredningar i stor utsträckning remitterades till andra polisdistrikt med begäran att tillfälle skulle beredas den misstänkte att taga del av utredningen eller rentav att utredningsprotokollet skulle mot bevis formellt delgivas den misstänkte. Detta förfarande vållade ofta betydande arbete och besvär och var dessutom nästan undantagslöst icke erforderligt. På vissa platser syntes man anse att formell delgivning med bevis därom krävdes för att åtal skulle kunna väckas. Ordet »delgivning» förekom icke i stadgandet. När uttrycket »delgivning jml RB 23: 18» användes, var det i realiteten endast fråga om att tillfälle skulle lämnas den misstänkte att taga del av utredningen.

Härefter föreslogs i utkastet följande tre alternativa förfaringssätt vid tillämpningen av stadgandet.

1. Underrättelse att förundersökningen slutförts och att tillfälle lämnas att taga kännedom om vad som förekommit vid undersökningen samt att angiva den utredning som anses önskvärd och att eljest anföra vad som finnes nödvändigt att beakta sändes — å särskild blankett — till den misstänkte och hans försvarare i vanlig postförsändelse (lösbrev). Antingen lämnas därvid handlingarna i målet kvar hos polismyndigheten, vilket markeras å blanketten, eller bifogas de underrättelsen. I underrättelsen angives när yttrande senast bör ha inkommit. Om yttrande icke inkommit inom förelagd tid, anses tillfälle ha beretts vederbörande att taga del av förundersökningen, varom markering eller anteckning göres. Kopia av underrättelsen medföljer protokollet till åklagaren.

2. Vid förhör med den misstänkte — det förutsättes här att förundersökningen då icke är helt slutförd — lämnar förhörsledaren den misstänkte och hans försvarare tillfälle att vid viss senare tid taga del av utredningen. Anteckning härom bör göras. Om möjligheten att taga del av utredningen icke iakttages inom den förelagda tiden, anses tillfälle likväl ha beretts därtill. Förhörsledarens markering eller anteckning härom anses tillfyllest.

3. Förhörsledaren eller dennes biträde tager per telefon kontakt med den misstänkte — som här förutsättes redan vara hörd — och hans försvarare och bereder dem tillfälle att taga del av förundersökningen inom viss angiven tid. Markering eller anteckning härom göres. Om denna möjlighet icke tillvaratages, anses ändock tillfälle ha beretts dem att taga del av förundersökningen. Markering eller anteckning härom skall ske i förundersökningsprotokollet.

Härefter anfördes i utkastet att det låg i sakens natur att i vissa brottmål, särskilt sådana av mera allvarlig eller omfattande art, behov kunde föreligga av att den misstänkte och hans försvarare verkligen tagit del av utredningen.

I yttrande den 21 juni 1966 till rikspolisstyrelsen anförde jag följande.

Bestämmelsen i RB 23 kap. 18 § har tillkommit i den misstänktes intresse för att förhindra att åtal väckes då så rätteligen icke skolat ske. Till förekommande härav är det i hög grad angeläget att den misstänkte och — i förekommande fall — hans försvarare innan åtal beslutas erhåller tillfälle att taga del av det material, som skall ligga till grund för åtalsbeslutet, och begära kompletterande utredning och eljest yttra sig över den verkställda utredningen. Det ligger dessutom i sakens natur att en så ingripande åtgärd som att besluta åtal mot en person icke bör vidtagas innan tillfälle lämnats honom att yttra sig över utredningsmaterialet. För allmänhetens förtroende för rättskipningen är det av vikt att för brott misstänkt icke får den föreställningen att han hålles utanför utredningen i målet. Med hänsyn till den misstänktes intressen är det sålunda av största vikt att åtal icke beslutas utan att dessförinnan tillfälle beretts honom (och hans försvarare) att bemöta utredningen. Att stadgandet noggrant tillämpas är nödvändigt även för att förundersökningen skall bliva så fullständig som möjligt och fylla sin uppgift att förbereda huvudförhandlingen och möjliggöra dennas slutförande i ett sammanhang.

För tillämpningen av det ifrågavarande stadgandet är det icke erforderligt att den misstänkte och hans försvarare verkligen tagit del av den verkställda utredningen, utan det är, såsom framgår av stadgandets ordalydelse, tillräckligt att tillfälle lämnats dem därtill samt till att angiva kompletterande utredning och att eljest yttra sig i saken. Det är härvid tillfyllest att den misstänkte (och hans försvarare) erhåller meddelande om sin möj-

lighet härtill (se uttrycket »underrättelse» i 20 § andra stycket förundersökningskungörelsen) samt om när och hur det kan ske ävensom att skäligt rådrum därtill lämnas. En annan sak är att det i vissa mål kan vara lämpligt att den misstänkte och hans försvarare före åtals beslutande verkligen tagit del av utredningen. För att det i stadgandet uppställda kravet att tillfälle skall ha lämnats den misstänkte och hans försvarare skall vara uppfyllt måste dessa givetvis före åtals beslutande verkligen ha erhållit underrättelse om sin möjlighet att taga del av utredningen etc. Då åtal beslutas måste därför enligt min mening bevis finnas om att så skett. Vid muntlig underrättelse är det därvid tillräckligt med tjänsteanteckning i förundersökningsprotokollet, medan vid skriftlig underrättelse skriftligt bevis om delgivning därav bör finnas.

Mot det förfaringssättet att förhörsledaren eller dennes biträde per telefon underrättar den misstänkte — personligen — om att han äger hos polismyndigheten inom viss angiven tid taga del av utredningen samt angiva den utredning han anser önskvärd och eljest anföra vad han aktar nödigt finner jag icke anledning till någon erinran. Sker efter underrättelsen ytterligare utredning bör dock ny underrättelse givas. Förfaringssättet kan givetvis begagnas även beträffande försvararen. Jag vill framhålla att noggrann anteckning om underrättelsen och tidpunkten för densamma bör göras i förundersökningsprotokollet av vederbörande befattningshavare.

Ej heller mot förfarandet att i samband med förhör med den misstänkte underrätta honom om att han senare, under viss angiven tid, äger taga del av utredningen etc. kan riktas någon kritik. Om ytterligare utredning äger rum efter underrättelsen bör emellertid ny underrättelse ske. Förfarandet kan naturligtvis användas även rörande närvarande försvarare. Jag vill även i fråga om detta förfaringssätt påpeka vikten av att noggrann anteckning om underrättelsen göres i protokollet. I detta sammanhang kan också erinras om möjligheten att i samband med förhör med den misstänkte, om utredningen då är slutförd, låta honom (och hans försvarare) taga del av utredningen etc. För tillämpningen av förevarande stadgande fordras ju icke att förundersökningsprotokollet är uppsatt. Sistnämnda förfarande bör dock icke komma till användning annat än vid enklare utredningar, ty den misstänkte och hans försvarare bör ju alltid erhålla det rådrum som betingas av sakens beskaffenhet.

Det i utkastet ifrågasatta förfaringssättet att till den misstänkte i lösbrev översända underrättelse — med eller utan bifogad utredning — är enligt min mening icke godtagbart. Den misstänkte kan vid tiden för underrättelsen t. ex. ha flyttat från sin tidigare uppgivna adress eller vara bortrest. Det finns därför ej någon garanti för att misstänkt erhåller en i lösbrev avsänd underrättelse före utgången av den honom förelagda tiden eller ens att sådan underrättelse över huvud kommer honom till handa. Från styrelsens sida har under hand framhållits att förfarandet torde medföra

att i ett mindre antal fall den misstänkte icke erhåller tillfälle att före åtals beslutande taga del av utredningen etc. men att någon rättsförlust icke torde uppstå därigenom, eftersom den misstänkte har möjlighet att även efter det att åtal beslutats begära kompletterande utredning och eljest yttra sig i saken. Detta resonemang kan jag för min del icke godtaga. Det ifrågasatta förfarandet synes mig oförenligt med syftet med stadgandet, nämligen att den misstänkte städse skall ha en möjlighet att bemöta utredningen och därigenom kunna förekomma ett otillräckligt grundat åtalsbeslut. Underrättelse enligt 23: 18 kan även utan användande av lösbrev ske på ett sätt som icke behöver betunga polispersonalen. Jag vill även framhålla att lagens förarbeten icke ger stöd för antagandet att undantag skulle få göras från den ifrågavarande bestämmelsen (vid preskriptionsfara har dock, på grund av uttalande under förarbetena till RB, undantag ansetts få ske; se JO:s ämbetsberättelse 1956 sid. 83 ff. och 1961 sid. 170 ff.). För att det vid beslutande om åtal skall kunna konstateras att den misstänkte verkligen erhållit underrättelsen och när det skett måste, såsom tidigare framhållits, bevis finnas därom. Översändande av underrättelse i lösbrev till den misstänkte uppfyller därför enligt min mening icke det i RB 23 kap. 18 § första stycket stadgade kravet att den misstänkte före åtals beslutande skall ha erhållit tillfälle att taga del av utredningen etc. Det förtjänar påpekas att, om bevis saknas om att underrättelsen delgivits den misstänkte och han, t. ex. vid huvudförhandling i målet, gör gällande att han icke erhållit underrättelsen, hans påstående knappast kan motbevisas. Därest han då exempelvis begär kompletterande utredning kan huvudförhandlingen kanske behöva inställas. Ej heller anser jag det tillfyllest om underrättelsen översändes i rekommenderad försändelse utan mottagningsbevis, ty icke heller då, särskilt icke om åtal beslutas redan före utgången av försändelsens normala liggetid på adresspostanstalten, har man tillräcklig säkerhet för att underrättelsen i tid kommit den misstänkte till handa.

Om de här tidigare behandlade muntliga underrättelseförfarandena — i utkastet upptagna som nr 2 och 3 — icke begagnas, bör underrättelsen delgivas den misstänkte mot skriftligt bevis därom. Därvid torde delgivningen, i likhet med vad som gäller beträffande domstolsdelgivning (se 4 § delgivningskungörelsen), i allmänhet böra ske genom att underrättelsen jämte blankett för delgivningserkännande översändes till den misstänkte i vanligt tjänstebrev med begäran om återsändande av blanketten kvitterad. Om sådan delgivning icke lyckas eller om särskild anledning föreligger till antagande att erkännande icke kommer att lämnas, får delgivningen ske på annat sätt. Det skulle därvid vara en fördel om rätt att låta verkställa delgivningen genom postverket kunde erhållas. Möjlighet finnes också att försöka erhålla bevis om mottagandet av underrättelsen genom att översända densamma i rekommenderad försändelse med begagnande av mottagningsbevis.

Såvitt rör försvarare — varmed här avses advokat eller annan med fast kontor — anser jag mig däremot kunna godtaga att underrättelse till denne översändes i lösbrev (jfr JO:s ämbetsberättelse 1964 sid. 217 noten).

Avslutningsvis vill jag framhålla dels att, om underrättelse föranlett begäran om kompletterande utredning och sådan utredning ägt rum, ny underrättelse givetvis bör givas innan åtal beslutas dels att, såsom föreskrives i 20 § andra stycket förundersökningskungörelsen, i förundersökningsprotokollet skall, såvitt nu är i fråga, antecknas icke endast uppgift om underrättelsen utan även uppgift huruvida den misstänkte och — i förekommande fall — hans försvarare påfordrat ytterligare utredning eller eljest velat anföra något.

8. Fråga om säkerhetspolisens register sätter medborgarnas rättigheter på spel (I och II). Forskare har begärt besked av rikspolisstyrelsen huruvida registrering av kommunister och kommunistsympatisörer ägde rum. Fråga huruvida styrelsen haft laga stöd för att vägra lämna uppgift härom (II). Fråga om en jur. stud. — som genom beslut av länspolischef förvägrats godkännande såsom vaktman — kunde förmenas rätt att taga del av den utredning på vilken beslutet grundats, bl. a. en promemoria från säkerhetspolisen (III)

I.

Den särskilda polisverksamheten för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet m. m. leds av rikspolisstyrelsen. Styrelsen utgörs av rikspolischefen, en överdirektör och fem av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter.

Om polisregister stadgas i lagen den 9 april 1965 om polisregister m. m. Med polisregister förstås register som föres hos polismyndighet för att tjäna till upplysning om brott, för vilka någon misstänkts, åtalats eller dömts, eller om någons vandel i övrigt. Innehållet i polisregister skall begränsas till uppgifter som polisen behöver för att kunna förebygga och uppdaga brott samt fullgöra sin verksamhet i övrigt.

Hos rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning finns ett centralt polisregister för anteckning av uppgifter som bedöms erforderliga för fullgörandet av säkerhetspolisens uppgift att förebygga och uppdaga brott mot rikets säkerhet. Ansvaret för registret vilar på rikspolisstyrelsen. Innehållet i säkerhetspolisens register är hemligt jämlikt 10 och 11 §§ sekretesslagen och lagen om polisregister.

I en skrift som kom in hit den 30 juni 1966 anhöll docenten Joachim Israel i anledning av uppgifter i Aftonbladet den 19 juni 1966 att jag skulle

undersöka om någon av den information säkerhetspolisen insamlat om Israel innehöll uppgifter hämtade från tidningen »Fria Ord» och om så var fallet huruvida ett sådant tillvägagångssätt kunde anses överensstämma med utfärdade instruktioner.

I skrivelse till Israel anförde jag följande.

Att särskild polisverksamhet skall bedrivas för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet är beslutat av Kungl. Maj:t och riksdagen. Att inom ramen för denna verksamhet förs polisregister i enlighet med lagen om sådant register är uppenbarligen helt i sin ordning. Jag har vid några tillfällen tagit del av registret beträffande vissa personer och ej kunnat finna annat än att det förs i överensstämmelse med föreskrifterna i lagen om polisregister och meddelade instruktioner. Sekretesskäl hindrar mig från att besvara Israels fråga angående eventuella anteckningar om honom.

I hur stor omfattning och efter vilka metoder anteckning bör göras i ifrågavarande register är omdömesfrågor, om vilka delade meningar kan råda. Jag anser mig icke böra ingå på bedömning av de normer efter vilka dessa frågor avgörs av rikspolisstyrelsen annat än om de sätter enskild medborgares fri- och rättigheter på spel. Den granskning av registret, som föranletts av klagomålen, har inte lett till antagande att så skulle vara fallet. Något ytterligare är därför inte att tillägga i dessa frågor från min sida.

II.

I en den 20 oktober 1964 till rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning inkommen skrivelse anhöll fil. doktorn Sven Rydenfelt om besked huruvida någon registrering av kommunister och kommunistsympatisörer m. fl. ägde rum hos polisen samt — om så vore fallet — huru många personer som återfunnes i registret, huru de grupperats och om vilka konsekvenser ett införande i registret kunde ha för den enskilde.

I skrivelse den 23 oktober 1964 meddelade avdelningschefen vid rikspolisstyrelsen P. G. Vinge, att de begärda uppgifterna icke kunde lämnas.

I en den 20 januari 1965 hit inkommen skrivelse begärde Rydenfelt att jag måtte pröva huruvida rikspolisstyrelsen och Vinge handlat riktigt genom att vägra honom de begärda uppgifterna. Efter remiss inkom rikspolisstyrelsen med yttrande, varefter klaganden avgav påminnelser.

Rikspolisstyrelsen anförde bland annat följande.

Uppgifter kan överbringas från myndigheter till enskilda på i huvudsak två sätt. Uppgifter, som finnas intagna i en handling, kan vidarebefordras till allmänheten genom handlingens utlämnande. Vidare kan uppgifter — oavsett huruvida de är intagna i en handling eller ej — lämnas muntligen

eller på annat liknande sätt, exempelvis genom uppgifternas intagande i en skrivelse.

— — — I det av Rydenfelt anhängiggjorda ärendet är icke fråga om skyldigheten att utlämna handlingar. Spörsmålet är här i vilken utsträckning en myndighet — närmare bestämt en polisiär myndighet — är skyldig att till enskild person lämna muntliga eller likartade uppgifter. Till en början måste slås fast att såväl polisiära som andra myndigheter rent allmänt givetvis har skyldighet att gå allmänheten tillhanda med upplysningar. — — — Det är dock uppenbart, att den upplysningsskyldighet som åvilar företrädare för polisväsendet icke kan vara total, dvs. innebära en skyldighet för polismyndighet att lämna allmänheten upplysningar rörande polisiära förhållanden i varje som helst hänseende. Spörsmålet blir då hur gränserna för denna uppgiftsskyldighet skall kunna fastställas. Reglerna om tystnadsplikt för befattningshavare inom polisväsendet torde ge vägledning i detta hänseende.

— — —

Då det gäller bestämmandet av den polisiära tystnadspliktens omfång med avseende på säkerhetstjänsten bör följande framhållas. Rikspolisstyrelsen utövar jämlikt 4 § instruktionen för styrelsen ledningen av den särskilda polisverksamheten för hindrande och uppdagande av brott mot rikets säkerhet m. m. Den form av polisverksamhet det här rör sig om skiljer sig — då det gäller arbetssättet — väsentligt från andra former av polisverksamhet. Den brottsbeivrande verksamhet som bedrives av den »öppna» kriminalpolisen har som utgångspunkt regelmässigt brott, vilka kan konstateras genom yttre fakta såsom påståenden om brott, skador av skilda slag, brottsplatser m. m. Så är däremot i regel icke fallet i fråga om den polisiära säkerhetstjänsten. De former av brott, mot vilka denna polisverksamhet riktar sig, kännetecknas i allmänhet därav att de ej lämnar iakttagbara spår efter sig. Till följd härav måste den polisiära säkerhetstjänsten genom ständig spaningsverksamhet utröna huruvida brott mot rikets säkerhet förövats eller är å färde. För att denna spaningsverksamhet skall bli framgångsrik är det absolut nödvändigt att dess medel och metoder samt de informationer säkerhetstjänsten besitter icke blir kända för obehöriga. Den polisiära säkerhetstjänsten är därför i åtskilligt högre grad än den allmänna kriminalpolisverksamheten i behov av skydd mot insyn.

Avslutningsvis hävdade styrelsen att de av klaganden begärda uppgifterna vore av samma art som åsyftas i 10 § sekretesslagen och ansåg det intresse klaganden i egenskap av vetenskapsman kunde ha av att få del av uppgifterna icke kunna bryta den tystnadsplikt som åvilade styrelsen beträffande uppgifter av det här aktuella slaget.

Vid prövning av ärendet anförde jag följande.

Enligt 2 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen äger varje svensk medborgare fri tillgång till allmänna handlingar med allenast de undantag, som angivas i särskild lag, den s. k. sekretesslagen. Såsom rikspolisstyrelsen framhållit regleras i denna lagstiftning endast utlämnande av allmänna handlingar, icke meddelande av uppgifter från myndigheter till enskilda i annan form.

Enligt det s. k. servicecirkuläret (SFS 680/1946) har myndigheterna ålagts att tillhandagå allmänheten med erforderliga upplysningar i frågor, som berör myndighetens verksamhetsområde, såvida icke lämnande av sådant biträde av särskild anledning finnes medföra olägenhet. Sådan särskild anledning kan t. ex. vara att uppgiftens framtagande kräver ett vidlyftigt forskningsarbete. Cirkuläret rubbar icke den tystnadsplikt, som jämlikt lag eller instruktion kan åligga tjänsteman. Beträffande innehållet i handlingar, som jämlikt sekretesslagen icke må utlämnas, anses sådan tystnadsplikt alltid föreligga (NJA 1953 s. 654 och brottsbalken II, 1965, s. 360).

Jämlikt 10 § sekretesslagen må handlingar rörande polismyndighets, tullmyndighets eller åklagares verksamhet till förekommande eller beivrande av brott ej utlämnas, såvida skäligen kan befaras, att utlämnande skulle motverka brotts upptäckande eller brottmåls utredning eller åtgärder till förekommande av brott eller ock vara menligt för rikets säkerhet eller för enskild person. Kungl. Maj:t kan dock för särskilt fall medgiva undantag. Ett exempel på undantag från sekretessen är den av Rydenfelt omnämnda Sandlerska utredningen angående säkerhetstjänsten under andra världskriget (SOU 1948: 7), som behandlade förhållanden av hemlig natur men likväl ansågs böra bringas till allmän kännedom (jfr s. 4 i betänkandet).

De av klaganden begärda uppgifterna avser polismyndighets verksamhet till förekommande och beivrande av brott, närmast formerna och hjälpmedlen för spaning rörande brott mot rikets säkerhet. Någon erinran kan enligt min mening icke riktas mot rikspolisstyrelsens bedömning att dessa förhållanden av hänsyn till rikets säkerhet måste hållas hemliga. Rikspolisstyrelsen har följaktligen på grund av den styrelsen åliggande tystnadsplikten lagligen icke ägt lämna klaganden de begärda upplysningarna. Utlämnande i särskilt fall kan som förut angivits endast beslutas av Kungl. Maj:t. Det ligger också i sakens natur att ett ställningstagande av detta slag bör ankomma på Kungl. Maj:t.

Av nu anförda skäl finner jag klagomålen mot rikspolisstyrelsen icke kunna föranleda någon min åtgärd.

I anledning av vad klaganden anfört i sina skrifter vill jag tillägga följande.

I Offentlighetskommitténs diskussionspromemoria med utkast till bl. a. ny lydelse av 2 kap. tryckfrihetsförordningen (1964) har upptagits en paragraf (2:11), som innebär sekretessbeläggning av polisverksamheten enligt ungefär samma principer som i gällande rätt, även om en viss utvidgning av offentligheten åsyftas. Överhuvud synes det ofrånkomligt, att även i en demokratiskt styrd stat verksamheten för förebyggande och uppdagande av brott till icke oväsentlig del undandrages allmänhetens insyn.

Vad som främst åsyftas med klagomålen synes vara risken för att informationer från polismyndighet kan få menliga konsekvenser för enskilda personer. I påminnelserna har klaganden sålunda gjort gällande, att per-

soner i för honom kända fall »på polisens order» avskedats från tjänster, vilka de skött på ett klanderfritt sätt. Härtill må anmärkas, att godkännande från polismyndighets eller länsstyrelsens sida uppställts som villkor för anställning i vissa fall, bland annat såsom vaktman i auktoriserat bevakningsföretag, stadsbud och droskförare å vissa orter samt föreståndare för körskola, hotell- och pensionatrörelse, pantlånerörelse och utskänkning av alkoholhaltiga drycker. En översikt av ifrågavarande författningar finnes i betänkandet Den allmänna brottsregistreringen (SOU 1961:11) s. 41—68. I övrigt saknar polisen direktivrätt ifråga om anställningar. Emellertid kan givetvis enskilda personer tillfogas lika stor skada genom att informationer från polismyndighet lämnas till aktuella eller presumtiva arbetsgivare. Tillåtligheten av sådan information, som tidigare icke varit föremål för rättslig reglering, har nu begränsats genom 1965 års lag om polisregister (SFS 94/1965), som starkt inskränkt möjligheterna för myndigheter och i än högre grad enskilda att få del av polisregisters innehåll. Lagen bygger på det förut omnämnda betänkandet, publicerat i SOU 1961:11.

Under förarbetena till lagen om polisregister diskuterades främst behovet av kontroll vid nyanställning. Frågan om personalkontroll gentemot redan anställda är givetvis med hänsyn till de enskildas ställning än ömtåligare. På områden med anknytning till försvaret och ordningsmakten torde dock en viss kontroll av befattningshavarnas allmänna medborgerliga pålitlighet vara ofrånkomlig (jfr JO:s ämbetsberättelse 1959 s. 292 o. f.). Ett uttryck för statsmakternas inställning härutinnan är den uppmjukning av oavsättlighetsprincipen beträffande tjänstemän, som på dessa områden genomfördes under 1940-talet genom införande av särskilda disponibilitets- och avgångsstater. Härigenom avsåg man bl. a. att möjliggöra att sådana befattningshavare, vilkas lojalitet mot den demokratiska samhällsordningen anses kunna ifrågasättas, kan överföras på avgångsstat. Av 33 § i 1965 års statstjänstemannalag framgår, att ifrågavarande möjlighet ansetts böra bibehållas.

Om det i något konkret fall föreligger anledning till antagande, att enskilds intresse av skydd för sin personliga integritet otillbörligen åsidosatts i nu berört hänseende, är jag givetvis beredd att utreda fråga härom. De allmänt hållna påståenden som framförts i detta ärende kan däremot icke föranleda någon min åtgärd.

III.

Enligt 2 § kungörelsen den 28 september 1951 (nr 640) om auktorisation av enskilda bevakningsföretag skall personal hos sådant företag före anställningen prövas av polismyndighet med avseende på laglydnad och medborgerlig pålitlighet samt godkännas av myndigheten för anställningen. Prövningen verkställs av länspolischefen och skall ske i den ordning som tillämpas vid rekrytering av polispersonal.

Till länspolischefen i Uppsala län kom den 16 juni 1966 in en ansökan från Städernas Vakt AB om godkännande av jur. stud. R. S. som vaktman hos bolaget. Efter utredning meddelade länspolischefen den 12 juli 1966 beslut av innebörd att ansökningen avslogs. Beslutet tecknades på ansökningshandlingen och lydde »Ansökan avslås (se hemlig p. m.). Uppsala den 12 juli 1966. G. A. Lbg.»

I en skrift, som kom in hit den 6 september 1966, upplyste S. att han fått besked om beslutet muntligen genom Städernas Vakt AB i Uppsala och att någon motivering till beslutet inte lämnats. S. fortsatte:

För att få klarhet över de omständigheter, som legat mig till last vid länspolischefens bedömning, uppsökte jag länspolischefen Lindberg i Uppsala den 21 juli.

Jag framhöll, att det ur rättssäkerhetssynpunkt var av vitalt intresse, att jag som part skulle få del av de omständigheter, som legat till grund för beslutet. Emellertid vägrades jag alla upplysningar i den vägen. Då jag då med stöd av lagen om handlingars partsoffentlighet krävde att få se alla de handlingar, som förekommit i ärendet, förklarade länspolischefen, att om det fanns uppgifter som privata personer lämnat, skulle deras anonymitetsskydd kränkas, om jag fick tillgång till sådana handlingar. Om det nu fanns dylika handlingar ville han dock varken bekräfta eller dementera. Jag framhöll då, att utlåtanden från andra myndigheter borde jag få ta del av. Nu visade det sig, att alla kontakter hade tagits per telefon, och några anteckningar om dessa yttranden hade inte bevarats. Emellertid vägrades jag att få vetskap, om andra myndigheter än Arvidsjaurs polisdistrikt hade ombetts komma med yttranden. Länspolischefen förnekade all förekomst av skriftliga handlingar. Det enda spår som detta ärende efterlämnat var en diarieanteckning. För att om möjligt få någon klarhet uppsökte jag den 27 juli polismästaren i Arvidsjaur, men han kunde endast meddela mig, att han icke kunde erinra sig mitt fall. Några anteckningar om att en undersökning hade gjorts fanns inte.

Under hänvisning till det anförda hemställde S., att jag skulle granska länspolischefens handläggning av ärendet i två avseenden, dels beträffande det förhållandet att protokoll inte förts i ärendet, dels huruvida det är förenligt med rättssäkerhetsintresset att objektivitetsprincipen, som påyrkar ett redovisande av sakskälen till ett beslut, får åsidosättas. S. åberopade i sistnämnda hänseende 39 § sekretesslagen om partsoffentlighet och de grunder, på vilka detta stadgande vilar.

I infordrat yttrande över klagomålen anförde länspolischefen Gösta A. Lindberg bl. a. följande.

Beslutet har föregåtts av en undersökning rörande sökandens person. Denna undersökning har verkställts vid polisens säkerhetssektion i Uppsala. Säkerhetssektionen har därvid haft kontakt med rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning. I ärendet finnas upprättade dels en promemoria dagtecknad den 30 juni 1966 och undertecknad av förste kriminalassistenten Åke Gerhult vid Rps:s säkerhetsavdelning och dels en skrivelse till länspolischefen i Uppsala län dagtecknad den 5 juli 1966 och undertecknad av förste krimi-

nalassistenten Bertil Morin vid härvarande säkerhetssektion. Båda dessa handlingar äro hemligstämplade jämlikt 10 § sekretesslagen.

Då ärendets avgörande gav anledning till viss tveksamhet, var jag före beslutets fattande i kontakt med polisintendenten vid Rps:s säkerhetsavdelning O. Frånstedt för erhållande av vissa upplysningar. Jag har mig bekant att denne informerat parlamentariska nämnden om fallet.

Vid S:s i sin skrivelse till JO omnämnda besök hos mig den 21 juli 1966 upplyste jag honom om att anledningen till att han icke godkänts för sökt anställning var de upplysningar jag från olika håll införskaffat om honom och att jag var förhindrad att delge honom närmare detaljer i ärendet. Några närmare upplysningar av vilka handlingar akten innehöll lämnades icke.

I påminnelser genmälde S. bl. a. följande.

Sekretesslagens 10 § som åberopas räknar upp en rad skäl, som motiverar sekretess. Men då det i detta aktuella fall inte föreligger misstanke om brott, kan det inte gärna vara frågan om, att ett utelämnande av aktens innehåll skulle motverka brotts upptäckande eller brottmåls utredning. Det kan inte heller vara frågan om hänsyn till någon privat person, då en myndighet haft utredningen om hand.

Alltså måste endera rikets säkerhet sättas i fara eller polisens åtgärder för förekommande av brottslig verksamhet från min sida försvåras, om anledningen till att jag ansågs olämplig att bli väktare uppdagades.

Det skulle för mig personligen vara av största intresse att få kännedom, om jag endast betraktas som en presumtiv brottsling i allmänhet, eller om jag möjligen av myndigheterna anses vara en potentiell landsförrädare. Att det lutar åt det senare alternativet, pekar Rps:s säkerhetsavdelnings och parlamentariska nämndens sammankoppling med fallet.

Enligt länspolischefen måste också synnerliga skäl för att vägra ett utlämnande föreligga, då endast sekretesslagens 39 § tycks vara tillämplig i vad där undantagsvis sägs om vägran till part att få tillgång till de i ärendet förekommande handlingarna.

Frågan om mitt krav att få kännedom om de sakskäl, som åberopas mot mig, tycks intimt höra samman med huvudfrågan — angående min lämplighet att bli godkänd som väktare. Hela detta befängda resonemang, att jag som väktare under mina ferier skulle kunna sätta rikets säkerhet i fara, ligger uppenbart till grund för att hemligstämpla akten.

S. hemställde avslutningsvis, att jag skulle granska ärendet i dess helhet och pröva lagligheten av grunderna för länspolischefens beslut angående hans pålitlighet som medborgare. S. betecknade det som ett primärt rättssäkerhetskrav att han fick kännedom om de sakskäl som åberopats mot honom.

Jag har tagit del av länspolischefens handlingar i ärendet.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

I fråga om protokollföring i ärenden som handläggs av länspolischef är 44 § länsstyrelseinstruktionen tillämplig. Enligt detta stadgande föreligger ingen protokollsskyldighet i sådant ärende som det om vilket nu är fråga.

Däremot skall i ärendet finnas en handling, som utvisar vilka som deltagit i ärendets slutliga handläggning, dag för beslutet samt dess innehåll. Handlingen skall vara påtecknad av den som deltagit i den slutliga handläggningen. Nu nämnda krav är uppfyllda genom de anteckningar om beslutet i ärendet som gjorts på ansökningshandlingen.

Polismyndighets handlingar i ärende om godkännande för anställning hos enskilt bevakningsföretag är allmänna. I vad mån de skall vara offentliga blir att bedöma enligt 10 § sekretesslagen jämte, såvitt angår part i ärendet, 39 § lagen. S. har visserligen inte formellt uppträtt som sökande i ärendet men är uppenbarligen det oaktat att betrakta som part. I förstnämnda paragraf stadgas bl. a. att handlingar rörande polismyndighets verksamhet till förekommande eller beivrande av brott ej får utlämnas, såvida det skäligen kan befaras, att utlämnande skulle motverka brotts upptäckande eller brottmåls utredning eller åtgärder till förekommande av brott eller också vara menligt för rikets säkerhet eller för enskild person. I fråga om utlämnande till part gäller härutöver enligt 39 § sekretesslagen att själva beslutshandlingen alltid skall utlämnas och att utlämnande av annan handling inte får vägras på angivna sekretessgrund i annat fall än då det av hänsyn till allmänna eller enskilda intressen finnes vara av synnerlig vikt att innehållet i handlingen inte uppenbaras.

Av det anförda framgår att Lindberg inte ägt vägra S. att ta del av det på ansökningshandlingen tecknade beslutet. S. synes emellertid inte ha begärt att få ta del av just denna handling, som för övrigt inte hade någon annan upplysning att ge i själva sakfrågan än att en hemlig promemoria fanns upprättad. Med hänsyn härtill finner jag det ursäktligt att handlingen inte lämnades ut till S. vid hans besök hos Lindberg.

I fråga om S:s rätt att ta del av övriga handlingar i ärendet är följande att beakta. I ärende om godkännande för anställning hos enskilt bevakningsföretag skall anställningssökanden prövas med avseende på laglydnad och medborgerlig pålitlighet. Handlingarna i ärendet blir under sådana förhållanden att betrakta som sådana handlingar rörande polismyndighets verksamhet till förekommande av brott som omnämns i 10 § sekretesslagen. Sådana handlingar får enligt stadgandet inte utlämnas bl. a. om det skäligen kan befaras att utlämnandet skulle motverka åtgärder till förekommande av brott eller vara menligt för rikets säkerhet. Vidare följer av 39 § sekretesslagen att för vägran att utlämna handling till sökanden med stöd av den återgivna sekretessbestämmelsen fordras att det av hänsyn till de allmänna intressena skall finnas vara av synnerlig vikt att innehållet i handlingen inte uppenbaras ens för honom.

Såsom anförs i den av justitidepartementet och Stockholms stad utgivna skriften »Offentlighetsprincipen och myndigheterna» (andra upplagan s. 26) bör avgörandet av ett förvaltningsärende i princip inte grundas på material som part inte fått kännedom om och därför inte har fått möjlighet att be-

möta. Avsteg från denna grundsats måste emellertid undantagsvis göras till förmån för sådana intressen av högre valör än partens informations- och rättssäkerhetsintresse som t. ex. rikets säkerhet utgör. Detta är i och för sig otillfredsställande från den enskildes synpunkt men måste godtas av samhällsskäl.

Av det sagda framgår att polismyndigheten i ärende om godkännande för anställning hos enskilt bevakningsföretag under vissa förutsättningar har rätt att avslå ansökningen utan att ange skälen för beslutet och utan att medge sökanden insyn i utredningsmaterialet.

Förutom de två i Lindbergs yttrande omnämnda handlingar, som rikspolisstyrelsen försett med stämpel med erinran om 10 § sekretesslagen, innehåller akten i ärendet — förutom själva ansökningshandlingen med påtecknat beslut, ett åldersbetyg samt utdrag ur kriminalregistret och kontrollstyrelsens straffregister — en referensförfrågan hos dr. E. Wallquist verkställd den 9 juni 1966 och en av polisassistenten Kaj Sköld den 23 juni 1966 upprättad utredningspromemoria. Ingen av sistnämnda två handlingar innehåller något av beskaffenhet att kunna föranleda en vägran från Lindbergs sida att utlämna dem till S. De ger å andra sidan ej någon upplysning om anledningen till att S. ej godkändes för anställning. Även om Lindberg bort lämna ut dem till S., när denne begärde att få ta del av handlingarna i ärendet, finner jag därför hans underlåtenhet härutinnan inte vara av sådan beskaffenhet att den bör föranleda något ingripande från min sida.

Delade meningar kan möjligen råda om huruvida innehållet i de handlingar, som rikspolisstyrelsen försett med stämpel som erinrar om 10 § sekretesslagen, var sådant, att det var av synnerlig vikt av hänsyn till allmänna intressen att det inte uppenbarades. Lindbergs bedömning härav och hans därpå grundade vägran att lämna ut handlingarna till S. är dock uppenbarligen inte av beskaffenhet att kunna läggas honom till last som tjänstefel. S:s klagomål föranleder därför inte någon åtgärd från min sida.

Jag erinrade dock S. att han genom överklagande kunde bringa frågan om ett utlämnande av handlingarna under regeringsrättens prövning. S. ägde därjämte att hos Konungen påkalla att handlingarna utlämnades utan hinder av vad i 10 § sekretesslagen stadgades.

9. Fråga om polisen äger föra register över och fotografera personer som varit misstänkta för kriminell homosexualitet och om det finns risk för att uppgifter ur registret kan komma till obehörigs kännedom

I en hit inkommen skrift anförde förste kriminalassistenten K. E. A. Bellander i huvudsak följande: Sedan början av år 1964 tjänstgjorde han vid sektionen för sedlighetsbrott av Stockholmspolisens kriminalavdelning, närmast med uppgift att handlägga ärenden rörande kriminell homosexuell otukt. Enligt Bellanders uppfattning följdes icke alltid lagens bestämmelser vid arbetet på sektionen. Fotografering av misstänkta ägde sålunda rum i större utsträckning än medgivet. Personer registrerades enbart på den grund att de misstänktes för att vara homosexuella. Spaningsregistrens uppgifter var tillgängliga för ett stort antal personer. Då påpekanden för Bellanders chefer icke lett till någon åtgärd, önskade han bringa förhållandena till min kännedom.

Efter remiss inkom polismästaren i Stockholm Nils Lüning med upplysningar, innefattande bl. a. redogörelser av ordnings- och kriminalpolisintendenterna och förhör med ett flertal polismän. Av utredningen framgår i huvudsak följande:

För att underlätta utredningar av kriminell homosexualitet föres vid sedlighetssektionen register över personer, beträffande vilka det blivit utrett att de gjort sig skyldiga till kriminell homosexualitet eller beträffande vilka fog för misstanke om sådan brottslighet befunnits föreligga. Därjämte finnes ett hjälpregister över till sektionen inkomna tips och anmälningar, vilka icke föranlett utredning men som kunna vara av vikt vid kommande förundersökningar. Registren kompletteras av en fotografisamling beträffande personer, som gjort sig skyldiga till kriminell homosexualitet eller med fog kunna misstänkas för sådant brott. Fotografierna äro insatta i särskilda album. Vid varje fotografi finnes ett nummer, som hänvisar till de handlingar där sakmaterialet återfinnes. Fotografierna ha till alldeles övervägande del tagits av kriminalpolisen i Stockholm i samband med brottsutredningar. Någon registrering eller fotografering av homosexuella utöver vad nu angivits förekommer icke.

Registret över kriminella homosexuella lades upp enligt beslut av dåvarande polismästaren i november 1951. Beträffande fotografering synes muntliga direktiv ha lämnats av dåvarande kriminalpolisintendenten Alvar Zetterquist. Behovet av fotografering för utredning av sedlighetsbrott ansågs väsentligt större än beträffande andra brott, dels på grund av att målsägandena i de flesta fall kände till den misstänktes utseende men icke hans namn och dels med hänsyn till den erfarenhetsmässigt mycket starka återfallsbenägenheten hos sedlighetsförbrytare.

Spaningsregistren betraktas som hemliga handlingar och förvaras under lås. Till andra än befattningshavare vid polis- och åklagarmyndigheterna i Stockholm utlämnas uppgifter ur registren endast efter beslut av kriminalpolisintendenten. Lüning har emellertid framhållit, att i en organisation av Stockholmspolisens storlek ett betydande antal personer i tjänsten måste

få del av uppgifter ur registren. Några brister i handlingssekretessen ha enligt Lüning icke iakttagits.

I samband med spaning efter för sedlighetsbrott misstänkta personer är det vanligt, att målsägande och vittnen få försöka identifiera den misstänkte med hjälp av den ovan omtalade fotografisamlingen. Åtminstone vid ett tillfälle har det förekommit, att en person vid en sådan visning känt igen en av de fotograferade, som tidigare varit misstänkt för sedlighetsbrott men icke haft något att skaffa med den då aktuella gärningen.

Rikspolisstyrelsen avgav efter remiss följande utlåtande:

Det allmänna rättssäkerhetskravet kräver bl. a. att polisen är så effektiv som möjligt i sitt arbetssätt. Detta framstår som särskilt angeläget när det gäller sedlighetsbrott med hänsyn till att gärningsmännen på grund av sin mentala särart ofta visar stor farlighet och till att offren för deras förbrytelser ofta är minderåriga eller eljest mindre motståndskraftiga.

Som ett nödvändigt led i polisens spanande och brottsutredande verksamhet måste ingå rätten att förete fotografier ifråga om personer, som misstänkts för homosexuell kriminalitet eller andra sedlighetsbrott, i all synnerhet när för sådana brott utsatta personer uppger sig kunna känna igen gärningsmannen. Detta är särskilt betydelsefullt vid spaning efter sedlighetsförbrytare med hänsyn till att sådana förbrytare erfarenhetsmässigt kan förväntas återfalla i nya brott av liknande slag. Att helt utesluta risken för att en till ett aktuellt brott oskyldig person i samband med sådana visningar (t. ex. vid valkonfrontationer) kan framstå i en ofördelaktig dager torde vara omöjligt. Fotoförevisningar av detta slag bör och skall självfallet ske med största omsorg och med beaktande av de uppgifter ifråga om signalement och brottsbeskrivning, som vederbörande målsägare dessförinnan lämnat polisen. Det bör åligga polisledningen att se till att så långt möjligt den största grannlagenhet iakttages vid ifrågavarande visningar.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Jämlikt 28 kap. 14 § RB må fotografi och fingeravtryck tagas av anhållen eller häktad. Detsamma gäller annan, om det erfordras för vinnande av utredning om brott, varå frihetsstraff kan följa. Närmare föreskrifter i ämnet har meddelats i kungörelsen den 19 december 1947 om fingeravtryck m. m.

Enligt 2 § lagen om polisregister skall innehållet i polisregister begränsas till uppgifter som polisen behöver för att kunna förebygga och uppdaga brott samt fullgöra sin verksamhet i övrigt. Bestämmelsen infördes i lagen på yrkande av tre av lagrådets ledamöter, som ansåg det böra markeras, att registreringen skulle ske med den återhållsamhet, som var möjlig utan äventyrande av polisverksamhetens effektivitet (se prop. 18/1965 s. 104).

Mot bedömningen att fotografering i avsevärd utsträckning är påkallad för utredning av sedlighetsbrott kan uppenbarligen någon erinran icke riktas. Klagandens påstående att fotograferingen av för sedlighetsbrott misstänkta personer i Stockholm varit olaglig har icke vunnit något som

helst stöd av vad i ärendet blivit upplyst. Med hänsyn till vad däri anförts kan det icke anses stridande mot 2 § lagen om polisregister att tagna fotografier arkiveras och registreras i den utsträckning som skett. Anmärkas bör dock, att den i nyssnämnda lagrum uttryckta principen kräver att inaktuellt material effektivt utgallras med icke alltför långa mellanrum.

Jämlikt 11 § sekretesslagen får uppgifter och anteckningar, vilka tillförts polisregister, icke utlämnas i annat fall eller annan ordning än som sägs i lagen om polisregister. Utlämnande till annan än befattningshavare vid polis- eller åklagarmyndighet förekommer allenast i undantagsfall. Vad i ärendet upplysts giver icke stöd för antagande, att i Stockholm föreligger otillbörliga risker för att uppgifter ur registren skulle komma till obehörigs kännedom.

Stadgandena i sekretesslagen och lagen om polisregister lägger icke hinder i vägen för att fotografier och andra handlingar ur registren användes i polisens egen spaningsverksamhet. Visningar av det slag som avses i rikspolisstyrelsens yttrande kan icke bedömas som lämnande av uppgifter; avsikten är ju tvärtom att inhämta i spaningshänseende betydelsefulla uppgifter från de personer, för vilka visningarna äger rum. Såväl Lüning som rikspolisstyrelsen har understrukit vikten av att visningarna sker med omsorg och att risken för att enskilda tillfogas skada i möjligaste mån elimineras. Vad i ärendet förekommit ger icke fog för antagande, att praxis i Stockholm avvikit från de sålunda angivna riktlinjerna.

Av anförda skäl lämnar jag klagomålen utan åtgärd.

10. Fråga om interimistiskt beslut av domstol om hävande av sammanlevnaden mellan makar kan verkställas av utmätningsmannen enligt 37 § UL eller först efter överexekutors förordnande enligt 38 § UL

I en den 12 maj 1966 hit inkommen skrift anförde advokaten Åke B. Holmberg i huvudsak följande: Den 28 april 1966 förordnade Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads domsagas häradsrätt i interimistiskt beslut bl. a., att sammanlevnaden mellan makarna Anna och Ragnar S. i Malmö skulle vara hävd samt att hustrun skulle äga rätt att kvarsitta i hemmet till dess bodelning skett. Sedan Holmberg, som var ombud för hustrun, tillställt kronofogden i Malmö beslutet för verkställighet såvitt rörde avhysning av Ragnar S., meddelade kronofogden, att beslutet icke var så utformat att det kunde ligga till grund för avhysning. Holmberg återtog då ansökningen. På grund av det inträffade anhöll Holmberg om mitt besked huruvida det för verkställighet är nödvändigt att domstols beslut innehåller ett direkt

besked att mannen skall avflytta i de fall sammanlevnaden häves och hustrun berättigas kvarsitta i hemmet.

Efter remiss inkom kronodirektören vid kronofogdemyndigheten i Malmö Ragnar Jungkvist med upplysningar från biträdande kronofogden Lars Erik Paulsson. Denne anförde: Ifrågavarande domstolsbeslut stadgade bl. a. att Anna S. skulle äga rätt att kvarsitta i hemmet till dess bodelning skett. Beslutet angav däremot ej att mannen till följd därav omedelbart skulle avflytta. Enligt den praxis som råder bland utmätningsmännen hade beslutet måst innehålla en sådan förpliktelse för mannen för att kronofogdemyndigheten jämlikt 37 § första stycket 3) utsökningslagen omedelbart skulle kunna bringa det i verkställighet. Paulsson hänvisade till ett uttalande av Reinhold Eilard (Exekutionsrättsliga uppsatser 1958, s. 95).

Holmberg mötte med påminnelser, vari han hemställde att jag vid bedömning av ärendet måtte lämna sådana anvisningar att beslut enligt giftermålsbalkens bestämmelser av ifrågavarande slag kan verkställas genom kronofogdarna.

Kronofogden Olof Beck-Friis vid kronofogdemyndigheten i Stockholm har per telefon till JO-expeditionen omtalat, att i Stockholm verkställighet av ifrågavarande slags domstolsbeslut — i enlighet med överståthållarämbetets praxis — icke sker jämlikt 37 § utsökningslagen utan förutsätter överexekutors förordnande jämlikt 38 § samma lag samt att med något enstaka undantag denna praxis, såvitt han hade sig bekant, torde råda bland de exekutiva myndigheterna i hela landet.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till lagberedningen följande:

Det i klagomålen omnämnda domstolsbeslutet har utformats i överensstämmelse med föreskrifterna i 15 kap. 11 § giftermålsbalken. Denna avfattning av dylika beslut torde ock vara den i domstolspraxis ojämförligt vanligaste. Uttrycket »kvarsitta i hemmet» lider emellertid av en viss vaghet. Här må — såvitt nu har intresse — framhållas att i besluten regelmässigt icke anges var detta »hem» är beläget. Fall kan tänkas där omständigheterna är sådana, att det icke med säkerhet kan avgöras vilken konkret bostad domstolen åsyftat med sitt förordnande. I en sådan situation är det tydligt att verkställigheten av beslutet icke faller inom utmätningsmannens av 37 § utsökningslagen bestämda kompetensområde. Å andra sidan kan det antagas, att det i de flesta fall står alldeles klart för exekutionsmyndigheten vilket faktiskt och rättsligt läge domstolen velat åstadkomma genom beslutet. I sådana fall torde själva verkställigheten i regel vara sådan, att dess genomförande jämlikt de principer som legat till grund för 37 och 38 §§ utsökningslagen icke borde förutsätta särskilt förordnande av överexekutor. Beslut av förevarande slag är emellertid icke

uttryckligen omnämnda i 37 § UL. Detta stadgande har fastmera avfattats på sådant sätt att kritik icke kan riktas mot vederbörande exekutiva myndigheter för att de vid tolkningen av lagrummet funnit detsamma icke äga tillämpning ens i de fall, där det står klart vilket faktiskt och rättsligt läge domstolen velat åstadkomma med sitt beslut.

Även om rådande praxis alltså enligt min mening icke kan anses felaktig, synes densamma, med hänsyn till att förfarandet med ansökan hos överexekutor jämlikt 38 § utsökningslagen kan medföra tidsutdräkt, innebära risk för att syftet med domstolens på giftermålsbalkens angivna bestämmelse grundade förordnande icke i önskvärd utsträckning uppnås. Jag finner det därför angeläget att möjligheter skapas för en snabbare verkställighet av beslut av detta slag.

En tänkbar utväg är att domstolarnas beslut erhåller en annan utformning än den nu vanliga så att däri mer precist anges den verkställighet som kan erfordras. Varken den nämnda bestämmelsen i giftermålsbalken eller andra lagregler lägger, såvitt jag kan finna, hinder i vägen för ett dylikt tillvägagångssätt. Detsamma torde förutsätta att parterna i rättegången själva preciserar sina yrkanden i enlighet härmed. En dylik praxis kan dock måhända befaras visa sig mindre lämplig med hänsyn till att den kan bidraga till att motsättningarna mellan parterna i dessa redan ömtåliga rättegångar skärpes.

En annan utväg är givetvis att utmätningsmännens kompetensområde beskrives så, att därigenom faller verkställighet av de nu gängse besluten. Med hänsyn till denna möjlighet har jag funnit mig böra genom denna skrivelse ställa frågan under lagberedningens prövning under det pågående arbetet med ny exekutionslagstiftning.

Ärendet var härmed av mig slutbehandlat.

11. Utmätning av muntlig fordran (I) samt förfarandet hos utmätningsmannen medan utmätningsfrågan är föremål för besvärsmyndighets prövning (III). Tillika fråga om dröjsmål med handläggningen av ett utsökningsmål hos överexekutor (II)

I en till kronofogdemyndigheten i Oskarshamns distrikt den 14 januari 1965 inkommen ansökan anhöll Sundsvallsbanken om utmätning hos M. W. i Mönsterås på grund av ett lagsökningsutslag, genom vilket hon förpliktats att till banken utgiva 3 244 kronor 58 öre jämte ränta och ersättning för kostnader. I ansökningen anvisade banken såsom utmätningsobjekt en M. W. tillkommande fordran å T. T. i Örnsköldsvik och anhöll att fordringen skulle utmätas. Vid utmätningsförrättning den 9 februari 1965 fann förrättningsmannen, kronofogdesekreteraren Arwo Leijonberg, på i för-

rättningsprotokollet angivna skäl icke någon utmätningsbar egendom. Banken anförde hos länsstyrelsen i Kalmar län klagomål över att utmätning vägrats, varefter länsstyrelsen genom utslag den 15 september 1965 undanröjde förrättningsmannens beslut och återförvisade saken till kronofogden. Den 17 september utmättes den anvisade fordringen. Sedan M. W. fullföljt talan mot länsstyrelsens utslag till Göta hovrätt, lämnade hovrätten genom utslag den 5 november 1965, vilket vann laga kraft, besvären utan bifall. Genom skrivelse från kronofogdemyndigheten den 9 november anmodades T. T. att till kronofogdemyndigheten erlägga betalning för fordringen.

I en den 3 november 1965 hit inkommen skrift anförde banken klagomål rörande handläggningen av utmätningsfrågan. Banken påtalade därvid främst Leijonbergs underlåtenhet att utmäta den anvisade fordringen, dröjsmålet med Leijonbergs avgivande av yttrande till länsstyrelsen i utsökningsmålet samt Leijonbergs handläggning av ärendet efter det länsstyrelsen meddelat utslag.

I. *Leijonbergs förfarande att icke utmäta den anvisade fordringen*

I sin ansökan till kronofogdemyndigheten redogjorde banken för hur den anvisade fordringen skulle ha uppkommit. Banken uppgav därvid *att* banken i M. W:s nyligen avslutade konkurs erhållit utdelning med 4 698 kronor 37 öre, avseende bevakning på grund av M. W:s borgen för T. T:s och dennas makes checkräkningskredit med banken, *att* T. T:s make numera var avliden, *att* T. T. sedermera förvärvat en motfordran å M. W. genom att till banken inbetala 2 483 kronor 15 öre å ett M. W:s lån hos banken *samt att* M. W:s fordran å T. T. således genom kvittning minskat med sistnämnda belopp och numera uppginge till 2 215 kronor 22 öre jämte eventuell ränta.

I protokollet över utmätningsförrättningen, vilken ägde rum i M. W:s bostad i hennes närvaro antecknade Leijonberg rörande den av banken anvisade fordringen följande.

M. W. anvisade icke till utmätning det av sökanden angivna tillgodohavandet i Sundsvalls bank. Hon meddelade att hon anlitat advokaten Y. för att klarlägga sina mellanhavanden med Sundsvalls bank. Med anledning av dessa uppgifter anses det angivna tillgodohavandet tvistigt, varför det icke ansågs kunna bliva föremål för utmätning.

I yttrande till länsstyrelsen i utsökningsmålet, vartill Leijonberg hänvisade i sitt i anledning av bankens här anförda klagomål avgivna yttrande, anförde Leijonberg bl. a. följande.

Först är att konstatera, att det är utmätningsmannens självklara skyldighet att avgöra huruvida en påstådd fordran verkligen existerar eller icke. Det åligger sökanden att styrka eller åtminstone göra troligt att en anvisad fordran finnes disponibel för gäldenären. I det aktuella fallet ställde

sig M. W. helt ovetande till, att hon skulle ha en fordran i Sundsvall. Under sådana omständigheter torde det enligt min mening åvila sökanden större skyldighet att styrka en viss fordrans existens än i sådana fall, då gäldenären vidgår en påstådd fordrans bestånd. I sin framställning har Sundsvallsbanken icke på något sätt styrkt, att den anvisade fordran verkligen existerade.

För det andra — med hänsyn till vad som framkommit efter hand — är det enligt min mening högst tvivelaktigt huruvida en M. W. tillkommande, *utmätningsbar* fordran verkligen fanns vid tillfället för utmätningsförrättningen den 9 februari 1965. För att en fordran skall vara utmätningsbar fordras bland annat att den är överlåtelsebar. M. W. innehade icke någon fordringshandling. Hon ägde icke ens kännedom om den påstådda fordringens bestånd. Utmätningsmannen hade endast sökandens franka påstående om att M. W. skulle ha ett tillgodohavande i Sundsvall att rätta sig efter. Att under sådana omständigheter verkställa utmätning tycks mig högst tvivelaktigt.

Vidare är att konstatera, att den utredning om en påstådd fordrans existens, och den bevisning om ett sådant förhållande, som kan anses erforderlig, åvilar sökanden. Utmätningsmannen har härvidlag ingen skyldighet att vara verksam.

Ställföreträdande JO Sandström, som avgjorde ärendet, anförde i denna del följande.

Uttryckliga bestämmelser om de närmare förutsättningarna för att en muntlig fordran, som utmätningsgäldenären påstås ha, skall kunna tagas i mät finnes icke. För att utmätning skall kunna ske torde emellertid beträffande fordringens existens endast krävas att sannolika skäl förebragts därför. Den omständigheten att en fordran är tvistig utgör icke hinder för fordringens utmätande (jfr UL 88 b § andra stycket.) Beträffande det anförda kan hänvisas till Hassler, Utsökningsrätt andra upplagan sid. 146—147; Olivecrona, Utsökning fjärde upplagan sid. 98; Trygger, Kommentar till utsökningslagen andra upplagan första häftet sid. 194; Lundberg, Handledning för exekutorer och stämningsmän sjätte upplagan sid. 41 och 43 samt Eilard, Exekutionsrättsliga uppsatser sid. 21 och 24.

I förevarande fall hade banken i sin ansökan om utmätning lämnat närmare uppgifter om den påstådda fordringen och dess uppkomst. Det ålåg Leijonberg att vid utmätningsförrättningen från M. W., som var närvarande vid förrättningen, söka inhämta upplysningar rörande fordringen och de omständigheter, som skulle betinga dess existens (se Olivecrona a. a. sid. 97; Hassler a. a. sid. 147 samt Lundberg, a. a. sid. 23 och 61). Om M. W. därvid icke kunde göra troligt att bankens uppgifter var oriktiga, borde vad banken uppgivit ha godtagits och detta medfört att sannolika skäl ansetts ha förebragts för den anvisade fordringen och att, då ej heller i övrigt hinder torde ha förelegat för fordringens utmätande, densamma utmätts. Leijonberg hade också, om han ansett det påkallat, jämlikt UL 73 § första

stycket tredje punkten kunnat söka inhämta erforderliga upplysningar rörande fordringen från T. T.

Leijonberg vägrade emellertid att verkställa utmätning av den anvisade fordringen, varvid han — såvitt framgår av förrättningsprotokollet och vad han själv anfört — icke ens sökte erhålla närmare upplysningar av M. W. rörande de av banken påstådda sakförhållandena utan nöjde sig med hennes uppgift att hon vore ovetande om fordringen (till synes dock avseende fordran å banken; se nedan). Härigenom förfor Leijonberg felaktigt. Vad som förekom vid utmätningsförrättningen kan emellertid icke anses ha betagit trovärdigheten av bankens uppgifter. Banken borde därför enligt min mening ha bedömts ha förebragt sannolika skäl för fordringens existens, varför densamma, då ej heller annat hinder torde ha förelegat, borde ha utmätts. Leijonberg fann också, enligt vad han antecknade till protokollet, att det angivna tillgodohavandet var tvistigt men utmätte det likväl icke. Även i nu angivna hänseenden förfor han alltså oriktigt. Hans felaktiga handläggning torde delvis sammanhänga med att han till synes icke insett att fråga var om utmätning av en M. W. tillkommande fordran å T. T., vilken fordran skulle ha uppkommit på sätt banken uppgivit, och icke av en M. W:s fordran å banken (»det av sökanden angivna tillgodohavandet i Sundsvalls bank»). Det är ägnat att förvåna att Leijonberg icke insett detta förhållande. Än mera anmärkningsvärt finner jag att han, såvitt framgår av vad han själv anfört (»fordran i Sundsvall»), ej heller senare insett rätta förhållandet, vare sig då han i besvärsmålet yttrade sig till länsstyrelsen eller ens i sitt i anledning av JO:s remiss avgivna yttrande över bankens klagomål.

II. *Dröjsmålet beträffande utsökningsmålets handläggning*

Bankens klagan över förfarandet att icke utmäta fordringen inkom till länsstyrelsen den 8 april 1965. Genom resolution samma dag överlämnade länsstyrelsen handlingarna till kronofogden, som anmodades att efter hörande av gäldenären inkomma med yttrande över besvären ävensom med remisshandlingarna och avskrift av förrättningsprotokollet. Sedan handlingarna den 9 april inkommit till kronofogdemyndigheten överlämnade kronofogden Fritiof Isberg genom skrivelse den 13 april desamma till M. W:s ombud, advokaten X., för yttrande över klagomålen, varvid angavs att handlingarna återförväntades. I en till länsstyrelsen den 10 september inkommen skrift påtalade banken bl. a tidsutdräkten beträffande målets handläggning vid länsstyrelsen. Samma dag avgav X. och Leijonberg yttranden över klagomålen, vilka yttranden inkom till länsstyrelsen den 13 september.

I sitt yttrande framhöll Leijonberg att ärendet den 13 april 1965 remitterats till X. och att X. påmints om saken den 17 juni, den 10 augusti, den 2 september och — skriftligen — den 9 september.

Min ställföreträdare anförde följande.

Det ligger i sakens natur att frågor rörande utmätning kräver skyndsam behandling. Utmätningssökanden är i allmänhet angelägen att snarast utfå honom tillkommande belopp och ett dröjsmål härutinnan kan medföra att utmätningsbar egendom icke längre finnes i behåll; tidpunkten för utmätning har också betydelse för sökandens förmånsrätt vid konkurrens med andra borgenärer. I UL 88 c § är också stadgat att i mål om utmätning utmätningsmannen skall skyndsamt vidtaga vad på honom ankommer för att utmätningen skall verkställas och att utmätningsförrättning såvitt möjligt skall hållas inom fyra veckor från det utmätningsmannen mottog vederbörliga handlingar.

I förevarande fall kunde ett onödigt dröjsmål med målets avgörande vid länsstyrelsen och sålunda med utmätning, om sådan borde ske, medföra att den anvisade fordringen under tiden utbetalades till M. W. och förbrukades eller på annat sätt undandrogs banken. Sedan M. W., som vid förrättningen den 9 februari sagt sig sakna kännedom om fordringen (till synes dock avseende fordran å banken), fått sin uppmärksamhet fäst på saken, förelåg fara att hon, som tydligen saknade andra utmätningsbara tillgångar, skulle försöka indriva fordringen. Det var sålunda uppenbart att ett dröjsmål såsom det förelupna innebar risk för ekonomisk förlust för banken.

Sedan länsstyrelsen den 8 april 1965 remitterat bankens klagan till kronofogden med anmodan till denne att, efter hörande av gäldenären, inkomma med yttrande och därvid återställa remisshandlingarna, ålåg det självfallet länsstyrelsen att tillse att så skedde utan onödig tidsutdräkt (se KCirk 5 juni 1931 till statens förvaltande myndigheter ang. remissers verkställande och besvarande). Länsstyrelsen, som till synes icke uppmärksammade dröjsmålet förrän i början av augusti 1965, vidtog dock icke andra åtgärder än att vid två tillfällen — den 5 och den 23 augusti och sålunda först omkring fyra månader efter det att remiss skett — erinra kronofogdemyndigheten om yttrandet samt, i anledning av bankens till länsstyrelsen den 10 september inkomna skrift, anmoda X. och Leijonberg att omedelbart redovisa målet. Dessa åtgärder uppfyllde dock ingalunda vad som fick krävas av länsstyrelsen. Då remissen icke besvarats inom skälig tid — för besvarandet torde icke ha erfordrats mera än några veckor (påskhelgen inföll omedelbart efter det att handlingarna tillställts M. W:s ombud) — borde länsstyrelsen omedelbart ha erinrat kronofogden därom och tillsett att denne avgav yttrande och att handlingarna återställdes. Sedan länsstyrelsen slutligen — till synes strax före den 5 augusti — uppmärksammade tidsutdräkten, borde länsstyrelsen naturligtvis ha tillsett att målet omedelbart redovisades. Att banken icke erinrade länsstyrelsen om målet befriade självfallet på intet sätt länsstyrelsen från att vaka över målet. Det kan framhållas att det naturligtvis icke var nödvändigt att M. W. yttrade sig utan var tillräckligt att tillfälle därtill bereddes henne. Genom sin underlåtenhet att

vaka över remissens besvarande och målets skyndsamma avgörande åsidosatte länsstyrelsen i anmärkningsvärd grad sina skyldigheter beträffande målets handläggning.

Beträffande frågan vilken eller vilka befattningshavare vid länsstyrelsen som var ansvarig för försummelsen fann min ställföreträdare att förste länsassessorn Arne Fagergren, som i egenskap av chef för allmänna sektionen hade att öva tillsyn över arbetet å sektionen och som enligt uttrycklig bestämmelse i arbetsordningen var ansvarig för att samtliga ärenden å sektionen handlades utan dröjsmål, fick anses främst ansvarig, oavsett om honom underställda befattningshavare försummat sina skyldigheter rörande tillsynen över målet, samt att förste länsnotarien Ulf Melander, som i egenskap av föredragande hade att handlägga målet, visat försumlighet beträffande målets tillsyn.

Min ställföreträdare anförde vidare följande.

Då remissen inkom till kronofogdemyndigheten ålåg det Isberg att bereda M. W. tillfälle att yttra sig i målet. Vid hanlingarnas överlämnande till X. i egenskap av hennes ombud borde enligt min mening Isberg ha föreskrivit viss, kortare, tid för avgivande av yttrande (jfr besvärssakkunnigas förslag till lag om förvaltningsförfarandet, SOU 1964:27, 15 kap. 4 §). Så skedde emellertid icke. Oavsett detta hade Isberg, som fram till den 16 augusti hade ansvaret för remissens besvarande till länsstyrelsen, att utan onödigt dröjsmål besvara densamma (se tidigare nämnda KCirk 5 juni 1931), varvid han efter högst ett par veckor borde ha påmint X. om dennes yttrande samt, om detta då icke genast avgavs eller bärande skäl kunde anföras för ett kortare anstånd, omedelbart ha återkrävt de överlämnade handlingarna och till länsstyrelsen inkommit med det från kronofogden begärda yttrandet. Det var ju icke nödvändigt att M. W. yttrade sig utan var tillräckligt att tillfälle därtill beretts henne. Isberg vidtog dock icke, såvitt framkommit i ärendet, annan åtgärd än att han vid två tillfällen — den 17 juni och den 10 augusti — påminde X. om dennes yttrande. Härigenom åsidosatte Isberg sin skyldighet att så skyndsamt förhållandena medgav det till länsstyrelsen inkomma med yttrande jämte de remitterade handlingarna. Icke heller Leijonberg kan undgå anmärkning i förevarande hänseende. Under den, förhållandevis korta, tid han ansvarade för att yttrande avgavs — den 16 augusti—den 10 september — erinrade han visserligen X. vid två tillfällen och avgav slutligen begärt yttrande. Sedan han fått ansvaret för remissens besvarande borde han emellertid, med hänsyn till den tid som då förflutit sedan X. erhållit handlingarna, omedelbart ha återfordrat dessa och avgivit det från kronofogden begärda yttrandet.

Genom de sålunda ådagalagda försummelserna från länsstyrelsens och kronofogdemyndighetens sida tilläts utmätningsgäldenären att i flera månader förhala målets avgörande med uppenbar fara för rättsförlust för banken som följd.

III. *Kronofogdemyndighetens handläggning av ärendet efter det att länsstyrelsen meddelat utslag*

Såsom tidigare nämnts utmättes den anvisade fordringen den 17 september 1965. Förbud enligt 75 § andra stycket UL delgavs T.T. den 20 september. Först genom skrivelse den 9 november, sedan hovrätten meddelat utslag den 5 i samma månad, anmodade kronofogdemyndigheten T. T. att erlägga betalning för fordringen. Den 19 november inbetalade T. T. beloppet och den 22 november redovisades detta till banken.

Ställföreträdande JO Sandström anförde i denna del följande.

I UL 310 § andra stycket (jfr 53 §) stadgas att utslag, varigenom överexekutor föreskriver ändring med avseende å utmätningsmans åtgärd, omedelbart skall lända till efterrättelse, om ej annorlunda förordnas; i mål om utmätning skall dock redan verkställd åtgärd ej gå åter innan utslaget vunnit laga kraft, med mindre överexekutor förordnat därom. Enligt 218 § första stycket äger hovrätten, sedan besvär mot överexekutors utslag inkommit till hovrätten, att, om skäl därtill är, innan ändringssökandet slutligen prövas, förordna att utslaget icke må verkställas eller att, om verkställighet redan följt, ytterligare åtgärd ej må vidtagas.

Upplyst är att M. W:s besvär över länsstyrelsens utslag, vari icke förordnats att detsamma icke skulle lända till omedelbar efterrättelse, inkom till länsstyrelsen den 6 oktober 1965 samt att hovrätten icke meddelade något inhibitionsbeslut.

Av det anförda följer att länsstyrelsens den 15 september 1965 meddelade utslag omedelbart skulle lända till efterrättelse. Detta innebar till en början att utmätningsmannen skyndsamt skulle vidtaga på honom ankommande åtgärder rörande utmätning av fordringen (UL 88 c § första stycket första punkten). Den 17 september — samma dag som handlingarna i ärendet inkom från hovrätten — utmätte också Leijonberg fordringen, varvid enligt UL 75 § andra stycket förbud meddelades för T. T. att utbetala någon del av fordringen till annan än utmätningsmannen eller den, till vilken i följd av utmätningen M. W:s rätt kunde komma att övergå, vilket förbud delgavs henne den 20 september. Fog för anmärkning i detta hänseende finnes därför icke.

Förfarandet därefter skulle ske med tillämpning av UL 88 b §. I första stycket första punkten detta lagrum stadgas att, om fordran i penningar utmätts, utmätningsmannen skall anmoda den från vilken fordringen skall utgå att erlägga betalning till honom; dock att sådan anmodan ej skall ske, där enligt vad förut är stadgat hinder för det utmättas försäljning möter eller eljest särskilda skäl däremot är.

Såsom framgår av det nyss anförda kunde även sist angivna åtgärd — och jämväl redovisning enligt UL 137 § första stycket av influtet belopp (se Olivecrona a. a. sid. 121) — ha ägt rum utan hinder av att länsstyrelsens utslag icke vunnit laga kraft, så länge icke hovrätten meddelat inhibitionsbeslut. Givetvis utgjorde icke heller den omständigheten att beslutet det 17 september om utmätning icke vunnit laga kraft hinder mot fortsatta exekutiva åtgärder (jfr UL 210 § första stycket).

Något sådant hinder för det utmättas försäljning som avses i UL 88 b § första stycket första punkten förelåg icke. Ej heller eljest torde särskilda skäl ha funnits mot att anmoda T. T. att erlägga betalning för fordringen (se Hassler a. a. sid. 253). På grund härav samt då enligt min mening även eljest anledning saknades att dröja med att försöka indriva fordringen borde hon utan onödigt uppehåll efter utmätningen ha anmodats erlägga betalning (jfr 88 c § andra stycket; såväl indrivningsförsök som eventuella försäljningsåtgärder skall normalt rymmas inom den i detta lagrum stadgade tiden om två månader; se NJA II 1964 sid. 55 samt Olivecrona a. a. sid. 112). Sådan anmodan skedde dock först den 9 november, sedan hovrätten den 5 i samma månad meddelat utslag. Genom detta dröjsmål handlades ärendet om än icke direkt felaktigt så dock på ett otillfredsställande sätt från kronofogdemyndighetens sida; jag beaktar härvid bl. a. att risk kunde föreligga att T. T. kom på obestånd. För denna handläggning är Leijonberg, som verkställt utmätningen och som synes ha omhänderhaft ärendet till och med den 20 oktober och alltså till efter det att handlingarna tillställts hovrätten, ansvarig.

Såsom framgår av det anförda hade befattningshavare vid såväl länsstyrelsen som kronofogdemyndigheten förfarit försumligt eller felaktigt vid handläggningen av utmätningsfrågan. Min ställföreträdare fann sig emellertid, bl. a. med hänsyn till att banken icke lidit någon rättsförlust, kunna låta bero vid de allvarliga erinringar som låg i det sagda.

12. Kriminalvårdsfrågor

Såsom framgår av de i denna och föregående ämbetsberättelser lämnade statistikuppgifterna avser en stor del av de vid JO-ämbetet upptagna ärendena kriminalvården. Sålunda uppgick antalet sådana ärenden under 1965 till 166 och under 1966 till något mera. De allra flesta härav utgöres av klagomål utav i fångvårdsanstalt intagna över behandlingen i anstalt eller över förhållanden som har samband därmed. Såsom exempel på ofta återkommande klagomål kan nämnas klagomål rörande förvägrad permission, disciplinär bestraffning, anstaltsplacering, arbetsplacering, sjukvård och brev-

censur. I ett antal fall har också anförts klagomål över påstådd misshandel eller kränkande yttranden eller annat olämpligt uppträdande från anstaltspersonalens sida; antalet sådana ärenden uppgick under 1965 till 13, varav fem avsåg påstådd misshandel, och under 1966 till 11, varav tre rörde påstående om misshandel. I en del fall har klagomålen angått intagen tillkommande förmåner, t. ex. mottagande av besök och inköp av premievaror. Efter inhämtande av yttrande eller upplysningar eller verkställande av annan utredning har i det största flertalet ärenden, däribland dem som avsett påstådda övergrepp från anstaltspersonals sida, framkommit att klagomålen saknat fog eller att de i vart fall icke blivit styrkta. Endast i ett mindre antal fall har anledning funnits att rikta kritik mot befattningshavare eller vidtaga annan åtgärd.

Flertalet ärenden rörande kriminalvården har saknat mera allmänt intresse. I en del fall har emellertid principiella frågor på området blivit föremål för bedömande. Här skall redogöras för några av dessa frågor och de uttalanden de föranlett.

I ett ärende uppkom fråga huruvida en till förvaring dömd person, H., som överförts till öppen anstalt, bort placeras på sådan anstalt. Frågan aktualiserades av att H. under vistelsen på anstalten i betydande omfattning nattetid smög sig bort och förövade stölder, varefter han återvände till anstalten utan att hans förehavanden upptäcktes.

I ärendet framkom sammanfattningsvis följande rörande H. Han hade under sina tidigare fängelsesejourer gjort sig känd som en mycket förslagen rymmare. Den 14 augusti 1960 avvek han från fångvårdsanstalten i Norrköping, dit han förts för att undergå ådömd förvaring med en lång minsta tid. Sedan han gripits, fördes han till den s. k. fasta paviljongen på Långholmen, vilken paviljong var rymningssäker. H. hölls där i enskild cell till den 29 januari 1962, då han överfördes till Norrköpingsanstaltens s. k. östra flygel och placerades även där i enskild cell. Då H. undergått 2 år 7 månader cellvistelse överfördes han i maj 1963 till fångvårdsanstalten Hall. Sedan misstanke uppkommit att H. planerade att rymma, återfördes han till Norrköpingsanstaltens östra flygel. Därifrån företog han ett rymningsförsök och flyttades med anledning därav till Långholmens fasta paviljong den 26 juli 1963. Han kvarhölls där till den 17 januari 1964, då han på nytt fördes till Norrköpingsanstaltens östra flygel, vilken då hade gjorts än mer rymningssäker. Den 12 mars samma år återstod av H. ådömd förvaring en minsta tid av tre år. Den 16 november 1964 överfördes han till Norrköpingsanstaltens västra flygel, där arbete och fritidsvistelse i gemenskap med andra intagna tilläts och varifrån H., enligt vad som uppgivits, troligen kunnat rymma, om han velat detta. Han föreföll emellertid ha kommit i sinnesro. Efter en månad flyttades han till en liten, sluten anstalt, Vänersborg, vilken var än mindre rymningssäker. Härifrån erhöll han permission och skötte den oklanderligt. Den 22 mars 1965 överfördes H. till

öppen anstalt. Därifrån erhöll han två permissioner, som han skötte utan anmärkning.

Vid beslutet om H:s överförande till öppen anstalt ansågs det, mot bakgrund av att H. sedan slutet av år 1960 hållits i ensamcell i mera än fyra år och av hans uppförande på Norrköpingsanstaltens västra flygel och i Vänersborg i förening med vissa skäl av för H. privat natur och hans ålder (H. är född 1907), berättigat att antaga att han ändrat sinnesinriktning och uppriktigt strävade till en normal övergång till vård utom anstalt. Kriminalvårdsstyrelsen anförde i ett i ärendet avgivet yttrande att det enligt styrelsens mening kunde med fog göras gällande att H. vid tiden för förflyttningen till den öppna anstalten visat sådan pålitlighet, som jämlikt 57 § andra stycket behandlingslagen utgjort förutsättning för hans placering på öppen anstalt.

Beträffande placeringen av H. på öppen anstalt gjorde jag följande uttalande.

Först vill jag instämma i vad kriminalvårdsstyrelsen uttalat om att sådan placering förr eller senare måste ske och att därvid vissa risker måste tagas. Det kan regelmässigt icke vara lämpligt att intagna, även om viss tveksamhet råder om deras pålitlighet, kvarhålles på sluten anstalt för att därifrån direkt överlämnas till vård utom anstalt.

När kriminalvårdsstyrelsen i mars 1965 hade att bedöma frågan om H. borde placeras på öppen anstalt var att beakta, att H. åtminstone sedan ett tjugutal år tillbaka regelbundet begått brott av övervägande grov beskaffenhet, att han visat stor benägenhet att rymma och att av den för hans förvaring bestämda minsta tiden återstod nästan två år. Å andra sidan var av betydelse, att H. under synnerligen lång tid förvarats i ensamcell, att hans uppförande på slutet varit klanderfritt, att han skött sig väl under den omkring fyra månader långa vistelsen på de slutna anstalterna, där han varit i gemenskap med andra intagna, att han väl klarat en permission samt — måhända — att vissa andra omständigheter syntes tillåta ett antagande att H. strävade efter en normal övergång till vård utom anstalt. Det är uppenbart att materialet icke berättigade till något säkert antagande att H. skulle klara en placering på öppen anstalt. Det var därför tveksamt huruvida det i behandlingslagen stadgade rekvisitet att den intagne visat pålitlighet var uppfyllt. För egen del beaktar jag särskilt följande omständigheter. Det gällde en person vars farlighet för annans egendom och rymningsbenägenhet var klart dokumenterad. Den tid H. tillbringat på sluten anstalt under mindre rigorösa former än då han vistades i cell var förhållandevis kort. Det återstod nästan två år tills minsta tiden för hans förvaring skulle gå ut; risken för rymning är givetvis större ju längre tid som återstår av frihetsberövandet. Med hänsyn till det nu anförda och med beaktande av att förvaring respektive internering som kriminalpolitisk åtgärd i första hand syftar till att skydda medborgarna mot fort-

satta brottsliga angrepp är jag för min del benägen anse, att övervägande skäl talade för att H:s överflyttande till öppen anstalt bort anstå, till dess något säkrare slutsatser kunde dragas beträffande hans pålitlighet.

Det var emellertid uppenbart, att kriminalvårdsstyrelsens härifrån avvikande, av humanitet präglade ställningstagande i denna bedömningsfråga icke var av beskaffenhet att kunna föranleda någon min åtgärd.

I samma ärende inhämtades från kriminalvårdsstyrelsen, i anslutning till min framställning av den 2 januari 1965 till Kungl. Maj:t (se 1966 års ämbetsberättelse sid. 150 ff.), yttrande rörande vidtagna eller planerade åtgärder i syfte att förbättra skyddet mot rymningar, särskilt när det gällde intagna som kunde antagas utgöra fara för annans person eller egendom.

Kriminalvårdsstyrelsens yttrande må här sammanfattas på följande sätt: Huvudproblemet beträffande rymningarna hänförde sig till de slutna anstalterna. Systemet med differentiering av de intagna genom placering i lämplig anstalt efter uppskattad farlighet eller besvärlighet kunde fungera tillfredsställande endast om tillgången på anstaltsplatser av olika slutenhetsgrad korresponderade med klientelets storlek och sammansättning; så hade dock icke varit förhållandet. Fångvårdens byggnadskommitté hade den 1 november 1965 till Kungl. Maj:t överlämnat en utredning, vari redogjordes för utvecklingen av anstaltssystemet och planeringen för dess vidare utbyggnad. Kommittén hade ägnat de slutna anstalternas säkerhetsfrågor och den därmed sammanhängande rymningsrisken särskilt intresse, och framlagda förslag fyllde mycket högt ställda krav i detta hänseende. Som exempel härpå kunde framhållas att ännu hade ingen intagen lyckats fullborda en regelrätt rymning från Kumlaanstalten. Vid denna anstalt, som kunde sägas utgöra prototypen för de planerade nya centralanstalterna, hade säkerhetskraven väl tillgodosetts. För de följande centralanstalterna skulle den tekniska säkerheten, med stöd av vunna erfarenheter från Kumlaanstalten, komma att ytterligare förstärkas. I fråga om de äldre slutna anstalter som enligt kommitténs planer skulle vara i bruk under avsevärd tid pågick och planerades vissa ombyggnadsarbeten och upprustningar som tog sikte på att förbättra säkerheten. Det var emellertid icke tillräckligt med byggnadstekniskt väl planerade och utrustade anstalter för att upprätthålla ett effektivt säkerhetssystem. Det fordrades härtill också ett väl utvecklat bevakningssystem. Visserligen kunde med anlitande av tekniska hjälpmedel behovet av mänsklig arbetskraft till bevaknings- och kontrollåtgärder i viss utsträckning nedbringas. Såvitt styrelsen kunde finna måste man emellertid alltid räkna med personella resurser av icke obetydlig omfattning. Behovet härav var dock givetvis icke enbart kvantitativt. Styrelsen ville i stället understryka den kvalitativa sidan av bevakningsproblemet. Utbildningsfrågan hade tidigare försummats, men under de senaste åren hade, huvud-

sakligen i styrelsens egen regi, en metodiskt planerad utbildningsverksamhet kommit till stånd. Personalutbildningsberedningen hade numera framlagt förslag angående gemensam utbildning för vissa personalkategorier inom kriminalvården, ungdomsvården och nykterhetsvården. Förslaget hade i princip godtagits av statsmakterna, och styrelsen hade erhållit väsentligt vidgade resurser för att kunna börja utbyggnaden av sin del av utbildningen. — Den tidigare oroväckande stegringen i rymningsfrekvensen hade numera brutits. Den fallande tendensen gjorde sig särskilt märkbar inom interneringsräjongen, som inrymde det ojämförligt största antalet av sådana personer som betraktades som farliga för annans person eller egendom.

I mitt beslut i ärendet anförde jag i nu förevarande del att det av kriminalvårdsstyrelsens yttrande framgick att styrelsen angripit det mycket svåra problemet beträffande åtgärder för att höja säkerheten vid de slutna anstalterna på ett respektingivande sätt samt att det var att hoppas att åtgärderna även i praktiken skulle visa sig medföra den eftersträvade minskningen av rymningarna.

Ett ärende gäller bl. a. delgivning av dom i brottmål med den som är intagen i fångvårdsanstalt. Förhållandena var här följande.

B., som undergick straff i fångvårdsanstalten å Långholmen, var åtalad för nya brott. Huvudförhandling i målet ägde rum den 16 mars 1966 och dom meddelades genom att den 21 mars klockan 11 hållas tillgänglig å rättens kansli (i Stockholm). Av förbiseende expedierades avskrift av domen till styresmannen för anstalten först den 22 mars (domsbevis sändes icke) och inkom till anstalten den 23 mars. Domen delgavs med B. först den 24 mars.

Sedan B. härstädes anfört klagomål rörande delgivandet av domen anfördes från anstaltens sida i avgivna upplysningar bl. a. att B. vid tillfället hade varit placerad på anstaltens fasta paviljong i anledning av en disciplinförseelse och att vederbörande assistent icke haft tillfälle att gå över dit samma dag samt att delgivningen därför ägt rum den 24 mars på förmiddagen.

Vid ärendets avgörande anförde min ställföreträdare, lagman Sandström, i nu förevarande hänseende följande.

I 17 § kungörelsen med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen om behandling i fångvårdsanstalt stadgas att, när dom angående den som är häktad eller eljest intagen i fångvårdsanstalt inkommit till styresmannen eller föreståndaren för häktet, denne skall genast bevisligen giva den dömde del därav samt att vad nu sagts även gäller domsbevis, om sådant översänts.

Oaktat i förevarande fall ett dröjsmål såsom det förelupna med domens delgivande icke kunnat inverka på straffverkställighetstiden, hade B. givetvis ett befogat intresse av att omedelbart få del av domen, bl. a. för att kunna taga ställning till huruvida han skulle fullfölja talan mot domen eller

icke. Med hänsyn härtill och till att avskrift av domen rätteligen borde ha inkommit till anstalten icke senare än den 22 mars borde delgivning med B. ha skett samma dag som domsavskriften inkom till anstalten, den 23 mars. Vad som anförts från anstaltens sida som förklaring till att delgivningen ägde rum först den 24 mars — att vederbörande assistent den 23 mars icke hade tillfälle att uppsöka B. på anstaltens fasta paviljong — kan icke godtagas som giltig ursäkt. Jag finner alltså att vederbörande befattningshavare vid anstalten genom dröjsmålet med delgivandet av domen förfarit felaktigt.

I ett ärende förekom till bedömande fråga huruvida befattningshavare, som utfärdar förpassningsorder (för häktad), äger helt överlämna till transportföraren att bedöma om fängsel bör användas under transporten. Omständigheterna var här följande.

I., som var såsom häktad intagen i en fångvårdsanstalt, skulle transporteras till en fångvårdsanstalt i en annan stad. I förpassningsordern, som utfärdades av S. i egenskap av tjänstgörande styresman, angavs att I. under transporten skulle i mån av behov vara fängslad med handbojor. I. blev, då han hämtades till transporten av vaktkonstaplarna R. och Å. i egenskap av transportförare, belagd med fängsel.

Sedan I. härstädes anfört klagomål över att fängsel kommit till användning, inhämtades upplysningar i saken. S. uppgav därvid att förpassningsordern formulerats på det sätt som var brukligt, att angivandet att fängsel skulle anbringas i mån av behov innebar att transportförarna gavs befogenhet att avgöra när fängsel skulle anbringas samt att S. icke haft någon speciell kännedom om I. och därför icke funnit anledning att giva särskilda förhållningsorder. R. och Å. framhöll att de, då de varit på väg till att hämta I., diskuterat om fängsel skulle anbringas, att Å., som tjänstgjorde vid anstaltens psykiatriska avdelning och väl kände till I., då förklarat att han i handlingarna rörande denne funnit en anteckning av tjänstgörande överläkaren vid psykiatriska avdelningen om att vid transport av I. fängsel borde användas samt att, sedan de påträffat I. och denne omedelbart sagt att han icke tänkte följa med frivilligt, Å. tillsagt honom att han skulle följa med och att han skulle vara fängslad.

Vid ärendets avgörande anförde ställföreträdande JO Sandström följande.

Enligt 2 § lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. må häktad beläggas med fängsel om det prövas erforderligt för att förekomma flykt eller eljest är nödvändigt med hänsyn till ordning och säkerhet.

Med hänsyn till vad som blivit upplyst i ärendet anser jag att I. saknar fog för sina klagomål över att fängsel kom till användning vid transporten.

Beslutet om användande av fängsel, vilket fattades av R. och Å., grundades — åtminstone främst — på vad handlingarna innehöll om I. och på Å:s tidigare kännedom om honom. Vid utfärdandet av förpassningsordern

ålåg det emellertid S. att på grundval av tillgängliga upplysningar bedöma huruvida fängsel borde användas. Därvid hade det med hänsyn till vad som var känt om I. varit naturligt att förordna att fängsel skulle komma till användning. Då S. — såsom han uppgivit — saknade närmare kännedom om I. hade det ålegat honom att skaffa sig sådan kännedom, främst genom att granska handlingarna rörande I. S:s beslut kom i realiteten att innebära att han överlämnade till vaktkonstaplarna att avgöra även om I:s tidigare förhållanden motiverade fängsel. Jag finner emellertid saken utöver detta påpekande icke föranleda någon åtgärd från min sida.

Det kan här, såvitt avser transport av den som undergår påföljd i fängvårdsanstalt, hänvisas till 73 § andra stycket behandlingslagen samt de före 1965 gällande föreskrifterna i 81 § andra stycket verkställighetslagen och den då gällande lydelsen av 84 § i kriminalvårdsstyrelsens s. k. vårdcirkulär (nr 5/1962).

I ett genom klagomål av B. härstädes anhängiggjort ärende framkom bl. a. följande.

B. förklarades den 19 oktober 1965 häktad och införpassades samma dag till häktesavdelningen vid en fängvårdsanstalt. Den 21 oktober rekvirerades hos kriminalvårdsstyrelsen akten rörande B. Sedan akten med ett däri förvarat exemplar av beslut om förvandling av böter inkommit till häktet den 23 oktober, började B. samma dag undergå förvandlingsstraffet. Genom skrivelse den 28 oktober underrättade häktesföreståndaren domstolen i häktningsmålet om straffverkställigheten. Först i samband med delgivning den 3 november av rådhusrättens beslut att B. icke längre skulle vara häktad i målet underrättades denne om att han undergick straff. Den 4 november hade förvandlingsbeslutet ännu icke insänts till kriminalvårdsstyrelsen för att s. k. strafftidsresolution skulle meddelas.

De här anmärkta förhållandena gav min ställföreträdare, lagman Sandström, anledning att vid ärendets avgörande framhålla bl. a. följande. Visserligen torde direkt föreskrift icke finnas om skyldighet att i ett fall som det förevarande underrätta den intagne om att han börjat undergå straff (jfr 30 § kungörelsen med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen om behandling i fängvårdsanstalt). Det ligger emellertid i sakens natur att sådan underrättelse skall givas och häktets föreståndare har också i efterhand förklarat att B. bort underrättas om verkställigheten. Enligt kriminalvårdsstyrelsens rundskrivelse nr 25/1961 (se även nr 83/1965) skall i fall som det förevarande aktrekvisition hos styrelsen beträffande den häktade ske omgående. Jämlikt samma rundskrivelse bör underrättelse om att häktad börjat undergå honom i annat mål ådömt straff sändas till domstolen i häktningsmålet utan dröjsmål. För att kriminalvårdsstyrelsen skulle fastställa dagen för strafftidens slut, vilket enligt 17 § lagen om behandling i fängvårdsanstalt skall göras så snart ske kan, borde förvandlingsbeslutet så

fort som möjligt ha insänts till styrelsen (se styrelsens tidskrift Kriminalvården nr 6/1964 sid. 8 andra spalten sista stycket).

I ett ärende anförde R., som var intagen i en fångvårdsanstalt, klagomål över kvitterandet av till intagna adresserade avier om värdepostförsändelser och gjorde gällande att sådana försändelser, t. ex. rekommenderade brev och postanvisningar, utkvitterades av anstaltens personal och att den intagne sålunda icke fick kvittera avierna.

Från fångvårdsanstaltens sida anfördes i avgivna upplysningar att avier om rekommenderade och assurerade försändelser alltid kvitterades av den intagne, medan däremot postanvisningar och utbetalningskort från postgirokonto kvitterades av inspektören för vederbörande avdelning. Anledningen härtill var att, om avierna skulle sändas omkring för kvittering, risk ansågs föreligga för att de kom på avvägar och att, medan vid förlust av avi om rekommenderad eller assurerad försändelse dubblett kom från postverket, så icke var förhållandet beträffande postanvisning och utbetalningskort samt att fråga var om en stor anstalt med täta förflyttningar mellan avdelningarna.

Från poststyrelsen inhämtades att styresman för fångvårdsanstalt av postverket ansågs berättigad utkvittera försändelser, däribland postanvisnings- och postgiromedel, till i sådan anstalt intagen samt att detta ansågs följa av 96 § 6. allmänna poststadgan jämförd med 34 § lagen om behandling i fångvårdsanstalt (tidigare 34 § lagen om verkställighet av frihetsstraff m. m.).

Kriminalvårdsstyrelsen anförde i avgivet yttrande bl. a. att styrelsen närmast var benägen att anse att befattningshavare vid fångvårdsanstalt icke hade behörighet att företräda den intagne som adressat samt att styrelsen, som främst hade att taga ställning till huruvida det påtalade förfaringssättet stod i överensstämmelse med de föreskrifter som reglerade sättet för redovisning inom anstalten av intagnas värdeförsändelser, ansåg att värdeförsändelse till intagen borde kvitteras av denne.

Vid ärendets avgörande anförde jag bl. a. följande.

I 96 § allmänna poststadgan stadgas om utlämnande av värdeförsändelser och vissa andra försändelser, däribland postanvisnings- och postgiromedel. I bestämmelsen gives under punkt 1. den allmänna föreskriften att sådan försändelse utlämnas endast mot kvitto av adressaten eller dennes behörigen befullmäktigade ombud. Härefter gives särbestämmelser och undantag för vissa fall. Under punkt 6. stadgas sålunda att om utkvittering av värdeförsändelse etc. till person, som är intagen på fångvårdsanstalt, sinnessjukhus, allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare eller epidemisjukhus, gäller vad därom särskilt är stadgat.

Beträffande i fångvårdsanstalt intagen person finnes emellertid icke någon uttrycklig bestämmelse rörande utkvitterande av till intagen ankommande

försändelser (jfr 27 § stadgan för allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare, enligt vilket lagrum föreståndaren äger övervaka den intagnes brevväxling och för detta ändamål må bl. a. utkvittera samt öppna och taga del av ankommande försändelse). I 34 § behandlingslagen stadgas däremot att intagen icke må utan tillstånd avsända eller mottaga brev eller annat skriftligt meddelande. Detta stadgande, som såvitt avser ankommande post främst har till syfte att förebygga att innehållet i försändelser, vilka är olämpliga med hänsyn till behandlingen av den intagne, delgives denne, kan emellertid enligt min mening icke grunda rätt för befattningshavare vid fångvårdsanstalt att kvittera till intagen adresserad försändelse, i synnerhet icke postanvisnings- och postgiromedel.

På grund härav och då icke heller i övrigt finnes någon föreskrift, som innefattar befogenhet för styresman eller annan befattningshavare vid fångvårdsanstalt att kvittera till intagen adresserad värdepostförsändelse, finner jag — i likhet med kriminalvårdsstyrelsen — att sådan försändelse bör kvitteras av den intagne.

Av utredningen i ärendet framgår att de å anstalten intagna själva fått kvittera rekommenderade och assurerade försändelser. I denna del saknar därför R:s klagomål fog. Postanvisningar och utbetalningskort från postgirokonto har däremot kvitterats av befattningshavare vid anstalten. Detta har, såsom framgår av det tidigare anförda, enligt min mening icke varit riktigt men kan, bl. a. med hänsyn till att visst fog funnits för att förfarandet skulle vara riktigt, icke läggas någon befattningshavare till last såsom tjänstefel.

Då alltså såvitt avser å fångvårdsanstalt intagen sådana bestämmelser, som avses i 96 § 6. allmänna poststadgan, saknas, bör beträffande till sådan person adresserad värdeförsändelse m. m. tillämpas huvudregeln i 96 §; försändelsen bör alltså utlämnas endast mot kvitto av den intagne eller dennes ombud. Att så icke skett i fråga om i anstalten intagna kan dock, med hänsyn till vad som i ärendet blivit upplyst om anledningen därtill, givetvis icke läggas någon befattningshavare vid postverket till last såsom tjänstefel. Jag ämnar emellertid för kännedom tillställa poststyrelsen ett exemplar av detta beslut.

C. Framställning och utlåtande till Konungen

1. Finsk medborgare tillhöriga lösören, som omhändertagits av polisen, har genom olämplig förvaring förstörts. Framställning om ersättning av allmänna medel härför

I en den 27 september 1966 till Konungen avlåten skrivelse anförde jag följande.

I en den 20 december 1965 hit inkommen skrift anförde finske medborgaren J. K. klagomål över att polisen i Vänersborg frånhänt honom klädespersedlar till ett värde, som han beräknade till omkring 600 kronor.

Efter remiss inkom polismästaren i Vänersborg Oskar Hultman med upplysningar av följande innehåll: J. K. och några andra personer greps den 12 mars 1965 såsom misstänkta för grova brott. Såsom anhållen och senare häktad förvarades J. K. i arrest hos polisen i Vänersborg under tiden den 12 mars—den 9 april 1965. Han ådömdes sedermera frihetsstraff jämte förvisning ur riket. — Under utredningen omhändertogs vissa persedlar tillhörande J. K. av polisen och transporterades till polisstationen i Vänersborg. På grund av bristande registrering av godset i samband med omhändertagandet fick det omhändertagna kvarligga på polisstationen och överlämnades icke till J. K., då denne överfördes till fångvårdsanstalt. Då J. K. sedermera gjorde anspråk på persedlarna visade sig en del av dessa vara mögelskadade och värdelösa, varför de kastades. Utredningen gav icke vid handen, att någon polisman kunde göras ansvarig för den bristande registreringen och redovisningen av godset. Att felaktigt förfarande förelåg kunde dock ej bestridas. För att inskärpa vikten av att noga iakttaga gällande bestämmelser vid beslag m. m. hade Hultman utfärdat särskild polischefsorder med föreskrifter härutinnan. Han hoppades därför att sådana fel som begåtts i samband med förvaringen av J. K:s tillhörigheter ej skulle behöva upprepas.

I ärendet är upplyst, att Hultman efter utredning rörande värdet av det förkomna godset hos rikspolisstyrelsen hemställt om besked huruvida styrelsen ville ställa ett belopp av 535 kronor 35 öre till förfogande för utbetalning till J. K. Rikspolisstyrelsen har emellertid ej erhållit bemyndigande att besluta i ersättningsärendet.

Den förebragta utredningen ger vid handen, att vissa J. K. tillhöriga lösören omhändertagits av polisen och därefter genom olämplig förvaring blivit förstörda. Trots grundlig utredning har icke kunnat fastställas, vem som är

ansvarig för att godset icke registrerats och vidarebefordrats i samband med att J. K. transporterades från polisstationen.

Någon möjlighet att genom rättegång utfå ersättning för den lidna förlusten torde icke föreligga för J. K. Enligt min mening skulle det emellertid vara otillfredsställande om gottgörelse ej tillerkändes J. K. Eftersom han var berövad friheten saknade han ju möjlighet att själv bevaka sina intressen.

Till frågan om ersättningens storlek har jag icke ansett mig behöva taga ställning.

Med stöd av den befogenhet min instruktion lämnar mig får jag — med överlämnade av handlingarna i ärendet — för Eders Kungl. Maj:t framlägga ovan berörda förhållanden för den åtgärd Eders Kungl. Maj:t må finna framställningen föranleda.

2. Utlåtande över 1963 års JO-utrednings betänkande

Genom remiss den 3 december 1965 beredde Kungl. Maj:t mig tillfälle att avgiva utlåtande över det av 1963 års JO-utredning avgivna betänkandet »Riksdagens justitieombudsmän» (SOU 1965:64). Med anledning härav anförde jag i utlåtande till Kungl. Maj:t i huvudsak följande.

1957 års reform av ombudsmannainstitutionen innebar en utvidgning av verksamhetsområdet. Reformen syftade också till en vidgad och intensifierad tillsyn över förvaltningen främst genom inspektion i ökad omfattning.

Såsom utredningen uttalat har *arbetsvolymen* efter reformens genomförande särskilt under senare år vuxit i en omfattning som man icke kunnat förutse. Klagomålen ha de tre senaste åren varit något över 1 200 om året eller i det närmaste 2½ gånger så många som vid mitt tillträde för 10 år sedan. Samtidigt som klagomålen tilltagit i antal har de tenderat att öka i vidlyftighet och svårighetsgrad, något som främst gäller förvaltningsärendena. Jag delar utredningens uppfattning att det saknas fog för antagande att klagomålens antal skall minska. — Initiativärendenas antal har, trots att utrymmet för inspektioner till följd av mängden av klagomål starkt begränsats, under vart och ett av de båda senaste åren uppgått till 190. — Hela antalet nya ärenden, som år 1964 steg till över 1 400, var under fjolåret 1 412. År 1965 avgjordes tillsammans 1 552 ärenden. Detta har för min ställföreträdare och mig inneburit en arbetsinsats som både vad intensitet och tid beträffar icke är möjlig annat än under begränsad tid. Antalet vid senaste årsskiftet balanserade ärenden utgjorde 307.

Det är därför, såsom jag i tidigare sammanhang framhållit, oundgängligen nödvändigt att åtgärder nu skyndsamt vidtagas för att den ständiga ökningen av arbetsbördan skall kunna bemästras och den alltjämt betydan-

de arbetsbalansen skall kunna nedbringas. Ett snabbt avgörande av klagoärenden är av vikt icke blott för den klagande utan även för den befattningshavare mot vilken klagomålen riktat sig. Med nuvarande arbetsbörda kan behovet av ett snabbt avgörande icke tillgodoses i erforderlig utsträckning.

Frågan på vilket sätt detta skall ske och hur man skall skapa sådan organisation och sådana verksamhetsformer att ämbetet utan ändring av dess allmänna karaktär kan fullgöra sin uppgift att — på sätt 1809 års riksdag förutsatte — vara en effektiv väktare av medborgarnas allmänna och individuella rättigheter är en fråga om vilken man givetvis kan ha olika uppfattningar. Betänkandet belyser enligt min mening på ett förtjänstfullt sätt alla de problem som härvid är av betydelse.

Jag har tidigare utgått från att förevarande spörsmål borde lösas i enlighet med de riktlinjer, som av utredningen angivits i betänkandet. Detta har jag även framhållit inför utredningen. Utvecklingen under de senaste åren med avseende å arbetsbördan och insikten om behovet av en vidgad inspektionsverksamhet med avseende å förvaltningen har dock numera lett mig till den uppfattningen att en något mera genomgripande reform än den av utredningen föreslagna är nödvändig för att ombudsmansinstitutionen skall kunna på behörigt sätt fylla sin uppgift utan att betungas av en permanent arbetskris.

Beträffande *inriktningen och omfattningen av ombudsmännens verksamhet* får jag anföra följande.

Såsom utredningen påpekat bestämmes verksamhetens inriktning i första hand av vilka frågor och ämnesområden som kommer under ombudsmännens bedömande genom de inkomna klagomålen. Själva kan ombudsmännen påverka inriktningen huvudsakligen endast genom sina inspektioner.

Såsom jag vid skilda tillfällen framhållit delar jag utredningens uppfattning att inspektionsverksamheten rörande *den statliga förvaltningen* bör ges en väsentligt större omfattning än tidigare. Det kan enligt min mening icke råda någon tvekan om behovet av en sådan utvidgning av inspektionsverksamheten. Genom inspektioner får nämligen JO i en helt annan utsträckning än som kan ske i samband med prövning av klagomål kännedom om olämplig praxis vid handläggningen av förvaltningsärenden. På sätt framgår av ämbetsberättelserna från senare tid har JO på grundval av iakttagelser vid inspektioner kunnat i betydande mån medverka till sådana ändringar av praxis som varit ägnade att öka medborgarnas rättssäkerhet. Denna del av JO:s verksamhet har — icke minst i betraktande av avsaknaden av generella lagbestämmelser om förvaltningsförfarandet — för mig alltid framstått såsom den viktigaste. Jag vill därför kraftigt betona angelägenheten av att förutsättningar skapas för en utvidgning av inspektionsverksamheten.

Denna bör icke såsom nu vara begränsad till lokala och regionala civila statsorgan utan även omfatta centrala statliga verk och myndigheter. På de centrala verken och övriga centrala myndigheter torde i våra dagar — till följd av en ständigt fortgående delegering från Kungl. Maj:t — ankomma en betydande del av den statliga maktutövningen över de enskilda medborgarna, omfattande icke endast handläggning av individuella ärenden utan till viss del även statlig normgivning. Den del av Kungl. Maj:ts maktutövning som delegerats till de centrala ämbetsverken är undandragen konstitutionsutskottets granskning. Då JO hittills saknat resurser för inspektion av denna växande del av statsförvaltningen, har någon från riksdagen härrörande rättskontroll över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad på området faktiskt icke förekommit i vidare mån än att vissa ärenden eller principfrågor genom individuella klagomål kommit under JO:s prövning. Härav har för JO endast följt en mycket begränsad insyn. Något bärande skäl för att inspektionerna icke skulle omfatta även detta för de enskilda medborgarnas rättigheter ytterst väsentliga förvaltningsområde föreligger enligt min mening icke. Inspektionerna av de centrala myndigheterna bör, såsom utredningen framhållit, övervägande avse myndigheternas praxis i principiella frågor samt handhavandet av normgivningsmakten. Målet för inspektionsverksamheten behöver därför icke vara en lika regelbundet återkommande kontroll, som den man eftersträvar beträffande verksamheten vid de lägre instanserna.

Utredningen har icke ansett sig böra taga ställning till frågan om det i § 113 regeringsformen stadgade åtalsskyddet för taxeringsmän bör upphävas utan endast förordat en intensifiering av inspektionsverksamheten i fråga om *taxeringsförfarandet*. Såsom jag tidigare föreslagit (betänkandet s. 162) bör enligt min mening taxeringsmän underkastas fullt ämbetsansvar och bestämmelsen i RF 113 § upphävas. För min del anser jag det vara alldeles självklart att tillsynen över skatteärenden, vilka rör nästan alla medborgare, måste stå under JO:s tillsyn. Den som i sin verksamhet bl. a. fått se exempel på att en person, vilken varit för mångårigt straff intagen på fångvårdsanstalt, år efter år skönstaxerats för arbetsinkomst kan icke hysa annan uppfattning än att en utvidgad tillsyn av taxeringsväsendet är nödvändig. En sådan utvidgad tillsyn skulle självfallet innebära ett avsevärt arbetstillskott och medföra att det utöver den av utredningen föreslagna byråchefstjänsten kunde komma att krävas ytterligare någon på skattejuridikens område erfaren och sakkunnig jurist. Även om den begränsning i tillsynen över taxeringsväsendet, som nu följer av § 113 RF, kommer att kvarstå, innebär den av utredningen föreslagna intensifieringen av inspektionsverksamheten i fråga om skattemyndigheterna otvivelaktigt en ökad arbetsmängd för ombudsmannen.

Beträffande *kommunalförvaltningen* delar jag utredningens uppfattning att någon utvidgning av inspektionsverksamheten icke är erforderlig i fråga

om den oreglerade förvaltningen men att inspektionerna bör intensifieras i vad avser frihetsberövande åtgärder och sådana delar av den specialreglerade förvaltningen, i vilka de enskildas rättsskyddsintresse är särskilt framträdande. Enligt min mening föreligger ett påtagligt behov av en mera ingående tillsyn av kommunalförvaltningen än den som hittills skett. Denna tillsyn måste givetvis även i fortsättningen liksom nu ske under beaktande av denna förvaltnings särart, särskilt det förhållandet att den utövas efter frivilligt åtagande av lekmän, vilka ej kunna äga samma administrativa skicklighet och författningskunskap som anställda tjänstemän. JO-ämbetets tillsynsverksamhet har ju icke längre till syfte att tillse att alla förekommande fel beivras utan är helt inriktad på att verka för att handläggningen av förekommande ärenden sker på ett ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbart sätt. Med denna inriktning av tillsynen utgör den kommunala förvaltningens särart icke något hinder för en utvidgad tillsyn.

Även om en väsentlig utvidgning av tillsynen över den kommunala förvaltningen anses böra ske, bör detta dock icke leda till inrättande av ett särskilt kommunalombudsmansämbete. En sådan uppdelning av tillsynen över förvaltningen på två olika ämbeten skulle försvåra tillsynen och motverka syftet med den nuvarande inriktningen av tillsynen samt inger därför starka betänkligheter. Då principerna för förfarandet är desamma för såväl statliga som kommunala myndigheter, skulle en sådan uppdelning motverka en tillsyn som har till syfte att verka för en enhetlig tillämpning av principerna för förvaltningsförfarandet. Härtill kommer att den statliga och den kommunala förvaltningen i stor utsträckning har sådant samband, att en uppdelning framstår såsom praktiskt ogenomförbar. Ett belysande exempel på nämnda samband är länsstyrelsernas överprövning av byggnadsnämndernas verksamhet. Klagomål över ett byggnadsärende riktar sig ofta mot båda dessa myndigheter. Skulle i ett sådant fall byggnadsnämndens handläggning prövas av den kommunala ombudsmannen och länsstyrelsens handläggning av justitieombudsmannen? Eller skulle båda ombudsmännen tilläggas befogenhet att pröva såväl den kommunala som den statliga myndighetens åtgöranden? Ett annat exempel gäller administrativa frihetsberövanden, där kontinuerlig och effektiv kontroll är nödvändig. Det är alltså min bestämda uppfattning att det icke går att uppdela tillsynen över förvaltningen mellan en ombudsman för den kommunala och en ombudsman för den statliga förvaltningen. Enligt min mening måste hela den offentliga förvaltningen i alla avseenden vara underkastad tillsyn av samma organ.

Jag delar utredningens uppfattning att inspektionsverksamheten i fråga om *domstolsväsendet, åklagar-* och *polisväsendet* samt *kriminalvården* och *lantmäteriväsendet* bör ha ungefär samma omfattning som nu. Vad gäller *försvarsväsendet* har jag ingen invändning mot den föreslagna inriktningen av inspektionsverksamheten.

Med anledning av utredningens förslag att ombudsmannen för civilförvaltningen åt inspektioner bör anslå omkring åtta veckor om året vill jag framhålla, att omfattningen av inspektionsverksamheten icke kan mätas i det antal dagar eller veckor, som vederbörande ombudsman besöker olika myndigheter. JO:s inspektioner äro numera upplagda så att denne *dels* tillsammans med ett betydligt större antal medhjälpare än tidigare besöker myndigheterna och under relativt kort tid genomgår diarier, registratur, vissa akter m. m., *dels ock* i samband med besöket inlånar ett antal stickprovsvis uttagna ärenden, som därefter granskas å JO-expeditionen. De på detta sätt bedrivna inspektionerna är därför avsevärt mera omfattande än de tidigare, även om den tid som åtgår för besöket hos vederbörande myndighet är relativt kort.

Frågan om åtgärder för att *minska JO:s arbete med prövningen av klagomål* har av mig tidigare vid skilda tillfällen berörts (Sv.J.T. 1960 s. 110, ämbetsberättelsen 1962 s. 473 och 1965 s. 208 o.f.). För närvarande tages JO:s arbetstid i stor utsträckning i anspråk för att pröva mot underordnade myndigheter riktade klagomål, som äro av den beskaffenheten att de lämpligen kunna och böra i första hand utredas och prövas av vederbörande högre myndighet. JO äger icke befogenhet att i anledning av klagomål från person, som är intagen å mentalsjukhus, förordna om utskrivning. JO äger icke heller befogenhet att anmoda åklagare, mot vilken klagomål anförts för underlåtenhet att utreda och åtala brott som begåtts av enskild, att väcka åtal mot denne. Icke heller kan en fånge, som klagar över att han förvägrats permission, få sitt önskemål härom uppfyllt genom klagomål till JO. Visserligen kan JO till förmån för klagande rikta framställningar till vederbörande myndigheter. Detta kan emellertid ske endast i sådana fall, där det befogade i klagomålen är uppenbart. Det skulle därför vara till fördel såväl för klaganden som för JO-ämbetets effektivitet om sådana klagomål kunde överlämnas till vederbörande överordnade myndighet. Hithörande frågor avse i stor utsträckning omdömesfrågor, om vilka man kan ha olika meningar och vilkas avgörande därför endast sällan kan bedömas som felaktigt och föranleda åtgärd från JO:s sida. Den föreslagna möjligheten för JO att överlämna klagomål till annan myndighet tillstyrkes därför. Jag har ej heller någon invändning mot övriga av utredningen föreslagna begränsningar i ombudsmännens prövningsskyldighet. Jag vill dock understryka att begränsningarna, särskilt möjligheten att avvisa klagomål under åberopande av klagandens försummelse att anlita befintlig besvärsmöjlighet, ur principiell synpunkt innebär en begränsning av den rätt att få klagomål mot myndighet undersökta och prövade, som hittills tillkommit envar medborgare och som bör gälla i ett demokratiskt samhälle. Jag utgår därför från att dessa begränsningar av klagorätten bör tillämpas mycket restriktivt. JO bör därför med stöd av dessa bestämmelser undandraga sig prövning av klagomål endast i sådana fall, då han har anledning tro att klagomålen äro

obefogade eller, såsom ej sällan är fallet, avse bagatellartade förhållanden eller då lång tid förflutit från det det påstådda felet begicks. Det kan t. ex. icke vara rimligt att en klagande, som ej överklagat beslut av länsstyrelse att på grundval av en rattfylleridom återkalla klagandens körkort, skall 4½ år efter återkallelsen kunna få beslutet prövat av JO och JO alltså skall vara tvungen att rekvirera handlingarna och granska desamma. Det synes mig vara för medborgarna väsentligt viktigare att JO ägnar sin tid och sin kraft åt att verka för en ur rättssäkerhetssynpunkt ändamålsenlig och trygg praxis.

Även med en restriktiv tillämpning av de av utredningen förordade begränsningarna av JO:s skyldighet att pröva inkomna klagomål, torde begränsningarna tillsammantagna medföra en icke oväsentlig arbetslättnad för JO. Hur stor arbetslättnaden blir är naturligtvis svårt att bedöma. Det är emellertid uppenbart att denna minskning av arbetsbördan icke kan uppväga den ökning av arbetsbördan, som kommer att ske om den enligt min mening ytterst betydelsefulla inspektionsverksamheten med avseende å statliga myndigheter skall bedrivas i den omfattning, som utredningen föreslagit och jag förordat. Skall såsom här förordats tillsynen över skatteväsendet och över de kommunala myndigheterna intensifieras, måste nog det sammanlagda resultatet bli en icke oväsentlig ökning av den tillsynsverksamhet som nu ankommer på JO.

Beträffande nuvarande MO:s tillsynsområde skulle kontrollen av försvarets ekonomiska förvaltning och granskningen av arrestantkort bortfalla. Härjämte skulle en viss reducering av inspektionen av lokala och regionala organ inom försvarsväsendet äga rum. Å andra sidan har utredningen funnit det angeläget att inspektionen av försvarets centrala myndigheter intensifierades. Som helhet måste dock de föreslagna förändringarna medföra en påtaglig minskning av den tillsynsverksamhet som nu ankommer på MO.

Vad det sammanlagda resultatet för JO- och MO-ämbetena blir av de här förordade förändringarna är knappast möjligt att med säkerhet uttala sig om, i all synnerhet som det för mig är svårt att bedöma verkningarna av de föreslagna förändringarna av tillsynsverksamheten inom MO:s nuvarande område. Det synes mig dock föga troligt att de föreslagna åtgärderna skola kunna tillsammantagna medföra någon mera avsevärd minskning av arbetsmängden för de båda ämbetena. För närvarande tjänstgör årligen de båda ställföreträdarna enligt 24 § andra stycket gällande instruktion under sammanlagt omkring ett år. Härtill kommer deras tjänstgöring under ombudsmännens semestrar och andra ledigheter. I realiteten tjänstgöra alltså för närvarande drygt tre ombudsmän hela året. Vidare måste beaktas den betydande övertidstjänstgöring inom JO-ämbetet som varit nödvändig för att förekomma olyckliga följder av arbetsbelastningen. Vad sålunda anförts leder otvivelaktigt till den slutsatsen, att utredningens ståndpunkt att två ombudsmän, med hjälp av var sin ställföreträdare, vars tjänstgö-

ring skulle begränsas till tre månader om året, skola kunna medhinna de föreslagna arbetsuppgifterna är alltför optimistisk. I varje fall innefattar utredningens förslag till lösning en betydande risk för att organisationsfrågan redan efter ett par år måste upptagas till omprövning. Det synes mig ock nödvändigt att frågan löses på sådant sätt att JO-ämbetet bringas ut ur den permanenta arbetskris, vari ämbetet så länge befunnit sig.

Med en realistisk inställning har man enligt min bestämda uppfattning att välja mellan två vägar, antingen att söka förverkliga den av utredningen förordade inriktningen av verksamheten genom att ha mera än två ombudsmän eller ock att med bibehållande av nuvarande antal ombudsmän på annat effektivt sätt begränsa deras uppgifter. Det förra alternativet säges försvaga det personliga moment, som ansetts så värdefullt att det i det längsta bör bevaras. Det senare alternativet skulle medföra att den enskildes möjligheter att få klagomål prövade måste ytterligare och avsevärt beskäras. Jag har svårt att föreställa mig hur sistnämnda begränsning skall kunna genomföras utan att medföra en radikal förändring av ämbetenas hittillsvarande karaktär att utgöra instanser till vilka var och en utan kostnadskrävande hjälp kan vända sig för att erhålla rättsskydd mot felaktiga myndighetsbeslut.

Tidigare förslag om utökning av antalet ombudsmän ha avböjts med hänsyn till det personliga momentets betydelse. Enligt ett av riksdagen år 1956 godkänt utskottsuttalande borde man icke avstå från det personliga momentet, med mindre en utökning visade sig oundgängligen nödvändig. Sedan nämnda år har emellertid JO-ämbetets arbetsmängd som förut sagts mer än fördubblats, något som i praktiken medfört att ställföreträdaren måst tjänstgöra i sådan utsträckning att ämbetet de facto varit dubblerat. Då — såsom jag tidigare framhållit — någon minskning av arbetsvolymen icke är att förvänta, och någon väsentligt större ökning av avverkningskapaciteten icke torde vara möjlig med ytterligare hjälp för beredning av ärendena anser jag för min del att man uppnått gränsen för två ombudsmäns prestationsförmåga eller med andra ord att man nu kommit till det stadium, då det är "oundgängligen nödvändigt" med en utökning av antalet ombudsmän.

Inför valet att ytterligare begränsa ombudsmännens uppgifter eller att utöka antalet ombudsmän förordar jag utan tvekan det senare alternativet. En utökning till tre ombudsmän skulle snarast innefatta ett lagfästande av nu rådande förhållanden och skulle inte i mera märklig mån försvaga det personliga momentet i ämbetsutövningen. Betydelsen av det personliga momentet bör inte överskattas. För de flesta klagande torde nämligen frågan vilken person som beslutar i deras ärenden — av erfarenheterna av nuvarande ordning att döma — vara av mindre vikt än att avgörandet träffas av en person som står fri gentemot myndigheterna och som personligen prövar och avgör varje enskilt ärende.

För att arbetet skall kunna löpa effektivt och smidigt bör enligt min uppfattning några preciserade gränser mellan de tre ombudsmännens verksamhetsområden icke angivas i instruktionen. Lämpligare synes mig vara att verksamheten sammanhålles inom ett ämbete, där ärendena fördelas mellan ombudsmännen efter överenskommelse dem emellan med hänsyn bl. a. till vars och ens särskilda sakkunskap. Genom en sådan organisation skulle många svåra och onyttiga gränsdragningsproblem undvikas. Den kategori av ärenden, som naturligast låter sig särskilja, är de militära. Inom JO-ämbetet är det ej sällan svårt att avgöra huruvida ett ärende skall beredas å domstolsavdelningen eller å förvaltningsavdelningen. Det förekommer ofta att ärenden från båda avdelningarna ha sådant inbördes samband att de föredragas och avgöras samtidigt. Det är icke heller ovanligt att en klagande påtalar förhållande, som innebär klagomål mot t. ex. såväl allmän domstol som förvaltningsmyndighet. Klagomål rörande utbekommande av allmänna handlingar kunna rikta sig mot myndigheter inom alla områden, och ombudsmännens ställningstaganden är här av synnerlig betydelse för enhetlighet i rättstillämpningen. Det är på grund härav och med hänsyn till arbetseffektiviteten mest ändamålsenligt att dylika ärenden avgörs av samma ombudsman. I fråga om inspektionsverksamheten är det självklart att en uppdelning icke är praktiskt lämplig. Det händer icke sällan att vid inspektion av en domstol upptäcks fel eller försummelse från en förvaltningsmyndighets sida eller att vid inspektion av en förvaltningsmyndighet uppmärksammas fel eller försummelse från någon domstols sida. Det är också mest rationellt att myndigheter av skilda slag kan bli föremål för inspektion vid ett och samma tillfälle. Nackdelarna av den föreslagna tudelningen av tillsynen över polisväsendet och av gränsdragningen mellan lantmäteriväsendet och byggnadsnämndernas verksamhet synes mig påtagliga.

I händelse av oenighet mellan ombudsmännen rörande fördelningen av arbetsbördan bör majoritetens mening gälla. En annan möjlighet är att den äldste ombudsmannen får bestämma i ett dylikt fall. Det kan även ifrågasättas om icke den äldste borde äga bestämma vilka områden han vill ägna sig åt. Han kunde då samla sina krafter åt översiktliga och särskilt betydelsefulla frågor. I övrigt skulle varje ombudsman vara verksam på områden, med vilka han t. ex. på grund av tidigare arbetsinsats blivit särskilt förtrogen, under det att vad som därefter återstode delades upp på lämpligt sätt så att arbetsbördan blev rimligt fördelad. Enligt min mening behöver man därmed icke frukta för en snäv och specialinriktad syn på verksamheten, därtill äro de många klagomålen alltför mångfasetterade. Och risken för bristande enhetlighet i uttalanden och åtgärder kan icke bliva påtagligare med tre ombudsmän, som kan delgiva varandra sina erfarenheter, än med det nuvarande systemet, där två ställföreträdare avgör ett icke obetydligt antal ärenden.

Om emellertid det personliga momentet skulle tillmätas den betydelsen att antalet ombudsmän icke anses böra utökas, måste instruktionen tillåta ett utnyttjande av ställföreträdare i avsevärt större utsträckning än utredningen tänkt sig. Detta gäller i all synnerhet om den av utredningen förordade inspektionsverksamheten skall kunna bli verklighet. Med den uppdelning av verksamhetsgrenarna mellan olika ombudsmän och med den korta tjänstgöringstid för ställföreträdare, som föreslås av utredningen, skulle det vara omöjligt att hinna med den intensifiering av verksamheten, som förslaget syftar till. Vidare måste de föreslagna begränsningarna av ombudsmännens prövningsskyldighet tillämpas så att klagomål lämnas utan prövning i en så stor omfattning, att det hos mig väcker allvarliga betänkligheter.

Om den av utredningen förordade lösningen kommer till stånd vill jag påpeka att det under alla förhållanden är nödvändigt att en uppkommen balans hos den ene ombudsmannen skall kunna avarbetas av den andre utan att instruktionsändring först måste avvaktas.

Det krävs åtskilliga år innan en person kan sätta sig in i och få en godtagbar överblick över hela förvaltningen. Det av mig förordade systemet med tre ombudsmän med en sammanhållande verksamhet framstår därför även ur denna synpunkt som det bästa. För ombudsmännen kunde det då troligen räcka med en enda ställföreträdare, som tjänstgjorde under större delen av året och som därvid skaffade sig den erfarenhet och rutin som måste finnas hos ombudsmännen för att avverkningskapaciteten skall kunna hållas tillräckligt hög.

D. Anteckningar rörande iakttagelser vid inspektioner m. m.[1]

DOMSTOLSVÄSENDET

1. Om dröjsmål med verkställande av förundersökning

Under senare år har jag vid åtskilliga tillfällen haft att utreda klagomål över dröjsmål med förundersöknings verkställande. Det har därvid ofta visat sig att beklagligt långa dröjsmål, icke sällan av betydande långvarighet, förekommit. Utredning som verkställts i anledning av klagomålen har emellertid i allmänhet givit vid handen att dröjsmålen icke berott på fel eller försummelse från någon befattningshavares sida utan att orsaken till tidsutdräkten i stället varit rådande arbetssituation och personalläge vid utredningsavdelningarna. På många håll har antalet anmälda brott varit så stort, att utredningspersonalen icke förmått att på ett tillfredsställande sätt bemästra situationen.

Vid inspektioner av polismyndigheter och åklagarmyndigheter har vitsordats att dröjsmål med förundersöknings igångsättande och verkställande förekom och att viss balans av ärenden förelåg.

Vid inspektion i juni 1965 av myndigheter i ett län framkom att förhållandena vid en polismyndighets utredningsavdelning var högst otillfredsställande. Brottsutredningarna i detta distrikt tog alltför lång tid i anspråk, och balansen hade kraftigt ökat på senare tid. Det uppgavs att avdelningen var hårt arbetsbelastad, att personalen, som ansågs vara alltför ringa, var utsliten och förtvivlad och att man icke kunde hålla tillräckligt god kvalitet på utredningarna. Vid en av länspolischefen i länet några månader senare verkställd inspektion av polismyndigheten konstaterades bl. a. att arbetet vid densamma i olika avseenden bedrivits oriktigt eller icke tillräckligt rationellt. Vid nytt besök hos polismyndigheten, som en befattningshavare vid JO-expeditionen på mitt uppdrag företog i maj 1966, inhämtades att länspolischefens anvisningar rörande arbetets bedrivande efterkommits så långt det varit möjligt, att utredningarna verkställdes på kortare tid än tidigare, att arbetsförhållandena numera även i övrigt var mera tillfredsställande än vid tiden för min inspektion 1965 samt att om man erhöll viss väntad personalförstärkning till det kommande budgetåret

---

[1] Angående tidigare sammanställningar av iakttagelser vid inspektioner se ämb.ber. 1958 s. 142 o.f., 1960 s. 96 o.f., 1962 s. 124 o.f., 1964 s. 179 o.f. samt 1966 s. 199 o.f.

— vilket också skedde — man, oaktat antalet anmälda brott alltjämt ökade, bedömde arbetssituationen positivt.

I december 1966 inhämtades under hand uppgifter beträffande tider för förundersökningens verkställande från några län ävensom från de tre största städerna i landet. Härvid upplystes på de flesta håll att i följd av övergångssvårigheter i samband med omorganisationen inom polisväsendet den 1 januari 1965 balanserna ökat och tiderna för förundersökningars verkställande förlängts, att emellertid numera en förbättring skett och balanserna minskat och utredningstiderna nedgått samt att situationen icke ingav någon större oro. I de största städerna, vilka för övrigt icke på samma sätt berördes av polisväsendets omorganisation, var dock förhållandena annorlunda. Här förelåg ganska stora balanser, och förundersökningarna tog i allmänhet förhållandevis lång tid i anspråk.

2. Dröjsmål med sinnesundersökningar i brottmål

I tidigare ämbetsberättelser (1962 sid. 102 ff, 1964 sid. 82 ff och 1966 sid. 201 f) har jag behandlat frågan om dröjsmål med verkställande av sinnesundersökning i brottmål. Därvid har redovisats uppgifter beträffande bl. a. tiderna för sådana undersökningar. Även under 1966 har härstädes anförts klagomål över att dröjsmål förekommit vid verkställande av sinnesundersökningar, och jag har med uppmärksamhet följt utvecklingen på området.

Av medicinalstyrelsens månatliga översikter framgår bl. a. att antalet häktade som väntat på undersökning inom kriminalvården som helhet utgjort

1962	1/1	170,	varav	111	väntat mer än 6 veckor
1963	1/1	157,	„	88	—„—
1964	1/1	208,	„	122	—„—
1965	1/1	105,	„	68	—„—
„	1/7	71,	„	21	—„—
1966	1/1	130,	„	63	—„—
„	1/7	136,	„	85	—„—
„	1/12	142,	„	87	—„—

Av tabellen framgår att under sista halvåret 1964 och första halvåret 1965 skedde en fortgående förbättring samt att läget sedan efter hand åter försämrats i fråga om antalet väntande undersökningsfall. Från medicinalstyrelsen har i december upplysts att den genomsnittliga undersökningstiden då kunde beräknas till omkring 3½ månad. Därvid bör dock beaktas att vid den rättspsykiatriska kliniken i Stockholm — den största i landet —

den genomsnittliga undersökningstiden är betydligt längre. Den kunde vid nämnda tidpunkt beräknas till nära sex månader, trots att sedvanliga överflyttningar — under 1966 omkring 25 fall — till andra undersökningsavdelningar vidtagits för att uppnå bättre balans mellan antalet väntande fall på de olika avdelningarna. I vissa fall har även denna tid avsevärt överskridits. Så t. ex. har jag i anledning av uppgifter i dagspressen tagit del av ett fall, där undersökningstiden för en kvinna, som sedermera ådömdes skyddstillsyn, uppgick till över åtta månader. Av medicinalstyrelsens rapport för november framgår att på rättspsykiatriska kliniken i Stockholm fanns den 1 december 1966 sammanlagt 70 exspektanter, av vilka en väntat sedan mars, två sedan april, 13 sedan juni och 10 sedan juli månad.

Läget inom det rättspsykiatriska undersökningsväsendet är således alltjämt otillfredsställande, och beträffande rättspsykiatriska kliniken måste förhållandet betecknas som ytterst bekymmersamt. Någon varaktig ändring till det bättre kan inte beräknas komma till stånd förrän de nya rättspsykiatriska klinikerna börjat sin verksamhet. När det kan ske, kan för närvarande inte överblickas. Enligt inhämtade upplysningar synes dock klinikerna i Uppsala och Lund kunna tagas i bruk sommaren 1969. Om uppdrag att projektera erforderliga anläggningar ges i början av 1967 torde även kliniken i Göteborg kunna vara färdig vid samma tid. Den tomt, på vilken kliniken i Stockholm skall byggas, blir inte tillgänglig förrän vid årsskiftet 1969/70. Byggnadstiden torde uppgå till mellan 1½ och två år och kliniken blir således färdig att tagas i bruk tidigast under senare delen av 1971. Kliniken i Umeå torde inte vara färdig förrän ett par år senare. Beträffande den psykiatriska avdelningen vid fångvårdsanstalten Hinseberg, där häktade kvinnor skall undersökas, har projekteringsuppdrag ännu ej lämnats. De tekniska förberedelserna är dock gjorda och byggnadstiden beräknas till 8—10 månader.

I samband med avgörandet av några här anhängiga ärenden rörande klagomål över dröjsmål med sinnesundersökningar, i vilka ärenden skriftväxlingen torde vara avslutad i januari 1967, kommer jag att närmare behandla förevarande problem, därvid hänsyn även kommer att tagas till en inom kriminalvårdsstyrelsen pågående utredning rörande frågan om några förbättringar kan vinnas inom ramen för nuvarande resurser.

3. Om tillämpningen av tvingande forumbestämmelser i tvistemål

Vid inspektion av en domstol uppmärksammades att domstolen icke fordrade mantalsskrivningsbevis i äktenskapsmål. Endast om en granskning av handlingarna (prästbevis, parternas egna adressuppgifter i ansökan,

eventuell uppgift för fri rättegång samt, i mål om äktenskapsskillnad, särlevnadsintyg och hemskillnadsdom) gav anledning till tveksamhet om rättens behörighet, kontrollerade man mantalsskrivningsorten. Det uppgavs att man var medveten om att underlåtenheten att kräva mantalsskrivningsbevis i varje äktenskapsmål skulle kunna leda till att i något enstaka fall en dom på hemskillnad eller äktenskapsskillnad blev meddelad av en icke behörig domstol, men någon olägenhet därav ansågs icke kunna uppkomma. Den olägenhet och kostnad, som det medförde för parterna att skaffa mantalsskrivningsbevis i varje äktenskapsmål, ansågs vara större än den fördel, som skulle följa av att risken för misstag beträffande rätt forum helt uteslöts.

I anledning härav anförde min ställföreträdare bl. a. följande.

Avgörande för frågan vilken domstol som är behörig att till prövning upptaga mål av nu förevarande slag är i allmänhet var vederbörande part är mantalsskriven, och bestämmelserna om domstols behörighet i dessa mål är tvingande, vilket innebär att rätten skall självmant pröva sin behörighet (jfr RB 34 kap. 1 § andra stycket). Frågan om rättens behörighet enligt de anförda forumstadgandena får vidare anses vara av sådan beskaffenhet att anledning alltid förekommer att pröva densamma (se RB 34 kap. 1 § första stycket). Någon annan mening har icke heller hävdats i ärendet och den upptagna frågan kan i stället sägas gälla huru ingående rättens prövning bör vara eller, annorlunda uttryckt, om det är tillräckligt att prövning sker på grundval av i målet lämnade upplysningar om bostadsadress, kyrkobokföringsort m. m., och bevis om mantalsskrivningsorten kräves endast då upplysningarna giver anledning därtill eller om rätten — med stöd av mantalsskrivningsbevis — bör positivt övertyga sig om att den är behörig att upptaga målet.

Avvisningsfrågor bör såvitt möjligt definitivt avgöras innan domstolen ingår på behandling av själva saken. Visserligen må fråga om rättegångshinder, bestående i att underrätten saknat behörighet enligt en tvingande forumbestämmelse av nu förevarande beskaffenhet, icke upptagas av högre rätt med mindre frågan dit fullföljes eller där väckes av part, som är berättigad därtill, och visserligen kan sådant rättegångsfel icke medföra undanröjande av domen på grund av domvilla, men rättegångshindret skall föranleda målets avvisande utav underrätten även om hindret uppmärksammas först i ett senare skede av rättegången; den handläggning som i sådant fall ägt rum dessförinnan har då endast vållat besvär och kostnader. Vad sist anförts saknar dock i allmänhet betydelse beträffande mål, som anhängiggöres genom ansökan. Adressuppgift och bevis om kyrkobokföringsort avser förhållandena vid en annan, ibland avsevärt senare, tidpunkt än den som är avgörande för mantalsskrivningen. Det vållar icke käranden (sökanden) större besvär eller kostnad att anskaffa och förete mantalsskrivningsbevis. Domstolen kan på grundval av sådant bevis snabbt och lätt övertyga sig om huruvida den är behörig att pröva målet eller icke.

På anförda skäl bör enligt min mening i mål av nu förevarande beskaffenhet, där mantalsskrivningsorten är avgörande för domstolens behörighet, domstolen i allmänhet taga del av mantalsskrivningsbevis och därigenom positivt övertyga sig om att den har behörighet att pröva målet. Dom-

stolen äger därvid kräva att käranden företer sådant bevis; givetvis är det domstolen obetaget att i stället själv inhämta uppgift rörande mantalsskrivningsorten (se NJA II 1943 sid. 450 och Gärde m. fl., Nya RB sid. 98). Det kan framhållas att i en häromåret utgiven avhandling (Olsson, Förberedelse i tvistemål) givits uttryck (sid. 73—75) för samma uppfattning som den här hävdade (jfr dock Kallenberg, Svensk civilprocessrätt I: 1 sid. 288—289, I: 2 sid. 1169 och II: 1 sid. 85—86 med not 81; se även samme författares Om forum i brottmål sid. 217—220, som dock avser äldre rätt). Min erfarenhet är också att domstolarna brukar fordra mantalsskrivningsbevis.

4. Skall i samband med dom å hemskillnad eller äktenskapsskillnad förmyndare förordnas för underårigt barn som ingått äktenskap?

Genom dom den 14 januari 1964 dömde en häradsrätt till hemskillnad mellan Justus J. och hans hustru Ella J. I domen förordnades vidare bl. a. att Ella under hemskillnadstiden skulle ha vårdnaden om makarnas båda barn, däribland dottern Ulla-Britt, född 1946. Ulla-Britt ingick äktenskap den 5 december 1964. Den 9 februari 1965 dömde häradsrätten till äktenskapsskillnad mellan makarna J. I domen meddelades icke något förordnande angående vårdnaden om Ulla-Britt.

Sedan i samband med inspektion av häradsrätten akten i äktenskapsskillnadsmålet granskats, upptogs härstädes fråga om förmyndare bort förordnas för Ulla-Britt i samband med äktenskapsskillnadsdomen.

I denna fråga uttalade ställföreträdande JO, lagman Sandström, följande.

I hemskillnadsdomen förordnades att Ella skulle ha vårdnaden om Ulla-Britt. Detta medförde, enligt FB 11 kap. 1 § andra stycket, att Ella blev ensam förmyndare för dottern. Under hemskillnadstiden ingick Ulla-Britt äktenskap, vilket, på grund av stadgandet i FB 6 kap. 1 §, enligt vilket barn i äktenskap står under föräldrarnas vårdnad till dess det fyllt tjugoett år eller ingått äktenskap, hade till följd att hon icke längre kom att stå under någons vårdnad. Den omständigheten att Ella till följd av Ulla-Britts giftermål upphörde att vara vårdnadshavare för henne kan emellertid icke anses ha medfört att Ella jämväl upphörde att vara förmyndare för dottern eller eljest inneburit någon ändring rörande förmynderskapet (jämför Walin, Föräldrabalken sid. 225—226 och 227—228). Ella fortfor således att vara ensam förmyndare för dottern även efter det att denna ingått äktenskap. Äktenskapsskillnadsdomen, vari på grund av stadgandet i FB 6 kap. 1 § något förordnande beträffande vårdnaden om Ulla-Britt ej meddelades, torde icke heller ha inneburit någon ändring i fråga om förmynderskapet. Det synes därför icke ha varit erforderligt att i samband med äktenskapsskillnadsdomen förordna förmyndare för dottern.

I beslutet uttalades vidare, beträffande det fall att domstol dömer till äktenskapsskillnad (eller hemskillnad) mellan makar, vilka i äktenskapet

har underårigt barn, som ingått äktenskap, för vilket barn båda föräldrarna är förmyndare, följande.

Då det dömes till hemskillnad eller äktenskapsskillnad i ett fall av nu avsedd beskaffenhet skall domstolen, på grund av vad som stadgas i FB 6 kap. 1 §, icke förordna rörande vårdnaden om det underåriga och gifta barnet. Föreskriften i 11 kap. 1 § andra stycket, att den som skall ha vårdnaden om barnet skall vara barnets förmyndare, blir därför icke tillämplig. Därmed följer emellertid icke att rätten enligt 11 kap. 3 § skall förordna förmyndare för barnet. Den omständigheten att det dömes till hemskillnad eller äktenskapsskillnad mellan föräldrarna torde nämligen i förevarande situation icke inverka på förmynderskapet, utan föräldrarna torde enligt huvudregeln i 11 kap. 1 § första stycket första punkten alltjämt gemensamt vara förmyndare för barnet (se Walin, Föräldrabalken sid. 224 noten). Det kan påpekas att Walin i den nyss anmärkta noten ifrågasatt om icke domstolen, med hänsyn till att det kan vara olämpligt att båda föräldrarna efter dom å hemskillnad eller äktenskapsskillnad alltjämt är förmyndare, bör kunna i målet föreskriva att endast den ene maken skall vara förmyndare för barnet (jämför 11 kap 9 §).

5. Får beslag som eljest bort ske underlåtas, då föremålet är omhändertaget med stöd av lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.?

Två utländska makar, som av en polismyndighet tagits i förvar enligt utlänningslagen, förklarades anhållna av en landsfiskal (i annat distrikt). De blev därefter häktade. Landsfiskalen väckte senare åtal mot dem för bl. a. brukande av falsk urkund, varvid påstods att envar av dem begagnat viss legitimationshandling som var förfalskad. Vidare yrkades att legitimationshandlingarna skulle förklaras förverkade. Dessa hade i samband med anhållningsbeslutet överlämnats till landsfiskalen, som därefter förvarat dem å landsfiskalskontoret; övriga från de båda personerna omhändertagna tillhörigheter hade förvarats å polisstationen. Omhändertagandet och förvarandet av handlingarna och övrig egendom hade alltså skett med stöd av 3 § lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. Vid huvudförhandlingen i målet ingav landsfiskalen till rätten legitimationshandlingarna, vilka han tillika åberopade såsom bevis i målet. Handlingarna var icke tagna i beslag.

Rörande frågan om landsfiskalen icke bort taga legitimationshandlingarna i beslag yttrade ställföreträdande JO Sandström följande.

I 3 § lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. stadgas att häktad — varmed enligt 10 § jämställes bl. a. anhållen — skall senast vid ankomsten till förvaringslokalen visiteras samt att penningar, värdesaker, legitimationshandlingar och sådana föremål som kan äventyra ordning och säkerhet skall fråntagas honom för att särskilt förvaras.

Den anförda bestämmelsen torde icke medföra rätt för förundersökningsledare eller åklagare att förfoga över ett sålunda omhändertaget föremål, t. ex. genom att ingiva detsamma till domstol såsom bevis; syftet med bestämmelsen är ju endast att de ifrågavarande föremålen skall omhändertagas i särskilt förvar för den intagnes räkning under tiden för frihetsberövandet. Det ligger emellertid i sakens natur att ett omhändertagande enligt förevarande bestämmelse, som medför förvar hos myndighet av det omhändertagna, kan innebära att behov, åtminstone för en tid, icke föreligger av tagande i beslag.

I förevarande fall förvarades legitimationshandlingarna ända från det makarna ankom till landsfiskalsdistriktet åtskilda från övriga omhändertagna föremål, handlingarna kom uppenbarligen till användning vid förundersökningen, de åberopades i stämningsansökningen såsom bevis och ingavs slutligen till rätten vid huvudförhandlingen, varvid yrkades förverkande av handlingarna. Enligt min mening borde handlingarna ha tagits i beslag så snart misstanke uppkom om brott genom handlingarnas begagnande. I vart fall borde landsfiskalen ha tagit handlingarna i beslag före deras ingivande till rätten.

6. Kallelse i dispositivt tvistemål av part, som är häktad och vars personliga inställelse icke påfordras av rätten, samt delgivning av sådan kallelse

Sedan ett bolag vid en rådhusrätt ansökt om stämning å C., som var häktad, med yrkande bl. a. att C. skulle åläggas avflytta från en av honom i bolagets fastighet förhyrd lägenhet, utfärdade rådhusrätten stämning å honom under adress av det häkte, vari han var intagen. Stämningen innehöll kallelse till första inställelse, till vilken C. förelades att vid äventyr av tredskodom inställa sig personligen eller genom ombud. Stämningen med den däri intagna kallelsen delgavs C. å häktet genom stämningsman. Vid förhandlingen, till vilken C. icke inställde sig, meddelade rådhusrätten på bolagets begäran tredskodom, varigenom C. förpliktades att omedelbart avflytta från lägenheten. C. hade emellertid önskat närvara vid förhandlingen och hade utgått från att han utan begäran skulle genom häktets försorg transporteras till densamma.

Min ställföreträdare anförde i anledning härav följande.

Förhandlingen avsåg ett dispositivt tvistemål och C:s personliga inställelse påfordrades icke. Rådhusrätten kunde därför icke i samband med kallelsen begära hans inställande till förhandlingen.

C. förelades att inställa sig till förhandlingen personligen eller genom ombud vid äventyr av tredskodom, vilket innebar att han själv hade att avgöra om han skulle infinna sig personligen eller genom ombud eller om han över huvud skulle inställa sig. Om han önskade komma personligen tillstädes, hade han själv att vidtaga någon åtgärd i saken, närmast att hänvända sig till befattningshavare vid häktet. Någon skyldighet för rådhusrätten att

efterhöra om han önskade inställa sig kan icke anses ha förelegat. I ett fall som det förevarande har nämligen domstolen anledning räkna med att parten, som av kallelsen kan se att han själv har att bestämma om han skall inställa sig och att han alltså icke kommer att utan vidare förpassas till förhandlingen, kommer att själv meddela om han önskar komma tillstädes. Enligt min mening kan det emellertid vara lämpligt om domstolen i kallelsen angiver att parten, därest han önskar komma personligen till förhandlingen, bör i god tid meddela detta. Givetvis är det domstolen obetaget att, såsom numera tycks ske vid rådhusrätten, låta efterhöra om parten önskar komma personligen tillstädes vid förhandlingen.

Delgivning med den som är intagen i häkte bör enligt min mening äga rum genom befattningshavare vid häktet. I 7 § andra stycket delgivningskungörelsen stadgas sedan den 1 augusti 1965 att delgivning med den som är intagen i fångvårdsanstalt, allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare eller ungdomsvårdsskola bör ske genom tjänsteman vid anstalten; detsamma bör emellertid gälla vid delgivning med den som är intagen i häkte (jfr 8 § delgivningskungörelsen). Vederbörande befattningshavare bör härvid vid delgivning av kallelse enligt min mening försöka göra sig underrättad om innehållet i kallelsen och i ett fall som det förevarande efterhöra om den intagne önskar komma personligen tillstädes till förhandlingen. Härigenom torde faran för missförstånd från den intagnes sida med ty åtföljande risk för rättsförlust minskas.

7. Om avgörande av brottmål i den tilltalades utevaro

J. åtalades vid en häradsrätt för olovlig jakt, varvid motorfordon använts och en tjäder fällts, och för olaga vapeninnehav. Den olovliga jakten hade polisanmälts av B., som uppgivit bl. a. att han vid det ifrågavarande tillfället sett en bil backa över ett backkrön, att han hört bilen stanna på andra sidan krönet och ögonblicket därefter hört ett gevärsskott, att han sprungit fram och hejdat bilen, som satt sig i rörelse, att J., som varit ensam i bilen, sagt att han endast skjutit i luften, att i bilen legat ett hagelgevär, övertäckt med klädesplagg, att J. vägrat flytta på kläderna och sagt att han icke hade någon fågel samt att B. därefter på andra sidan backkrönet sett dunfjädrar efter en tjäder. J. hade vid förundersökningen förnekat brott och uppgivit bl. a. att han vid det aktuella tillfället varit ute med sin bil, att han icke medfört vapen eller kläder, att han icke blivit stoppad av B. och talat med denne eller över huvud träffat denne vid tillfället samt att B:s uppgifter vore rena påhittet.

Vid huvudförhandling å utsatt dag, till vilken J. icke inställde sig, företogs målet till handläggning och avgörande i hans utevaro. Därvid hölls förhör med B. såsom målsägande och med en polisman, som gjort undersökning på platsen, såsom vittne. J. dömdes för de åtalade gärningarna att böta 100 dagsböter.

Vid prövning huruvida det med hänsyn till vad som stadgas i RB 46 kap. 15 § var riktigt att företaga målet till handläggning och avgörande i J:s utevaro anförde jag bl. a. följande.

Olovlig jakt med användande av motorfordon, för vilket brott straffet är dagsböter, lägst tjugu, eller fängelse i högst sex månader, brukar bedömas förhållandevis strängt. I häradsrättens dom har framhållits att det var ett allvarligt brott att skjuta skogsfågel med hjälp av motorfordon och att straffet därför måste bliva strängt men att det denna gång dock kunde stanna vid böter. På grund härav samt då enligt det ifrågavarande stadgandet mål icke torde böra företagas till handläggning och avgörande i den tilltalades utevaro annat än om någon tvekan icke kan råda om att påföljden i händelse av fällande dom kommer att stanna vid böter (jämför NJA II 1964 sid. 148—149) kan enligt min mening redan med hänsyn till påföljden i målet ifrågasättas om målet bort avgöras, oaktat J. uteblivit från huvudförhandlingen.

Vidare fordras, för att ett mål enligt den förevarande bestämmelsen skall få avgöras utan hinder av att den tilltalade uteblivit från huvudförhandlingen, att saken likväl finnes kunna nöjaktigt utredas. I motiven till stadgandet saknas närmare kommentar till denna förutsättning; processlagberedningen anförde dock (se NJA II 1943 sid. 587) att förhandling borde kunna hållas och målet avgöras, om »fullständig utredning» kunde vinnas utan hinder av den tilltalades frånvaro. Gärde m. fl. har i sin kommentar till rättegångsbalken (sid. 695) framhållit att i fråga om de jämförelsevis ringa brott som här avses rätten kan böra godtaga ett erkännande, som av den tilltalade avgivits under förundersökningen eller som vid huvudförhandlingen göres genom ombud, att även eljest möjligheter kan föreligga för en nöjaktig utredning i saken samt att stadgandet emellertid måste tillämpas med nödig varsamhet. Olivecrona har uttalat (Rättegången i brottmål enligt RB, andra upplagan sid. 277—278) att det för fällande dom praktiskt taget torde erfordras att den tilltalade avgivit erkännande under förundersökningen eller lämnat skriftligt erkännande till rätten.

Bevisningen till stöd för åtalet utgjordes till huvudsaklig del av målsäganden B:s utsaga. Rättens bedömning var alltså helt beroende av den tilltro som kunde sättas till B:s utsaga. Denna hade emellertid under förundersökningen bestritts av J. och av denne betecknats såsom rena påhittet. I ett sådant fall synes mig någon säker uppfattning om tilltron till B:s utsaga icke kunna tillförlitligen grundas utan att även J. hördes av rätten. Härav följer enligt min mening att saken icke kunde nöjaktigt utredas utan att J. hördes i målet. Jag finner därför för min del omständigheterna vara sådana att J:s utevaro bort leda till att huvudförhandlingen inställdes.

8. Översändande av domar till körkortsregistret

Vid inspektion av domstolarna i ett län uppmärksammades att dit inkommit en av länsstyrelsen i länet den 11 februari 1960 utfärdad skrivelse, i vilken anfördes följande.

Länsstyrelsen utsänder årligen till domstolarna i länet ett stort antal domar med begäran om lagakraftbevis i anledning av ifrågasatta åtgärder mot körkortsinnehavare.

Då en avsevärd förenkling av expeditionsarbetet för såväl domstolarna som länsstyrelsen torde kunna vinnas, om nämnda utsändande av domar begränsades, får länsstyrelsen hemställa, att de avskrifter av domar, som domstolarna insända till länsstyrelsen, jämlikt föreskrift i 80 § 2 mom. vägtrafikkungörelsen, om möjligt förses med bevis, huruvida domen vunnit laga kraft, därest straffet bestämts till 30 dagsböter eller däröver.

Det inhämtades att man vid vissa av domstolarna förfor i enlighet med länsstyrelsens hemställan.

Till inspektionsprotokollet antecknades följande.

Enligt 80 § 2 mom. vägtrafikkungörelsen, såväl i dess nuvarande lydelse som i den vid skrivelsens utfärdande gällande lydelsen, ålåg det domstolen att i de i lagrummet angivna fallen ofördröjligen översända avskrift av domen till den länsstyrelse, som utfärdat den dömdes körkort. Länsstyrelsens skrivelse innebar att domstolarna i de fall straffet bestämts till 30 dagsböter eller mera skulle expediera domsavskrift först sedan fullföljdstiden gått till ända. Att dröja med översändandet tills tre veckor förflutit från domens meddelande stred emellertid mot kravet på att översändandet skulle ske ofördröjligen. Skrivelsen innebar sålunda i själva verket en hemställan om att domstolarna i angiven utsträckning skulle underlåta att förfara i enlighet med stadgandet i vägtrafikkungörelsen.

Länsstyrelsen anförde i avgivet yttrande bl. a. följande. Anledningen till att skrivelsen utsänts hade varit att länsstyrelsen velat försöka förenkla expeditionsarbetet såväl för domstolarna som för länsstyrelsen själv. Med hänsyn till det stora antalet inkomna domar hade förfarandet inneburit vissa lättnader i expeditionsarbetet. Länsstyrelsen hade emellertid nu genom ny skrivelse till domstolarna i länet hemställt att expediering av domar måtte ske såsom föreskrevs i 80 § 2 mom. vägtrafikkungörelsen.

Ställföreträdande JO Sandström anförde följande.

I 80 § 2 mom. första stycket vägtrafikkungörelsen stadgas att det i de i bestämmelsen angivna fallen åligger domstolen att ofördröjligen översända avskrift av domen jämte uppgift om numret å den dömdes körkort till den länsstyrelse, som utfärdat detta. Jämväl enligt föreskriftens lydelse vid tiden för skrivelsens utfärdande, då underrättelseskyldigheten var mindre omfattande, skulle översändandet ske ofördröjligen. Anledningen härtill torde främst vara att domen kan giva körkortsmyndigheten anledning att vidtaga åtgärd beträffande den dömdes körkort, t. ex. att besluta om interimistisk återkallelse. Att översändandet sker snabbt tillgodoser också kravet på att anteckning i körkortsregistret göres snarast; detta har ju betydelse bl. a. för den som erhåller utdrag ur registret.

Länsstyrelsens skrivelse till domstolarna i länet innebar i realiteten — så-

som påpekades till inspektionsprotokollet — en begäran att domstolarna skulle åsidosätta den anförda bestämmelsen i vägtrafikkungörelsen. Efter vad som inhämtades i samband med inspektionen i länet förfor också vissa av domstolarna i enlighet med länsstyrelsens begäran.

Min ställföreträdare uttalade vidare att han fann det anmärkningsvärt att länsstyrelsen uppmanat domstolarna att åsidosätta en klar författningsbestämmelse.

Rörande det förhållandet att expediering i viss mån skett på sätt begärts av länsstyrelsen påpekades bl. a. att domstolarna givetvis icke ägt efterkomma länsstyrelsens hemställan.

9. Ang. delgivning av dom med den som är intagen å rättspsykiatrisk klinik vid kriminalvården

Vid en häradsrätt hade åtal väckts mot skogsarbetaren D. S. för grov stöld m. m. Sedan sinnesundersökning ägt rum i målet, hölls huvudförhandling den 22 februari 1965. Samma dag avkunnades dom, genom vilken S. dömdes för grov stöld och rattfylleri och förordnades att han skulle överlämnas till vård enligt sinnessjuklagen. S., som då var intagen å rättspsykiatriska kliniken vid fångvårdsanstalten å Långholmen, var icke närvarande vid förhandlingen och domens meddelande. Domsexemplar expedierades bl. a. till fångvårdsanstalten, S. och sjukvårdsläkaren. S. delgavs dock icke domen förrän — efter påstötningar från honom — sista dagen för fullföljande av talan. Utredningen i ärendet gav vid handen att det för S. avsedda exemplaret av domen å fångvårdsanstalten av förbiseende placerats i hans personakt.

I anledning av vad sålunda förekommit uttalade ställföreträdande JO Sandström, såvitt avsåg häradsrätten, bl. a. följande.

Då i förevarande fall S. var intagen å sinnessjukavdelning vid fångvården och häradsrättens dom beträffande honom meddelades i hans frånvaro ålåg det enligt 49 § sinnessjuklagen häradsrätten att föranstalta om att domen delgavs honom genom sjukvårdsläkarens försorg.

Häradsrätten expedierade också den 27 februari 1965 till fångvårdsanstalten en för S. avsedd utskrift av domen och å densamma synes hans namn ha utsatts. Någon ytterligare åtgärd för att föranstalta om att domen delgavs S. vidtogs däremot icke. Enligt min mening borde emellertid häradsrätten ha hos sjukvårdsläkaren begärt att domen skulle delgivas S. eller ha vidtagit annan liknande åtgärd för att säkerställa att delgivning av domen med honom skulle komma till stånd. Jag anser därför att kontorsskrivaren, som på eget ansvar skötte expeditionerna i målet, genom sin underlåtenhet härutinnan förfarit oriktigt, vilket även vitsordats från häradsrättens sida.

10. Tillämpningen av 13 § KK 10 juli 1947 med bestämmelser ang. vissa kostnader vid domstol

I samband med inspektion av en domsaga uppmärksammades beträffande ett tvistemål följande. Genom tredskodom den 1 september 1964 förpliktade häradsrätten svaranden att till käranden utgiva visst belopp jämte ränta. Svaranden ålades därjämte att återgälda statsverket dess kostnader i anledning av att käranden åtnjutit fri rättegång i målet. Den 16 september 1964 översände häradsrätten till vederbörande länsstyrelse bevis om den svaranden ålagda betalningsskyldigheten till statsverket.

Till inspektionsprotokollet påpekades att lagstiftaren syntes ha förutsatt att ett lagakraftvunnet avgörande skulle föreligga innan underrättelse översändes till vederbörande länsstyrelse.

I infordrat yttrande anförde häradshövdingen i domsagan i huvudsak följande. Häradsrätten hade icke ägt delgiva svaranden tredskodomen utan att käranden begärt sådan delgivning. Förfrågan hos käranden om denne önskade att domen delgavs svaranden hade icke kunnat göras, eftersom det skulle kunna uppfattas som en påtryckning. Det hade således varit okänt för häradsrätten om någon utgångspunkt för återvinningstiden skulle erhållas. Häradshövdingen hade låtit översända bevis om återbetalningsskyldigheten, sedan tredskodomen vunnit laga kraft mot käranden och beslutet om ersättning åt den ersättningsberättigade tagit åt sig laga kraft. Därmed hade överlämnats åt indrivningsmyndigheten att delgiva svaranden beslutet om återbetalningsskyldighet. Om svaranden vid verkställighet invände att han ämnade söka återvinning i målet, finge verkställigheten avbrytas samt avvaktas huruvida återvinning söktes och inhibitionsbeslut meddelades.

Jag anförde följande.

Återvinning, som är det enda ordinära rättsmedel, som står en tredskovis dömd part till buds, skall sökas hos den rätt, där talan väckts, inom en månad från den dag då domen delgavs parten. Så länge den part mot vilken tredskodomen givits äger rätt till återvinning, anses domen i vad den gått honom emot icke ha vunnit laga kraft. En första förutsättning för att en tredskodom skall vinna laga kraft är sålunda att domen delgives den part mot vilken domen givits. Enligt 33 kap. 4 § första stycket första punkten RB skall delgivning i rättegång ske genom rättens försorg. I andra punkten stadgas emellertid, att om part begär att få ombesörja delgivning, det må anförtros honom, om rätten finner det kunna ske utan olägenhet. I tredje punkten stadgas den undantagsbestämmelsen att delgivning av tredskodom, som ej innebär fastställande av intecknad fordran till betalning ur fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt, skall ske genom rättens försorg allenast om parten begär det. Om dylik begäran ej framställes, ankommer alltså delgivning av tredskodom på den som fått sådan dom, därvid tillstånd, som i andra punkten sägs, icke behöver inhämtas. — Någon skyldighet för part, som själv ombesörjt delgivning av tredskodom, att till rätten inkomma med bevis om delgivningen finnes ej stadgad.

I promemoria den 25 juli 1956 med förslag till vissa ändringar i bestämmelserna om delgivning m. m. har 1951 års rättegångskommitté behandlat frågan om delgivning av tredskodom. Kommittén uttalade därvid (s. 122), att enligt dess uppfattning gällande bestämmelser vore att tolka så, att skyldighet för rätten att delgiva tredskodom, som ej innebure fastställande av intecknad fordran till betalning ur fast egendom, tomträtt eller vattenfallsrätt, visserligen endast förelåge, om part begärde detta, men att hinder ej funnes att rätten utan sådan begäran ombesörjde delgivning av tredskodom, därest detta vore påkallat av särskilda omständigheter. Om det för tillämpning av 13 § i 1947 års kungörelse eller av annan anledning erfordrades bevis om delgivning av tredskodom och sådant bevis ej kunde anskaffas på annat sätt, borde således enligt kommitténs mening rätten själv ombesörja delgivning av tredskodom.

Jag delar kommitténs uppfattning rörande tolkningen av dessa bestämmelser. Enligt min mening borde därför häradsrätten i förevarande mål ha låtit delgiva tredskodomen med svaranden och därefter avvaktat att domen vann laga kraft mot denne, innan bevis om den honom ålagda betalningsskyldigheten till statsverket jämlikt 13 § i 1947 års kungörelse översändes till länsstyrelsen.

Jag vill emellertid betona att utrymme finnes även för annan tolkning än den här hävdade. Någon kritik kan självfallet icke riktas mot häradshövdingens tolkning av sista punkten i 33 kap. 4 § första stycket RB.

Jag vill i detta sammanhang omnämna, att utredningen rörande revision av lagstiftningen om rättshjälp i rättegång och därmed sammanhängande frågor i sitt betänkande (SOU 1965:13) föreslagit, att stadgandet i 33 kap. 4 § RB om delgivning av tredskodom i vissa fall genom rättens försorg skall ändras på så sätt att däribland även upptages det fall att den part, som vunnit tredskodom, åtnjuter rättegångshjälp.

11. Utbetalande av ersättning som tillerkänts biträde enligt lagen om fri rättegång

I samband med inspektion av en domsaga uppmärksammades att ersättning, som av allmänna medel tillerkänts biträde enligt lagen om fri rättegång, i allmänhet utbetalats förhållandevis lång tid efter det att beslut meddelats om ersättningen. I flertalet fall uppgick tiden till tre à fyra veckor och i ett fall till 40 dagar.

Rörande anledningen till dröjsmålen uppgav häradshövdingen i domsagan att ersättningsbesked, som icke ditintills begärts av någon ersättningsberättigad, utskrevs sedan akten i målet för expediering överlämnats till domsagans kansli, varefter beskedet tillställdes kassörskan för utbetalning av ersättningen, att beloppet därefter ofta hämtades av den därtill berättigade, då han i annat ärende besökte kansliet, vilket kunde dröja, samt att dröjsmålet i vissa fall berott på att pengar icke funnits utan måst rekvireras. Häradshövdingen upplyste vidare att ersättningsbeloppen numera utbetalades över postgiro.

Ställföreträdande JO Sandström anförde följande.

Enligt 9 § första stycket kungörelsen med bestämmelser ang. tillämpningen av lagen om fri rättegång gäller i fråga om utbetalning och redovisning av belopp, som enligt lagen om fri rättegång eller med stöd därav fattat beslut skall utgå av allmänna medel, oavsett kostnadens beskaffenhet, vad i sådant hänseende är föreskrivet om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl. I 7 § kungörelsen med bestämmelser ang. vissa kostnader vid domstol stadgas bl. a. att, när i mål eller ärende vid domstol rätten slutligen fastställer ersättning av allmänna medel till vittne m. fl., om det begäres, skriftligt besked om beslutet genast skall utan avgift tillhandahållas den ersättningsberättigade, att denne äger mot kvitto å beskedet omedelbart utbekomma ersättningen samt att, om ersättningen ej lyftes inom en vecka, densamma skall tillställas den berättigade genom domstolens försorg.

Den anförda bestämmelsen får, såvitt nu är i fråga, anses innebära att, om den ersättningsberättigade icke lyfter ersättningen inom en vecka från det att densamma fastställts, domstolen skall utan dröjsmål tillställa honom ersättningen.

12. Inbindning av dagboksblad samt av akter i ärenden

Enligt protokollskungörelsen skall för varje kalenderår dagboksbladen i de under året *inkomna* målen så snart ske kan inbindas i nummerföljd. Sedan alla under ett kalenderår *inkomna* ärenden avgjorts genom beslut som vunnit laga kraft, skall akterna så snart ske kan inbindas i nummerföljd. Vid inspektion av en domsaga uppmärksammades att varje år dagboksbladen i de mål, som blivit avgjorda under året dessförinnan, inbands tillsammans med domarna i dessa mål. Vidare konstaterades att akterna i de ärenden, som avgjorts under ett kalenderår, inbands tillsammans. I anledning härav anförde min ställföreträdare följande.

Bestämmelserna i 17 § tredje stycket tredje punkten och 21 § andra stycket tredje punkten protokollskungörelsen har bibehållits oförändrade sedan tillkomsten 1947. I mitten av 1950-talet föreslogs emellertid av statens organisationsnämnd (domstolsutredningen) i dess rapport över en undersökning rörande administrativa verksamhetsformer vid de statliga domstolarna, att dagboksblad även sedan mål eller ärende avgjorts skulle förvaras i akten. Förslaget, som var föremål för ett omfattande remissförfarande, avstyrktes av bland andra (majoriteten av) styrelsen för Föreningen Sveriges häradshövdingar och riksarkivet. Riksarkivet anförde bl. a., att det då dagboksbladen tjänar som nycklar till domstolsarkiven — en funktion som i de flesta arkiv fylles av diarierna — är av stor betydelse att bladen sammanföres till särskilda volymer samt att det för en hel rad av forskningsområden är av vikt att ha tillgång till den samlade överblick över materialet som den särskilda förvaringen bereder.

Beträffande såväl dagboksblad som ärenden synes gälla, att en arkivering i nummerföljd för kalenderår skapar den bästa överblicken över materialet. Även ur kontroll- och säkerhetssynpunkter är denna förvaringsmetod den mest ändamålsenliga. Den vid häradsrätten tillämpade metoden tillgodoser i och för sig säkerhetskravet.

Mot bakgrunden av att domstolsutredningens omdiskuterade förslag icke föranledde någon ändring i hithörande bestämmelser och då det givetvis ur arkiv- och forskningssynpunkt är ett väsentligt intresse att enhetliga inbindningsmetoder begagnas av alla myndigheter av samma slag i riket, finner jag det synnerligen anmärkningsvärt att häradsrätten under en följd av år låtit binda in dagboksblad och akter i ärenden på ett sätt som strider mot uttryckliga författningsbestämmelser, med vilka man varit väl förtrogen.

13. Om domstols lämnande av muntliga upplysningar rörande fastighetsförhållanden

Direktören A. ringde till en domsagas inskrivningsavdelning och begärde upplysning, huruvida viss inteckning dödats jämlikt lagen om dödande av förkommen handling. Tingsnotarieaspiranten M., som tog emot samtalet, svarade att han icke lämnade upplysningar per telefon. A. förklarade att ett besök på inskrivningsavdelningen skulle innebära tidsutdräkt för honom och framhöll bl. a. att ett gravationsbevis icke kunde förväntas bli expedierat inom kortare tid än en månad, men M. vidhöll sin vägran att lämna upplysningen.

Jag uttalade i anledning härav följande.

Genom det så kallade servicecirkuläret för domstolar (SFS 794/1964), vilket trätt i kraft den 1 januari 1965, har fastslagits en allmän skyldighet för tjänsteman vid domstol att muntligen lämna begärda upplysningar från offentliga handlingar förvarade hos domstolen. Denna skyldighet föreligger, enligt vad uttryckligen stadgas, blott om den kan fullgöras utan menlig inverkan på arbetets behöriga gång. Från vad sålunda i allmänhet gäller har undantagits upplysningar om förhållanden som kan upptagas i äganderätts- och gravationsbevis.

Det är alltså numera klarlagt, att någon skyldighet att lämna muntliga besked om fastighetsförhållanden icke föreligger för vare sig inskrivningsdomare eller tingsnotarie eller annan vid domstol anställd tjänsteman. Detsamma torde ha gällt redan före cirkulärets ikraftträdande. M. har alltså icke genom sin vägran eftersatt någon honom i tjänsten åvilande skyldighet.

Det är också — främst med hänsyn till risken för missförstånd — nödvändigt att restriktivitet iakttages vid lämnande i telefon av upplysningar från fastighetsböckerna. Frågan i vilken utsträckning allmänheten bör tillmötesgås i detta hänseende kommer jag att ägna uppmärksamhet vid mina inspektioner av domsagorna.

Det besked A. begärde av M. angick ett förhållande av sådan art, att upplysning därom torde, i betraktande av att A. är jurist, ha kunnat lämnas utan risk för missförstånd. Det hade därför, även om någon skyldighet därtill icke förelåg, enligt min mening varit lämpligt att M. tillmötesgått A:s begäran. Jag vill dock framhålla, att bedömningen av frågan huruvida risk för missförstånd föreligger är av grannlaga natur. Kritik kan därför icke riktas mot M. för hans vägran att lämna den begärda upplysningen.

14. Behöver i mål om betalningsföreläggande grund angivas för ränteyrkande?

I en till en häradsrätt den 1 oktober 1965 inkommen ansökan anhöll ett bolag om betalningsföreläggande å S. avseende 3 377 kronor 55 öre jämte sex procent ränta å 4 377 kronor 55 öre från den 19 januari 1965 till den 26 januari samma år och å 3 377 kronor 55 öre från den 26 januari tills betalning skedde. Till ansökningen var fogat fotostatkopior av utav bolaget upprättade arbetssedlar, utställda å S., å sammanlagt 5 377 kronor 55 öre ävensom en sammanställning därav, varå var antecknat att avbetalning skett den 19 januari 1965 med 1 000 kronor och den 26 januari med samma belopp. Sedan föreläggande jämlikt 22 § lagsökningslagen utfärdats å S. och tiden för anmälande av bestridande utgått, meddelade häradsrätten bevis om att ansökningen lämnats obestridd ävensom om att utmätning omedelbart fick äga rum för 3 377 kronor 55 öre jämte fem procent ränta därå från delgivningsdagen.

I anledning av häradsrättens beslut i räntefrågan uttalade jag bl. a. följande.

Utmärkande för den summariska processform, som förfarandet i mål om betalningsföreläggande utgör, är att däri icke förekommer någon materiell prövning av det framställda fordringsanspråket. Syftet med förfarandet är endast att konstatera huruvida anspråket lämnas obestritt av gäldenären, varefter, om så sker, domstolen utfärdar bevis därom — s. k. slutbevis — medförande rätt för borgenären till omedelbar exekution för anspråket (se bl. a. NJA II 1947 sid. 115 och 129 samt Hassler, Svensk civilprocessrätt sid. 444—445; jämför dock SOU 1963: 28 sid. 101). Den prövning som skall förekomma i mål om betalningsföreläggande är helt och hållet av formell art och skall, om det brister i något hänseende, föranleda ansökningens avvisande; något ogillande av anspråket kan över huvud icke ifrågakomma i sådant mål.

Ordalydelsen i 19 § lagsökningslagen giver närmast vid handen att även om borgenärens anspråk omfattar icke endast ett fordringsbelopp utan även ränta därå det är tillräckligt att grunden för själva fordringen angives. I lagmotiven synes icke finnas något uttalande i saken. Att grunden för själva fordringen måste angivas är självklart, då ju gäldenären måste kunna erhålla full klarhet om vilken fordran ansökningen avser. Dessutom måste rätten ha möjlighet att taga ställning till frågan om ansökningen bör avvisas, t. ex. på grund av att den avser skadestånd. Något motsvarande skäl till att grunden måste angivas även för samtidigt fordrad ränta (i den mån denna överstiger vad som skall utgå enligt lag) föreligger icke, eftersom räntan ju är en tilläggsförpliktelse till huvudfordringen.

Med hänsyn härtill kan det enligt min mening icke krävas att borgenären angiver grund för sin fordran å ränta (jämför även lydelsen i de för mål om betalningsföreläggande fastställda formulären). Härav följer att domstol icke äger avvisa en ansökan av den anledningen att sådan grund icke angivits.

15. Personundersökning i brottmål

Vid granskning av personundersökning har stundom konstaterats att sådan undersökning alls icke uppfyllt de krav som måste ställas därpå. Jag har därvid framhållit bl. a. följande allmänna synpunkter.

Ändamålet med verkställandet av personundersökning är att domstolen skall erhålla material till bedömande av de från individualpreventiv synpunkt lämpligaste åtgärderna mot den tilltalade; därtill kommer att personundersökning skall tjäna till ledning vid den vård eller behandling, som den undersökte kan komma att underkastas. Det är härvid väsentligt att personundersökning lämnar fylligast möjliga materiel till nyssnämnda bedömande och därvid även giver en bakgrund till brottet. Vid undersökningens verkställande skall syftet vara att inhämta konkreta uppgifter om den misstänktes person och levnadsförhållanden och att belysa dessa uppgifter. Allmänna omdömen kan vara värdefulla men kan icke ersätta konkreta upplysningar och bör användas med försiktighet.

I ett fall hade personundersökaren i personundersökningsberättelsen lämnat i flera hänseenden felaktiga eller otillräckligt grundade uppgifter om den misstänkte, bl. a. i fråga om intagning å mentalsjukhus och tidigare kriminalitet. Uppgifterna i berättelsen hade lämnats utan angivande av varifrån de erhållits. Det visade sig att nästan samtliga uppgifter hämtats från vederbörande socialnämnds handlingar rörande den misstänkte och att personundersökaren icke sökt erhålla uppgifter från den misstänkte själv.

I anledning härav anförde jag bl. a. följande. Det var självfallet av största vikt att vid personundersökning inhämtade uppgifter redovisades korrekt. Uppgifterna inflöt ju i en allmän handling, som skulle ligga till grund för bestämmandet av påföljd. Verkställd utredning, som givit vid handen att uppgifterna i personundersökningsberättelsen i flera hänseenden var felaktiga eller otillräckligt grundade, visade att personundersökaren icke, på sätt det författningsenligt ålåg personundersökare, i erforderlig utsträckning kontrollerat inhämtade uppgifter. Av berättelse över personundersökning borde naturligtvis framgå varifrån i berättelsen redovisade uppgifter om den misstänktes levnadsförhållanden inhämtats; bl. a. måste ju domstolen ha möjlighet att bedöma trovärdigheten av uppgifterna. Då uppgifterna i berättelsen hämtats från socialnämndens handlingar rörande den misstänkte, borde detta ha angivits i berättelsen. Oaktat de angivna handlingarna innehöll uppgifter om den misstänkte, borde personundersökaren, för att erhålla tillräckligt med material rörande hans tidigare och nuvarande förhållanden och för att få hans syn på de åtalade gärningarna, ha inhämtat upplysningar från honom själv (se 6 § kungörelsen med vissa bestämmelser ang. tillämpningen av lagen om personundersökning i brottmål). Därigenom torde dessutom flertalet av de oriktiga uppgifterna ha kunnat undvikas.

I ett mål vid en rådhusrätt hade S. förordnats att verkställa personunder-

sökning beträffande C., som var misstänkt för att ha misshandlat spårvägsmannen L. och därigenom åsamkat denne skador, som lett till hans död. C. hade några månader tidigare dömts av rådhusrätten för fylleri, misshandel och obehörigt beträdande av spårområde för tunnelbana att böta 40 dagsböter. I detta mål hade C., som själv fört sin talan, erkänt fylleri men sagt sig icke ha något minne av vad som i övrigt lades honom till last; i dessa delar hade åtalet befunnits styrkt genom målsägandeförhör med en person och vittnesförhör med en annan.

I sin berättelse över verkställd personundersökning anförde S. beträffande den tidigare domen bl. a. *att* denna »från rent juridiska grunder» kunde ifrågasättas, *att* C., som då varit endast något mera än 18 år gammal, ansetts icke behöva offentlig försvarare samt *att* »denna lucka i lagen» väl icke i och för sig medförde att domen lämnades utan avseende men att S. dock ansåg att domen icke vore tillräcklig för att C. skulle anses som en våldsverkare men att den möjligen kunde vara ett indicium därpå. Rörande den nu åtalade gärningen framhöll S. i berättelsen bl. a. *att* flera vittnen till händelsen under förundersökningen uppgivit att L. givit C. ett flertal örfilar, *att* det syntes S. icke oförståeligt att en hetlevrad ungdom vid ett sådant angrepp blev retad, *att* spårvägstjänstemännen visserligen skulle upprätthålla ordningen på tunnelbanetågen men att för den skull använda så bryska medel kunde synas vara mera än nöden krävde samt *att* det »rent allmänt» kunde framhållas att det förekom vid rådhusrätten att åtal ogillades, då de som handhade ordningen vid tunnelbanorna under målsägande- och vittnesförhör lämnade uppenbart orimliga uppgifter.

Jag anförde bl. a. följande.

Såsom ett led i införskaffandet av uppgifter om den misstänktes personlighet och miljöförhållanden ingår att personundersökaren gör sig underrättad om de brott, som den misstänkte tidigare kan ha gjort sig skyldig till, och redogör därför i personundersökningsberättelsen. Om den misstänkte under utredningen lämnar uppgifter av betydelse rörande tidigare begångna brott eller däröver meddelade domar bör dessa uppgifter redovisas i berättelsen. Om personundersökaren själv skulle göra någon iakttagelse, som han anser inverka på bedömningen av en tidigare meddelad dom, bör även detta förhållande framhållas i berättelsen. Personundersökaren bör däremot avhålla sig från att kritisera utgången i ansvarsdelen i tidigare handlagda mål, i synnerhet beträffande bevisfrågor. Härvid har ju vederbörande domstol haft helt andra förutsättningar för att kunna taga ställning i saken.

Mot att S. önskade framhålla att C. i det tidigare målet icke biträtts av försvarare finner jag i och för sig icke fog för anmärkning, även om det här endast gällde en formell fråga. Jag vill dock påpeka att jag för min del icke kan finna att rådhusrätten handlat felaktigt genom att icke i målet förordna försvarare för C. S. nöjde sig emellertid icke med nämnda påpekande utan förklarade, med hänsyn till frånvaron av försvarare, att (riktigheten av) den tidigare domen kunde »från rent juridiska grunder» ifrågasättas och han synes av samma orsak icke ha velat draga de konklusioner av domen som han tydligen eljest skulle ha gjort. Bortsett från

att hans uppfattning i försvararfrågan i vart fall icke berättigade till sådana slutsatser saknade han skäl att på sådant sätt yttra sig över en meddelad — och lagakraftvunnen — dom.

Personundersökning skall avse utredning endast rörande den misstänktes personliga förhållanden och sålunda icke beträffande det aktuella brottet. Rörande detta sker utredningen av polis- och åklagarmyndighet, varefter åtalet prövas vid muntlig förhandling inför domstolen. Vid sin utredning om de personliga förhållandena har personundersökaren emellertid även att ingå på frågan vilka förhållanden som kan ha förorsakat brottet, varvid han bör låta den misstänkte berätta om sin syn på brottet och omständigheterna kring detta. Han må visserligen därvid — numera dock endast om ej särskilda skäl är däremot — taga del av anteckningar och andra handlingar från förundersökningen och närvara vid polisförhör med den misstänkte. Personundersökaren skall däremot givetvis icke verkställa någon utredning om brottet och ej heller giva uttryck för någon egen uppfattning i ansvarsfrågan. Något sådant är helt främmande för personundersökarens uppgift.

Såsom framgår av det anförda borde S. över huvud icke ha givit uttryck för någon egen uppfattning i skuldfrågan eller ha angivit synpunkter på den frågan. Härtill kommer att det var olämpligt att framhålla att de som uppehöll ordningen på tunnelbanestationerna ibland lämnade uppenbart orimliga uppgifter vid målsägande- och vittnesförhör. Även om S. i några mål ansett sig ha gjort sådana iakttagelser var påståendet så generellt avfattat att den ifrågavarande personalkategorien kunde känna sig kränkt därav. Såvitt avsåg uppgifter vid vittnesförhör för uttalandet dessutom tanken till frågan om mened begåtts.

16. Smärre fel och brister vid handläggningen av mål och ärenden

1. I ett härstädes granskat brottmål observerades att en häradsrätt dömt en person, som undergick ungdomsfängelse och var för vård intagen i anstalt, för nya brott och därvid förordnat att han skulle överlämnas till vård enligt sinnessjuklagen.

Detta var emellertid icke lagligen möjligt. Enligt BrB 34 kap. 7 § andra stycket får nämligen icke beträffande den som ådömts ungdomsfängelse och vårdas i anstalt domstol döma särskilt till påföljd för nya brott. Den ifrågavarande personen var visserligen vid tiden för den nya domen intagen å rättspsykiatrisk klinik för observation, men ungdomsfängelsenämnden hade icke beslutat om hans överförande till vård utom anstalt och han var därför att anse såsom vårdad i anstalt. Av min ställföreträdare framhölls att det riktiga hade varit att undanröja straffet å ungdomsfängelse och för samtliga brotten döma till påföljden överlämnande till vård enligt sinnessjuklagen.

2. I en till en häradsrätt inkommen ansökan om stämning å J. yrkade H. att häradsrätten måtte berättiga H. att från J. återtaga två under äganderättsförbehåll till J. försålda djur eller, för den händelse J. sålt djuren,

fälla J. till ansvar för olovligt förfogande. Häradsrätten godtog stämningsansökningen, som icke var åtföljd av intyg om att åklagaren beslutat att icke väcka åtal, och utfärdade stämning å J. samt utsatte senare målet till förhandling, vid vilken det avgjordes.

Vad sålunda förekommit uppmärksammades vid en av min ställföreträdare företagen inspektion och föranledde följande uttalande av honom.

Enligt 47 kap. 2 § tredje stycket RB skall målsägande, som vill väcka enskilt åtal, vid stämningsansökan foga intyg att åklagaren beslutat att ej åtala. Rätten skall, om detta underlåtes, förelägga målsäganden att förete sådant intyg samt enligt 4 § samma kapitel, därest ej heller föreläggandet efterkommes, avvisa stämningsansökningen. Något stöd synes icke finnas för att göra avsteg från dessa bestämmelser då ansvarsyrkande framställes allenast i andra hand. Häradsrättens åtgärd att utfärda stämning å J. att svara jämväl å åtalet kan därför enligt min mening ej anses förenlig med RB:s bestämmelser. Enär förstahandsyrkandet om återtagande av djuren ej var att betrakta såsom enskilt anspråk i anledning av brott och stadgandet i 22 kap. 1 § RB om förande av sådan talan i samband med åtal således icke var tillämpligt, saknades vidare lagligt stöd för handläggning av de av H. framställda yrkandena i samma rättegång.

3. I samband med inspektion av ett par domsagor har beträffande trafikmål uppmärksammats att, oaktat åklagaren i stämningsansökningarna förklarat sig såsom bevisning åberopa till förundersökningsprotokollet fogade skiss och fotografier och det därför fick antagas att handlingarna åberopats även vid huvudförhandlingen, huvudförhandlingsprotokollen saknade anteckning om att så skett.

I avgivet yttrande anförde häradshövdingen i den ena domsagan bl. a. att dessa handlingar närmast utgjorde del av ett förundersökningsförfarande, varigenom ett visst händelseförlopp redovisades, och ej bevis i egentlig mening samt att han ansett åklagarens åberopande därav utgöra ett led i utvecklandet av åtalet och därför inrymt åberopandet i den mening i protokollet som återgav sakframställningen, t. ex. »åklagaren utvecklar sin talan».

Ställföreträdande JO Sandström yttrade härom följande.

Jämlikt RB 6 kap. 5 § första stycket skall protokollet från huvudförhandling upptaga bl. a. vilka vittnen eller sakkunniga som höres och vilka bevis i övrigt som förebringas.

På grund härav skall förebringandet av skriftliga bevis antecknas i huvudförhandlingsprotokollet.

Skiss och fotografier torde däremot icke utgöra skriftlig bevisning i rättegångsbalkens mening (se Gärde m. fl., Nya rättegångsbalken sid. 526; Hassler, Svensk civilprocessrätt sid. 394; Ekelöf, Rättegång fjärde häftet sid. 170 samt Kallenberg, Svensk civilprocessrätt andra bandet sid. 792—796). Härav följer dock icke att företeendet och granskningen därav icke skall antecknas i domstolens protokoll. Avgörande härför torde vara vad skiss och fotografier bör anses utgöra.

I 39 kap. RB stadgas om syn i rättegång. I 1—4 §§ finnes bestämmelser om syn å stället, dvs. syn som hålles annorstädes än där rätten eljest skulle ha sammanträtt. Syn kan emellertid äga rum även i rättssalen, nämligen av föremål som där företes (se 5 § i 39 kap.; se vidare bl. a. NJA II 1943 sid. 503—504; Gärde m. fl., Nya rättegångsbalken sid. 538; Hassler, Svensk civilprocessrätt sid. 404 samt Ekelöf, Rättegång fjärde häftet sid. 170). Då föremål, som icke är att anse såsom skriftligt bevis, företes och granskas i rättegång torde det alltid vara fråga om syn och föremålet böra betraktas såsom syneobjekt (jämför Kallenberg, Svensk civilprocessrätt andra bandet sid. 798—799 samt samme författare i SvJT 1940 sid. 607). På grund härav synes granskning i rättegång av skiss och fotografier böra bedömas såsom syn enligt 39 kap. RB.

Då det ovan nämnda stadgandet i RB 6 kap. 5 § givetvis även avser syn, som äger rum i rättssalen, skall således under alla förhållanden granskning av skiss och fotografier i trafikmål antecknas i huvudförhandlingsprotokollet.

4. Vid inspektion av en domsaga observerades beträffande ett par tvistemål, vari käranden åtnjutit fri rättegång med biträde och dom meddelats samma dag som huvudförhandling ägt rum, att beslut om ersättning till biträdet upptagits i huvudförhandlingsprotokollet och icke i domen.

I avgivet yttrande anförde häradshövdingen i domsagan i huvudsak följande synpunkter: Beslut om ersättning till annan än part var i allmänhet icke av intresse för parterna. Från partssynpunkt var det därför oftast tillräckligt att i domen intogs beslut om parts återbetalningsskyldighet beträffande ersättningen, där sådan skyldighet ålades. Domen borde om möjligt icke förlängas med ersättningsbeslut, som parterna saknade intresse av, och därav föranledda fullföljdshänvisningar. Den ersättningsberättigade hade ett befogat intresse av att snarast möjligt efter avslutad förhandling av målet få domstolens besked i ersättningsfrågan. Även om domen meddelades å förhandlingsdagen var den i regel icke tillgänglig den dagen, medan däremot förhandlingsprotokollet regelmässigt var färdigställt samma dag, åtminstone i koncept. Om beslutet var intaget i protokollet kunde därför ersättningen, som icke borde utbetalas förrän beslutet därom förelåg i färdigställd dom eller protokoll, utbetalas praktiskt taget omedelbart. RB 17 kap. 13 § tredje stycket, vari stadgades att, om beslut som ej var slutligt meddelades i samband med dom eller beslut, det skulle upptagas däri, syntes icke utgöra hinder mot att upptaga ersättningsbeslut i förhandlingsprotokollet, eftersom detta stadgande enligt häradshövdingens mening endast avsåg det fall att ersättningsfrågan och saken prövats samtidigt. I de påtalade målen hade emellertid ersättningsbesluten meddelats under pågående förhandling, medan domen ju meddelats efter förhandlingen.

Min ställföreträdare, lagman Sandström, anförde följande.

Yrkande av biträde enligt lagen om fri rättegång om ersättning av allmänna medel framställes regelmässigt sedan parterna slutfört sin talan och omedelbart innan handläggningen avslutas (se 18: 14 första stycket första

punkten RB). Normalt torde därför sådant yrkande — liksom parternas egna eventuella kostnadsyrkanden — prövas samtidigt som den materiella frågan i målet och beslut meddelas i samband med domen och upptagas i denna (Gärdes m. fl. kommentar till 17: 13 RB). Någon saklig anledning att bryta ut just frågan om ersättning av allmänna medel till parts biträde enligt lagen om fri rättegång och pröva den i särskild ordning synes ej heller finnas. Tvärtom kan det vara erforderligt att pröva målet i sak innan ställning tages till ersättningsyrkandet, detta med hänsyn till stadgandet i 14 § lagen om fri rättegång om hur biträdes arvode skall bestämmas och hur ersättningen kan nedsättas eller biträdet förklaras ej äga rätt till ersättning (jfr 18: 8 RB). Vad häradshövdingen anfört om den ersättningsberättigades intresse av att snarast möjligt efter avslutad handläggning av målet få domstolens besked i ersättningsfrågan torde i sådana fall som det förevarande, då dom avkunnas samma dag efter förhandlingens slut, icke vara något vägande skäl redan med hänsyn till föreskriften i 17 § expeditionskungörelsen att expedition som innefattar dom och som utfärdas för part skall tillhandahållas inom en vecka från den dag då domen meddelades men framför allt med hänsyn till att biträdet — eller annan som tillerkänts ersättning enligt lagen om fri rättegång — ju redan samma dag som ersättningen yrkas och domen avkunnas äger icke blott erhålla skriftligt besked om beslutet i ersättningsfrågan utan även mot kvitto å beskedet utbekomma ersättningen. Häradshövdingens förfaringssätt syntes därför vara mindre väl förenligt med RB och icke alls motiverat av de praktiska skäl denne utvecklat.

5. I några fall, då en person av överrätt ådömts böter och samtidigt ålagts återbetalningsskyldighet för vittnesersättning o. dyl., har framkommit att den dömde blivit krävd på betalning från två myndigheter för domstolskostnaderna. Anledningen härtill har varit följande.

Jämlikt 4 § 4 mom. förordningen angående indrivning och redovisning av böter skall överordnad domstols beslut om böter i erforderliga delar (genast) översändas till länsstyrelsen i det län, där den domstol som först dömt i målet har sitt säte. Enligt 13 § kungörelsen med bestämmelser angående vissa kostnader vid domstol skall däremot bevis om beslut rörande återbetalningsskyldighet för vittnesersättning o. dyl. (sedan domen vunnit laga kraft) översändas till länsstyrelsen i det län, där den förpliktade är bosatt. I de fall då den dömde vid tiden för avsändande av bevis om ålagd återbetalningsskyldighet är bosatt inom annat län än det där underdomstolen finns skall alltså expedition av bötesbeslut och bevis om återbetalningsskyldighet ske till olika myndigheter. Vid expedition för indrivning av bötesbeloppet översändes ofta avskrift av domen eller beslutet i dess helhet. I några fall har vederbörande länsstyrelse därvid behandlat denna avskrift såsom avseende även bevis om återbetalningsskyldigheten, i följd varav den dömde blivit krävd därpå från två länsstyrelser.

För att undanröja nämnda olägenhet är det lämpligt om domstolen i fråga om expedition för bötesindrivning endast översänder den del av domen

eller beslutet som erfordras för bötesindrivningen eller å handlingen angiver att översändandet sker för verkställighet såvitt angår bötesbeslutet.

6. Enligt 3 § KK 22 maj 1963 med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen om allmänt kriminalregister skall, om den, som i tjänsten tager befattning med registerutdrag, finner anledning antaga att dess innehåll är oriktigt, anmälan därom ofördröjligen insändas till kriminalregistret.

I ett fall, då till en domstol beträffande samme tilltalade inkommit såväl ett s. k. blankt kriminalregisterutdrag som ett utdrag ur kontrollstyrelsens straffregister, enligt vilket den tilltalade ett à två år tidigare dömts för grov stöld m. m. till straffarbete ett år, utan att domstolen gjort anmälan till kriminalregistret, har min ställföreträdare haft anledning att erinra om den i nämnda författningsrum stadgade skyldigheten.

7. Tingsnotarier erhåller ofta under häradshövdings ledighet av vederbörande hovrätt förordnande enligt 18 § tredje stycket domsagostadgan att uppehålla häradshövdingämbetet. Förordnande jämlikt nämnda författningsbestämmelse innebär emellertid icke, vilket klart framgår av bestämmelsen, behörighet att hålla förhandling i och avgöra sådana mål, beträffande vilka tingsnotarien eljest saknar dylik behörighet.

I samband med inspektion av en domsaga uppmärksammades att en tingsnotarie, som haft förordnande av nu nämnda beskaffenhet men icke något förordnande med mera omfattande behörighet, meddelat dom i ett mål rörande omyndighetsförklaring. I avgivet yttrande förklarade tingsnotarien bl. a. att han feltolkat bestämmelsen i domsagostadgan och misstagit sig på målets beskaffenhet. Vid ärendets avgörande erinrade ställföreträdande JO Sandström om att tingsnotarien saknat behörighet att avdöma målet men lät, med hänsyn till omständigheterna i ärendet, bero vid en erinran.

POLIS- OCH ÅKLAGARVÄSENDET

17. Åklagares befogenhet att nedlägga väckt åtal

Fråga om åklagares befogenhet att nedlägga väckt åtal har varit föremål för prövning i några ärenden. I ett fall hade en åklagare nedlagt ett av en annan, sidoordnad, åklagare väckt åtal (för vårdslöshet i trafik), eftersom han för sin del ansett det uppenbart att åtalet skulle ogillas. I ett annat fall var anledningen till nedläggandet att vederbörande åklagare ansåg att åtalseftergift bort meddelas. I sistnämnda ärende var förhållandena följande.

Den 6 november 1962 väckte landsfiskalen L. åtal mot P. för fylleri och osant intygande, begångna den 15 och 16 oktober 1962. P. förekom i straffregistret under flera punkter; senast hade han dömts den 30 november 1961,

varvid förordnats att tidigare ådömd förvaring skulle avse jämväl de då förevarande brotten och ny minsta tid för förvaringen bestämts till ett år sex månader. Den dag huvudförhandling skulle hållas i målet nedlade biträdande landsfiskalen N. åtalet efter att föregående dag ha meddelat åtalseftergift jämlikt 20 kap. 7 § 2. RB.

I avgivet yttrande anförde N. att han tillträtt befattningen som biträdande landsfiskal en vecka före huvudförhandlingsdagen, att han vid genomgång av handlingarna i målet mot P. fått uppfattningen att åtal icke borde ha väckts, eftersom alla förutsättningar för åtalseftergift enligt 20 kap. 7 § 2. RB förelåg, att han efter noggrann prövning kommit till det resultatet att han i det föreliggande fallet ägde nedlägga åtalet samt att han alltjämt vore av den uppfattningen att förfarandet varit riktigt.

Jag anförde följande.

Jag vill till en början erinra att stadgandet i 20 kap. 6 § RB vilar på legalitetsprincipen, enligt vilken det åligger åklagare såsom en tjänsteplikt att väcka åtal, när tillräckliga skäl mot den misstänkte föreligger. Från denna allmänna regel har gjorts vissa undantag, enligt vilka åklagaren äger eftergiva åtal. De hänsyn som ansetts böra medföra att en åklagare i vissa fall äger underlåta åtal och sålunda förebygga ett rättegångsförfarande och därmed förbundna olägenheter, kan icke utan vidare åberopas som stöd för att — även sedan dylikt förfarande satts igång — åklagaren äger nedlägga åtalet utan att något nytt framkommit. I förarbetena till de bestämmelser, som ger åklagare rätt att efterge åtal, finnes icke något som tyder på att lagstiftaren ansett nämnda rätt inbegripa befogenhet att, sedan åtal skett, nedlägga detsamma. Av det förhållandet att en åklagare kan nedlägga åtal, om han icke längre är övertygad om den tilltalades skuld, kan icke dragas någon slutsats rörande befogenhet för åklagaren att, då brottsligheten står fast och straffet således icke drabbar en oskyldig, nedlägga åtalet under utövande av diskretionär prövningsrätt. Såsom min företrädare i ämbetet framhållit (JO:s ämbetsberättelse 1953 s. 233 o. f., särskilt s. 236) kan därför befogenhet att nedlägga väckt åtal anses tillkomma åklagaren allenast i sådana fall, då under målets handläggning nya omständigheter eller bevis yppats som, därest de från början varit kända, skulle föranlett att åtal ej väckts (jfr NJA 1948 s. 706).

Strafflagberedningen har uttalat, att hinder mot åtalseftergift icke möter även efter det åtal väckts, men har samtidigt framhållit att skäl till eftergift i sådana fall ytterst sällan torde föreligga (SOU 1953: 17 s. 132). I den mån därmed avsetts att eftergift kan meddelas utan att några nya omständigheter framkommit — vilket jag för min del icke tror — kan jag icke biträda uttalandet. Frågan om åtalseftergift kan givetvis i många fall vara föremål för delade meningar, men om en åklagare fattat ståndpunkt i frågan kan det icke anses riktigt att en med honom sidoordnad åklagare på samma material omprövar bedömningen.

Då L. fattade beslut i åtalsfrågan var den tidigare förvaringsdomen bekant för honom. Om han på grund av sagda dom beslutat att meddela åtalseftergift för de aktuella förseelserna skulle ingen som helst erinran ha kunnat riktas däremot.

N:s beslut att nedlägga åtalet motiverades enbart av att han bedömde frågan på ett annat sätt än L. Av vad förut sagts framgår, att N. enligt min mening icke på sådan grund ägde nedlägga åtalet. Strafflagberedningens nyssnämnda uttalande och i anslutning därtill gjorda, kortfattade kommentarer av Strahl (SvJT 1953 s. 553) och Elwing (Tillräckliga skäl, 1960, s. 389) kan emellertid i viss mån åberopas till stöd för den av N. intagna ståndpunkten. Hans ställningstagande kan därför självfallet icke läggas honom till last såsom fel.

I ett annat fall berodde nedläggandet på att den tilltalade godkände ett — efter åtalets väckande utfärdat — strafföreläggande. I detta ärende var omständigheterna följande.

Genom en den 2 juli 1965 dagtecknad stämningsansökan, vilken inkom till vederbörande domstol den 5 i samma månad, väckte distriktsåklagaren R. åtal mot S. för parkeringsförseelse. Av en till stämningsansökningen fogad rapport framgick att S. förnekade gärningen (han påstod att bilen stått på platsen endast åtta minuter och icke 15 minuter, som påstods i rapporten och senare i stämningsansökningen). Den 20 juli 1965 — stämning hade då icke utfärdats — nedlade R. åtalet, sedan S. godkänt ett av R. den 9 juli utfärdat strafföreläggande.

I avgivet yttrande anförde R. bl. a. att den 9 juli 1965 inkommit rapport om att S. numera erkänt förseelsen och förklarat sig beredd att godkänna strafföreläggande, att R. samma dag utfärdat sådant föreläggande, att han nedlagt åtalet, sedan föreläggandet godkänts, samt att han numera insåg att han borde ha nedlagt åtalet innan han utfärdade föreläggandet.

Min ställföreträdare, lagman Sandström, anförde följande.

Åtal skall enligt 45 kap. 1 § andra stycket RB anses väckt då stämningsansökan inkom till rätten. Väckt åtal kan icke nedläggas annat än om under målets behandling nya omständigheter eller bevis yppas vilka, därest de från början varit kända, skolat föranleda att åtal ej kommit att väckas (jfr Gärdes m. fl. kommentar till RB s. 247 f. samt JO:s ämbetsberättelse 1953 s. 236). Såsom en sådan omständighet lärer icke kunna anses att den tilltalade sedermera erkänt den åtalade gärningen och förklarat sig villig att mottaga strafföreläggande.

R:s åtgärd att för en gärning, som redan var föremål för domstols prövning, utfärda strafföreläggande och godtaga godkännandet därav torde strida mot grunderna för stadgandet i 45 kap. 1 § tredje stycket RB att nytt åtal mot den tilltalade ej må väckas för gärning, för vilken han redan står under åtal. R:s handläggning av ärendet har, såsom han ock förklarat sig medveten om, varit felaktig.

Jag vill i sammanhanget erinra om att åtal och strafföreläggande är sidoordnade institut och någon skyldighet för åklagare att välja det senare, då detta är tillämpligt, föreligger icke (Jfr Elwing a. a. s. 332). Sedan åklagaren träffat sitt val, är det redan med hänsyn till rättsordningens stabilitet och förtroendet för rättsvårdens handhavande angeläget att han icke ändrar sig.

18. Bör åklagare i samband med åtal för checkbedrägeri, då checkarna honorerats av annan kreditinrättning än trassatbanken, förbereda och utföra trassatbankens talan? RB 22 kap. 2 §

I ett härstädes granskat brottmål uppmärksammades bl. a. följande.

Sedan misstanke uppkommit om att A. tillsammans med en annan person, som hade checkkonto med viss bank, utställt checkar utan täckning, yrkade vederbörande åklagare, sedan banken hos honom gjort framställning därom, vid en domstol att denna skulle förordna om kvarstad å A. tillhörig egendom till säkerhet för bankens fordran å A. Domstolen biföll yrkandet. De ifrågavarande checkarna hade icke honorerats av banken utan av andra kreditinrättningar och banken hade inlöst checkarna från dessa.

Min ställföreträdare, lagman Sandström, anförde beträffande frågan om åklagaren bort yrka kvarstad till säkerhet för bankens anspråk följande.

Enligt RB 22 kap. 2 § är åklagaren, om enskilt anspråk grundas å brott, som hör under allmänt åtal, på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan, om det kan ske utan olägenhet och hans anspråk ej finnes obefogat. Med förberedande av talan avses bl. a. yrkande om säkerhetsåtgärder, t. ex. kvarstad (jfr RB 26 kap. 2 § tredje stycket). Med att ett anspråk »grundas å brott» avses — i motsats till uttrycket anspråk »i anledning av brott» (22 kap. 1 §) — endast anspråk utav målsäganden gentemot den tilltalade, vilket grundas enbart på den brottsliga gärningen (se bl. a. lagrådets uttalande i NJA II 1943 sid. 294, justitierådet Erik Söderlunds uttalanden i NJA I 1963 sid. 229 ff. samt Olivecrona, Rättegången i brottmål enligt RB 2:a uppl. sid. 333). Endast talan om anspråk av angivet slag har åklagaren att förbereda och utföra. Om ett yrkande grundar sig även på något ytterligare rättsfaktum, t. ex. en överlåtelse från den som drabbats av brottet, är det däremot icke fråga om anspråk som »grundas å brott» (se NJA I 1962 sid. 174 och 1963 sid. 227). Talan om anspråk av sistnämnda slag har åklagaren icke skyldighet och ej heller rättighet att förbereda och utföra (jfr Riksåklagarämbetets cirkulärskrivelse nr 111, Ekelöf, Rättegång andra häftet 2:a uppl. sid. 188, särskilt not 88, samt första lagutskottets utlåtande nr 20 år 1963).

I förevarande fall grundade sig bankens talan icke endast på de brottsliga gärningarna (samtliga checkar hade honorerats av annan kreditinrättning än banken) utan även på en överlåtelse från de honorerande kreditinrättningarna av dessas anspråk. Då detta framgick av bankens begäran hos åklagaren om att denne skulle yrka kvarstad och då endast banken anmält ersättningsanspråk i anledning av checkbedrägerierna (jfr RB 26 kap. 2 § tredje stycket) borde åklagaren på grund av det tidigare anförda icke ha yrkat kvarstad i denna del.

19. Fråga huruvida i visst fall åklagare bort yrka undanröjande av strafföreläggande

I samband med inspektion av en domsaga framkom följande rörande ett brottmål. Sedan misstanke uppkommit mot S. om våld mot tjänsteman och fylleri, begångna vid samma tillfälle, inkom till vederbörande åklagarmyndighet från polismyndigheten dels den 10 februari 1965 protokoll över verkställd förundersökning beträffande båda gärningarna dels den 13 februari rapport beträffande enbart fylleriförseelsen. En åklagare vid åklagarmyndigheten, assistentåklagaren E., utfärdade strafföreläggande å S. för fylleriförseelsen, vilket godkändes av denne, medan en annan åklagare väckte åtal mot S. vid häradsrätten för båda gärningarna. Sedan S. vid huvudförhandling i målet den 22 mars 1965 påpekat att han godkänt strafföreläggande för fylleriförseelsen, nedlade distriktsåklagaren T., som då förde åklagarmyndighetens talan i målet, åtalet i den delen, varefter förhandlingen fortsatte såvitt avsåg gärningen våld mot tjänsteman. T. gjorde gällande att denna icke borde betraktas som ringa. Häradsrätten dömde S. för våld mot tjänsteman, vilket bedömdes som ringa, till böter.

Rörande frågan om T. icke, i stället för att nedlägga åtalet för fylleri, bort begära uppskov med förhandlingen för att vidtaga åtgärder för undanröjande av strafföreläggandet avgav T. på begäran yttrande. Detta hade i huvudsak det innehållet, *att* det vid strafföreläggandets utfärdande icke varit känt för E. att S. förövat även annat brott, för vilket han ännu icke lagförts, *att* det därför icke på denna grund kunde anses ha förekommit sådant fel vid ärendets behandling, att strafföreläggande borde anses ogiltigt, *att* T. redan på grund härav ansåg att han skulle ha handlat direkt felaktigt om han begärt uppskov med huvudförhandlingen i syfte att yrka undanröjande av föreläggandet, *att* man dessutom måste anlägga praktiska synpunkter på frågan *samt att* T. kunnat förutsätta att häradsrätten vid straffmätningen skulle beakta strafföreläggandet så att straffet skulle bliva fem à tio dagsböter lägre än vid gemensam lagföring.

Min ställföreträdare, lagman Sandström, konstaterade att i förevarande fall strafföreläggande rätteligen icke kunnat komma i fråga och att särskild rapport rörande fylleriförseelsen därför icke bort lämnas samt anförde vidare, såvitt avser den nu förevarande frågan, följande.

Att E. utfärdade strafföreläggande beträffande fylleriförseelsen, oaktat sådant föreläggande rätteligen icke skolat givas, kan med hänsyn till omständigheterna icke läggas honom till last såsom fel eller försummelse.

Enligt RB 59 kap. 5 § första stycket 2. skall strafföreläggande, som godkänts av den misstänkte, efter besvär undanröjas, om vid ärendets behandling förekommit sådant fel, att föreläggandet bör anses ogiltigt. För tillämpning av detta stadgande kräves icke att det förekommit förhållande, som kan tillräknas någon befattningshavare såsom fel eller försummelse,

utan det är tillräckligt att ärendet objektivt sett handlagts oriktigt på visst sätt (se Cars i SvJT 1964 sid. 334—337).

I förevarande fall erhöll åklagarmyndigheten rapport om fylleriförseelsen den 13 februari och förundersökningsprotokoll rörande våld mot tjänsteman (och fylleri) den 10 februari, medan strafföreläggandet utfärdades först den 1 mars. Båda brotten var alltså kända för åklagarmyndigheten vid utfärdandet av föreläggandet. Oaktat E. för sin del vid föreläggandets utfärdande saknade kännedom om att S. var misstänkt även för våld mot tjänsteman och oaktat, som tidigare framhållits, utfärdandet av föreläggandet icke kan läggas E. till last såsom tjänstefel, handlades ärendet otvivelaktigt objektivt sett felaktigt från åklagarmyndighetens sida. Det förelupna felet var enligt min mening av sådan beskaffenhet att det efter besvär skolat jämlikt det nyss anförda stadgandet föranleda undanröjande av föreläggandet (se Cars i SvJT 1964 sid. 330—340, särskilt sid. 333—338).

Enligt RB 59 kap. 6 § andra stycket skall besvär över strafföreläggande föras inom en månad, sedan åtgärd för verkställighet av föreläggandet vidtogs hos den misstänkte. I förevarande fall hade tiden för anförande av besvär över föreläggandet, som godkänts den 13 mars, sålunda icke tilländagått vid huvudförhandlingen den 22 mars.

Enligt min mening borde T. vid huvudförhandlingen, i stället för att nedlägga åtalet för fylleri, ha begärt uppskov med förhandlingen för att genom besvär yrka undanröjande av strafföreläggandet samt anfört sådana besvär. Jag har härvid beaktat — förutom det genom föreläggandets utfärdande förelupna felet — bl. a. att den som samtidigt är misstänkt för flera brott bör på en gång lagföras för brotten samt att T. vid huvudförhandlingen, i enlighet med vad som påstods i stämningsansökningen, gjorde gällande att den åtalade gärningen våld mot tjänsteman icke var att bedöma som ringa och alltså att fängelse borde ådömas och att, om häradsrätten godtagit hans uppfattning, S. i följd av strafföreläggandet kommit att erhålla icke endast fängelsestraff utan även bötesstraff.

20. Ang. hämtning till förhör

Sedan V. anmält till en polisstation att han en kort stund tidigare ofredats av M., blev M., som befann sig i arbete omkring 250 meter från polisstationen, efter beslut av förste poliskonstapeln S. omedelbart hämtad till stationen, varefter han hördes om den anmälda gärningen. M. åtalades sedermera och ådömdes tio dagsböter.

I anledning av hämtningen anförde jag bl. a. följande.

Den som under förundersökning skall inställa sig till förhör på annan plats än där han uppehåller sig skall i regel erhålla kallelse i god tid (jämför 5 § andra stycket förundersökningskungörelsen och Gärde m. fl., Nya RB s. 296). Omedelbar hämtning medges enligt 23 kap. 7 § andra stycket RB om det skäligen kan befaras, att vederbörande ej skulle hörsamma kallelse eller, om han kallades, skulle försvåra utredningen; därjämte uppställes vissa krav i fråga om brottets svårighetsgrad och vägsträckan, vilka här ej är av intresse. Den som är tillstädes å plats där brott förövas är skyldig att

på tillsägelse av polisman omedelbart medfölja till förhör och kan medtagas, om han utan giltig orsak vägrar (23 kap. 8 § RB). Annan än undersökningsledaren må besluta hämtning endast i detta fall och då förutsättningar för gripande föreligger.

M. hämtades till förhöret efter beslut av S., som icke var undersökningsledare. Eftersom åtminstone tio minuter förflutit efter uppträdet mellan V. och M. kan det icke anses, att M. var tillstädes å plats, där brott förövades. Än mindre förelåg förutsättningar för gripande. S. saknade därför befogenhet att medtaga M. till omedelbart förhör. Det är även i högsta grad tveksamt, om förutsättningarna för hämtning sakligt förelåg.

Med hänsyn till att anmälan gjordes omedelbart efter händelsen och den misstänkte befann sig på endast ett par hundra meters avstånd var det i och för sig lämpligt att omedelbart efterhöra, huruvida M. utan olägenhet kunde ställa sig till förfogande för ett förhör, men då M. icke frivilligt medföljde var det enligt min mening felaktigt att tvinga honom.

21. Fråga huruvida polisen äger befogenhet att omhändertaga person, som ansetts ha falskeligen larmat polisen

I ett genom klagomål av studeranden W. härstädes anhängiggjort ärende var förhållandena följande.

En natt anmälde W. per telefon till polisstationen i en stad, att ett inbrott pågick i en affär i staden. I anledning av anmälan dirigerades tre radiobilar med polis till platsen. Förste poliskonstaplarna S. och T. L., som utgjorde besättningen i den ena radiobilen, hade kort före larmet vid två tillfällen passerat platsen och därvid iakttagit W. och hade efter larmet av tillstädeskomna kolleger erfarit att man vid en första undersökning icke kunnat finna några tecken på inbrott. De antog därför att W. utan fog larmat polisen och medförde honom till polisstationen, där han på order av förste polisassistenten I. L. insattes i polisarrest. Omkring en halvtimme senare infördes på polisstationen två män, som gripits såsom misstänkta för inbrott på den aktuella platsen. Kort därefter frigavs W. Omhändertagandet av W. beslöts med stöd av 19 § polisinstruktionen.

I sina klagomål påtalade W. att han berövats friheten.

Vid ärendets avgörande anförde min ställföreträdare, lagman Sandström, bl. a. följande.

Då W. påträffades av S. och T. L., befann han sig å plats, där brott förövades. Jämlikt 23 kap. 8 § RB var han följaktligen skyldig att medfölja till förhör. S. och T. L. hade emellertid icke denna uppfattning av situationen, utan deras ingripande berodde på att de misstänkte W. för att falskeligen ha larmat polisen. Att felaktigt larma polis torde emellertid enligt svensk rätt i och för sig icke vara straffbelagt. I vissa fall, exempelvis sådana, där ett felaktigt larm ingår som ett led i en brottsplan och syftar till att främja dennas förverkligande, torde larmet kunna föranleda ansvar och i

vart fall en tillämpning av bestämmelserna i 19 § polisinstruktionen kunna komma ifråga.

Frågan huruvida falskt larm av polisen i andra fall än nu nämnts kan anses innebära en störning av eller en omedelbar fara för den allmänna ordningen i polisinstruktionens bemärkelse kan icke besvaras generellt utan måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Om åtgärden är ägnad att allvarligt störa eller hindra polisorganen vid fullgörandet av deras samhällsviktiga funktion utgör den emellertid uppenbarligen en dylik störning eller fara. Sådan verkan kan falskt larm framkalla särskilt i mindre polisdistrikt, där polisens personella och materiella resurser är relativt begränsade.

Omhändertagande enligt 19 § polisinstruktionen får äga rum endast då detta objektivt befinnes nödvändigt. Denna bedömning måste ställas i relation till andra relevanta faktorer, främst ingripandets syfte, och måste bli beroende av den konkreta situationen. Dessutom måste enligt allmänna rättsgrundsatser fordras att ingripandet är ändamålsenligt, dvs. ägnat att eliminera eller motverka den aktuella störningen respektive faran. Med hänsyn till det ingrepp i den enskildes rörelsefrihet, som även ett kortvarigt omhändertagande innebär, är det givetvis angeläget, att, innan åtgärden vidtages, det sker en omsorgsfull bedömning rörande tillämpligheten av bestämmelserna i 19 § och huruvida de där uppställda förutsättningarna föreligger.

Att S. och T. L. för sin del felaktigt ansåg larmet i och för sig utgöra en straffbelagd gärning och på grund härav eller till förebyggande av ny sådan gärning omhändertog W. kan icke läggas dem till last som tjänstefel. Vid bedömandet av frågan om omhändertagandet överhuvudtaget var motiverat bör främst följande omständigheter beaktas. Polismännen kände till att W. misstänkts för att tidigare ha larmat polisen, och vid det nu aktuella tillfället hade över polisradion anmälts att larmet gjorts av en anonym person, som av rösten att döma var W. På polismännens fråga på brottsplatsen förnekade W. att han kände till larmet om inbrott. Då erforderlig klarhet i denna fråga icke kunde vinnas på platsen, medförde S. och T. L. W. till polisstationen för förhör. — Med hänsyn till nu berörda och andra i ärendet upplysta förhållanden kan enligt min uppfattning någon anmärkning ej riktas mot S:s och T. L:s åtgärd.

Vad I. L. uppgivit ger vid handen, att han vid sin prövning, huruvida den av S. och T. L. vidtagna åtgärden skulle bestå, utgått från att W. falskeligen larmat polisen — en uppfattning som ingalunda kan betecknas som ogrundad — och att sådant larm i och för sig utgjorde en straffbelagd handling. Som framgått av det föregående har I. L. icke ägt att endast på grund av misstanke om falskt larm hålla W. i förvar.

EXEKUTIONSVÄSENDET

22. Om handläggningen hos överexekutor av avhysningsmål, då talan rörande hyresförhållandet samtidigt är anhängigt hos hyresrådet

E. S. förhyrde en bostadslägenhet av ett bolag. Sedan hyrestiden gått till ända utan att hon avflyttat och bolaget därför uppsagt henne till avflyttning, förlängde hyresnämnden i orten efter framställning av E. S. hyresförhållandet till den 1 oktober 1965, då detsamma skulle upphöra att gälla utan föregående uppsägning. Den 29 september 1965 avslog hyresnämnden en hemställan från henne om ytterligare förlängning av hyresförhållandet. I en till hyresrådet den 22 oktober inkommen skrift anförde hon besvär över hyresnämndens beslut och anhöll samtidigt om inhibition därav. Genom beslut den 29 oktober förordnade hyresrådet att för tiden till dess hyresrådet meddelade slutligt utslag i målet hyresnämndens beslut icke skulle lända till efterrättelse. Den 4 februari 1966 meddelades utslag i målet, varvid hyresrådet ej fann skäl att göra ändring i hyresnämndens beslut.

Samtidigt med handläggningen hos hyresrådet handlades ett avhysningsmål rörande samma hyresförhållande. I en till vederbörande överexekutor den 15 oktober 1965 inkommen ansökan anhöll nämligen bolaget om avhysning av E. S. från lägenheten. I förklaringsskrift, som inkom till överexekutor den 27 oktober, framhöll E. S. bl. a. att hon hos hyresrådet anfört besvär över hyresnämndens beslut, att hon därvid anhållit om inhibition av beslutet och att hyresrådet ännu icke meddelat beslut i inhibitionsfrågan samt hemställde att överexekutor icke skulle avgöra avhysningsmålet förrän sådant beslut meddelats. Sedan bolaget erhållit tillfälle att yttra sig över förklaringsskriften och den 11 november begärt att utslag skulle meddelas, meddelade överexekutor samma dag utslag, varigenom E. S. förpliktades att genast avflytta från lägenheten vid äventyr av vräkning. E. S. besvärade sig över utslaget till vederbörande hovrätt, som förordnade att innan ändringssökandet slutligen prövades eller hovrätten annorledes förordnade överexekutors utslag icke finge verkställas. Sedan hyresrådet meddelat sitt utslag, lämnade hovrätten besvären över överexekutors utslag utan bifall.

E. S. gjorde i härstädes anförda klagomål gällande att, sedan hon hos överexekutor visat att inhibition begärts av hyresnämndens beslut, varvid hon icke kunnat åberopa inhibitionsbeslutet, eftersom detta då ännu icke meddelats, överexekutor varit skyldig att före utslags meddelande invänta hyresrådets beslut i inhibitionsfrågan och övertyga sig om huruvida sådant beslut meddelats.

Den befattningshavare, som i egenskap av överexekutor handlagt avhysningsmålet, anförde i avgivet yttrande bl. a. att handräckningsmålens handläggning hos överexekutor krävde medverkan från parternas sida, vilket in-

nebar bl. a. att, om hyresgäst icke anmälde omständighet som var ägnad att hindra beslut om vräkning, sökandens uppgifter lades till grund för beslutet, samt att ett efterforskande i ett fall som det förevarande av huruvida inhibition meddelats enligt hans mening stred mot de allmänna principerna för handläckningsmåls handläggning.

Vid ärendets avgörande anförde ställföreträdande JO Sandström bl. a. följande.

Såsom E. S. gjort gällande bör i ett avhysningsmål av förevarande art, där hyresnämnden visserligen ogillat hyresgästens framställning om förlängning av hyresförhållandet, men hyresgästen i målet visar att han hos hyresrådet anfört besvär över hyresnämndens beslut och tillika begärt inhibition därav, utslag i avhysningsmålet icke meddelas under den tid som erfordras för att beslut i inhibitionsfrågan skall hinna meddelas (se Hedfeldt-Ringdén-Hamilton, Hyresreglering och besittningsskydd tredje upplagan sid. 116—117 och 164—165). Med det anförda är dock icke utan vidare sagt att överexekutor har att självmant förvissa sig om huru hyresrådet förordnat i inhibitionsfrågan.

Om ett avhysningsmål, vari visats att hos hyresrådet begärts inhibition av hyresnämnds beslut som gått hyresgästen emot, är — bortsett från den inverkan den framställda begäran om inhibition bör ha — färdigt för avgörande, bör överexekutor, med hänsyn till sökandens befogade anspråk på att snarast möjligt erhålla utslag å hyresgästens avhysning om förutsättningar därför föreligger, icke låta målet utan åtgärd vila tills sådan tid förflutit, att det kan antagas att hyresrådet tagit ställning i inhibitionsfrågan. I stället bör överexekutor i en sådan situation, då man rimligen icke vet vilken dag målet är färdigt för avgörande, vara verksam i saken antingen genom att hänvända sig till hyresgästen och t. ex. förelägga denne att inom viss, kort tid visa att förordnande om inhibition meddelats eller eljest yttra sig därom vid äventyr att målet avgöres i befintligt skick eller ock genom att direkt vända sig till hyresrådet.

Enligt min mening bör emellertid detsamma gälla i liknande mål, som — frånsett inhibitionsfrågan — är färdigt för avgörande först någon tid efter det att inhibition begärts hos hyresrådet och beslut i inhibitionsfrågan kan förväntas ha meddelats. Fråga är ju endast om mål, vari hyresgästen tidigare i målet visat att han sökt inhibition men därvid icke kunnat förete bevis om att förordnande därom meddelats, eftersom hyresrådet då ännu icke hunnit behandla framställningen. Det kan därför icke sägas att det här rekommenderade förfarandet står i strid med principerna för handläggningen av avhysningsmål. Mången gång torde det kunna vara så att hyresgästen utgår från att han gjort vad som ankommit på honom genom att visa att han begärt inhibition. Från några överexekutorsmyndigheter, som tillfrågats under hand, har inhämtats att i mål, vari visats att inhibition begärts hos hyresrådet men besked om hyresrådets beslut däröver icke ingivits, de före målets avgörande låter efterhöra huruvida förordnande givits om inhibition. Utrymme finnes emellertid även för den i ärendet hävdade uppfattningen att hyresgästen har att självmant visa att hyresrådet förordnat om inhibition (jfr ordalydelsen i 192 § utsökningslagen: och gitter han (hyresgästen) ej visa sannolika skäl, att han ändock äger kvarsitta).

I det nu förevarande avhysningsmålet visade E. S. genom sin till över-

exekutor den 27 oktober 1965 inkomna klagoskrift med därtill fogade bilagor att hon genom en den 20 oktober dagtecknad skrift till hyresrådet anfört besvär över hyresnämndens beslut och därvid jämväl begärt inhibition därav. Med hänsyn till det tidigare sagda borde därför enligt min mening — oaktat överexekutors utslag efter fortsatt skriftväxling i målet meddelades först den 11 november och sålunda å tid då det kunde antagas att hyresrådet tagit ställning till inhibitionsyrkandet — överexekutor före utslags meddelande ha hänvänt sig i saken till E. S. eller direkt till hyresrådet. Att överexekutor var av annan uppfattning och utan vidare åtgärd meddelade utslag å avhysning kan dock icke läggas honom till last såsom fel.

II. Redogörelse för ärenden av förvaltningsrättslig beskaffenhet

A. Disciplinär åtgärd

1. Disciplinär åtgärd mot landskanslist å länsstyrelse för felaktig handläggning av ärende angående flyttning av gravsatt aska

I en till länsstyrelsen i Kalmar län den 7 april 1965 inkommen skrift anhöll Ruth Persson i Kalmar om tillstånd att upptaga och flytta »urnan med stoftet» efter sin år 1937 avlidne son. Det uppgavs i ansökningen att urnan, sedan den avlidne undergått eldbegängelse i Kalmar, gravsatts å Förlösa kyrkogård samt att flyttningen avsågs skola ske till Kalmar skogskyrkogård.

Sedan ansökningen remitterats till kyrkorådet i Kalmar församling för yttrande, inkom till länsstyrelsen en skrift från kyrkogårdsnämnden i Kalmar, vari framhölls att hinder mot gravsättning av urnan ej förelåg under vissa angivna förutsättningar.

Därefter utfärdade förste landskanslisten Gunnar Ängquist å länsstyrelsens vägnar en den 6 maj 1965 dagtecknad resolution, enligt vilken länsstyrelsen med stöd av begravningskungörelsen, »sedan vederbörande kyrkoråd hörts», lämnade Ruth Persson tillstånd att »flytta stoftet efter sökandens son» från Förlösa kyrkogård till viss gravplats å Kalmar skogskyrkogård. Vidare uttalades i resolutionen att sökanden hade att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som lämnats i medicinalstyrelsens cirkulär den 8 juni 1964 angående flyttning av gravsatt stoft.

Sedan detta ärende genom en från kyrkoadjunkten i Åby och Förlösa församling Erik Magnéli till JO-expeditionen inkommen skrift bragts till min kännedom, lät jag från länsstyrelsen infordra yttrande över innehållet i länsstyrelsens resolution.

Med anledning av vad som vid utredningen framkom anförde jag i en den 25 november 1965 till länsstyrelsen avlåten skrivelse följande.

I 31 § första stycket begravningskungörelsen stadgas att gravsatt stoft icke må upptagas utan tillstånd av länsstyrelsen, som i ärendet skall höra hälsovårdsnämnden och den som förvaltar begravningsplatsen. Med stöd av bemyndigande i detta författningsrum har medicinalstyrelsen den 8 juni 1964 utfärdat cirkulär angående flyttning av gravsatt stoft. I cirkuläret lämnas detaljerade förhållningsregler för sådan flyttning, avseende väder-

leksförhållanden, närvaro av vissa myndighetsrepresentanter, skyddsbeklädnad m. m.

Rörande flyttning av gravsatt aska stadgas i andra stycket av samma paragraf. För sådan flyttning — därest fråga ej är om flyttning inom begravningsplats eller mellan begravningsplatser tillhörande samma församling eller kyrkliga samfällighet — erfordras tillstånd av länsstyrelsen, som i ärendet skall höra den som förvaltar begravningsplatsen.

Enligt 31 § begravningskungörelsen skall sålunda — vare sig fråga är om flyttning av gravsatt stoft eller flyttning av gravsatt aska — länsstyrelsen i ärende, som ankommer på dess handläggning, städse höra den myndighet som förvaltar begravningsplatsen, dvs. den begravningsplats varifrån flyttning skall äga rum. Att yttrande från denna myndighet föreligger utgör uppenbarligen en väsentlig förutsättning för att tillståndsfrågan skall kunna materiellt prövas. I det av Ängquist handlagda ärendet inhämtades emellertid icke sådant yttrande utan i stället — onödigtvis — yttrande av myndigheten i den ort, dit flyttningen skulle ske. Genom att likväl utfärda tillstånd till flyttning har Ängquist av vårdslöshet åsidosatt en för ärendets handläggning viktig föreskrift.

I nämnda ärende var fråga om flyttning — icke av gravsatt stoft — utan av gravsatt aska. Detta framgick med all önskvärd tydlighet såväl av själva ansökningen som av det inhämtade yttrandet. Det oaktat har Ängquist utfärdat tillstånd, som avsåg flyttning av gravsatt stoft och som i enlighet härmed förenades med åläggande att iakttaga föreskrifter, vilka icke kunde eller rimligen borde tillämpas på den avsedda flyttningen. Ängquist har härigenom i anmärkningsvärd grad åsidosatt tillbörliga krav på omsorg och noggrannhet vid ärendets handläggning.

Utifrån Ängquists uppfattning att fråga var om flyttning av gravsatt stoft skulle yttrande, på sätt framgår av 31 § första stycket begravningskungörelsen, ha inhämtats även från hälsovårdsnämnden i den ort, varifrån flyttning skulle ske. Något sådant yttrande — som i angivet fall var av väsentlig betydelse för ärendets prövning — inhämtades emellertid icke. Denna underlåtenhet kan visserligen icke läggas Ängquist till last som självständigt fel i förevarande ärende, som avsåg flyttning av gravsatt aska, men är att beakta vid bedömningen av hans förfarande i övrigt.

Det kan vidare ur formell synpunkt anmärkas bl. a. att Ängquist i den utfärdade resolutionen icke ens riktigt angivit den myndighet, som yttrat sig i ärendet.

Det borde icke behöva förekomma att ärende av den enkla beskaffenhet, varom här är fråga, blir föremål för en så underhaltig handläggning som här skett. Visserligen synes Ängquists förfarande icke ha medfört rättsförlust eller annan olägenhet, bortsett från att Magnéli av förklarliga skäl blivit konfunderad av resolutionens innehåll och synes ha bibragts föreställningen att han själv — genom att lämna sitt medgivande till flyttningen — gjort

sig skyldig till fel, något som givetvis ej är fallet. Ur allmän synpunkt är emellertid av vikt att tjänstemännen även i enkla ärenden iakttager elementära handläggningskrav. Med hänsyn härtill och till det anmärkningsvärda sätt, varpå Ängquist i förevarande fall — såsom ensam beslutande å länsstyrelsens vägnar — åsidosatt sådana krav, synes hans förfarande ej böra lämnas obeivrat. I betraktande av omständigheterna är åtal knappast påkallat, utan beivran kan lämpligen ske i disciplinär ordning.

På grund av vad sålunda anförts överlämnade jag, under åberopande av 56 § 2 mom. länsstyrelseinstruktionen, handlingarna i ärendet till länsstyrelsen för den åtgärd mot Ängquist som länsstyrelsen kunde finna påkallad.

Länsstyrelsen beslöt *den 19 januari 1966* att med hänsyn till vad Ängquist låtit komma sig till last med stöd av 19 § statstjänstemannalagen meddela Ängquist varning.

Länsstyrelsens beslut har vunnit laga kraft.

B. Vissa ärenden som föranlett erinringar eller andra åtgärder

1. Skall en handling, som under beredningen av ett regeringsärende har utarbetats inom ett statsdepartement och för samråd överlämnas till ett annat departement, anses expedierad från det förra och inkommen till det senare och därmed betraktas som allmän handling?

I en skrift, som kom in hit den 2 september 1966, anhöll fil. och jur. kand. Daniel Tarschys om utredning huruvida grundlagens offentlighetsprincip otillbörligen inskränks genom den praxis som tillämpas i statsdepartementen. Tarschys syftade därvid på att handlingar, som utväxlats mellan statsdepartementen under regeringsärendenas beredning, ej behandlas som allmänna och offentliga.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Begreppet allmän handling definieras i 2 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen som en handling, vilken antingen kommit in till en stats- eller kommunalmyndighet eller upprättats där och vilken tillika förvaras hos myndigheten. Svensk rätt känner inte något entydigt myndighetsbegrepp. En legaldefinition har därför blivit nödvändig i 2 kap. tryckfrihetsförordningen för att klargöra vad som skall förstås med statsmyndighet respektive kommunalmyndighet vid tillämpningen av reglerna i detta kapitel. Den erforderliga definitionen har tagits in i 3 § nämnda kapitel. Vad gäller de högsta statsorganen har där beträffande riksdagen angetts både riksdagen som sådan och dess beredande organ m. fl., medan för Kungl. Maj:ts del nämnts "statsdepartementen, försvarets kommandoexpedition". Vid tillämpningen av begreppsdefinitionen är den allmänna tolkningsregel att beakta som finns i regeringsformen § 84 och som förklarar att grundlagarna skall tillämpas efter deras ordalydelse i varje särskilt fall.

Offentlighetskommittén har i sin diskussionspromemoria "Offentlighet och sekretess" av år 1964 (s. 25) anfört följande.

Enligt den nuvarande definitionen på begreppet statsmyndighet i 3 § första stycket torde vart och ett av statsdepartementen samt försvarets kommandoexpedition vara att anse som myndighet; möjligen utgör statsrådsberedningen en myndighet för sig (då i det följande talas om departement avses även statsrådsberedningen och kommandoexpeditionen). Härav torde följa att en handling som från ett departement översändes till ett an-

nat därmed blir allmän handling såsom expedierad från det förra och inkommen till det senare. En sådan ordning kan knappast anses ändamålsenlig. Viktigare ärenden beredes i mer än ett departement; departementen fungerar i stor utsträckning som regeringens gemensamma kansli. Att en handling översändes från ett departement till ett annat betyder således inte alltid att det förra departementets överväganden avslutas. Starka skäl talar för att departementen vid tillämpningen av lagstiftningen om handlingsoffentlighet betraktas som en enda myndighet.

Vid avgörandet av frågor om handlingsoffentlighet i regeringsärenden har nu ifrågavarande stadgande om vad som skall förstås med statsmyndighet alltsedan sin tillkomst tillämpats så inom Kungl. Maj:ts kansli, att statsdepartementen under intern samverkan utåt betraktats som en enda myndighet. Såsom offentlighetskommittén framhåller talar starka skäl för ett sådant betraktelsesätt. Det är över huvud inte möjligt att på ett ändamålsenligt sätt styra riket utan ett samråd mellan departementen som är skyddat från insyn. Exempelvis måste sådant samråd utan insyn förekomma under beredningen av statsverkspropositionen och av förslag till nya skatter. Frågan är då om betraktelsesättet är förenligt med stadgandets ordalydelse eller ej. Bedömningen härav bör ske mot bakgrunden av förarbetena till stadgandet.

Inledningsvis bör då nämnas att i det förslag till tryckfrihetsförordning, som utarbetades av kommitterade inom justitiedepartementet och framlades i betänkande den 20 december 1912, användes ordalagen »Kungl. Maj:ts i statsrådets och i kommandomål — — — beslut, protokoll och skrivelser jämte alla andra hos dem förvarade handlingar av vad namn och beskaffenhet de vara må». Detta förslag utgår uppenbarligen från tanken att Kungl. Maj:t med tillhörande kansli är att uppfatta såsom en myndighet i förhållande till allmänheten. Den lydelse av stadgandet som sedermera valdes går emellertid tillbaka på ett formuleringsförslag i det av professor Nils Herlitz avgivna betänkandet med förslag till ändrade bestämmelser rörande allmänna handlingars offentlighet (SOU 1927:2). Där anförs bl. a. (s. 48): »Förslaget upptager ej Kungl. Maj:t bland de myndigheter, vilkas handlingar äro offentliga. Anledning därtill utgöra de formella svårigheter som följa av att Kungl. Maj:t särskilt nämnes. Sakligt sett utsäger emellertid förslaget detsamma som 1912 års förslag, då det särskilt omnämner de organ, genom vilka Kungl. Maj:ts verksamhet utåt förmedlas: statsdepartementen och kommandoexpeditionerna.» I därpå följande betänkande i ämnet (SOU 1935:5) uttalas (s. 28) i förevarande hänseende intet annat än att definitionen av begreppet statsmyndighet väsentligen överensstämmer med definitionen i 1927 års lagförslag. Frågan berörs såvitt här är av intresse ej alls vare sig i prop. 1936:140 eller prop. 1948:230 som innehåller de förslag, på vilka det gällande stadgandet vilar.

Förarbetena kan visserligen inte anses ge en fullständigt klar bild av lagstiftarens avsikt med den formulering som valts. Närmast till hands ligger

dock enligt sakens natur att anta avsikten ha varit att statsdepartementen, då de förmedlar Kungl. Maj:ts verksamhet utåt, skall betraktas som en enda myndighet. Ordet »statsdepartementen» skulle alltså läsas som en kollektiv benämning på den organisation som står till Kungl. Maj:ts förfogande för regeringsärendenas beredning och handläggning i övrigt. De använda ordalagen kan enligt min mening icke anses oförenliga med en sådan innebörd av stadgandet.

Otvivelaktigt ger det aktuella stadgandet utrymme för skilda tolkningar. Vilken mening man än må ha härutinnan synes det mig dock uppenbart att någon erinran icke kan riktas mot den inom Kungl. Maj:ts kansli hävdvunna tolkningen, så mycket mindre som den synes väl förenlig såväl med vad som kan antas ha varit lagstiftarens avsikt som med stadgandets ordalydelse samt därtill leder till ett resultat vilket enligt allmän uppfattning är materiellt tillfredsställande. Än mindre kan det då läggas någon departementstjänsteman till last som tjänstefel att han företräder denna tolkning och därpå grundar beslut om vägran att utlämna handlingar i ärenden, som är under beredning inom Kungl. Maj:ts kansli.

Under hänvisning till det anförda lämnar jag därför Tarschys' framställning utan vidare åtgärd.

2. Generaldirektör — som av statsråd fått muntligt förhandsbesked om att tillstånd till visst extrauppdrag kunde lämnas — har under lång tid underlåtit att söka Kungl. Maj:ts tillstånd. Tillika fråga om lämpligheten av att högre befattningshavare inom medicinalstyrelsen innehar uppdrag hos försäkringsbolag och av att domare och andra tjänstemän är ledamöter av försäkringsbolagens nämnder för enhetlig bedömning av skadefall

I en den 21 december 1965 hit inkommen klagoskrift anförde advokaten Gunnar Molin klagomål över att generaldirektören i medicinalstyrelsen Artur Engel och andra till medicinalstyrelsen knutna personer hade uppdrag hos försäkringsbolag och till försäkringsbolagen knutna organisationer. Molin hemställde därvid att jag måtte

dels verkställa utredning angående Engels uppdrag som läkare hos Thulebolagen och då även huruvida Engel haft Kungl. Maj:ts tillstånd till uppdraget hos Thule ävensom huruvida Engel, som vederbort, upplyst vederbörande i inrikesdepartementet om grannlagenheten av uppdraget samt vidtaga i anledning av utredningen påkallade åtgärder,

dels verkställa utredning huruvida det är förenligt med uppdraget som ledamot av medicinalstyrelsens psykiatriska nämnd att jämväl vara leda-

mot av försäkringsbolagens skallskadenämnd samt vidtaga i anledning av utredningen påkallade åtgärder,

dels utreda och för allmänheten framlägga förteckning å samtliga tjänstemän hos medicinalstyrelsen samt eljest till medicinalstyrelsen anknutna personer vilka tillika har uppdrag hos försäkringsbolag eller hos försäkringsbolagens organisationer,

dels slutligen vidtaga åtgärder till förhindrande av att i allmän tjänst anställda domare, läkare eller andra anlitas av försäkringsbolagen eller deras organisationer.

Efter remiss avgav medicinalstyrelsen yttrande i ärendet den 31 januari 1966. Samtidigt inkom yttrande från Engel, såvitt klagomålen avsåg honom. Vid medicinalstyrelsens yttrande var fogat särskilda yttranden av medicinalrådet Olof Osvald och överläkaren, professorn Gösta Rylander. Molin avgav därefter påminnelser. Efter remiss inkom Svenska Försäkringsbolags Riksförbund med utlåtande.

I. Engels uppdrag som läkare hos Thule

Engel upplyste följande: Då han år 1952 erbjöds chefskapet för medicinalstyrelsen hade han — eftersom detta skulle medföra ett betydande inkomstbortfall — förklarat sig kunna mottaga det erbjudna förordnandet endast under förutsättning att han fick antaga ett av Thule framställt erbjudande om ett uppdrag såsom konsulterande läkare mot en årlig ersättning av 10 000 kronor. Dåvarande statsrådet Hedlund lämnade, efter att ha tagit upp saken i statsrådsberedning, beskedet att uppdraget finge förenas med generaldirektörsämbetet. Engel tillträdde därefter uppdraget, som han alltjämt innehar. I samband med diskussionen om de extra uppdrag, som vissa tjänstemän vid byggnadsstyrelsen innehade, uppmanades år 1961 medicinalstyrelsens tjänstemän att inkomma med skriftliga framställningar att med tjänsten få förena eventuella extrauppdrag. Engel ingav den 9 augusti 1961 sådan ansökan beträffande uppdraget hos Thule, vilken bifölls den 16 augusti samma år. Tillståndet har därefter genom nya beslut förlängts.

Före detta statsrådet Gunnar Hedlund har skriftligen bekräftat, att han låtit undersöka huruvida uppdraget i Thule kunde anses olämpligt att förena med chefskapet för medicinalstyrelsen, att så ansetts icke vara fallet, att han föredragit ärendet inför kollegerna i regeringen och att man inom regeringen varit ense om att tillståndet kunde lämnas.

Vid min prövning av klagomålen den 5 augusti 1966 anförde jag i denna del följande.

Utredningen ger klart vid handen att Engel, innan han åtog sig upp-

draget, av dåvarande inrikesministern under år 1952 fått muntligt besked att statsrådets ledamöter funnit att tillstånd till uppdraget kunde lämnas. Det kan med hänsyn härtill icke läggas Engel till last såsom fel att han innehaft ett uppdrag som skulle vara oförenligt med tjänsten såsom generaldirektör. Klagomålen härutinnan kan alltså icke föranleda någon min åtgärd.

Författningsenligt ålåg det emellertid Engel att söka Kungl. Maj:ts tillstånd att inneha uppdraget. Engel sökte sådant tillstånd först den 9 augusti 1961, tydligen efter påstötning från departementet. Tillstånd av Kungl. Maj:t meddelades den 16 augusti 1961. Engel har således under lång tid innehaft uppdraget utan vederbörligt tillstånd.

Underlåtenheten att söka Kungl. Maj:ts tillstånd är — trots det lämnade underhandsbeskedet från inrikesministern — icke att betrakta allenast såsom en försummad formalitet. Det är nämligen att märka att beslutanderätten konstitutionellt icke ankommer på statsrådet. Ett förhandsbesked av det slag som här lämnats, kan aldrig och har i detta fall säkerligen icke heller varit avsett att ersätta ett av Kungl. Maj:t i behörig ordning meddelat beslut. Genom att åtnöja sig med förhandsbeskedet har Engel kommit att undandraga det bakomliggande ställningstagandet riksdagens kontroll. Ett dylikt förfarande är därjämte oförenligt med offentlighetsprincipen såsom ägnat att betaga medborgarna möjlighet till ett fritt meningsutbyte rörande en principiellt betydelsefull fråga. Engels underlåtenhet att iakttaga i författning stadgad skyldighet att söka Kungl. Maj:ts tillstånd är med hänsyn till vad nu sagts att anse såsom ett fel, som ur principiell synpunkt framstår såsom betänkligt. Emellertid är frågan om ansvar för att Engel innehaft uppdraget utan vederbörligt tillstånd numera förfallen på grund av preskription utom beträffande några dagar under augusti 1961. I icke preskriberad del låter jag dock bero vid mina nu gjorda uttalanden.

II. *Principiella synpunkter på frågan om uppdrag vid sidan om tjänsten för medicinalstyrelsens ledamöter*

I klagomålen yrkade Molin, såsom i korthet nämnts, att jag måtte utreda i vilken utsträckning till medicinalstyrelsen anknutna personer tillika hade uppdrag inom försäkringsväsendet samt vidtaga åtgärder för att förhindra, att i allmän tjänst anställda domare, läkare eller andra anlitas av försäkringsbolagen eller deras organisationer. Under detta avsnitt behandlas endast frågorna rörande medicinalstyrelsens personal, medan återstående frågor upptages i avsnitt III.

Medicinalstyrelsen anförde i sitt yttrande:

Frågan om statstjänstemännens rätt att vid sidan av tjänsten inneha bisysslor har t. o. m. december 1965 reglerats genom bestämmelserna i 7 § statens allmänna avlöningsreglemente (Saar). Enligt dessa bestämmelser erfordrades — bortsett från vissa i 6 § angivna fall — särskilt tillstånd för

förening av ordinarie eller extra ordinarie tjänst »med tjänstebefattning eller därmed jämförligt uppdrag» eller med uppdrag såsom ordförande eller ledamot i styrelse för verk, bolag, förening eller inrättning, som har till ändamål att driva rörelse inom bl. a. försäkringsväsen eller vars verksamhet eljest har huvudsakligen ekonomiskt syfte. Tillstånd meddelades av Kungl. Maj:t eller, såvitt angick tjänstemän med lägre lönegradsnummer än 24, av vederbörande myndighet. Under förutsättning att Kungl. Maj:t eller vederbörande myndighet vid prövning av sådan ansökan fann innehavet av befattningen eller uppdraget icke inverka hinderligt för utövandet av tjänsten, fick tillstånd enligt det anförda författningsrummet beviljas.

Nu anförda regler har fr. o. m. den 1 januari 1966 ersatts av föreskrift i 13 § statstjänstemannalagen. Enligt detta stadgande må statstjänsteman ej åtaga sig uppdrag eller utöva verksamhet som kan rubba förtroendet till hans oväld i tjänsteutövningen. Närmare bestämmelser härom ankommer — frånsett vissa specialfall — på Konungen att meddela. Så har skett i 46 § instruktionen för medicinalstyrelsen (SFS nr 778/1965), enligt vilken tjänsteman i styrelsen icke utan tillstånd i varje särskilt fall får åtaga sig uppdrag av kommun eller enskild i ärende, som är eller kan bli föremål för handläggning av styrelsen. Tillstånd meddelas av Kungl. Maj:t, såvitt avser tjänster som tillsättes av Kungl. Maj:t, och eljest av styrelsen.

Medicinalstyrelsen upplyste vidare, att utöver Engel tre tjänstemän hade uppdrag hos försäkringsbolag, att två av dem haft Kungl. Maj:ts tillstånd härtill samt att tillstånd enligt styrelsens bedömande icke var erforderligt beträffande den tredje.

I Engels yttrande anfördes bland annat:

Som verkschef har jag fått rik erfarenhet av statens svårighet att väl rekrytera högre fackmannatjänster på grund av icke konkurrenskraftiga löner. För att kunna till styrelsen knyta högkompetenta läkare har jag sålunda personligen fått engagera mig för att bereda dem extra inkomster, som någorlunda kunnat utfylla gapet mellan de goda inkomsterna ute på fältet och en medicinalrådslön (före 1/7 1965 ca 56 700 kronor, därefter tillkom lönetillägg om 15 000 kronor). Svårigheten med detta system och önskvärdheten av att komma från detsamma har upprepade gånger diskuterats med vederbörande departementschef. Genom social- och civilministrarnas medverkan kunde i mars 1964 på mitt förslag dåvarande överläkaren vid kirurgiska kliniken i Falun docenten Stig Lindgren knytas till styrelsen såsom medicinalråd genom kontraktsanställning. Då den kontrakterade lönen emellertid icke ansågs få överstiga generaldirektörens dåvarande lön måste en inkomst därutöver ordnas, vilket skedde genom anställning såsom biträdande överläkare vid riksförsäkringsverket. Ännu vid denna tidpunkt var således generaldirektörslönen ej ens konkurrenskraftig beträffande en medicinalrådsbefattning. En viktig princip — kontraktsanställningsformen — var emellertid för styrelsens del knäsatt. Det senaste utfärdade förordnandet för ett medicinalråd — docenten Sälde 1965 — fick i avvaktan på styrelsens omorganisation och för att bereda befattningshavaren en konkurrenskraftig inkomst karaktären av en tf-tjänst med bibehållande av vissa av Säldes förmåner som sjukhuschef vid Ulleråkers sjukhus. I MCA-utredningen (SOU 1965:49) framlade jag nyssnämnda rekryteringssvårigheter och rekommenderade kontraktsanställning av de högsta fackmanna-

tjänsterna. Utredningen rekommenderar också denna anställningsform. Betänkandet är f. n. föremål för remissbehandling.

Vad i ärendet förekommit ger icke vid handen, att någon befattningshavare i medicinalstyrelsen kan misstänkas för att ha utövat bisyssla utan erforderligt tillstånd och därigenom gjort sig skyldig till fel eller försummelse i tjänsten.

Ur principiella synpunkter finnes emellertid anledning att närmare behandla frågan om önskvärdheten av att ledamöter av landets högsta medicinska myndighet medverkar i försäkringsbolagens skaderegleringsverksamhet. I sammanhanget vill jag hänvisa till vad jag anfört i ett tidigare ärende rörande byggnadsstyrelsen (1963 års ämbetsberättelse s. 254—321, särskilt s. 307—309) och i framställning till Konungen den 3 juli 1963 (1964 års ämbetsberättelse s. 479—521). I sistnämnda framställning framhöll jag angelägenheten av att frågan om tjänstemännens rätt att inneha bisysslor erhöll en generell reglering, varvid särskild hänsyn måste tagas till rättsordningens krav på att förtroendet för myndigheternas objektivitet och opartiskhet upprätthölls, och anförde bl. a. (s. 516 f):

För samhällsorganens möjligheter att fullgöra sina uppgifter och därmed för samhällsutvecklingen i stort är det av grundläggande betydelse, att allmänheten hyser förtroende för myndigheternas objektivitet och opartiskhet. Som ett led i det allmännas strävan att upprätthålla sådant förtroende har man i vårt land sedan gammalt uppställt vissa regler om jäv, regler som syfta till att utesluta tjänstemän från handläggning av mål eller ärende, vari deras förhållande till saken eller till den saken rör innebär fara för partiskhet eller eljest är ägnat att rubba förtroendet för deras objektivitet. Inom rättsskipningens område finnas generella regler härom, under det att frågan för förvaltningens del endast i vissa särskilda fall uttryckligen reglerats. Även på de i detta hänseende oreglerade delarna av förvaltningen lärer emellertid grundsatserna om jäv i princip äga tillämpning, låt vara med vissa av förhållandenas natur betingade inskränkningar.

Av dessa regler och grundsatser om jäv torde följa, att tjänstemännen i viss utsträckning äro förhindrade att åtaga sig privata uppdrag, som falla inom området för deras egen tjänsteutövning. Om en tjänsteman biträder enskild i angelägenhet, som skall för prövning hänskjutas till den myndighet där han är anställd, blir tjänstemannen som regel av jäv hindrad att i enlighet med gällande arbetsföreskrifter deltaga i ärendets prövning. Genom att åtaga sig dylika uppdrag kan alltså tjänstemannen själv försätta sig i jävsställning och bli ur stånd att fullgöra vad som normalt åligger honom i tjänsten. Ett sådant tillvägagångssätt — om det sker i större utsträckning — torde emellertid icke kunna anses förenligt med tjänstens beskaffenhet. Även om uttrycklig föreskrift härom icke meddelats, synes följaktligen en viss begränsning — av varierande räckvidd för olika grupper tjänstemän — föreligga i fråga om deras möjligheter att åtaga sig privata uppdrag.

Frågan om tjänstemännens rätt att inneha bisysslor av viss särskild beskaffenhet synes emellertid böra bedömas från en vidare synpunkt. Den omständigheten att man mot betalning kan anlita en tjänsteman hos den myndighet, som har att pröva ens ärende, lärer hos allmänheten lätt kunna

giva upphov till föreställningen — för detta har jag i min verksamhet också fått upprepade belägg — att man härigenom kan vinna fördelar på grund av tjänstemannens ställning och hans förmodade möjligheter att, även om han icke själv deltager i prövningen, indirekt påverka ärendets utgång. Det ligger också i sakens natur, att en tjänsteman som plägar mottaga uppdrag av visst slag är angelägen att erhålla nya sådana uppdrag av den som en gång hänvänt sig till honom, särskilt när det gäller uppdragsgivare som driver mera omfattande ekonomisk verksamhet. Av sådant skäl kan tjänstemannen, då han i andra sammanhang har att i tjänsten taga befattning med ärenden, som röra uppdragsgivaren, vara benägen att — låt vara helt omedvetet — förfara på sätt som bäst överensstämmer med dennes intressen. Även om det förhåller sig så, att tjänstemannen faktiskt icke deltager i ärendenas handläggning eller ens har möjlighet att påverka prövningen, är det tydligt att blotta samröret mellan tjänstemannen och uppdragsgivaren är ägnat att hos allmänheten väcka misstankar om otillbörligt hänsynstagande.

Sedan min framställning avgavs har — som medicinalstyrelsen i sitt yttrande påpekat — en generell reglering av statstjänstemännens möjligheter att med tjänsten förena bisyssla av beskaffenhet att kunna beröra tjänsteutövningen införts genom 13 § statstjänstemannalagen, och i anslutning härtill har i åtskilliga instruktioner för centrala verk införts närmare bestämmelser om tillståndstvång. Beträffande medicinalstyrelsen har en bestämmelse av samma innehåll som den nuvarande för övrigt gällt sedan år 1959.

När det gäller medicinalstyrelsens tjänstemän föreligger tydligen särskild risk för intressekollisioner, eftersom de uppdrag inom styrelsen verksamma läkare åtager sig i allmänhet faller inom styrelsens vidsträckta verksamhetsområde och sålunda kan bli föremål för handläggning inom styrelsen. Även om utredningen i detta ärende ger vid handen att sådana intressekollisioner förekommit i mycket ringa utsträckning synes det mig med hänsyn till allmänhetens förtroende för myndigheterna i hög grad önskvärt, att medicinalstyrelsens personal och i synnerhet styrelsens ledamöter står helt fria från såväl försäkringsbolagens verksamhet som privata intressen på andra områden med anknytning till styrelsens ämbetsområde. Emellertid föreligger enligt 46 § instruktionen för medicinalstyrelsen generellt tillståndstvång för uppdrag av den art som här diskuterats, och såvitt avser högre tjänster ligger det därför i Kungl. Maj:ts hand att genom tillståndspraxis reglera utvecklingen. På Kungl. Maj:t ankommer även att bedöma huruvida åtgärder bör vidtagas för att ifrågavarande läkare icke av ekonomiska skäl behöver engagera sig i arbete som ej är förenligt med deras önskvärda helt oberoende ställning. Engel har upplyst, att han i vederbörlig ordning fäst uppmärksamheten på detta problem och att det torde bli föremål för övervägande i samband med den omorganisation av medicinalstyrelsen som för närvarande överväges. Någon ny framställning från min sida kan därför icke anses påkallad.

III. *Läkares och domares medverkan till försäkringsbolagens skadereglering och i bolagens särskilda nämnder*

I denna del anförde Molin följande:

De till Svenska Försäkringsbolagens Riksförbund anslutna försäkringsbolagen sysselsätter ett flertal nämnder, vilka alla har det gemensamt att ledamöterna inklusive ordföranden utses och avlönas av försäkringsbolagen resp. deras organisationer. Nämnderna är sålunda inte några opartiska organisationer men har ändock till uppgift att avgiva utlåtanden i tvister mellan försäkringsbolagen och enskilda, som framställer krav mot försäkringsbolag på grund av försäkringar, trafikskador m. m. Nämnderna avgiver sina utlåtanden efter framställning av försäkringsbolag samt uteslutande på material, som framlägges av försäkringsbolagen, och bolagens motpart beredes inte tillfälle att inför nämnden framlägga någon bevisning eller eljest framföra sina synpunkter. Bolaget hänskjuter för övrigt i allmänhet tvisten till nämnden på ett så tidigt stadium, att motparten inte varit i tillfälle att framskaffa fullständig utredning. Trots att nämndens utlåtanden sålunda tillkommer i strid med elementära principer för handläggning av rättstvister utgör de, då de går emot bolagets motpart, vilket i allmänhet synes vara fallet, ett mycket värdefullt stöd för bolaget. Försäkringsbolagen har nämligen till ledamöter i nämnderna utsett domare och andra ämbetsmän i framstående ställning för att därmed ge extra tyngd åt nämndutlåtandena, som sålunda är ägnade att avhålla den ersättningssökande från att vidhålla sina krav samt i andra hand att utgöra ett argument i bolagens processer. Det är alldeles särskilt otillfredsställande att nämnderna, sammansatta uteslutande utav av försäkringsbolagen utsedda och avlönade personer, t. o. m. anlitas av domstolarna för yttrande i rättegångar mot försäkringsbolag.

Molin gjorde vidare gällande, att förefintligheten av ett av läkare i framskjuten allmän tjänst på försäkringsbolags hemställan avgivet utlåtande medförde svårigheter för en ersättningssökande att få annan läkare att åtaga sig en medicinsk utredning, som skulle kunna medföra motsatsförhållande till den framstående kollegan.

I medicinalstyrelsens yttrande anfördes i denna del:

Vad till sist angår Molins yrkande, att läkare m. fl. i allmän tjänst generellt skulle förmenas att mottaga uppdrag för försäkringsbolag och deras organisationer, får medicinalstyrelsen hemställa, att det icke vinner beaktande. Några andra hinder för sådana engagemang än som följer av gällande författningsreglering är enligt styrelsens mening icke påkallade och bör ej uppställas. Molins farhågor beträffande svårigheterna för en försäkringstagare att få utlåtande av annan läkare anser styrelsen vara väsentligt överdrivna och torde i varje fall ej vara grundade på läkarnas obenägenhet att komma i motsatsförhållande till framstående kolleger.

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund anförde:

Vid mitten av 1930-talet verkställdes på försäkringsinspektionens initiativ en undersökning rörande trafikförsäkringsanstalternas skadereglering. Den av inspektionen särskilt förordnade granskningsmannen avgav redogörelse för sin undersökning den 17 april 1935. Försäkringsinspektionen konstate-

rade på grund av undersökningen att skaderegleringen led viss brist på enhetlighet. Härutöver förekom hos ett mindre antal bolag brister i skaderegleringen, som grundade sig på bristfällig förtrogenhet med dessa frågor och oriktig inställning till vissa ledande principer på området. Till motverkande av dessa brister beslöts bildandet av Trafikförsäkringsanstalternas nämnd, vars förefintlighet blev och fortfarande är koncessionsvillkor för de försäkringsbolag som driver trafikförsäkring. Denna nämnds reglemente är fastställt av Kungl. Maj:t, som jämväl utser nämndens ordförande.

Efter mönster av Trafikförsäkringsanstalternas nämnd bildades år 1947 Ansvarighetsförsäkringens Personskadenämnd, som inom den vanliga ansvarighetsförsäkringens område har att fylla i princip samma funktioner som Trafikförsäkringsanstalternas nämnd inom trafikförsäkringen. Med samma syften för ögonen, enhetlighet och rättvis skadereglering, har ytterligare nämnder bildats, omnämnda i Molins skrivelse den 20 december 1965. (Här avses Skadeförsäkringarnas villkorsnämnd, Sjuk- och olycksfallsförsäkringsnämnden och Försäkringsbolagens skallskadenämnd.) Liksom ifråga om Trafikförsäkringsanstalternas nämnd har stor vikt härvid fästs vid möjligheten att till nämnderna knyta juridisk eller medicinsk expertis, beroende på nämndernas verksamhetsfält.

Avsikten med nämnderna har varit att i skaderegleringsarbetet infoga en kontinuerlig följsamhet till domstolspraxis resp. medicinska erfarenheter så att försäkringsbolagens ersättningserbjudanden — utan att behöva i varje enskilt fall prövas av domstol — skall stå i överensstämmelse med gällande rätt. Dessa syften har ansetts bäst kunna uppfyllas genom att nämnderna till sig kunnat knyta domare med kunskaper om domstolarnas praxis eller läkare med en vid erfarenhet av t. ex. de invaliditetstillstånd, vilka nämnderna har att bedöma. Det må i detta sammanhang framhållas att såväl 1958 års försäkringssakkunniga (SOU 1960:11) som föredragande departementschefen i Kungl. Maj:ts proposition nr 171/1961 angående ändring i lagen om försäkringsrörelse gjort uttalanden av innebörd att dylika specialister får anses självskrivna i nämnder av nu ifrågavarande slag.

Det är visserligen så att försäkringstagare eller skadelidande icke själva kan vända sig till någon av nämnderna för erhållande av utlåtande. Detta förhållande beror på att nämnderna inrättats som rådgivande organ åt försäkringsbolagen. Detta arrangemang medför emellertid i praktiken icke några nackdelar för försäkringstagare och skadelidande. Nämnderna måste nämligen till sitt förfogande ha allt relevant material i ett ärende, däri inbegripet den skadelidandes synpunkter och yrkanden ävensom den utredning som den skadelidande kan ha verkställt. Utan detta material skulle nämnderna icke rätt kunna fullfölja syftet med sin verksamhet, nämligen att pröva hur en domstol skulle ställa sig till det aktuella fallet.

Vidare må framhållas att i fråga om vissa nämnder, såsom Trafikförsäkringsanstalternas nämnd och Ansvarighetsförsäkringens Personskadenämnd, försäkringsbolagen är skyldiga att hänskjuta ärenden av betydelsefullare slag till prövning oavsett om delade meningar råder om ersättningens storlek. I andra fall, såsom ifråga om Skadeförsäkringens Villkorsnämnd, är försäkringsbolagen skyldiga att dit hänskjuta ärenden för prövning, såvida tvist uppkommer rörande tolkningen av försäkringsvillkor.

Vad nu sagts rörande domares och läkares funktioner i bolagens nämnder gäller i princip även de läkare, som är knutna till skilda försäkringsbolag som förtroendeläkare. Försäkringsbolagen måste oundgängligen ha tillgång

till medicinsk expertis såväl vid riskprövning som skadereglering. Denna expertis måste för att rätt kunna fylla sin funktion ha vid erfarenhet och fortlöpande kontakt med olika medicinska områden.

På grund av försäkringsverksamhetens karaktär återfinnes nu ifrågavarande sakkunskap i stor utsträckning inom ämbetsmannakåren, vare sig det är fråga om jurister eller om läkare. Därest hinder upprestes för försäkringsbolagen att anlita dylik sakkunskap, skulle det innebära klara nackdelar för de skadelidande, eftersom det därigenom skulle uppkomma fara för bristande enhetlighet och bristande kontakt med de områden som är grundläggande för skaderegleringen.

Såsom ett av de mera framträdande skälen för sitt yrkande om förhindrande av att försäkringsbolagen anlitar ämbetsmän till sakkunniguppdrag har Molin framfört det påståendet att förekomsten av aktade personers namn på utlåtanden från försäkringsbolagen eller deras nämnder skulle påverka andra ämbetsmän i deras ställningstaganden. Detta påstående innebär en anmärkningsvärd underskattning av den svenska ämbetsmannakåren och dess frihet. Det må räcka att mot detta påstående erinra om alla de fall där ledamöter av en domstol, och icke sällan den yngste ledamoten, förklarar sig skiljaktig från majoritetens mening.

Sammanfattningsvis får riksförbundet framhålla att försäkringsbolagens skaderegleringsverksamhet senast granskats av 1958 års försäkringssakkunniga i huvudsak utan anmärkning och att härtill bidragit förekomsten av särskilda sakkunniga inom bolagen och deras nämnder. Ett förhindrande av möjligheterna för försäkringsbolagen att anlita dylik sakkunskap skulle vara till klar nackdel ej blott för de skadelidande utan även för försäkringsbolagens kunder, d. v. s. i princip för hela samhället. Riksförbundet får därför hemställa att Molins ifrågavarande framställning lämnas utan åtgärd.

Att läkare, domare och andra tjänstemän engageras för uppdrag inom försäkringsområdet kan väcka betänkligheter på grund av möjliga kollisioner med vederbörandes uppgifter i tjänsten. Detta problem har för medicinalstyrelsens del redan behandlats under avsnitt II ovan. Även i andra fall kan givetvis 13 § statstjänstemannalagen eller särskilda instruktionsbestämmelser vara oförenliga med engagemang av ifrågavarande slag. Vad som upplysts i detta ärende ger emellertid icke fog för antagande, att något ingripande från min sida på denna grund skulle vara påkallat mot någon tjänsteman.

Molin har gjort gällande, att uppdrag inom försäkringsbolagen och speciellt hos de till riksförbundet knutna nämnderna skulle vara olämpligt av två andra skäl. Dels skulle förekomsten av högt uppsatta tjänstemän i nämnderna minska en försäkringstagares möjligheter att mot nämndens utlåtande kunna göra sitt yrkande gällande gentemot försäkringsbolaget, förhandlingsvis eller inför domstol. Dels skulle enligt Molins mening nämndernas egenskap av försäkringsbolagens organ vara så principiellt betänklig, att ämbetsmän icke bör deltaga i nämndernas arbete.

Den första av de angivna invändningarna kan jag icke finna bärande.

Det är en i svensk förvaltning och rättsskipning grundläggande princip, att varje beslut skall grundas på vederbörande tjänstemans egen på relevant underlag motiverade och under ämbetsansvar utformade mening. Om en tjänsteman låter sitt beslut påverkas av det förhållandet, att en viss utgång förordats av exempelvis en högre ämbetsman, är detta alltså klart felaktigt. Undfallenhet för auktoriteter är emellertid icke något som är utmärkande för den svenska tjänstemannakåren. Vad Molin i detta hänseende anfört påkallar enligt min mening icke några särskilda åtgärder.

Molins anmärkningar mot de ifrågavarande nämndernas tillsättning och arbetsformer synes till väsentlig del vara grundade på uppfattningen att nämnderna — eftersom de tillsatts helt eller till större delen av försäkringsbolagen — måste representera intressen, som strider mot försäkringstagarnas. Avsikten med nämnderna är dock att främja en enhetlig bedömning av vissa grupper av försäkringsfall, vilket måste anses vara ett för försäkringsgivare och försäkringstagare gemensamt intresse. Det är självfallet att delade meningar kan råda om ändamålsenligheten ur försäkringstagarnas synpunkt av vad nu gäller beträffande nämndernas sammansättning och arbetsformer och om försäkringstagarnas intressen med nu rådande ordning behörigen tillvaratages. Nämnderna står emellertid icke under JO:s tillsyn. Jag kan därför icke verkställa någon utredning rörande nämndernas arbetsformer. På grund härav och då vad i detta ärende upplysts icke ger vid handen, att nämndernas verksamhet skulle vara sådan, att betänkligheter mot tjänstemäns medverkan i dem för den skull föreligger, finner jag Molins framställning i denna del icke kunna föranleda vidare åtgärd från min sida.

3. Bristfällig handläggning hos skolöverstyrelsen och andra skolorgan av ärenden rörande förvisning av elev. Hemställan till skolöverstyrelsen att utfärda anvisningar rörande handläggningen av sådana ärenden

I pressen förekom under slutet av april och i början av maj 1965 vissa artiklar, däri kritik riktades mot Bröderna Påhlmans Handelsinstitut, avseende bl. a. ett av lärarkollegiet fattat beslut om förvisning av en elev. Sedan skolnämnden för Stockholms stad och län i ett till skolöverstyrelsen avgivet yttrande framfört vissa anmärkningar mot institutets handläggning av förvisningsärendet, beslöt överstyrelsen den 10 maj 1965 anmoda styrelsen för institutet att inom viss tid handlägga ärendet enligt skolstadgans bestämmelser. Beslutet publicerades i pressen den 11 maj 1965.

I en sistnämnda dag hit inkommen skrift anförde rektorn vid institutet, advokaten Ragnar Påhlman, klagomål mot överstyrelsen och skolnämnden

med anledning av myndigheternas befattning med det i pressen omskrivna förvisningsärendet ävensom med ett annat sådant ärende. Vidare framfördes klagomål mot överstyrelsen och mot förutvarande överstyrelsen för yrkesutbildning i ett flertal andra hänseenden.

Med anledning av klagomålen avgav överstyrelsen och skolnämnden infordrade yttranden, varefter klaganden inkom med påminnelser.

I. *Ärendet angående förvisning av eleven Åke H., född den 16 juli 1941.*

Av handlingarna framgår bl. a. följande.

Höstterminen 1964 påbörjade H. — som då alltså var 23 år gammal — en tvåårig handelskurs vid institutet. Vid kollegium den 14 oktober 1964 tilldelades H. varning på grund av stor obestyrkt frånvaro från lektioner (enligt uppgift av klassläraren 44 timmars frånvaro med avsevärd spridning, därav 27 timmars obestyrkt frånvaro och i övrigt frånvaro av »dubiös giltighet»). Dagen efter kollegiet, den 15 oktober, anträffades H. av en lärare med en brinnande cigarrett i handen inom institutets lokaler, några meter innanför ingången. Enligt Påhlman erkände H. att han brutit mot gällande rökningsförbud och erinrades om att sådan förseelse medförde nedsatt uppförandebetyg. Vid kollegium den 14 december 1964 konstaterades av klassläraren att H. efter varningen i oktober varit frånvarande ytterligare 43 timmar, av vilka 38 timmar utgjorde »styrkt» frånvaro och 5 timmar obestyrkt. Enligt protokollet från sammanträdet beslöt lärarkollegiet tilldela H. dels betyget B i ordning på grund av frånvarofrekvensen, dels betyget B i uppförande på grund av förseelsen mot rökningsförbudet. I protokollet antecknades därefter: »I och med detta var H. relegerad.» — Enligt uppgift av rektor mottog H. vid terminsavslutningen den 21 december 1964 skriftligt meddelande om förvisningen och avstängdes från undervisningen från och med vårterminen, som började den 11 januari 1965.

Här skall inskjutas, att de av styrelsen för institutet antagna ordningsreglerna innehåller ett stadgande av följande lydelse: »Elev, som tilldelats tre anmärkningar av sådan allvarsgrad att de var för sig föranleder varning resp. nedsatt betyg i ordning eller uppförande, skiljes från skolan.»

I skrivelse den 16 januari 1965 till överstyrelsen framhöll H. — under bestridande bl. a. att han gjort sig skyldig till rökningsförseelsen — att han fann det orimligt att bli avstängd på anförda grunder. Vid ett samtal som H:s fader haft med rektor hade denne vägrat att inkalla nytt kollegium för sakens omprövning. H. hemställde att, även om överstyrelsen inte kunde hjälpa honom att återupptaga studierna, prövning måtte ske om beslutet var befogat.

Med anledning av denna skrivelse avgav Påhlman yttrande den 26 januari 1965, däri bl. a. framhölls att lärarkollegiets beslut att skilja H. från institutet var — även bortsett från rökningsförseelsen — motiverat på grund av H:s frånvaro från undervisningen.

Vid sammanträde den 29 januari 1965 med styrelsen för institutet anmälde Påhlman att H. ådragit sig tre allvarliga varningar och förvisats »i enlighet med bestämmelserna» ävensom vad därefter förekommit i saken. Enligt protokollet lämnade styrelsen Påhlmans anmälan utan erinran.

Den 1 mars 1965 remitterade överstyrelsen ärendet till H., som yttrade sig den 21 i samma månad. I anslutning härtill inkom även H:s fader med en skrift.

Den 7 april 1965 remitterades därefter ärendet till skolnämnden för Stockholms stad och län, som avgav yttrande den 30 i samma månad. I yttrandet, som var undertecknat av länsskolinspektören S. Orrgård, framhölls dels att utredningen rörande rökningsförseelsen syntes ha varit otillfredsställande, dels att lämpligheten att låta tre anmärkningar schablonmässigt medföra förvisning kunde starkt ifrågasättas.

I en den 10 maj 1965 dagtecknad skrivelse anmodade därefter överstyrelsen, med överlämnande av handlingarna i ärendet, institutets styrelse att senast den 19 i samma månad handlägga ärendet enligt skolstadgans bestämmelser.

Till svar härå avlät institutet genom Påhlman en skrivelse den 12 maj 1965, däri framhölls att alla formalia enligt skolstadgan syntes vara uppfyllda. Vidare framhölls bl. a. att H., om han så önskade, kunde få återupptaga studierna till hösten.

Den 17 maj 1965 överlämnade överstyrelsen handlingarna till skolnämnden för vederbörlig handläggning.

I utslag den 16 augusti 1965 konstaterade skolnämnden — som upptog H:s skrivelse den 16 januari 1965 som besvär över kollegiets förvisningsbeslut — att förvisning av elev jämligt 21 kap. 18 § skolstadgan skulle meddelas av skolstyrelsen, men att styrelsen för institutet icke beslutat om H:s förvisning. Då lärarkollegium vid yrkesskola saknade befogenhet att förvisa elev, fann skolnämnden att förvisningsbeslutet icke tillkommit i laga ordning, i följd varav detsamma undanröjdes.

Rörande detta förvisningsärende aktualiseras genom klagomålen följande spörsmål.

Handläggningen av själva förvisningsfrågan

Påhlman har anmärkt att obehörigt dröjsmål förekommit i fråga om överstyrelsens handläggning av H:s skrift den 16 januari 1965, vari anhölls om prövning huruvida förvisningsbeslutet var befogat. Enligt Påhlmans mening borde ärende av detta slag handläggas omgående, om den som klagade skulle ha någon möjlighet att återupptaga sina studier. Genom överstyrelsens dröjsmål hade H. berövats sådan möjlighet.

Överstyrelsen har i sitt yttrande vitsordat att visst dröjsmål förekommit med remissbehandlingen av H:s skrift, vilket bl. a. berott på stor arbetsbelastning. Under framhållande att ärende om förvisning bör prövas utan

dröjsmål har överstyrelsen vidare framhållit, att den numera kommit till uppfattningen att det skulle ha varit mera ändamålsenligt om överstyrelsen omgående till skolnämnden för handläggning såsom besvärsärende överlämnat H:s skrift.

Vid ärendets prövning anförde jag i denna del följande.

Såsom villkor för statsbidrag till yrkesskola gäller bl. a. att skolan är anordnad enligt bestämmelserna i skolstadgan, som är avsedd att äga tillämpning jämväl å enskilda yrkesskolor (se 20 kap. 2 §). Bröderna Påhlmans Handelsinstitut åtnjuter statsbidrag. Institutet har följaktligen varit skyldigt att vid handläggningen av förvisningsärendena iakttaga skolstadgans bestämmelser i hithörande hänseende.

Överstyrelsens förfarande i denna del är att bedöma mot bakgrunden av förvisningsfrågans behandling hos institutet. Vad härutinnan och i övrigt förekommit med avseende å förvisningsfrågans handläggning och prövning hos skolorganen ger anledning att upptaga berörda spörsmål i dess helhet till granskning ur rättsliga synpunkter.

Rörande åtgärder för tillrättaförande av elev vid yrkesskola — vartill institutet är att hänföra — lämnas föreskrifter i 21 kap. 17—19 §§ skolstadgan. Av 17 § följer att — om elev gjort sig skyldig till upprepade förseelser eller fortsatt olämpligt uppträdande eller till allvarligare förseelse — rektor skall tillsammans med elevens lärare och föräldrar söka utreda orsaken till beteendet. Med ledning av vad som framkommit vid utredningen skall rektor söka vinna rättelse genom individuellt avpassade åtgärder, därvid rektor äger tilldela eleven varning.

Vinnes ej syftet med sådana åtgärder eller kan elevs uppförande antagas inverka skadligt på andra elever eller är eljest särskilda skäl därtill, må eleven jämlikt 18 § avstängas från undervisningen helt eller delvis högst två veckor eller ock förvisas från skolan för viss tid. I samma paragraf stadgas att beslut om avstängning meddelas av rektor efter hörande av kollegiet och att beslut om förvisning meddelas av skolstyrelsen. Vidare stadgas att, innan avstängning eller förvisning beslutas, tillfälle att yttra sig skall beredas eleven. Har eleven icke fyllt 21 år, skall samråd äga rum med barnavårdsnämnden och tillfälle att yttra sig beredas elevens föräldrar.

Jämlikt 29 kap. 3 § skolstadgan må besvär över beslut av styrelse för yrkesskola föras hos länsskolnämnden. Sådana besvär skall jämlikt 5 § i samma kapitel ha inkommit till vederbörande myndighet inom tre veckor från det klaganden fick del av beslutet.

Av bestämmelserna i skolstadgan framgår sålunda — och detta ligger för övrigt i sakens natur — att beslut om förvisning skall föregås av omsorgsfull utredning och prövning av omständigheterna i det särskilda

fallet. Med dessa bestämmelser är därför icke förenligt att låta visst antal varningar eller nedsättningar av betyg i ordning eller uppförande helt generellt — och sålunda oavsett omständigheterna i övrigt — medföra förvisning. En annan sak är, att det måhända kan vara en ändamålsenlig ordning att som allmän princip tillämpa en dylik metod för att utsovra fall, som bör hänskjutas till styrelsen för att — i enlighet med givna föreskrifter — upptagas till närmare handläggning och prövning ur förvisningssynpunkt.

Den i institutets ordningsregler intagna föreskriften om att tre varningar eller betygssänkningar medför förvisning står följaktligen — med den utformning föreskriften erhållit — i strid mot skolstadgans bestämmelser. Föreskriften bör därför utgå.

I detta sammanhang må erinras att föreskriften att tillfälle skall beredas eleven att yttra sig tillkommit ur rättssäkerhetssynpunkt, främst för att säkerställa en allsidig utredning. Denna synpunkt kan i ett förvisningsärende icke anses tillgodosedd endast genom att t. ex. rektor håller förhör med eleven rörande vad som anmärkts mot denne. Att rektor håller förhör med olika av saken berörda personer framstår normalt som en första utredningsfas i ärendet, därvid erhållna utsagor givetvis bör upptecknas. Om frågan om elevens förvisning därefter hänskjutes till skolstyrelsen, har denna att tillse — eventuellt efter erforderlig kompletterande utredning — att tillfälle beredes eleven att yttra sig över det förebragta materialet. Det är ur nyss anförda synpunkt av fundamental betydelse, att eleven verkligen får klart för sig att fråga om hans förvisning upptagits till prövning och vad som därutinnan läggs honom till last. Eleven bör följaktligen i lämplig ordning få ta del av utredningsmaterialet och lämnas viss tid att till skolstyrelsen yttra sig däröver. Med hänsyn till förvisningsåtgärdens allvarliga innebörd bör enligt min mening, på sätt jämlikt 23 § allmänna verksstadgan gäller i fråga om disciplinär bestraffning av tjänsteman, sådant yttrande kunna avgivas antingen skriftligen eller, om eleven det påfordrar eller så prövas lämpligt, vid muntligt förhör inför styrelsen. Härom bör han också underrättas. Vad nu sagts äger givetvis motsvarande tillämpning på föräldrars rätt att yttra sig i förvisningsärende.

Som förut framhållits kan — då elev gjort sig skyldig till förseelse eller olämpligt uppförande — flera alternativa disciplinpåföljder ifrågakomma, av vilka förvisning är den allvarligaste. Frågan om vilken påföljd som i ett visst fall bäst tjänar syftet med disciplinbestämmelserna kan naturligtvis ibland bli föremål för olika meningar. Tveksamhet kan i sådana ärenden yppas även i andra hänseenden, t. ex. med avseende å bevisfrågor. Om eleven eller hans föräldrar anser att ett av skolstyrelse meddelat förvisningsbeslut är ogrundat eller eljest oriktigt, har de också rätt att genom besvär få beslutet prövat av högre instans. För att oklarhet härutinnan icke skall råda bör — med hänsyn särskilt till förvisningsåtgärdens ingri-

pande natur — underrättelse om denna rätt lämnas eleven eller föräldrarna. Förvisningsbeslut bör därför alltid skriftligen delgivas tillika med behörig besvärshänvisning.

I fråga om förvisningsbesluts verkställbarhet är att märka, att enligt svensk rätt beslut om disciplinstraff, i analogi med vad som gäller beträffande brottmålsdomar, principiellt inte träder i verkställighet förrän de vunnit laga kraft. Undantag från denna princip kräver följaktligen uttryckligt författningsstöd. I olika författningar har också dylika undantagsbestämmelser införts, enligt vilka viss beslutad påföljd omedelbart — och sålunda utan hinder av besvär — går i verkställighet eller befogenhet att förordna därom tillagts myndighet.

Såvitt angår beslut om förvisning av elev vid yrkesskola innehöll 1955 års yrkesskolestadga uttrycklig föreskrift att eleven, från den dag beslutet meddelats, icke fick vistas vid skolan. Motsvarande föreskrift förekom också i 1933 års läroverksstadga. Nu gällande skolstadga innehåller emellertid icke någon dylik undantagsbestämmelse beträffande beslut om förvisning av elev vid yrkesskola liksom ej heller i fråga om elev vid grundskolan. Däremot är — fortfarande — så fallet när det gäller förvisning av elev vid gymnasium. Sålunda stadgas i 12 kap. 26 § skolstadgan att i samband med beslut om förvisning av sådan elev får föreskrivas, att eleven i avbidan på att beslutet vinner laga kraft ej må deltaga i skolarbetet. Sistnämnda bestämmelse saknar alltså motsvarighet i skolstadgans övriga föreskrifter om förvisning (6 kap. 30 § och 21 kap. 18 §).

Av vad nu anförts framgår, att beslut om förvisning av elev vid yrkesskola enligt nu gällande lagstiftning icke kan verkställas förrän beslutet vunnit laga kraft. En elev, som förvisas av skolstyrelse, äger följaktligen — om han så önskar — fortfarande deltaga i undervisningen till dess beslutet vunnit laga kraft eller efter besvär blivit ståndande. En motsatt ordning skulle också, såsom princip betraktad, i väsentlig grad begränsa betydelsen av det rättsskydd som besvärsrätten är avsedd att innebära. Härmed har jag självfallet icke tagit ställning till frågan om behovet att beträffande yrkesskoleelev stadga möjlighet att i speciella förvisningsfall — på sätt gäller i fråga om elev vid gymnasium — besluta om interimistisk avstängning, en fråga som jag i detta sammanhang saknar anledning ingå på. Härutöver vill jag tillägga, att den rektor tillerkända befogenheten att högst två veckor avstänga elev självfallet icke får begagnas i syfte att antecipera verkställigheten av meddelat förvisningsbeslut. Sådan avstängning är en självständig alternativ disciplinpåföljd, som därför icke kan — sedan den allvarligaste påföljden i form av förvisning beslutats — tilläggas som ytterligare bestraffning.

I anslutning till vad nu sagts om besvärsrätt och verkställbarhet beträffande förvisningsbeslut vill jag understryka, att — då besvär anförs över sådant beslut — handläggningen av besvärsärendet måste ske med

största skyndsamhet. Detta är ett angeläget intresse inte bara för eleven utan också — med hänsyn till vikten av att ett befogat förvisningsbeslut snarast möjligt kan gå i verkställighet — ur skolans egen synpunkt. Ärende av detta slag bör därför behandlas med förtur och sålunda upptagas före alla andra mindre brådskande göromål. I betraktande av det begränsade antalet besvär över förvisningsbeslut som torde förekomma samt ärendenas i allmänhet mindre omfattande och komplicerade beskaffenhet lär inte heller hinder möta för även eljest arbetstyngda myndigheter att genomföra skyndsam handläggning. Enligt min mening bör handläggningstiden som regel icke behöva sträckas utöver en eller annan vecka.

Betraktar man härefter behandlingen hos institutet av den nu aktuella förvisningsfrågan beträffande H., framgår av protokollet från lärarkollegiets sammanträde den 14 december 1964, att kollegiet dels beslöt att H. — som tidigare erhållit varning på grund av frånvaro — skulle tilldelas nedsatt betyg i ordning på grund av fortsatt frånvaro, dels beslöt om nedsatt betyg jämväl i uppförande på grund av åberopad förseelse mot rökningsförbud. Vid angivna förhållanden ansågs, enligt vad handlingarna utvisar, att förvisning var en given följd av förut omnämnda föreskrift i ordningsreglerna och att frågan därom följaktligen icke påkallade ställningstagande utöver ett konstaterande av föreskriftens konsekvens i det föreliggande fallet. Någon samlad materiell prövning av förvisningsfrågan ägde följaktligen icke rum hos lärarkollegiet — som ej självt har behörighet att besluta om förvisning — och ej heller bereddes H. föreskriven möjlighet att yttra sig. Än mindre skedde någon sådan prövning eller eljest något ställningstagande i saken av den enda instans vid institutet som ägde besluta om förvisning, nämligen institutets styrelse.

Med hänsyn till de uppenbara fel, som sålunda förekommit med avseende å kollegiets konstaterande att H. var förvisad, är tydligt att detta konstaterande icke innefattade något rättsligt giltigt beslut om förvisning (jfr Håkan Strömberg: När är förvaltningsakt en nullitet? Förvaltningsrättslig Tidskrift 1955 s. 112 o. f.). På denna bedömning kan uppenbarligen icke inverka att institutets styrelse i efterhand, sedan H. begärt överstyrelsens prövning av förvisningsfrågan, förklarade sig lämna utan erinran en anmälan av Påhlman om vad som förekommit mot H. och att denne förvisats »i enlighet med bestämmelserna».

Då något giltigt beslut om H:s förvisning sålunda icke förelåg, hade det ankommit på överstyrelsen — som enligt sin instruktion har inseende över verksamheten vid skolorna — att snarast möjligt efter erhållen kännedom därom vidtaga erforderliga åtgärder. Sådan kännedom erhöll överstyrelsen — sedan H. hos styrelsen begärt prövning av förvisningsfrågan — genom Påhlmans yttrande den 26 januari 1965, vid vilket fogats handlingarna i saken. Även vid en flyktig genomläsning av dessa handlingar borde ha fallit i ögonen, att förvisningsfrågan icke handlagts enligt skolstadgans

bestämmelser, framför allt att något beslut icke ens meddelats av behörig instans. Överstyrelsen hade då, i slutet av januari 1965, genast bort påpeka förhållandet för institutet i syfte att få förvisningsfrågan handlagd och prövad i behörig ordning. Samtidigt hade anstalt bort vidtagas för att underrätta H. — som tydligen önskat fortsätta studierna — att hinder däremot ej förelåg och att så kunde ske i avbidan på utgången av besvär över ett eventuellt förvisningsbeslut av skolstyrelsen.

I stället för att så förfara lät överstyrelsen H:s skrift bli föremål för en utdragen remissbehandling, som i betraktande av ärendets brådskande natur och av att fråga var om ett uppenbart ogiltigt beslut måste betecknas som helt omotiverad. Först den 10 maj — eller 3½ månader senare än som bort ske — kunde sålunda överstyrelsen konstatera att förvisningsfrågan icke handlagts enligt gällande bestämmelser. Den hänvändelse härom, som avläts till institutet, skedde följaktligen långt fram på vårterminen, då rättelse av det skedda saknade all praktisk betydelse.

I enlighet med det anförda finner jag att det ärende som hos överstyrelsen anhängiggjordes genom H:s skrift icke ägnats den handläggning som ärendets beskaffenhet och förhållandena i övrigt påkallat. De försummelser som härutinnan förekommit från vederbörande tjänstemäns sida har tydligen väsentligen haft sin grund i bristande insikter om förvisningsbestämmelserna. Med hänsyn till överstyrelsens ställning och förvisningsärendens vikt för enskilda — som med förtroende bör kunna vända sig till överstyrelsen i sådana frågor — framstår berörda förhållande som i hög grad anmärkningsvärt.

Jag vill för övrigt påpeka — med anledning av överstyrelsens yttrande att det skulle ha varit mera ändamålsenligt att omgående överlämna H:s skrift till skolnämnden för handläggning som besvär — att besvärstiden gått till ända då skriften inkom till överstyrelsen. Följaktligen hade, om nu förvaltningsbesvär överhuvudtaget kan anföras över beslut av lärarkollegium vid yrkesskola, besvären i vart fall icke författningsenligt kunnat upptagas till prövning. Inte ens om H:s talan betraktats som s. k. nullitetsbesvär, hade ett överlämnande till skolnämnden varit ändamålsenligt; ett konstaterande i sådan ordning av att något rättsligt giltigt förvisningsbeslut ej förelåg var i detta fall icke nödvändigt. Remiss i sådant syfte innebar därför onödig omgång.

Den omständigheten att överstyrelsen — efter långt dröjsmål — först vidtog den riktiga åtgärden att anmoda institutet ompröva ärendet enligt gällande regler för att sedan, utan att något av relevans inträffat, frånfalla denna ståndpunkt och i stället överlämna handlingarna till skolnämnden för besvärsprövning synes mig ytterligare belysa den bristande kännedom om gällande rätt som utmärkt ärendets handläggning hos överstyrelsen. I anslutning härtill vill jag också för fullständighetens skull erinra om det dröjsmål som förelupit även vid skolnämndens handläggning och

— i enlighet med det nyss sagda — den formellt oriktiga åtgärden av nämnden att behandla ärendet såsom avseende förvaltningsbesvär. Vad sålunda förekommit hos skolnämnden har emellertid i förevarande fall saknat praktisk betydelse.

Vid min prövning av de försummelser, som enligt det förut anförda ligger tjänstemän hos överstyrelsen till last, har jag icke kunnat underlåta beakta att — om förvisningsfrågan i behörig ordning prövats av styrelsen för institutet — det synes ligga närmast till hands antaga, att styrelsen också skulle ha beslutat om H:s förvisning. För egen del saknar jag anledning och — i brist på erforderlig utredning — även möjlighet att ingå på en materiell prövning av berörda fråga. Vidare har jag att beakta att H., som hos institutet icke synes ha erhållit upplysning om besvärsrätt och verkställbarhet beträffande förvisningsbeslut — vartill uttrycklig skyldighet ej heller föreligger — likväl haft möjlighet att i god tid före vårterminens början och sålunda långt tidigare än som nu skedde påkalla rättelse. Med hänsyn bl. a. till anförda omständigheter har jag funnit mig kunna i förevarande hänseende låta bero vid de erinringar som innefattas i det ovan sagda.

Offentliggörandet av överstyrelsens beslut den 10 maj 1965

Beslutet innebar, som av det förut anförda framgår, att ärendet överlämnades till institutet med anmodan att handlägga detsamma enligt skolstadgans bestämmelser.

Påhlman har anmärkt att beslutet offentliggjordes i pressen den 11 maj, innan det expedierats eller eljest delgivits institutet.

Överstyrelsen har hänvisat till föreskrift i gällande arbetsordning (29 §), enligt vilken underrättelse om besluts innehåll icke får, vare sig av de i handläggningen deltagande eller av annan tjänsteman, lämnas innan beslutet expedierats, såvida ej generaldirektören medgivit undantag. I det nu aktuella fallet hade generaldirektören medgivit sådant undantag. I enlighet härmed hade en redaktör i en morgontidning den 10 maj fått upplysning om innehållet i beslutet, oaktat detta ännu ej expedierats.

Handling innehållande myndighets beslut är enligt tryckfrihetsförordningen icke i allmänhet att anse som upprättad — och därmed som allmän handling — förrän den expedierats. Inom denna tid kan också ett hos myndigheten träffat avgörande ändras även i materiellt hänseende. Redan med hänsyn härtill torde det i regel få anses åligga befattningshavare som en tjänsteplikt att icke lämna upplysning om fattat beslut före expedieringen. Därtill kommer intresset för enskild part att icke på omvägar erhålla kännedom om beslut, som omedelbart angår honom.

Vad nu sagts har avseende å tjänstemäns förhållande till utomstående i

allmänhet och gäller icke utlämnande av uppgifter för offentliggörande i tryckt skrift. I sistnämnda hänseende föreligger enligt 1 kap. 1 § andra stycket tryckfrihetsförordningen icke hinder för någon att lämna meddelanden i angivet syfte, med undantag dock för vissa särskilt angivna fall. Av dessa är här närmast av intresse det fallet att tjänstemannen har att iakttaga i lag fastställd tystnadsplikt. Något allmänt lagstadgande om tystnadsplikt beträffande innehållet i ännu ej expedierade beslut eller eljest beträffande väntade eller preliminära ställningstaganden hos förvaltningsmyndigheterna har emellertid icke utfärdats.

Med hänsyn till vad sålunda gäller kan i förevarande fall någon erinran icke riktas mot den av generaldirektören medgivna åtgärden att till ifrågavarande tidningsman lämna upplysning om innehållet i överstyrelsens ännu ej expedierade beslut, vilket meddelande uppenbarligen skedde för offentliggörande i tryckt skrift. Jag saknar härvid anledning anta, att generaldirektörens medgivande hade räckvidd utöver meddelande till pressen. Enligt min mening hade dock varit lämpligt att man hos överstyrelsen i samband med meddelandet till tidningsmannen lämnat institutet motsvarande uppgift, vilket lätt kunnat ske genom en enkel telefonpåringning.

Beträffande den i arbetsordningen för överstyrelsen intagna föreskriften om förbud mot visst uppgiftslämnande vill jag tillägga att föreskriften, med den utformning den erhållit, icke står i full överensstämmelse med nyss åberopade regler i tryckfrihetsförordningen. Stadgandet synes fördenskull böra jämkas (se i övrigt JO 1964 s. 427 o.f.).

II. *Ärendet angående förvisning av eleven Kjell S., född den 22 april 1944*

Rörande S. har upplysts att han den 14 oktober 1964 erhöll varning på grund av störande uppträdande under lektioner. Ytterligare varning tilldelades S. den 17 mars 1965 på grund av fusk under skrivning den 19 februari 1965. Vid lärarkollegium den 24 mars upptogs ånyo ärende rörande S., mot vilken framkommit att han uppträtt olämpligt och bl. a. gjort sig skyldig till våldshandlingar vid en av institutets elevförening med rektors medgivande anordnad danstillställning för eleverna. Denna tillställning hade ägt rum den 11 mars å en restaurant i Stockholm. Rörande händelseförloppet förebragtes viss utredning genom förhör med olika personer.

Vid sin prövning den 24 mars 1965 fann lärarkollegiet att S. skulle skiljas från institutet. I anslutning härtill antecknades i ett sedermera upprättat styrelseprotokoll: »Med anledning därav hade rektor avstängt eleven från undervisningen.» Enligt S:s fader blev S. också nämnda dag avvisad från skolan. Om beslutet underrättades föräldrarna muntligen. Utredningsresultatet jämte kollegiebeslutet tillställdes omedelbart styrelsens ledamöter.

I skrivelse till överstyrelsen den 29 mars 1965 ifrågasatte S:s fader — S. skulle fylla 21 år den 22 april samma år — om ärendet behandlats enligt gällande skolstadga och om överstyrelsen kunde häva beslutet eller om

hänvändelse skulle ske till annan rättsinstans. Vidare anhölls om svar snarast möjligt, eftersom examensskrivningarna skulle börja om fyra veckor.

Skrivelsen remitterades till skolnämnden, som avgav yttrande den 5 april. Däri framhölls att förvisningsbeslutet syntes ha meddelats av kollegiet och ej — som enligt skolstadgan skulle ske — av styrelsen samt att föreskrivet samråd med barnavårdsnämnden och S:s föräldrar ej heller syntes ha förekommit.

Den 13 april 1965 beslöt överstyrelsen överlämna ärendet till institutet med anmodan att senast den 21 i samma månad handlägga detsamma enligt skolstadgans bestämmelser.

Sedan kontakt från institutets sida tagits med barnavårdsnämnden och S:s fader, prövades ärendet av institutets styrelse den 21 april. Styrelsen beslöt därvid att S. skulle förvisas från institutet och att förvisningen skulle gälla till och med vårterminens utgång. En redogörelse för ärendets handläggning tillställdes samma dag överstyrelsen.

Den 26 april 1965 och alltså efter det S. blivit myndig anförde S:s fader hos skolnämnden besvär över styrelsens förvisningsbeslut.

Följande dag avlät skolnämnden genom Orrgård en skrivelse till institutet med anmodan om vissa kompletterande uppgifter. Bl. a. begärdes protokoll eller annan handling, som utvisade vilka åtgärder barnavårdsnämnden vidtagit i ärendet, ävensom protokoll över kollegiets och styrelsens förhör med S.; därvid tillfogades att det syntes orimligt att nämnda instanser avgjort ett så viktigt ärende utan att man hört vad S. själv haft att anföra till sitt försvar.

Till svar härå avlät styrelsen den 6 maj en skrivelse till skolnämnden med vissa begärda upplysningar. Därjämte uppgavs att institutet saknade tillgång till protokoll från barnavårdsnämnden och att förhör med S. ej hållits av kollegiet eller styrelsen, vilket ej heller erfordrades enligt skolstadgan och vedertagen praxis.

Den 19 maj 1965 remitterade Orrgård ärendet till institutets styrelse för yttrande snarast möjligt.

Med anledning härav framhöll styrelsen i skrivelse den 24 maj, att styrelsen redan utförligt yttrat sig i sina skrifter den 21 april och den 6 maj.

Skolnämnden avgjorde därefter ärendet genom utslag den 16 augusti 1965. I utslaget framhölls till en början att kollegiets förvisningsbeslut den 24 mars 1965 saknat laga stöd samt att — enär rektor ägde besluta om avstängning endast under högst två veckor — avstängningen av S. fram till styrelsens förvisningsbeslut den 21 april inneburit, att rektor överskridit sin befogenhet.

I utslaget yttrades därefter att, enligt vad handlingarna utvisade, det huvudsakliga skälet till S:s förvisning var att han deltagit i ett restaurantbråk. Skolnämnden, som ej fann att elevs uppträdande på fritid utgjorde

tillräcklig grund för beslut om förvisning, prövade därför skäligt upphäva det överklagade beslutet.

Över skolnämndens utslag har institutets styrelse anfört besvär. Besvären är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Genom klagomålen aktualiseras i samband med detta förvisningsärende följande spörsmål.

Handläggningen av själva förvisningsfrågan

Påhlman har anhållit om närmare granskning av ärendet, därvid han särskilt påtalat dels skolnämndens åtgärd att från institutet — och ej från barnavårdsnämnden — begära protokoll från denna nämnd, dels skolnämndens antagande att förhör med elev i förvisningsfråga måste hållas av kollegiet och styrelsen, något som syntes verklighetsfrämmande och ej heller förekom i praxis, dels skolnämndens åtgärd att först den 19 maj till institutets styrelse för yttrande översända besvärsskriften av den 26 april, över vars innehåll styrelsen redan tidigare yttrat sig. Beträffande skolnämndens utslag har Påhlman anmärkt, att nämndens bedömning av förvisningsfrågan syntes ohållbar.

Rörande sin befattning med ärendet har överstyrelsen framhållit, att den numera kommit till uppfattningen att det skulle ha varit mera ändamålsenligt om skriften den 29 mars från S:s fader — på sätt sagts om motsvarande skrift i ärendet rörande H. — omgående överlämnats till skolnämnden för handläggning såsom besvärsärende.

Skolnämnden har åberopat ett yttrande av Orrgård, däri denne bemött de anmärkningar som framförts mot Orrgårds begäran i skrivelsen den 27 april att från institutet erhålla vissa kompletterande uppgifter. Härvid har Orrgård anfört att det icke kunde anses oriktigt att — då i förvisningsfall samråd enligt skolstadgan skall tagas med barnavårdsnämnden — hos institutet begära att få del av de handlingar, som institutet kunde ha fått från nämnden. Beträffande frågan om protokoll från förhör inför kollegiet och styrelsen har Orrgård framhållit, att intet förekommit som tydde på att hänsyn tagits till vad S. haft att anföra och att det därför syntes angeläget att få fastslaget på vilka grunder kollegiet och styrelsen fattat sina beslut. — Rörande klagomålen i övrigt har Orrgård icke uttalat sig.

Vad som rörande S. förekom vid lärarkollegiets sammanträde den 24 mars 1965 innefattade uppenbarligen icke något rättsligt giltigt beslut om förvisning. Härutinnan må hänvisas till vad som rörande motsvarande fråga tidigare anförts i samband med bedömningen av förvisningsåtgärden mot H.

När överstyrelsen genom skrivelsen den 29 mars från S:s fader erhöll kännedom om vad som förekommit, hade det därför — på sätt i hithörande

hänseende närmare utvecklats under föregående avsnitt — ålegat överstyrelsen att utan dröjsmål påpeka förhållandet för institutet och därjämte tillse att S:s föräldrar underrättades om att hinder ej mötte för S. att deltaga i undervisningen. Överstyrelsens åtgärd att remittera skrivelsen till skolnämnden för yttrande och — sedan yttrande avgivits den 5 april — först den 13 i samma månad anmoda institutet att handlägga förvisningsfrågan enligt gällande bestämmelser finner jag följaktligen ha innefattat obehörigt dröjsmål. En praktiskt viktig brist var vidare att underrättelse, som nyss sagts, icke lämnades. Det är härvid att märka, att S:s fader — med hänsyn till stundande examensskrivningar — uttryckligen anhöll om besked snarast möjligt huruvida förvisningen kunde hävas.

Beträffande härefter skolnämndens handläggning av de besvär, som S:s fader anförde över förvisningsbeskedet den 21 april 1965, finner jag att jämväl härutinnan obehörigt dröjsmål förekommit. Om det ansetts erforderligt att remittera besvärsskriften till institutets styrelse, hade detta sålunda bort ske omedelbart — och ej som nu först den 19 maj — i samband med vilken remiss önskade kompletteringar också kunnat begäras. Vidare framstår som anmärkningsvärt att utslag icke meddelades förrän i augusti och således långt efter terminens utgång.

I samband med besvärsärendets anhängiggörande måste det vidare — på sätt jag förut anfört med avseende å överstyrelsen — anses ha ålegat skolnämnden att fästa vederbörandes uppmärksamhet på att hinder ej förelåg för S. att i avbidan på ärendets prövning åter deltaga i undervisningen, ett påpekande som i detta fall varit så mycket mera angeläget som examensskrivningarna för S. synes ha varit omedelbart förestående.

Med anledning av de anmärkningar klaganden riktat mot innehållet i skolnämndens skrivelse den 27 april 1965, vari begärdes vissa kompletterande uppgifter, får jag först framhålla att det enligt min mening icke var en obefogad förmodan från skolnämndens sida att institutets akt rörande förvisningsärendet kunde innehålla något meddelande från barnavårdsnämnden i anledning av den dit gjorda anmälan. Rörande härefter frågan om förhörsprotokoll och om eleven bort höras inför lärarkollegiet eller styrelsen får jag hänvisa till de av mig under föregående avsnitt gjorda principiella uttalandena om utredningsförfarandet i förvisningsärenden. Härutöver föranleder klagomålen i förevarande hänseende icke något mitt vidare yttrande.

Vad härefter angår skolnämndens utslag den 16 augusti 1965 vill jag av principiella skäl påpeka att S. — då besvären ingavs — var myndig och att hans fader följaktligen icke i denna sin egenskap var behörig att anföra besvär. Huruvida sådan behörighet eljest förelegat saknar jag anledning pröva. Beträffande disciplinärendets materiella bedömning är denna fråga föremål för Kungl. Maj:ts prövning. Jag bör fördenskull icke därom uttala mig i vidare mån än att jag vill framhålla att skolnämndens ställ-

ningstagande, vilken mening man än må hysa i frågan, uppenbarligen icke är av beskaffenhet att kunna läggas nämnden till last som tjänstefel.

De försummelser som enligt det nu anförda förekommit hos överstyrelsen och hos skolnämnden såvitt angår besvärsärendets förberedande handläggning synes — liksom bristerna i handläggningen av ärendet rörande H. — väsentligen ha berott på bristande kännedom om hur förvisningsfrågor skall bedömas. Detta förhållande framstår — på sätt tidigare sagts med avseende å överstyrelsen — som i hög grad anmärkningsvärt även i fråga om skolnämnden med hänsyn till dess egenskap av besvärsinstans just i sådana ärenden.

Vid min prövning av ärendet i denna del har jag att beakta att — om förvisningsfrågan upptagits av institutets styrelse i omedelbart samband med lärarkollegiets prövning den 24 mars 1965 — beslut om förvisning uppenbarligen skulle ha meddelats styrelsen. Visserligen hade S. ej heller i sådant fall lagligen kunnat omedelbart avstängas från undervisningen. Huruvida S. — om avstängning ej skett och anförda besvär prövats med tillbörlig skyndsamhet — skulle ha kunnat i vanlig ordning avsluta terminen, är emellertid en öppen fråga. Under angivna förhållanden synes nämligen Kungl. Maj:ts ställningstagande ha kunnat förväntas före terminens utgång. Med hänsyn härtill och till övriga upplysta omständigheter har jag funnit mig kunna jämväl i nu berörda hänseenden låta bero vid de erinringar som innefattas i det sagda.

Vad som förekommit vid handläggningen av de båda nu behandlade förvisningsfallen har givit vid handen, att samtliga berörda skolorgan i ett flertal hänseenden handlat i strid mot förvisningsreglernas rätta innebörd och mot de krav som eljest måste ställas på sådana ärendens handläggning. Som tidigare framhållits är det ett viktigt rättssäkerhetsintresse för den elev, som berörs av förvisningsfråga — och för hans föräldrar — att dessa regler och krav iakttagas såväl vid handläggningen inom skolan som därefter i samband med besvär över beslutad förvisning. Att så sker — och att förvisning i behörig ordning också beslutas och genomföres i de fall då så är påkallat — är av väsentlig betydelse jämväl för skolan själv och för det rättsskydd som lärare och elever å sin sida bör kunna åtnjuta mot störande element. Ur denna sistnämnda synpunkt ställs, av skäl som tidigare utvecklats, särskilda krav på skyndsamhet i fråga om besvärsinstansernas prövning.

Genom de felbedömningar och missgrepp som vid behandlingen av ifrågavarande förvisningsärenden förekommit hos såväl överstyrelsen som skolnämnden och institutet — och som kan befaras även annorstädes äga motsvarighet — aktualiseras frågan om åtgärder för att förebygga upprepande av liknande förfaranden. Det synes härvid angeläget att skolorganens uppmärksamhet fästes på förvisningsbestämmelsernas rätta innebörd och på vad behörig handläggning av förvisningsärende eljest kräver. Detta kan

lämpligen ske genom att överstyrelsen utfärdar allmänna anvisningar, som genom cirkulär eller på annat sätt delgives länsskolnämnderna, skolstyrelserna och övriga organ med befogenhet att besluta om förvisning ävensom rektorerna vid samtliga berörda undervisningsanstalter. För överstyrelsens egen del synes den organisatoriska åtgärden böra övervägas att — i de fall förvisningsärende hänskjutes till överstyrelsens bedömande — sådant ärende med hänsyn till dess rättsliga aspekter beredes inom eller i samråd med administrativa avdelningen, där personal med för ändamålet avsedd juridisk utbildning torde vara företrädd.

Det är min förhoppning att genom ovan antydda och andra åtgärder som överstyrelsen till äventyrs kan finna lämpliga ökad säkerhet skall vinnas att förvisningsärenden framdeles ägnas riktig handläggning under beaktande av det dubbla rättsskyddsintresse, som i sådana ärenden skall tillgodoses för skolans bästa.

4. Fråga om tillfälle bör beredas sökande av lärartjänst att, innan tillsättningsärendet avgöres, avhjälpa smärre brister i ansökningshandlingarna

Vid min inspektion i september 1964 av länsskolnämnden i Kalmar län iakttogs bl. a. att nämnden den 25 mars 1963 beslutat att i ärende angående preliminära förordnanden på tjänster vid det obligatoriska skolväsendet obehörigförklara sökanden Emma Grindestam, som icke undertecknat sin ansökan till tjänsten och ej heller underskrivit uppgiften angående av henne sökta tjänster.

Jag lät i inspektionsprotokollet anteckna att jag ifrågasatte om det — med hänsyn till de grunder som kommit till uttryck i Kungl. Maj:ts cirkulär den 18 oktober 1946 till samtliga till statsförvaltningen hörande myndigheter angående skyldighet att tillhandagå allmänheten med översändande av expeditioner m. m. — kunde anses rimligt att lämna Emma Grindestams ansökan åsido utan att hava berett henne tillfälle att komplettera ansökningen med sin namnunderskrift. Detsamma gällde hennes förteckning över sökta tjänster, så mycket mera som denna enligt 25 kap. 28 § första stycket skolstadgan var obligatorisk endast om hon sökt flera tjänster än den här ifrågavarande. Om så var förhållandet var hon dessutom berättigad att ingiva sin anmälan först inom två veckor från det ansökningstiden för den sist sökta tjänsten utgick.

Efter remiss inkom länsskolnämnden med infordrat yttrande, vari anfördes följande.

Vid tillsättning av lärartjänster under skolstyrelsen har länsskolnämnden att rätta sig efter bestämmelserna i 25 kap 3 § skolstadgan. Enligt 3 § 3 mom i dess ursprungligen gällande lydelse må skolöverstyrelsen medgiva

sökande undantag från bestämmelserna i 2 mom, d. v. s. bestämmelserna om meritförteckning och övriga vid ansökan fogade handlingar. Överstyrelsen har vid skilda tillfällen med stöd av Ss 25 kap 3 § 3 mom utfärdat bestämmelser om infordrande av felande handlingar, vidimering av handlingar och bestyrkande av meritförteckning och därvid även hänvisat till Kungl. Maj:ts cirkulär den 18 oktober 1946. I intet fall är det länsskolnämnden bekant att frågan om att bereda möjlighet att efter ansökningstidens utgång underskriva ansökan berörts i de av överstyrelsen utfärdade anvisningarna. Stadgan ger icke heller överstyrelsen befogenhet att medgiva undantag från andra bestämmelser än de i 2 mom omnämnda.

Att i länsskolnämndens protokoll även bilaga A, förteckning över sökta tjänster, berörts har icke skett utifrån den utgångspunkten att nämnden skulle betraktat en underskrift av bilaga A som obligatorisk för att Emma Grindestam behörigen skulle sökt tjänsten, utan tvärtom utifrån den synpunkten att nämnden i sin bedömning ansett sig kunna sträcka sig så långt att även betrakta bilaga A såsom ett slags ansökan. Om alltså den egentliga ansökan saknat namnunderskrift, men bilaga A haft sådan, skulle nämnden varit beredd att acceptera ansökan. Då emellertid varken ansökan eller bilaga A undertecknats av Emma Grindestam, måste nämnden konstatera att det ej redovisats någon som helst handling som kunnat gälla som ansökan till tjänsten och att en ansökan i skolstadgans mening därför ej förelegat. Om nämnden efter ansökningstidens utgång underrättat Emma Grindestam om bristen och ansökan då underskrivits, skulle detta i realiteten inneburit, att nämnden accepterat en ansökan som inkommit efter ansökningstidens utgång. Bestämmelsen i Kungl. Maj:ts cirkulär den 18 oktober 1946 »så framt icke på grund av förefintligheten av motsatta partsintressen eller av annan särskild anledning myndigheten finner olämpligt att lämna sådant biträde» har för nämnden varit avgörande vid beslutets fattande. Då i allmänhet i ärenden angående tjänstetillsättning föreligger motstridiga enskilda intressen är det av vikt att den beslutande myndighetens objektivitet och oväld icke kan ifrågasättas genom ett tillhandagående med råd och upplysningar till enskild sökande.

— — —

Hänvändelse till överstyrelsen har i ärendet gjorts per telefon av föredraganden som därvid inhämtat, att överstyrelsen accepterat en ej underskriven ansökan, om bilaga A varit undertecknad av den sökande, men ej kunnat godtaga en ansökan, där såväl denna som bilagan saknat sökandens egenhändiga namnteckning.

I anvisningarna till den av skolöverstyrelsen godkända blanketten för ansökan om ordinarie folkskollärar- och småskollärartjänster står ordagrant angivet under punkt 6: »För att ansökan skall kunna godtagas måste den vara vederbörligen undertecknad.» Sökande till ifrågavarande lärartjänster saknar alltså icke i angivna hänseende erforderlig information.

Byrådirektören L. Ekströmer uttalade en från nämndens yttrande avvikande mening.

I därefter infordrat utlåtande anförde skolöverstyrelsen följande.

Innan allmänna skolstadgan trädde i kraft år 1958 ledigförklarades ett stort antal lärartjänster i läroämnen av skolöverstyrelsen. I de fall då ansökan inkom, vilken ej var undertecknad av sökanden, beredde registratorn vederbörande tillfälle att komplettera handlingen med namnunderskrift. Om så kort tid återstod, att man inte kunde räkna med att hand-

lingen skulle hinna återkomma till registratorn före ansökningstidens utgång, kontaktade registratorn sökanden per telefon för att ge denne möjlighet att utskriva en ny ansökan, som, undertecknad, kunde komma in i tid till registratorn före ansökningstidens utgång. Lyckades man inte ordna upp saken på detta vis, överlämnades handlingarna i ärendet till vederbörande arbetsenhet med anteckning om förhållandet. Sökanden betraktades därefter som icke behörig, och det lär inte ha förekommit, att sökanden beredes tillfälle att komplettera namnteckningen på detta stadium.

Efter allmänna skolstadgans ikraftträdande tillkom som ett led i samordningen av länsskolnämndernas/skolöverstyrelsens tillsättning av tjänster den s k önskelistan, vilken skulle vara bifogad varje ansökan till tjänst och på vilken samtliga sökta tjänster skulle anges. Denna förteckning skulle vara försedd med sökandens namnteckning. Då man på detta sätt fick klart verifierat, i en av sökanden underskriven handling, att han sökte den tjänst, beträffande vilken han ingivit den icke underskrivna ansökan, kom man att godta ansökan såsom inkommen i rätt tid. Var å andra sidan ej heller »önskelistan» undertecknad, så betecknades sökanden definitivt som icke behörig.

Det finns ingen anledning att betvivla, att länsskolnämnden i Kalmar vid hänvändelse till överstyrelsen med förfrågan rörande praxis erhållit upplysning av den art som nämnden i sitt yrkande anger. Emellertid förändrades så småningom inom gamla skolöverstyrelsen synen på frågor av detta slag.

Inom nya skolöverstyrelsen har strävan att låta sökanden genom komplettering avhjälpa formella brister blivit ännu mera markerad. Överstyrelsen skulle således numera inte förklara någon icke behörig av anledning som givit upphov till detta ärende. Sedan av ansökningshandlingarna kunnat konstateras sökandens namn, bör enligt överstyrelsens uppfattning numera sökanden beredas tillfälle att inom rimlig tid få vederbörligen fullständiga sin ansökan.

Då emellertid vid tidpunkten för det tillsättningsbeslut, beträffande vilket JO begärt upplysningar, dåvarande skolöverstyrelsen tillämpade det ovan beskrivna strängare förfaringssättet, anser överstyrelsen för sin del, att länsskolnämnden inte rimligen kan klandras för det sätt, på vilket nämnden handlagt ärendet.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till länsskolnämnden följande.

Det är självfallet att ansökningen, för att kunna beaktas, skall vara behörigen undertecknad, då tillsättningsärendet upptages till avgörande. Det vid inspektionen upptagna spörsmålet avser sålunda allenast huruvida tillfälle bort beredas Emma Grindestam att, innan tillsättningsärendet avgjordes, underteckna ansökningen.

Länsskolnämnden har till stöd för sin underlåtenhet att ej bereda Emma Grindestam tillfälle att underteckna ansökningen främst anfört att — om nämnden efter ansökningstidens utgång underrättat henne om bristen och ansökningen undertecknats — detta i realiteten skulle ha inneburit att nämnden accepterat en ansökan som inkommit efter ansökningstidens utgång. Vidare har framhållits att nämnden med hänsyn till de i tillsättnings-

ärendena förefintliga motstridiga enskilda intressena icke borde tillhandagå med råd och upplysningar.

Vad nämnden sålunda anfört är uttryck för en formalism som är helt främmande för modernt tänkesätt. En dylik ordning är ägnad att motverka det allmännas intresse av att den mest kvalificerade sökanden utses till den lediga befattningen. I ett demokratiskt samhälle har man dessutom rätt att förvänta sig av myndigheterna att den offentliga maktutövningen sker under beaktande av behöriga enskilda intressen. I enlighet härmed bör sökande av en tjänst kunna förvänta sig att tillsättningsmyndigheten bereder honom tillfälle att avhjälpa brist i ansökningshandlingarna. Däremot kan medsökandena icke anses ha något berättigat anspråk på att den beslutande myndigheten avstår från att bereda en sökande tillfälle att avhjälpa en obetydlig, formell brist i ansökningshandlingarna.

Med hänsyn till vad sålunda framkommit anser jag för min del att den nu aktuella frågan bör bedömas i enlighet med de grunder som kommit till uttryck i Kungl. Maj:ts cirkulär den 18 oktober 1946 till samtliga till statsförvaltningen hörande myndigheter angående skyldighet att tillhandagå allmänheten med översändande av expeditioner m. m. I nämnda cirkulär föreskrives att myndighet — om i anhängigt ärende komplettering av enkel beskaffenhet erfordras — skall meddela anvisning om vilka åtgärder som bör vidtagas för bristens avhjälpande, såframt icke på grund av förefintligheten av motsatta partsintressen eller av annan särskild anledning finnes olämpligt att sådant biträde lämnas. I överensstämmelse härmed synes myndighet, som har att tillsätta viss befattning, böra — om sökanden förbisett att underteckna ansökningshandlingen — bereda honom tillfälle härtill, innan tillsättningsärendet avgöres. Till stöd härför må även framhållas, att det skulle vara stötande om ett obetydligt och måhända ursäktligt formfel, som lätt kan skyndsamt avhjälpas, skulle tillåtas få vittgående konsekvenser för sökanden utan att detta kan anses betingat av allmänna eller enskilda intressen.

Det torde också numera efter nya rättegångsbalkens tillkomst få anses vara en allmänt accepterad rättsuppfattning att den, som anhängiggjort ett ärende hos en myndighet, alltid — i den mån annat icke föreskrivits — skall erhålla tillfälle att avhjälpa eventuella brister i ansökan eller besvärsinlaga, innan ärendet avgöres. I rättsfallet NJA 1955 s. 328 bereddes sålunda en revisionssökande tillfälle att komplettera sin revisionsinlaga, vari sökandens namn anbragts allenast med maskinskrift. I RÅ 1952 ref. 3, avseende besvär över taxering till allmän omsättningsskatt, fick en klagande, oaktat besvärstiden gått till ända, tillfälle att egenhändigt underteckna en besvärsinlaga, vari klagandens namn anbragts endast med maskinskrift (se även RÅ 1950 ref. 30 angående komplettering med fullmakt för ombud). Besvärssakkunniga har i sitt betänkande med förslag till lag om förvaltningsförfarandet uttalat, att en myndighet icke bör äga avvisa en

bristfällig framställning, med mindre tillfälle först beretts parten att avhjälpa bristerna (SOU 1964:27 s. 416). I Kungl. Maj:ts proposition 1965:60 med förslag till statstjänstemannalag (se s. 150) har departementschefen anfört bl. a. följande i fråga om tjänstetillsättning: »Som sökande bör anses envar som sökt tjänsten inom föreskriven tid, även om han icke vid ansökningstidens utgång fullgjort allt som sökande har att iakttaga, exempelvis om han underlåtit att inkomma med meritförteckning, åldersbetyg e. d.»

Under hänvisning till det anförda anser jag att Emma Grindestams ansökning icke bort lämnas utan avseende. I stället borde före tillsättningsärendets avgörande tillfälle ha lämnats henne att underteckna ansökningen. Med hänsyn till vad som upplysts om den praxis, som tidigare tillämpats av skolöverstyrelsen i tjänstetillsättningsärenden och om vilken föredraganden i ärendet inhämtat besked i telefon, kan förfarandet dock icke läggas länsskolnämnden till last såsom fel.

I sitt utlåtande har skolöverstyrelsen uttalat att den numera icke skulle förklara sökande obehörig i fall av förevarande slag. Med hänsyn härtill anser jag mig icke behöva vidtaga ytterligare åtgärd till förekommande av ett upprepande av det inträffade.

Med dessa uttalanden var det av mig vid inspektionen upptagna ärendet slutbehandlat.

Några veckor efter det förenämnda inspektionsärende avgjorts och omnämnts i pressen, inkom ämneslärarinnan Ann-Margret Wiman med en skrift däri hon anförde följande: Ann-Margret Wiman hade tidigare innehaft ordinarie lärartjänst, sist vid Borlänge läroverk. I samband med ingående av äktenskap hade hon fått en e. o. tjänst vid läroverket i Visby. Då denna tjänst skulle tillsättas såsom ordinarie från den 1 juli 1960, var hon enda sökande. Hon förklarades emellertid obehörig på grund av att hennes meritförteckning ej var vidimerad. Hon fortsatte emellertid såsom e. o. När den ordinarie tjänsten ånyo kungjordes för tillsättning den 1 juli 1961, var hon åter ensam sökande. Hon förklarades emellertid även denna gång obehörig på grund av att diplomet från lärarinneseminariet »ej vidimerats på varje blad särskilt (hophäftat). Det var dock vidimerat av för SÖ väl kända personer med titel och adress.» Sedan ordinarie tjänsten ånyo kungjorts för tillsättning från den 1 januari 1962 hade hon sökt tjänsten. Denna gång hade samtliga betyg inlämnats till en skrivbyrå, där de vidimerats av för henne och SÖ okända personer, vilka icke utsatt titel och adress. Denna gång hade emellertid ansökningen godkänts, och hon hade blivit ordinarie. Behandlingen av hennes ansökningar hade orsakat »sveda och misstro, storskratt åt vårt perfekta samhälle samt tyvärr väntan på nya mackel, när det blir dags att räkna pensionsår».

I skrivelse till Ann-Margret Wiman anförde jag följande.

Jag förstår Eder indignation över att Edra ansökningar behandlats på sätt som skett enligt Edra uppgifter. Förfaringssättet stod emellertid i överensstämmelse med gammal praxis och kan därför icke läggas vederbörande tjänstemän till last såsom tjänstefel. Sedan jag vid inspektion av en länsskolnämnd uppmärksammat denna enligt min mening förkastliga praxis samt tagit upp saken till utredning i syfte att hos Kungl. Maj:t påkalla rättelse, har skolöverstyrelsen i ett till mig avgivet yttrande förklarat sig numera icke komma att tillämpa ifrågavarande praxis. Ett upprepande av förfaringssättet är därför icke att befara.

Med hänsyn till det sagda, finner jag Edra klagomål icke påkalla någon särskild åtgärd från min sida.

5. I tjänstetillsättningsärenden förekommer att upplysningar om olika sökande under hand införskaffas. De inhämtade uppgifterna dokumenteras icke och betraktas såsom förtroliga. Denna praxis har ansetts oförenlig med offentlighetsprincipen och medför risk för att avgörandena grundas på oriktiga uppgifter (I och II). En ändring av denna praxis har ansetts önskvärd och aktualiserar fråga om utsträckt sekretesskydd (I). Tillika fråga om myndighet är skyldig att till sökande redovisa källan till en under hand inhämtad, oriktig uppgift, som påverkat utgången av tjänstetillsättningsärende (II)

I.

Vid min inspektion i juni 1965 av länsskolnämnden i Östergötlands län upplystes rörande handläggningen av ärenden angående rektorsförordnanden följande.

Enligt skolstadgan utgjordes befordringsgrunderna i dessa ärenden av de sökandes insikter, erfarenhet och övriga egenskaper, som företrädesvis fordras för tjänstens utövande. Då det gällde för nämnden okända sökande — varmed vanligen förstodes lärare från annat län — inhämtade föredraganden i nämnden per telefon upplysningar från vederbörande skolstyrelse. Om därvid framkom för sökanden negativa uppgifter, brukade föredraganden genom telefonkontakter med andra myndigheter, exempelvis på det kommunala planet, undersöka om det avgivna omdömet kunde anses vara uttryck för någon allmän uppfattning om sökanden. Föredraganden uppgav alltid det verkliga ändamålet med sin förfrågan och nedtecknade — för eget bruk vid föredragningen — de inhämtade uppgifterna. De härav bildade minnesanteckningarna behölls efter föredragningen av föredraganden och medföljde icke akten, då den sändes till skolöverstyrelsen. Ej heller arkiverades anteckningarna. Nämnden lämnade sålunda icke, såvitt gällde den påverkan sökandenas subjektiva förhållanden kunde utöva på turordningen dem emellan, någon skriftlig motivering som medföljde till högre

instans. En anledning till denna underlåtenhet vore att vederbörande föredragande inom skolöverstyrelsen alltid i telefon efterhörde och antecknade vad nämnden haft för motiv till sitt förslag. Dessa anteckningar torde därefter ha karaktären av föredragandens egna minnesanteckningar till den slutliga föredragningen av ärendet.

Sedan därefter hos skolöverstyrelsen inhämtats att ej heller de av föredraganden hos överstyrelsen gjorda anteckningarna — efter det överstyrelsen skilt sig från ärendet — kvarlåg i akten eller eljest var tillgängliga för den som önskade besvära sig över beslutet eller eljest ta del av anteckningarna, lät jag till inspektionsprotokollet anteckna följande.

Mot det förhållandet att myndigheter, som hade att handlägga tillsättningsärenden i vilka även andra än objektivt mätbara meriter författningsenligt skulle tillmätas betydelse, under hand inhämtade upplysningar om de sökandes lämplighet för sökt befattning funnes i och för sig intet att erinra, under förutsättning att myndigheterna vid sina förfrågningar sökte få fram en såvitt möjligt objektiv bild av den sökandes lämplighet. En sökande, som ansåge sig med orätt förbigången till en tjänst och därför ville anföra besvär, saknade möjlighet att i handlingarna finna motiven för myndigheternas ställningstagande i frågan om hans lämplighet i jämförelse med de övriga sökandena. Det syntes kunna med fog ifrågasättas om en dylik ordning vore förenlig med offentlighetsprincipen och rättssäkerhetens krav. Vad som författningsenligt tillmätts betydelse vid avgörandet av ett ärende borde framgå av de för sökandena tillgängliga handlingarna i ärendet.

Efter remiss avgav skolöverstyrelsen yttrande, däri anfördes följande.

Jämlikt skolstadgan 25: 11 gäller som befordringsgrund vid tillsättning av skolledartjänst insikter, erfarenhet och övriga egenskaper, som företrädesvis fordras för tjänstens utövande. Därutöver fordras (skolstadgan 15: 3) för behörighet till rektorstjänst vid allmänt gymnasium och handelsgymnasium bl. a. att vara lämplig för tjänsten och vid tekniskt gymnasium att vara skicklig och lämplig för tjänsten.

Föredragning rörande tillsättning av rektorstjänster vid gymnasier och lärarutbildningsanstalter samt skoldirektörstjänster sker inför generaldirektören i närvaro av vanligtvis samtliga skolråd samt de undervisningsråd, som är chefer för närmast berörda byråer. Beträffande övriga rektorstjänster sker föredragningen inför skolrådet på administrativa avdelningen i närvaro av berörda skolråd och undervisningsråd. Tjänster tillhörande den förstnämnda gruppen tillsätts av Kungl. Maj:t. Överstyrelsen brukar i sina yttranden i dessa ärenden avge förord eller förslag utan närmare motivering eller med motivering, att vederbörande med hänsyn till insikter, erfarenhet och övriga egenskaper är den för tjänsten mest lämplige. Övriga rektorstjänster tillsätts av överstyrelsen. Härvid förs protokoll innehållande beslut utan motivering.

De upplysningar, som av överstyrelsen genom muntliga förfrågningar inhämtas från skolstyrelser, länsskolnämnder m. fl. har till ändamål att få fram en så objektiv bild som möjligt av sökandes egenskaper och lämplighet för tjänsten. För att verkligen uppnå syftet med förfrågningarna — anledningen till dessa uppges alltid — är det nödvändigt att upplysningarna betraktas som förtroliga, vilket i detta fall måste innebära, att de inte är

avsedda att bli offentliga. Gällde inte detta betraktelsesätt, skulle uppgiftslämnaren säkerligen vara mycket försiktig med att lämna för en sökande negativa uppgifter och syftet med förfrågningarna inte nås, dvs. att få en allsidig belysning av en sökandes lämplighet. Detta är möjligt endast om såväl positiva som negativa uppgifter lämnas, varvid i princip allt, som kan vara av betydelse för bedömningen vid tjänstetillsättningen, bör nedtecknas. Vissa upplysningar kan uppenbarligen vara av sådan art, att det inte kan vara förenligt med sökandens intresse att de får offentlighet.

Vid de överläggningar, som föregår avgörandet av ett ärende av nu ifrågavarande slag, är det icke ovanligt att de närvarande lämnar upplysningar om sökande, vilka påverkar bedömningen av dennes lämplighet för viss tjänst. Även sådana upplysningar måste innefattas i vad som författningsenligt kan tillmätas betydelse vid ett ärendes avgörande.

Överstyrelsen anser det inte praktiskt möjligt att driva offentlighetsprincipen så långt, att allt, som författningsenligt bör vara av betydelse vid en tjänsts tillsättande, skall vara offentligt och således tillgängligt också för sökandena.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till offentlighetskommittén följande.

Av handlingarna framgår att man hos skolmyndigheterna vid beredning av tjänstetillsättningsärenden plägar komplettera förefintlig utredning genom att införskaffa muntliga upplysningar om olika sökande utan att gjorda anteckningar om vad sålunda inhämtats tillföres handlingarna i ärendet eller eljest hålls tillgängliga. Som jag i inspektionsprotokollet framhållit torde kunna ifrågasättas om en dylik ordning är förenlig med offentlighetsprincipen och rättssäkerhetens krav. Nämnda förfarande — som torde äga motsvarighet jämväl hos andra myndigheter — står emellertid inte i strid mot någon uttrycklig författningsföreskrift och kan, i betraktande av nu rådande förhållanden, ej heller eljest anses vara av beskaffenhet att innefatta tjänstefel. Såtillvida föranleder förevarande inspektionsärende i vad det avser skolmyndigheterna ej någon min vidare åtgärd.

Vad i ärendet upplysts och vad jag under min verksamhet i övrigt inhämtat rörande förevarande spörsmål ger mig emellertid anledning att ur principiella synpunkter diskutera frågan om förfarandet i samband med inhämtande av muntliga upplysningar i ärenden rörande tillsättning av statlig tjänst. Nuvarande praxis härutinnan synes nämligen förenad med så väsentliga olägenheter att en omläggning därav är påkallad, något som i sin tur synes kräva viss ändring av gällande sekretessbestämmelser. Rörande denna fråga får jag anföra följande.

Som underlag för bedömningen av ärenden rörande tillsättning av tjänst efter ansökningsförfarande föreligger som regel vissa i tjänstgöringsbetyg och andra handlingar avgivna vitsord och omdömen. Dessa uttalanden begränsar sig i allmänhet till korta, sammanfattande värderingar av vederbörandes kvalifikationer och lämplighet i olika avseenden. De gradationer,

som härvid förekommer, ges oftast ingen motivering i de utfärdade handlingarna, i varje fall inte när fråga är om mindre positiva värderingar. Överhuvudtaget synes man i praxis undvika att i betygshandlingar närmare ange förhållanden av för tjänstemannen ofördelaktigt slag. De omständigheter och överväganden, som ligger till grund för gjorda värderingar — eller kanske för avsaknad av värdering i något hänseende — framgår sålunda som regel inte av de i tjänstetillsättningsärendet föreliggande handlingarna.

Det är därför helt naturligt att man i ärenden av detta slag mången gång har anledning att införskaffa kompletterande upplysningar rörande sökande, som ej är personligen känd hos tillsättningsmyndigheten, t. ex. då den inbördes turordningen enligt sedvanliga bedömningsgrunder framstår som tveksam eller då vissa formuleringar i betygshandlingar skapar osäkerhet om bakomliggande omständigheter. Att sådan kompletterande utredning äger rum kan följaktligen inte i och för sig föranleda erinran; i åtskilliga fall torde åtgärden i själva verket utgöra en nödvändig förutsättning för objektivt riktiga beslut. Framförallt ur praktiska synpunkter synes erinran inte heller böra riktas mot att kompletteringarna i dessa ärenden i allmänhet sker genom muntliga förfrågningar.

I de fall upplysningar av betydelse för ärendets prövning erhålls vid sådana förfrågningar torde, såsom i inspektionsärendet också upplysts, vissa anteckningar därom ofta göras av vederbörande tjänsteman till stöd för minnet. Dessa anteckningar synes i praxis betraktas som tjänstemannens privata handlingar och tillföres ej akten i ärendet. Ej heller eljest plägar någon uppgift om införskaffade upplysningar fogas till eller inflyta i akten. Handlingarna i tillsättningsärendet innehåller följaktligen, även om för prövningen avgörande material därigenom tillförts, som regel ingen som helst anteckning om att kompletterande upplysningar om sökande inhämtats från ena eller andra hållet och än mindre om innebörden av lämnade upplysningar. Att en viss sökande, med till synes överlägsna tjänstgöringsmeriter, förbigåtts vid en tjänstetillsättning kan följaktligen — vid en granskning av handlingarna i saken — framstå som helt oförklarligt.

Som stöd för denna underlåtenhet att dokumentera för ärendets avgörande relevant material har i inspektionsärendet åberopats att det vore nödvändigt att behandla upplysningar av detta slag som förtroliga meddelanden, eftersom uppgiftslämnarna eljest skulle vara obenägna att lämna negativa upplysningar om vederbörande och en allsidig belysning av dennes lämplighet därmed inte skulle kunna erhållas. Därjämte har framhållits att offentliggörande av sådana upplysningar i vissa fall ej kan vara förenligt med sökandens eget intresse. Liknande synpunkter till stöd för berörda praxis har jag även hört framföras från andra myndigheter.

Rörande behörigheten av detta resonemang må till en början erinras om det samband frågan äger med spörsmålet om gränsdragningen mellan allmänna handlingar och i tjänsten mottagna privata meddelanden eller brev.

Detta sedan länge diskuterade spörsmål är ju fortfarande oreglerat i lagstiftningen och har i stället ansetts böra lösas i rättspraxis. Möjligheten av ett visst utrymme för meddelanden av nyssnämnt slag, som ej skulle vara att anse som allmänna handlingar, har följaktligen hittills lämnats öppen av lagstiftaren. Som offentlighetskommittén framhållit i sin i januari 1964 upprättade diskussionspromemoria om offentlighet och sekretess (s. 27) synes dock tidigare oklarhet på området knappast ha undanröjts genom utvecklingen av rättspraxis. Kommittén har också i sin nämnda promemoria anslutit sig till det av 1944 års tryckfrihetssakkunniga framlagda förslaget i frågan, dvs. att alla brev och andra sådana personliga meddelanden till viss tjänsteman skall utgöra allmänna handlingar, om de ej uppenbart saknar betydelse för ärendet; om de sedan skall vara offentliga eller hemliga bör bero av bestämmelserna om handlingssekretessen.

Vad nu sagts har avseende på skriftliga meddelanden som inkommit till tjänsteman. Emellertid skulle analogivis kunna hävdas att motsvarande bedömning bör ske jämväl i fråga om muntliga meddelanden som lämnas tjänsteman och att ett visst utrymme följaktligen skulle finnas för att gjorda uppteckningar av sådana meddelanden av förtrolig eller eljest personlig karaktär inte skulle anses utgöra allmänna handlingar.

När det gäller upplysningar som införskaffas i tjänstetillsättningsärende är emellertid att märka, att befattningshavare som i sin tjänst erhållit kännedom om viss sökande måste anses vara av tjänsteplikt skyldig att lämna begärd uppgift om vad han har sig bekant om denne, i den mån detta är av betydelse för ett objektivt bedömande av tillsättningsärendet. Befattningshavaren kan följaktligen inte anses äga vägra lämna sådan — för tjänsteärendes bedömning erforderlig — uppgift eller förbehålla sig att uppgiften, som alltså lämnas under tjänsteansvar, skall betraktas som privat meddelande eller eljest som given i förtroende. Åt denna uppfattning har jag även tidigare givit uttryck (JO 1958, s. 227). För min del kan jag därför inte finna någon rättsligt hållbar grund för tankegången att — såvitt angår upplysningar av förevarande slag — något utrymme skulle kunna finnas för »förtroliga» meddelanden mellan tjänstemän, meddelanden som alltså ej skulle behöva redovisas utan kunna hållas hemliga. En annan sak är att det givetvis inte kan anses nödvändigt att i handlingarna uppteckna allt som inhämtas. I den mån upplysningarna endast innebär ett mera allmänt bestyrkande av redan givna vitsord och omdömen, torde närmare anteckningar härom ej erfordras, möjligen med undantag för uppgift om själva bestyrkandet. I övrigt torde i allmänhet få anses tillfyllest med angivande av upplysningarnas väsentliga innehåll.

Beträffande sistnämnda fråga om själva skyldigheten att dokumentera muntligen införskaffat utredningsmaterial saknar visserligen nuvarande lagstiftning för förvaltningsmyndigheternas del uttrycklig generell föreskrift härom. Offentlighetsprincipen bygger emellertid otvivelaktigt på tanken

att allt relevant material skall dokumenteras. Denna för rättssäkerheten och en sund samhällsutveckling utomordentligt viktiga princip skulle ju eljest lätt kunna i ömtåliga fall helt sättas ur spel. Vikten av att ej något av det sakliga material, på vilket myndighet grundar sina beslut och åtgärder, undandrages från offentlighetsprincipens tillämpning har också understrukits av 1944 års tryckfrihetssakkunniga (SOU 1947: 60, s. 220). Enligt min mening måste därför dokumentationsskyldighet beträffande muntligen införskaffat utredningsmaterial av betydelse för ärendes avgörande redan nu anses gälla som allmän rättsgrundsats. I den föreslagna lagen om förvaltningsförfarandet har en undantagslös föreskrift om sådan skyldighet också intagits (8 kap. 23 §).

I enlighet med vad här anförts kan jag inte finna annat än att nuvarande praxis att i tjänstetillsättningsärenden undanhålla muntligen införskaffat utredningsmaterial av betydelse för ärendets avgörande inte står i överensstämmelse med offentlighetsprincipen och att följaktligen ändring av denna praxis bör ske. För sådan ändring talar också starka praktiska rättssäkerhetskrav. Härom får jag anföra följande.

Inom förvaltningen förekommer i stor utsträckning att uppgifter om enskildas personliga förhållanden inhämtas och att sådant material i väsentlig grad bestämmer besluten. I många fall, t. ex. i ärenden av social och polisiär beskaffenhet, uppställer sålunda författningarna krav på vissa personliga kvalifikationer för gynnande beslut och i andra fall krävs förhandenvaron av vissa förhållanden av personlig art för beslut med förpliktande innebörd. Utredningen om sådana personliga omständigheter, avseende bl. a. vederbörandes lämplighet eller olämplighet i ena eller andra hänseendet, förebringas liksom i tjänstetillsättningsärenden primärt genom skriftligt material. Även i dessa andra ärenden sker emellertid i viss utsträckning kompletterande utredning genom muntliga förfrågningar. Det material av betydelse som härvid inhämtas torde — till skillnad från vad som är praxis i tjänstetillsättningsärenden — i allmänhet dokumenteras genom anteckningar, som tillförs handlingarna i ärendet. Detta material blir följaktligen offentligt, i den mån särskilt sekretesskydd inte gäller.

Den omfattande verksamhet för inhämtande och vidarebefordran av upplysningar rörande personliga förhållanden, som sålunda förekommer inom förvaltningen, innefattar naturligtvis i och för sig risker för fel och misstag. I min verksamhet har jag också kunnat konstatera hur lätt förväxlingar och andra förbiseenden sker, medförande att oriktiga upplysningar läggs till grund för avgörandena. Sålunda har vid upprepade tillfällen — även vid skriftligt utredningsförfarande i ärenden av betydande vikt för vederbörande — förekommit att personförväxling på grund av namnlikhet skett med påföljd att graverande upplysningar lämnats om oförvitliga personer. Vidare har jag sett flera exempel på att myndigheter vid underhandsförfrågningar rörande enskildas personliga förhållanden mottagit lösligt grun-

dade eller rent ovederhäftiga upplysningar. Som förklaring till att sådana upplysningar lämnats har anförts att man inte trott att uppgifterna skulle åberopas i ärendet eller att så i varje fall inte skulle ske utan ytterligare kontroll. Bortsett från den felmarginal som alltid kan föreligga vid mottagande och uppteckning av muntligen lämnade upplysningar, ger erfarenheten följaktligen vid handen att betydande risker föreligger för misstag i samband med inhämtande av upplysningar rörande enskildas personliga förhållanden. Genom att materialet i nu avsedda förvaltningsärenden åtminstone i huvudsak plägar dokumenteras och därmed kan bli föremål för kontroll, föreligger dock i dessa ärenden möjlighet att uppdaga begångna misstag och att tillse att rättelse sker.

Uppenbarligen föreligger på motsvarande sätt risker för fel och misstag jämväl vid inhämtande av underhandsupplysningar i tjänstetillsättningsärenden. Särskilt är så naturligtvis fallet, när upplysningar skall lämnas från myndighet med stort antal anställda eller med stor personalomsättning. Då någon dokumentation av detta material ej sker, saknas emellertid här som regel möjlighet att i efterhand tillrättalägga oriktiga eller otillräckligt grundade informationer. Vetskapen om att lämnade upplysningar betraktas som »förtroliga» och inte kommer att utåt åberopas synes i vissa fall också kunna inbjuda till vidarebefordran av vad som är att hänföra till hörsägner och skvaller. Den omständigheten att, såsom i inspektionsärendet uppgivits, vissa av en tjänsteman inhämtade underhandsupplysningar stundom i sin tur muntligen förmedlas i flera led med skilda »privata» uppteckningar är tydligen inte heller ägnad att öka tryggheten mot feluppfattningar och förväxlingar.

Starka skäl — ur tjänstemännens synpunkt och i det allmännas intresse av att tjänster tillsätts med den objektivt sett bäst meriterade — talar följaktligen för att nyssnämnda praxis i tjänstetillsättningsärenden bringas till överensstämmelse med vad i allmänhet tillämpas inom förvaltningen och att sålunda dokumentation i erforderlig utsträckning sker av underhandsupplysningar om sökande, i den mån sådana upplysningar tillmätes betydelse för ärendets avgörande och ej redan framgår av åberopade aktstycken. Verkställda uppteckningar härav skulle därmed enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser, på sätt tidigare därom anförts, utgöra allmänna handlingar. Då sekretesslagen saknar föreskrifter rörande handlingar av sådant slag, skulle handlingarna tillika vara offentliga.

En synpunkt, som plägar anföras i detta sammanhang — och som också framförts i inspektionsärendet — är att det inte skulle vara förenligt med tjänstemännens eget intresse att de negativa upplysningar, som i tillsättningsärenden stundom lämnas om sökande, skulle få offentlig karaktär och därmed bli tillgängliga för envar. Denna synpunkt förtjänar också otvivelaktigt visst beaktande.

De upplysningar, som under hand införskaffas torde sålunda — i den mån de är av självständig betydelse för ärendets avgörande — i stor utsträckning beröra för vederbörande ofördelaktiga omständigheter, som inte alls eller endast indirekt återspeglas i betygshandlingarna. Arten av dessa upplysningar torde variera från allmänt hållna negativa omdömen till detaljerade uppgifter om tjänstemannens uppträdande i olika sammanhang och om hans personliga förhållanden i övrigt såväl i som utom tjänsten. I åtskilliga fall, inte minst när fråga är om tjänster på vilkas innehavare ställs mera speciella krav i fysiskt eller psykiskt hänseende, torde upplysningarna kunna beröra mycket ömtåliga omständigheter av personlig och privat natur. Det kan därför inte bortses från att upplysningar av nu antytt slag — om de skulle bli offentliga — i ej obetydlig utsträckning skulle kunna missbrukas till skada eller förklenande för tjänstemannen eller eljest leda till andras missaktning. Handlingar innehållande sådana upplysningar synes följaktligen, av hänsyn till tjänstemännen, böra omfattas av sekretesskydd. Självfallet bör i dessa fall partsoffentligheten inte inskränkas i vidare mån än som följer av stadgandet i 39 § sekretesslagen.

Med utgångspunkt från nuvarande konstruktion av sekretessreglerna skulle alltså i sekretesslagen böra införas särskild föreskrift med avseende å handlingar i tjänstetillsättningsärenden. Därmed skulle, synes det mig, bortfalla den enda vägande invändning som kan riktas mot dokumentation av i sådana ärenden förebragt relevant material. Förklaringen till nuvarande praxis härutinnan synes i själva verket till väsentlig del vara att söka just i avsaknaden av allt sekretesskydd.

Nuvarande praxis i fråga om förekomsten av helt okontrollerbara underhandsupplysningar i tjänstetillsättningsärenden är, som förut framhållits, oförenlig med offentlighetsprincipen och kan i vissa fall medföra betydande risker för att avgörandena grundas på oriktiga eller eljest ovederhäftiga uppgifter. Det är därför angeläget att denna praxis ändras så att det material, som på nyssnämnt sätt införskaffas och som är av beskaffenhet att inverka på avgörandet, i erforderlig utsträckning dokumenteras. En sådan ändring tillgodoser ett i och för sig önskvärt kontrollbehov och synes överhuvudtaget ägnad att medföra ökad trygghet för att avgörandena grundas på i allo tillförlitligt material. Att så sker är ett befogat krav ur de enskilda tjänstemännens synpunkt och ligger också i det allmännas eget intresse. Med hänsyn härtill och till det stora antal tjänstetillsättningar som årligen förekommer framstår det ur rättssäkerhetssynpunkt som en angelägenhet av vikt att berörda omläggning av praxis snarast kommer till stånd.

För att en dokumentation som nyss sagts skall kunna i full utsträckning ske synes emellertid hänsynen till enskilda tjänstemän kräva att möjlighet finns till sekretesskydd för vissa uppgifter om personliga förhållanden av ömtåligt slag. Då sådan möjlighet ej föreligger enligt gällande lagstiftning, är enligt min mening angeläget att denna brist — som i viss mån berörts

i offentlighetskommitténs diskussionspromemoria — avhjälpes vid den lagrevision som kommittén förbereder.

Jag har därför velat för kommitténs kännedom redovisa mina synpunkter på spörsmålets räckvidd och betydelse.

II.

Av handlingarna i ett av fackläraren vid Katrineholms stads praktiska skolor, civilingenjören Nils Lindström härstädes anhängiggjort ärende framgår bl. a. följande.

Den 23 september 1959 beslöt styrelsen för Hässleholms tekniska skola — sedan en nyinrättad ordinarie facklärartjänst vid skolan förklarats till ansökan ledig senast den 8 oktober samma år — att uppdraga åt styrelsens ordförande, vice ordförande samt skolans rektor att upprätta och till länsskolnämnden i Kristianstads län ingiva förslag angående tjänstens tillsättande.

Enligt ett den 12 oktober »1960» dagtecknat protokoll beslöt därefter den sålunda utsedda delegationen — efter antecknande att som sökande anmält sig Lindström samt en vid skolan tjänstgörande e. o. facklärare — föreslå styrelsen att bordlägga ärendet i avvaktan på att skolans framtida ställning blev klarlagd.

Enligt protokoll den 30 november 1959 beslöt styrelsen i enlighet med delegationens förslag.

Den 2 juni 1960 återupptogs ärendet av styrelsen. Efter antecknande bl. a. att styrelsen vid sammanträdet »den 12 oktober» beslutat bordlägga ärendet i avvaktan på vissa organisatoriska undersökningar gjorde styrelsen i sitt protokoll vissa uttalanden om de två sökandenas meriter. Rörande Lindström — som under en lång följd av år fram till den 1 juli 1959 innehaft förordnanden som rektor — framhölls bl. a. att handlingarna inte utvisade orsaken till att han frånträtt rektorstjänsten, »men styrelsen har sig bekant att samarbetssvårigheter förefunnits som orsakat att Lindström ej erhållit förnyat förordnande». Med stöd av vad i protokollet anförts beslöt styrelsen föreslå att Lindströms medsökande skulle erhålla tjänsten.

Länsskolnämnden beslöt den 1 augusti 1960 förordna den sålunda föreslagne till innehavare av tjänsten från och med den 1 januari 1961.

Sedan besvär häröver anförts av Lindström, tillstyrkte länsskolnämnden i yttrande den 9 november 1960 bifall till besvären. Nämndens ändrade ställningstagande grundade sig enligt yttrandet på att den av skolstyrelsen lämnade uppgiften att Lindström ej fått förnyat rektorsförordnande vid kontroll visat sig felaktig.

Genom beslut den 12 december 1960 lät Kungl. Maj:t — sedan Lindström förklarat sig med hänsyn till vad som förekommit hos skolstyrelsen avstå från att vidare eftersträva tjänsten och därför återkallat besvären — vid den gjorda återkallelsen bero.

Vidare må framhållas att Lindström — med anledning av de för honom ofördelaktiga uppgifter, som intagits i skolstyrelsens protokoll den 2 juni 1960 — i skrivelse till styrelsen den 1 november 1960 anhöll om besked rörande källorna till sagda uppgifter. Styrelsen beslöt den 9 december 1960 att framställningen ej skulle föranleda någon åtgärd. Länsskolnämnden, varest klaganden anförde besvär över beslutet, fann i utslag den 17 mars 1961 besvären icke föranleda någon nämndens åtgärd, enär nämnden saknade befogenhet att ålägga skolstyrelsen att lämna klaganden de av honom begärda uppgifterna. Häröver anförda besvär lämnades av Kungl. Maj:t genom resolution den 17 november 1961 utan bifall.

I januari 1961 anhöll Lindström hos landsfogden i Kristianstads län om utredning i vissa hänseenden rörande tillsättningsärendets handläggning. I beslut den 30 december 1961 fann landsfogden Gunnar Kragh att åtal ej skulle väckas.

I en den 9 april 1965 hit inkommen skrift framhöll Lindström att han genom att länsskolnämnden tillstyrkt bifall till hans besvär i tillsättningsärendet ansett sig ha i viss mån fått upprättelse för de rättskränkningar, för vilka han varit utsatt, samt att han efter landsfogdens ställningstagande ansett sig böra tills vidare låta bero under förhoppning att vad som inträffat skulle visa sig vara en isolerad företeelse. Emellertid hade — sedan Lindström därefter sökt viss tjänst i annan stad än Hässleholm — vederbörande skolstyrelse i början av år 1963 förklarat Lindström icke lämplig för tjänsten, därvid den direkta anledningen syntes ha varit vad som förekommit i ärendet rörande tjänsten i Hässleholm. På grund därav hade Lindström funnit nödvändigt att hänvända sig till JO, därvid Lindström påkallade prövning av de åtgärder och ställningstaganden som förekommit hos styrelsen för Hässleholmsskolan, länsskolnämnden och landsfogden. Lindström framhöll därvid bl. a. att det med hänsyn till de tjänstesökandes intressen syntes angeläget att få fastslaget i vilka hänseenden fel begåtts eller om möjligen lagstiftningen på området var i behov av översyn. Härutöver förelåg ett intresse för honom att få underlag för en bedömning av skadeståndsfrågan.

Vid ärendets avgörande anförde jag bl. a. följande.

Som framgår av den lämnade redogörelsen anförde skolstyrelsen i sitt den 2 juni 1960 avgivna förslag i tjänstetillsättningsärendet att handlingarna inte utvisade orsaken till att klaganden fr. o. m. den 1 juli 1959 frånträtt av honom sedan länge innehavd rektorstjänst, »men styrelsen har sig bekant att samarbetssvårigheter förekommit som orsakat att Lindström ej erhållit förnyat förordnande».

Av handlingarna i klagoärendet framgår, att klagandens rektorsförordnande utlöpte vid halvårsskiftet 1959 och att överstyrelsen för yrkesutbildning den 17 mars 1959 förordnade klaganden att fortfarande fr. o. m. den

1 juli 1959 tills vidare t. o. m. den 30 juni 1960 vara rektor vid berörda skolor. Vidare framgår att överstyrelsen den 10 juli 1959 — i anledning av framställning av klaganden — entledigat honom från förordnandet.

Uppgifterna i skolstyrelsens yttrande var sålunda oriktiga. I betraktande särskilt av att vägran att på angiven grund förnya rektorsförordnande torde förutsätta att vederbörande allvarligt brustit i fråga om samarbetsförmåga har uppgifterna tillika varit för klaganden förklenande och menliga.

Frågan om uppgifterna bort av skolstyrelsen godtagas utan kontroll

Klaganden har påtalat att uppgifterna inte kontrollerats, därvid han bl. a. framhållit att uppgifterna härrörde från ordföranden i vederbörande skolstyrelse, som alltså var part i det samarbetsförhållande, varom han uttalat sig, samt att uppgifterna därjämte motsades av de goda vitsord som klaganden erhållit i utfärdade tjänstgöringsbetyg.

Vid min bedömning av förevarande fråga har jag haft att utgå från de uppgifter, som skolstyrelseordföranden Vannerberg lämnat vid polisutredningen. Enligt Vannerberg hade han sålunda — på grund av vissa inom skolstyrelsen diskuterade farhågor rörande klagandens samarbetsförmåga — uppringt ordföranden i vederbörande skolstyrelse i Katrineholm, ingenjören L. Fogelberg, för att få upplysning i saken. Vid detta samtal — som synes ha ägt rum före skolstyrelsens bordläggningsbeslut den 30 november 1959 — hade Fogelberg, såsom Vannerberg enligt förundersökningsprotokollet slutligen uppgivit, förklarat att klaganden »icke erhållit förnyat rektorsförordnande på grund av att han var omöjlig att samarbeta med». Vannerberg hade vidare uppgivit att han — sedan klaganden i besvärsärendet påpekat att han själv begärt entledigande — ånyo förhört sig med Fogelberg, som då ändrat sina tidigare uppgifter och vitsordat riktigheten av klagandens påpekande, därvid emellertid Fogelberg tillagt att klaganden likväl av skolstyrelsen fått »det s. k. silkessnöret».

De uppgifter som Vannerberg sålunda erhöll lämnades i tjänsten av Fogelberg såsom ordförande i vederbörande skolstyrelse. Uppgifterna var därför i princip av beskaffenhet att böra godtagas. Den omständigheten att Fogelberg i viss mån själv berördes av uppgifterna kan inte anses ha utgjort anledning att ifrågasätta uppgifternas riktighet. Med hänsyn till rådande praxis i fråga om formulering av tjänstgöringsbetyg kan vidare innehållet i de för klaganden — före utgången av rektorsförordnandet — utfärdade tjänstgöringsbetygen inte heller anses ha innefattat tillräcklig anledning härtill.

Av angivna skäl har det enligt min mening — även om det varit en lämplig försiktighetsåtgärd att hos överstyrelsen kontrollera uppgifterna — i varje fall inte kunnat läggas Vannerberg eller annan ledamot av skolstyrelsen till last som tjänstefel att man förlitade sig på uppgifternas riktighet.

Frågan om uppgifterna bort beaktas vid meritvärderingen

Klaganden har hävdat att uppgifterna inte avsett förhållande vartill hänsyn lagligen kunde tagas vid meritvärdering i fråga om lärartjänst.

I likhet med vad som föreskrives i nuvarande skolstadga (25 kap. 25 §) gällde vid ifrågavarande tidpunkt såsom befordringsgrunder vid tillsättning av ordinarie lärartjänst vissa i allmänna skolstadgan (5 kap. 5 §) angivna egenskaper och förhållanden, såsom undervisningsskicklighet och nit, kunskaper och färdigheter samt längden av väl vitsordad tjänstgöring. Att härvid inte särskilt angivits vissa personliga egenskaper, såsom t. ex. förmåga att samverka med kolleger och överordnade, betyder självfallet inte att sådana egenskaper och eventuella brister däri skall lämnas utan beaktande vid meritvärderingar. Det ligger i sakens natur att förhållanden av antydd personlig natur kan vara av betydelse för vederbörandes tjänsteduglighet och att hänsyn härtill följaktligen i vissa fall måste tagas vid valet mellan olika sökande. Vad särskilt angår lärares förmåga till samarbete som nyss nämnts, är sådan förmåga uppenbarligen av väsentlig betydelse för lärarens möjligheter att uppfylla sina allmänna åligganden enligt skolstadgan (8 kap.). Anmärkningsvärda förhållanden med avseende härå är alltså — även om de till äventyrs inte kommit till uttryck i tjänstgöringsbetyg — av beskaffenhet att böra beaktas.

De uppgifter, som skolstyrelsen i förevarande fall inhämtade rörande klagandens samarbetsförmåga, avsåg emellertid hans tjänstgöring som rektor och inte som lärare. På en rektor, som bl. a. har att rörande skolans allmänna verksamhet nära samarbeta med skolstyrelsen, ställs uppenbarligen delvis andra — och större — krav i fråga om samarbetsförmåga än på en facklärare. Den omständigheten, att det visat sig brista i fråga om en rektors förmåga härvidlag, behöver därför inte i och för sig betyda att han också som lärare skulle ha svårigheter att på tillfredsställande sätt fylla de krav som en sådan tjänst ställer. Å andra sidan är tydligt att — om de uppgivna bristerna i fråga om rektorstjänstgöringen är allvarliga — förhållandet kan vara ägnat att skapa tvivel rörande förmågan jämväl i sistnämnda hänseende. Huru härmed egentligen förhåller sig kan givetvis inte avgöras utan närmare kännedom om beskaffenheten av de aktuella anmärkningarna och om bakgrunden härtill.

Såvitt handlingarna utvisar inhämtade emellertid skolstyrelsen inte närmare upplysningar härutinnan. På grundval enbart av de kortfattade uppgifterna om klagandens avgång som rektor var det såsom nyss nämnts inte möjligt att med någon grad av säkerhet avgöra huruvida vad härutinnan förekommit var av beskaffenhet att inverka vid bedömningen av klagandens kvalifikationer som lärare. Vid meritvärderingen i det aktuella tillsättningsärendet kunde uppgifterna följaktligen inte anföras till klagandens nackdel.

När det gäller bedömningen av *skolstyrelsens* förfarande att i tillsättningsärendet likväl åberopa ifrågavarande uppgifter är att märka, att den av skolstyrelsen gjorda jämförelsen mellan de båda sökandes meriter grundade sig på överväganden ur flera olika synpunkter, bl. a. med hänsyn till sökandenas praktiska erfarenhet och till åldersförhållandena. Av vad skolstyrelsen därom uppgivit i avgivna yttranden och vad i övrigt förekommit synes framgå att styrelsen — inom vilken viss personlig kännedom om klaganden var företrädd — inte tillmätt de nu ifrågavarande uppgifterna rörande klagandens avgång som rektor avgörande betydelse för sitt ställningstagande i tjänstetillsättningsärendet. Det framstår därför som i viss mån förklarligt att styrelsen för sin del inte ansåg nödigt att närmare utreda de bakomliggande förhållandena.

Med hänsyn till vad nu anförts har jag vid min prövning av ärendet i denna del funnit att — ehuru styrelsen enligt min mening inte bort under föreliggande omständigheter åberopa ifrågavarande uppgifter — styrelsens berörda åtgärd likväl icke var av beskaffenhet att medföra ansvar och ersättningsskyldighet.

Vad härefter angår *länsskolnämndens* bedömning av tillsättningsärendet framgår av handlingarna, att uppgiften om att klaganden på grund av samarbetssvårigheter ej skulle ha erhållit förnyat förordnande som rektor varit avgörande för nämndens beslut. Sedan nämnden i anledning av klagandens besvär kontrollerat uppgifterna och funnit dem oriktiga, har nämnden sålunda framhållit att — om samarbetssvårigheter förekommit, vilket dock ej framgick av handlingarna i övrigt — syntes det förnyade rektorsförordnandet tyda på att klaganden inte ensam kunde göras ansvarig för berörda svårigheter samt att dessa inte torde vara så allvarliga att förhållandet borde inverka på klagandens lämplighet för en facklärartjänst. Nämnden frånträdde därför sitt tidigare ställningstagande och förklarade att klaganden med hänsyn till hans klara överlägsenhet i fråga om längden av väl vitsordad tjänstgöring borde äga företräde till tjänsten.

Rörande sin bedömning av ifrågavarande uppgifter — som alltså tillmätts utslagsgivande betydelse för tjänstetillsättningen — har nämnden uppgivit dels att den förlitat sig på uppgifternas riktighet, dels att det inte är brukligt att en rektor utan tungt vägande skäl vägras förnyat förordnande samt att förmåga att samarbeta med omgivningen har stor betydelse även vid uppehållande av facklärartjänst. Nämnden hade därför ansett att uppgifterna innefattade en så stark motivering för skolstyrelsens förslag att detta borde särskilt beaktas.

Att nämnden förlitat sig på riktigheten av de i skolstyrelsens tjänsteutlåtande lämnade uppgifterna kan i och för sig inte föranleda någon erinran. Med utgångspunkt från att uppgifterna var riktiga kunde visserligen — av skäl som nämnden anfört — ifrågasättas huruvida vad som i skolstyrelsens yttrande gjorts gällande om klagandens samarbetssvårigheter så-

som rektor var av beskaffenhet att inverka negativt även vid en bedömning av klagandens kvalifikationer som facklärare. Som jag med avseende å skolstyrelsens bedömning av samma fråga tidigare framhållit, var det emellertid inte möjligt att med någon grad av säkerhet uttala sig härom, med mindre närmare upplysningar erhölls om arten av uppgivna svårigheter och om bakomliggande förhållanden i övrigt. Länsskolnämnden hade därför — såsom beslutande i ärendet — så mycket större anledning att införskaffa sådana upplysningar som nämnden enligt föreliggande betygshandlingar fann klaganden överlägsen i merithänseende och därför kunde förbigå denne endast av hänsyn till det uppgivna förhållandet. Därtill kommer att tillfälle ej heller beretts klaganden att yttra sig över vad skolstyrelsen anfört, något som enligt min mening bort ske i ett ärende som det förevarande.

Länsskolnämnden har följaktligen grundat sitt beslut på antaganden, som inte kunnat grundas på de erhållna uppgifterna och som, såvitt av handlingarna framgår, ej heller eljest varit befogade. Genom att sålunda underlåta att i ett för nämndens prövning avgörande hänseende förebringa erforderlig utredning — en utredning som utan obehörig tidsutdräkt eller annan olägenhet också kunnat införskaffas — har nämnden åsidosatt en ur rättssäkerhetssynpunkt viktig grundsats. Om nämnden härutinnan rätteligen förfarit finns all anledning antaga, att uppgifternas oriktighet skulle ha uppdagats och att nämnden följaktligen skulle ha givit klaganden den sökta tjänsten.

Att nämnden icke — på sätt bort ske — föranstaltade om närmare utredning i anledning av de av skolstyrelsen lämnade uppgifterna, har uppenbarligen sin förklaring i att nämnden vid sitt ställningstagande icke beaktade att de under tjänstemannaansvar lämnade uppgifterna om att klaganden såsom rektor skulle ha haft samarbetssvårigheter icke nödvändigtvis behövde innebära att han på grund härav var mindre lämplig såsom lärare. Å andra sidan var den av skolstyrelsen lämnade uppgiften om anledningen till att klaganden ej fått rektorsförordnandet förnyat ägnad att inge nämndens ledamöter föreställningen att de uppgivna samarbetssvårigheterna vore sådana, att de kunde antagas göra sig gällande även vid utövandet av lärartjänst. I betraktande härav och då det är uppenbart att nämndens ledamöter vid beslutets fattande trodde sig handla i överensstämmelse med vad som var förenligt med skolans bästa, anser jag nämnda förbiseende från nämndens sida icke vara av beskaffenhet att kunna läggas nämndens ledamöter till last såsom tjänstefel.

Frågan om uppgifternas dokumentation och redovisning

Klaganden har påtalat att — utöver vad som återgivits i skolstyrelsens yttrande i tillsättningsärendet — någon dokumentation ej skett av de röran-

de honom införskaffade uppgifterna. Det borde enligt klaganden vara självklart att, i den mån muntliga uppgifter inhämtades och utnyttjades vid sidan av ansökningshandlingarna, sådant material skulle öppet framläggas och redovisas till såväl innehåll som ursprung. I varje fall borde skyldighet föreligga att vid anfordran tillhandahålla materialet.

I tjänstetillsättningsärenden har man enligt allmänt tillämpad praxis ofta plägat komplettera förefintligt urkundsmaterial genom att införskaffa muntliga upplysningar om olika sökande utan att anteckning sker om vad sålunda inhämtats eller att gjorda anteckningar tillförs handlingarna i ärendet eller eljest hålls tillgängliga. Frågan om behörigheten av denna praxis har jag ur principiella synpunkter närmare behandlat i min till offentlighetskommittén avlåtna skrivelse.

Som jag i nämnda skrivelse framhållit står emellertid nu berörda praxis inte i strid mot någon uttrycklig författningsföreskrift och kan — i betraktande av hittills rådande förhållanden — ej heller eljest anses vara av beskaffenhet att innefatta tjänstefel. Klagomålen i vad de avser den bristfälliga dokumentationen av de nu aktuella uppgifterna och underlåtenheten att — som följd härav — lämna närmare upplysningar därom kan därför icke föranleda ingripande mot vederbörande.

Emellertid vill jag i detta sammanhang understryka vad jag i skrivelsen till offentlighetskommittén framhållit om angelägenheten av att ifrågavarande praxis ändras. Vad i förevarande ärende förekommit synes på ett slående sätt belysa de risker för fel och misstag, som föreligger vid inhämtande av underhandsupplysningar. Inte minst förtjänar härvid erinras att vetskapen om att lämnad upplysning — enligt ett utbrett betraktelsesätt — anses som »förtroligt» meddelande, vilket inte kommer att utåt åberopas eller i varje fall till källan anges, kan leda till att lösligt grundade eller ovederhäftiga upplysningar, vilka uppgiftslämnaren icke kontrollerat och därför icke vill stå för, lämnas och läggs till grund för beslut.

Vidare kan jag inte underlåta påpeka det enligt min mening högst otillfredsställande som ligger däri att enskild person — om vilken i tjänsteärenden lämnats nedsättande uppgift, som visat sig oriktig — inte skulle kunna få besked rörande uppgiftens tillkomst med mindre han vidtar extra ordinära åtgärder i form av polisanmälan eller liknande. Att klaganden — oaktat han hänvänt sig till skolstyrelsen samt efter besvär till överstyrelsen för yrkesutbildning, länsskolnämnden och Kungl. Maj:t — icke fått besked om källan till skolstyrelsens uppgifter, framstår för mig såsom i hög grad betänkligt ur rättssäkerhetssynpunkt. Först efter det polisanmälan gjorts har klarhet vunnits om hur den oriktiga uppgiften tillkommit.

Att i administrativ ordning sålunda förvägra en tjänstesökande upplysning om anledningen till att ett beträffande honom begånget misstag ägt rum synes mig — även om förfarandet på grund av bristande dokumentation har formellt hållbart stöd — vara ägnat att rubba allmänhetens för-

troende för myndigheterna. En sådan ordning skulle inte heller behöva förekomma, om praxis ändras i enlighet med vad jag angivit.

Av vad sålunda anförts framgår att klaganden enligt min mening hade fullt fog att reagera mot de oriktiga och nedsättande uppgifter, som lämnats om honom och som inverkat vid tillsättningsärendets avgörande, liksom mot de hinder som därefter rests för honom att få klarhet om uppgifternas ursprung. Även i vissa andra hänseenden, som jag ansett icke behöva här redovisas, fann jag utrymme för befogade anmärkningar.

Vad som förekommit med avseende å ifrågavarande uppgifter framstår ur allmän och enskild synpunkt som ett betänkligt missförhållande och belyser angelägenheten av att — såsom jag i min till offentlighetskommittén avlåtna skrivelse framhållit — ändring snarast sker av det i praxis tillämpade förfarandet med avseende å underhandsupplysningar i tjänstetillsättningsärenden. Det är också min förhoppning att vad jag härutinnan anfört beaktas av myndigheterna, något som jag kommer att ägna fortsatt uppmärksamhet.

6. I samband med uppkommen fråga om fel begåtts inom skolöverstyrelsen vid utarbetandet av prov till studentskrivning i engelska och om omskrivning borde ske har befattningshavare vid styrelsen underlåtit att lämna fullständiga upplysningar och gjort missvisande uttalanden

Inför det förestående skriftliga provet i engelska för studentexamen vid de allmänna gymnasierna, vilket ägde rum den 4 november 1963, inlämnades till skolöverstyrelsen av vederbörande censorer olika förslag till examensskrivning. Bland dessa förslag utvaldes ett, vilket styrelsens ämnesexpert konsulenten Sven Enander tillsammans med universitetslektorn Yngve Olsson och adjunkten Sven Johansson såsom särskilt tillkallade experter granskade och bearbetade, innan det fastställdes som examensskrivning. Provet var sammansatt av en engelsk text, *versionen*, som skulle översättas till svenska och en svensk text, *temat*, som skulle översättas till engelska. Texten till provet var hämtad från en novell av författaren A. Huxley. Före skrivningen underrättades Enander av Johansson att utdrag av samma novell fanns i en år 1946 utgiven bredvidläsningsbok. I samband med skrivningen framkom dessutom att den förra delen av skrivningen delvis ingått i en serie engelska stilar, utgivna av Hermods korrespondensinstitut i Malmö.

Rörande vad som förekom vid Olssons och Johanssons expertuppdrag ha dessa i en den 24 november 1963 till skolöverstyrelsen ställd skrivelse uppgivit följande.

Konsulent Enander kallade SJ till expert genom direkt hänvändelse och

gav SJ i uppdrag att anmoda YO, vilket skedde. Uppdraget gällde *granskning* av examensskrivningsförslag — — —.

Det material vi konfronterades med, då vi på SÖ:s lokaler i Stockholm skulle fullgöra vårt uppdrag, var i första hand ett enda av Enander färdigställt förslag till *flerdelat* prov, baserat på ett av en censor insänt förslag till en *kombinerad* skrivning, i andra hand en sållad samling liknande censorsförslag, samtliga avseende kombinerad skrivning. Vi förväntades under dagens lopp ha godkänt *ett* förslag som kunde användas för både flerdelat och kombinerat prov.

Vi uttryckte vår undran över att man på SÖ inte visste varifrån den text var tagen, på vilken Enander hade utarbetat det enda föreliggande förslaget för en examensskrivning; censorerna är ju skyldiga att ange källan för sina förslag.

Eftersom vi kände igen texten, gjorde vi på SÖ ett misslyckat försök att spåra den, varefter vi uppsökte en bokhandel för att inhandla den novellsamling ur vilken texten var tagen, nämligen Aldous Huxley, *Mortal Coils*. Någon skolantologi där berättelsen stod kunde vi då inte erinra oss.

Utom för identifiering av textmaterialet var originaltexten nödvändig av en annan anledning. Den av Enander utvalda *kombinerade* stilen visade sig nämligen i sitt föreliggande skick i så starkt behov av omredigering, att en kollationering måste göras. Endast genom att utan minsta arbetspaus utnyttja hela den tid som stod till vårt förfogande lyckades vi få fram ett på det tillgängliga förslaget grundat *flerdelat* prov.

Ingen av de andra censorstexterna kunde på rimlig tid förvandlas till ett examensprov av annan karaktär än den för vilken de sammansatts. Det enda riktiga hade varit att skaffa fram adekvat material och på grundval av detta uppgöra mer än ett preliminärt förslag, men en sådan åtgärd ingick inte i våra befogenheter och skulle naturligtvis inte ha hunnits med inom den snäva tidsramen av en enda dag.

Efter hemkomsten till Göteborg fann YO, att delar av Huxleytexten fanns i den ganska allmänt använda antologien Bjerre-Ehlefors, *English Texts for Higher Forms* och skrev den 11 oktober till SJ som varit hans kontaktman med skolöverstyrelsen. SJ ringde upp Enander och meddelade saken, endera lördagen den 12 eller måndagen den 14 oktober. Studentskrivningen skulle äga rum först måndagen den 4 november, varför skolöverstyrelsen både i tid underrättats och alltså måste ha känt till, att texten verkligen ingick i en textsamling. — — —

Enander upplyste följande: Han och de tillkallade experterna träffades den 20 september 1963. Enander hade på förhand utvalt 5 à 6 förslag, som han ansåg i första hand böra ifrågakomma som prov efter viss bearbetning. Till det förslag, som sedermera användes och som Enander fann vara det bästa, hade Enander utformat förslag till frågor och uppgifter för flerdelat prov. De tillkallade experterna voro, sedan de orienterat sig bland förslagen, av samma uppfattning. Den 12 eller den 14 oktober 1963 ringde Johansson och meddelade, att Olsson kontaktat honom och meddelat att utdrag ur samma novell varur stilen bearbetats fanns i den tidigare nämnda textboken, vilken är utgiven utan glosor och kommentarer och närmast avsedd för kursiv och extensiv läsning. Vid telefonsamtalet sade Johansson ungefär: »Det finns vissa ord som går igen i stilen, men Yngve tyckte visst

inte det var så farligt. Du kan ju se själv vad du tycker.» Johansson ville själv icke ha något ansvar beträffande detta. Enander bedömde efter företagen jämförelse att överensstämmelserna mellan novellen och examensprovet voro av sådan art att de saknade betydelse för provets värde som kunskapskontroll. Enander bedömde då och fortfarande att stilen trots sambandet med textboken var ett lämpligt prov. Hade Enander redan vid valet av text varit medveten om förhållandet, skulle han av hänsyn till allmänhetens eventuella reaktion ha valt en annan text. Ett par dagar före provet kom Enander på tanken att någon möjligen — på samma sätt som skett vid ett tidigare tillfälle — skulle ringa till skolöverstyrelsen och meddela sambandet mellan provet och textboken. Då Enander ansåg det lämpligt att rotelchefen, t. f. undervisningsrådet Eskil Aspelin, fick veta förhållandet av Enander på förhand, underrättade Enander Aspelin i detalj om omständigheterna. Samma dag provet utfördes fick Enander reda på att en Hermodsstil företedde likheter med examensprovet. Någon kännedom om denna Hermodsstil hade Enander icke tidigare. Icke heller Olsson och Johansson synes ha känt till stilen.

Aspelin bekräftade att han sannolikt den 1 november 1963 underrättades om att samband förelåg mellan examensprovet och textboken. Aspelin förklarade att han icke hade någon anledning ifrågasätta Enanders uppfattning att sambandet saknade betydelse.

Efter påpekande i vissa tidningar tillkännagav en representant för skolöverstyrelsen den 5 november 1963 genom pressen att styrelsen funnit att det förhållandet att ett mindre antal elever kunde ha haft beröring med texten redan före provet icke skulle föranleda att detta ogiltigförklarades eller att nytt skriftligt prov anordnades.

Med början den 7 november 1963 inkommo klagomål till JO, vari påtalades examensprovets överensstämmelse med Hermodsstilen och textboken. Klagomålen avsåg bl. a. frågan vilka omständigheter vid ärendets handläggning inom skolöverstyrelsen som föranlett att provet kommit att omfatta en känd text. Ungefär samtidigt inkom till chefen för ecklesiastikdepartementet olika ansökningar, huvudsakligen från elever i sista ringen, med yrkande bl. a. att examensprovet skulle ogiltigförklaras och förnyat prov anställas. I dessa skrifter påpekades provets överensstämmelse med Hermodsstilen och i två fall även dess samband med textboken.

Efter remiss i anledning av skrifterna till departementschefen anförde skolöverstyrelsen — med deltagande av generaldirektörens ställföreträdare Jonas Orring, ledamoten Maj Bosson-Nordbö samt Aspelin och Enander — i yttrande den 12 november 1963 bl. a. följande.

Det skriftliga prov i engelska, som gavs den 4 november i år, byggde på en novell av författaren A. Huxley. Det har nu visat sig, att *versionsdelen* (den engelska delen) av detta till två tredjedelar ingick som *tema* (den svenska delen) i en stil utgiven som nummer 2 i en för gymnasiets näst

högsta årskurs avsedd serie engelska stilar från Hermods korrespondensinstitut i Malmö. Återstoden av versionsdelen av studentstilen överensstämde delvis med ett parti av Hermodsbrevets version. I en år 1946 utgiven textbok (bredvidläsningsbok), English Texts for Higher Forms, finnes utdrag ur samma novell som den vilken legat till grund för novemberstilen. Utdragen i nämnda textbok omfattar dock i huvudsak andra partier än de som Hermodsbrevet bygger på.

— — —

Antalet abiturienter, som kommit i kontakt med Hermodsstilen kan icke exakt angivas. En skattning utförd med stöd av vissa uppgifter från Hermods ger emellertid vid handen att 2 eller högst 3 procent, dvs. högst 350—550 av de mer än 18 000 abiturienterna genom Hermodskursen kan ha tagit del av den aktuella stilen. Möjligheten att några elever därutöver på annat sätt kan ha kommit i kontakt med motsvarande text före skrivningen kan visserligen inte uteslutas, men antalet av dessa måste under alla förhållanden vara ringa.

Yttrandet innehöll icke något om när man på skolöverstyrelsen fått reda på provets samband med textboken eller något i övrigt om denna bok. Avslutningsvis uttalades följande.

Sedan det emellertid nu har visat sig, att utöver det överraskande missödet med den uppgift som förelades eleverna i november, den engelska skrivning som skrevs i augusti i år byggde på en text av J. S. Beresford, som återfinnes i den tidigare nämnda textboken, är det uppenbart att det hitintills praktiserade förfaringssättet för språkskrivningarnas utväljande icke längre kan tillämpas. Av de olika andra möjligheter som med hänsyn till sina konsekvenser i olika avseenden över huvud taget kan diskuteras, talar övervägande skäl för att texterna fortsättningsvis utväljes från ett så starkt begränsat område, att texten inte *kan* vara känd ens för en liten grupp av abiturienter.

Chefen för ecklesiastikdepartementet besvarade den 15 november 1963 i första kammaren och fyra dagar senare i andra kammaren enkla frågor i saken. Svaren berörde endast provets samband med Hermodsstilen, icke med textboken.

Skolöverstyrelsen beslöt att i sina rådgivande anvisningar till de rättande lärarna föreslå viss justering av den högsta tillåtna poängbelastningen för felaktigheter på översättningsprovet från engelska till svenska, varigenom denna del av provet fick ett minskat inflytande på betygssättningen.

En artikel i tidningen Dagens Nyheter för den 17 november 1963 redogjorde för ett informationsmöte anordnat av skolöverstyrelsen under medverkan av Orring, Aspelin och Enander. Enligt referatet uppgav därvid Orring bl. a.: »Vi trodde före larmet om kollisionen med Hermodsskrivningen osv. att vår metodik för de skriftliga studentprovens utarbetande var helt vattentät.»

I en insändare i tidningen Svenska Dagbladet för den 15 november 1963, undertecknad av adjunkten Harald Lindelöf, anfördes följande.

Med anledning av diskussionen om höstens studentskrivning i engelska, det kombinerade provet, vill undertecknad rikta följande frågor till dem (el. den) på S.Ö., som detta läsår bestämt, vilka komb. prov, som skall givas i eng. i studentexamen.

I augusti i år gavs som sådant komb. prov en stil, som i stora delar överensstämmer med st. 15 i »English Texts for Higher Forms», utgiven av Bjerre-Ehlefors i samarbete med Hermods korrespondensinstitut och Gebers förlag. Många lärare i eng. på högsta stadiet är väl förtrogna med denna i sig utmärkta samling av eng. texter, vilken i många läroverk användes som kursivläsningsbok inför den muntliga studentexamen. Detta st. 15 hade jag f. ö. i våras använt som versionsövning i en R IV-klass.

Redan i augusti spärrade man förvånad upp ögonen. Vad menade man på S.Ö.:s språkavdelning? Visste man inte om detta sammanfallande?

Nå, i augusti skriver ju ett relativt fåtal abiturienter, varför denna tillfällighet knappast kunde spela så stor roll.

Men när årets novemberstil i eng. också visar sig vara hämtad ur en text, som i originalutdrag återfinnes i ovannämnda kursivläsningsbok: nr 28 (Aldous Huxley: The Tillotson Banquet), blir man betänksam.

Ännu starkare reagerar man givetvis, när det visar sig, att hos »Hermods» just detta textavsnitt redan förelåg utarbetat till ett komb. eng. prov för högstadiet och sålunda med säkerhet relativt nyligen kunnat studeras av åtskilliga av årets abiturienter.

Därför måste såväl lärare som elever fråga:

1) Varför väljer S.Ö.:s språkmän ut två på varandra följande komb. prov i eng. för studentexamen med direkt anknytning till, ja, till största delen byggande på stycken i ovan nämnda textbok?

2) Kände vederbörande på S.Ö. till dessa samband men ansåg det ha föga eller ingen betydelse, om vissa abiturienter hade haft möjlighet att läsa dessa textavsnitt, resp. inöva en komb. stil, byggd på en av texterna?

3) Kan det förväntas, att S.Ö. i framtiden noggrannare kontrollerar, att de eng. texter, som examensproven bygger på, ej är i allmänt bruk på skolornas högstadier eller förekommer i allmänt brukade stilsamlingar på samma stadium?

Abiturienternas reaktioner runt om i landet tyder på att de anser, att en klar orättvisa begås, om det eng. komb. provet i november ej ogiltigförklaras och göres om. Den uppfattningen delas nog av många lärare och allmänheten.

Såsom svar på Lindelöfs insändare infördes i samma tidning den 20 november 1963 följande under rubriken Den famösa studentengelskan.

I en insändare i SvD den 15 nov. ställde adjunkt Harald Lindelöf i Nyköping några frågor till de ansvariga på skolöverstyrelsen angående valet av texter till höstens studentskrivningar i engelska. Svaret blir:

Texterna har givetvis inte valts ur de av adj. Lindelöf nämnda böckerna. Om de ansvariga känt till, att de litterära texter, som utnyttjades i de två skrivningarna, till en del också ingår i en textsamling och i en Hermodskurs, hade givetvis andra texter valts.

Det är censorerna, som ger skolöverstyrelsen förslag till skriftliga prov i studentexamen. Förslagsställarna var inte desamma i aug. och i nov. Skolöverstyrelsen anlitade inte heller samma experter för slutgiltigt val av text vid de båda tillfällena.

Överstyrelsen kommer givetvis att vidta åtgärder för att förhindra en upprepning av höstens malörer.

Adj. Lindelöf har rätt i att många röster har höjts för en omskrivning av novemberstilen. De som reagerat så har dock knappast satt sig in i vilka följderna av en omskrivning skulle bli. En omskrivning skulle nämligen innebära en stor orättvisa mot flertalet av abiturienterna. Som framgår av den utförliga redogörelse skolöverstyrelsen just utsänt torde ingen ha förlorat på att språkmaterialet i en viss del av versionen i novemberskrivningen var känt av ett antal abiturienter.

Sven Enander. Konsulent i Kungl. Skolöverstyrelsen.

Den 22 november 1963 lämnade Kungl. Maj:t utan åtgärd ansökningarna om examensprovets ogiltigförklarande och om förnyat prov.

I sin skrivelse till skolöverstyrelsen den 24 november 1963 påpekade Olsson och Johansson att de funnit att överstyrelsens uttalande sådant det redovisats i ett TT-meddelande i pressen den 17 november 1963 icke var helt klarläggande och att Enanders svar på Lindelöfs insändare innehöll yttranden, där sanningen kommit på glid. De ansågo det vara en förvanskning då i svaret talades om »experter för slutgiltigt val av text». Efter den redogörelse för händelseförloppet, som tidigare här intagits, fortsätter skrivelsen.

I Svenska Dagbladet skriver konsulent Enander den 20 november »Om de ansvariga känt till, att de litterära texter, som utnyttjades i de två skrivningarna, *till en del också ingått i en textsamling* och i en Hermodskurs, *hade givetvis andra texter valts*» (understrykningen gjord av oss). Förhållandet var alltså känt på Kungl. Skolöverstyrelsen. Någon annan text valdes icke. Konsulent Enander tillåter sig alltså att medvetet vilseleda allmänheten.

Efter att i fortsättningen ha riktat kritik mot skolöverstyrelsens centrala handläggning av förslag till examensskrivningar slutade Olsson och Johansson sin skrift med en anhållan att styrelsen beaktade vad de anfört och bringade det till kännedom samt att styrelsen för framtiden på riktigt sätt använde anlitad expertis.

Den 16 december 1963 avgav Orring i egenskap av generaldirektörens ställföreträdare skriftligt svar till Olsson. I svaret uttalades bl. a. att styrelsen gjort sina uttalanden från den självklara utgångspunkten, att ansvaret för det inträffade i sin helhet åvilade enbart ämbetsverket och att det av Enander signerade uttalandet i tidningen med nödvändighet blivit kortfattat och därför också på sina punkter ofullständigt.

I anledning av de här ursprungligen anförda klagomålen översände Aspelin till mig avskrift av skolöverstyrelsens remissyttrande den 12 november 1963 med följande den 20 december samma år dagtecknade missivskrivelse.

Åberopande diarienummer J.O. 1175/63 översändes härmed skolöverstyrelsens yttrande till statsrådet och chefen för Kungl. Ecklesiastikdeparte-

mentet angående studentskrivningen i engelska i november respektive augusti 1963. Ytterligare material i ärendet finnes icke.

Klagomålen avgjordes av mig den 26 februari 1964 — utan remiss till skolöverstyrelsen — på grundval av styrelsens yttrande till chefen för ecklesiastikdepartementet. Jag hade då icke kännedom om vare sig Olssons och Johanssons skrivelse, Orrings svar på denna, Lindelöfs insändare eller svaret på denna. Vid prövningen fann jag att det icke kunde läggas de ansvariga befattningshavarna till last såsom tjänstefel att de icke, innan provet fastställdes, förvissat sig om att texten till provet icke förekom i någon textbok eller i stil som utgivits av korrespondensinstitut. Med hänsyn till att styrelsen framdeles skulle använda annat sätt för bestämmande av text för proven förklarade jag mig sakna skäl att genom framställning till Kungl. Maj:t eller riksdagen taga något initiativ till ändrade bestämmelser. Klagomålen i denna del föranledde därför icke vidare åtgärd från min sida. Klagomålen i övrigt avseende styrelsens underlåtenhet att föranstalta om nytt prov och styrelsens beslut att justera poängskalan föranledde icke heller någon åtgärd från min sida.

I en den 10 mars 1964 hit inkommen skrift frågade Olsson om jag vid mitt avgörande tagit hänsyn till de fakta som framginge av Olssons och Johanssons skrift.

Sedan jag i anledning av Olssons skrift till omprövning återupptagit det avgjorda ärendet, hemställde jag att skolöverstyrelsen ville efter hörande av vederbörande befattningshavare inom styrelsen inkomma med yttrande, vilket särskilt borde omfatta följande punkter.

1. Var det före studentskrivningen den 4 november 1963 för de ansvariga befattningshavarna inom skolöverstyrelsen känt, att texten till skrivningen delvis ingick i en tämligen allmänt använd antologi (bredvidläsningsbok)?

Om frågan nr 1 besvaras jakande, skall upplysning lämnas i följande hänseenden.

2. Vad var anledningen till att icke annan text valdes?

3. Vilka befattningshavare äro ansvariga för valet av text?

4. Olsson synes vilja göra gällande att man från skolöverstyrelsens sida avsiktligt givit allmänheten uppfattningen att styrelsen icke före skrivningen känt till, att den engelska texten ingick i en inom vissa skolor använd bredvidläsningsbok. Har Olsson fog för sin åsikt?

5. Hade icke skolöverstyrelsen lämpligen bort i sitt yttrande till chefen för ecklesiastikdepartementet den 12 november 1963 lämna tydlig upplysning om att det inom styrelsen redan före skrivningen var känt, att den engelska texten delvis ingick i en bredvidläsningsbok?

6. Undervisningsrådet E. Aspelin har i en missivskrivelse den 20 december 1963 till JO med översändande av överstyrelsens förenämnda remissyttrande uppgivit att ytterligare material i ärendet icke funnes. Hade Aspelin därvid kännedom om Olssons skrivelse till skolöverstyrelsen den 24 november 1963? — Om så var fallet, varför överlämnades icke sistnämnda skrivelse?

Skolöverstyrelsen inkom därefter med yttrande, vid vilket voro fogade promemorior av Aspelin och Enander.

Enander uppgav i sin promemoria — utöver vad tidigare upptagits — bl. a. följande: Från den 1 juli 1963 bekläddes posten för examensroteln med ledamot, som icke var språkman (Aspelin). Vid höstterminens början samma år förordnades Enander som expert inom roteln för sådana ärenden som rörde språkundervisning. Enligt tradition ha studentstilarna bearbetats av texter ur kända författares produktion och stora möjligheter ha alltid funnits att vissa elever kände igen motiv och miljö, därför att de läst texten. Vid prövningsperioden i augusti 1963 — då Enander icke medverkade — utgjorde den engelska stilen en bearbetning av en annan text ur ifrågavarande textbok utan att denna omständighet vållade starkare reaktion än att förhållandet meddelades Enander i förbigående av en lektor, som därvid förutsatte, att sambandet var bekant för skolöverstyrelsen. Vid sammanträde någon dag efter novemberskrivningen koncentrerades diskussionen helt kring frågan om den då bl. a. via pressen aktualiserade omskrivningen och kring möjligheterna att i fortsättningen undvika oförutsedda överensstämmelser mellan examensprov och stilar, publicerade i stilsamlingar. Några dagar efter skrivningen bekräftade Olsson vid besök i annat ärende uttryckligen, att han icke ansåg sambandet med textboken vara sådant, att stilen bort kasseras på grund av detta. Svaret på Lindelöfs insändare skrevs av styrelsens biträdande pressombudsman och godkändes av Enander. Däri redovisades för det förhållandet, att om sammanfallet mellan provet å ena sidan och inte bara textboken utan även Hermodsstilen å andra sidan varit bekant vid valet av prov, hade en annan text valts. Med »experter för slutgiltigt val av text» avsåg Enander de *ansvariga* experterna vid de båda skrivningstillfällena, dvs. för novemberskrivningen Enander själv. Vid upprepade tillfällen hade Enander inför tidningarnas representanter förklarat, att Enander ensam hade ansvaret för det inträffade. Enander fann dock, att insändarsvaret blivit alltför komprimerat. Vid telefonsamtal med byråchefen Cederstrand vid JO-ämbetet i januari 1964 nämnde Enander beträffande sin handläggning av ärendet, såvitt han kunde minnas, att han före skrivningstillfället fått kännedom om sambandet med textboken men bedömt detta som betydelselöst, medan Enander däremot icke på förhand kände till Hermodsstilens samband med provet, vilket samband hela tiden varit det väsentliga i tidnings- och radiodiskussioner om provet.

Aspelin anförde följande.

När det, sedan provet utförts, blivit känt, att en viss överensstämmelse fanns jämväl mellan det kombinerade provet och en i en Hermodskurs ingående kombinerad skrivning och frågan om en omskrivning med anledning därav förts på tal, diskuterades inom överstyrelsen lämpligheten och

möjligheten av en sådan. Den vid diskussionen helt dominerande frågan var givetvis förhållandet mellan examensprovet och Hermodsstilen.

Kort tid därefter hade överstyrelsen att yttra sig över framställningar till chefen för ecklesiastikdepartementet angående omskrivning av det engelska provet. I överstyrelsens den 12 november avgivna yttrande redovisades de synpunkter, som varit bestämmande vid överstyrelsens ställningstagande. I yttrandet konstaterades också att ett samband fanns mellan provet och texten i bredvidläsningsboken. Att utöver detta konstaterande ingenting mer sades om den saken måste ha berott på att sambandet mellan provet och Hermodsstilen alltjämt helt dominerade tankarna. Att så var fallet hos mig kan jag i varje fall omvittna.

Någon dag efter det att överstyrelsen fattat sitt beslut att inte föranstalta om någon omskrivning av det engelska examensprovet, meddelade byråchefen Cederstrand i JO-expeditionen per telefon, att JO önskade ta del av det protokoll, som förts vid det sammanträde inom överstyrelsen, då frågan om eventuell omskrivning avgjorts. Telefonsamtalet fördes med byråsekreteraren på min rotel, U 5. Byråchefen framhöll avslutningsvis, att någon åtgärd inte behövde vidtagas av överstyrelsen med anledning av samtalet, utan att JO skulle återkomma i frågan.

När frågan på nytt aktualiserades av JO-ämbetet i december månad diskuterade jag med generaldirektörens ställföreträdare, undervisningsrådet Orring, i vilken form överstyrelsen skulle besvara JO:s begäran. Då överstyrelsen till alla delar redovisat skälen till sitt ställningstagande i sitt yttrande till chefen för ecklesiastikdepartementet och då dessutom där redovisats, hur överstyrelsen avsåg att för framtiden försöka förhindra liknande missöden, beslöts, att detta yttrande skulle såsom överstyrelsens svar översändas till JO. I annan form fanns överstyrelsens ställningstagande i frågan inte redovisat i någon handling hos överstyrelsen. Jag fann det motiverat, att vid översändandet detta utsades, då byråchefen Cederstrand ju tidigare efterfrågat ett protokoll.

Helt naturligt hade jag vid det tillfället ingen som helst tanke på att till överstyrelsens ställningstagande i omskrivningsfrågan skulle kunna höra den av lektor Olsson och adjunkt Johansson till överstyrelsen ingivna skrivelsen med anledning av ett svar på en insändare i en tidning, en skrivelse, som jag tagit del av i slutet av november eller början av december. Såvitt jag visste gällde JO:s förfrågan överstyrelsens ställningstagande i omskrivningsfrågan.

Efter redogörelse för handläggningen i allmänhet av de skriftliga examensproven vid examensroteln inom skolöverstyrelsens undervisningsavdelning konstaterade styrelsen att det ankom på chefen för examensroteln att svara för den administrativa delen av examensprovets tillkomst, framställning och utsändande till skolorna, medan styrelsens ämnesexpert i engelska var den ansvarige och i sista hand beslutande i fråga om provets sakliga innehåll och slutliga utformning. Fram till den 4 november 1963 saknade — bortsett från den tekniska personalen — andra än förslagsställande censor, Enander, Olsson och Johansson kännedom om provets innehåll. Provets samband med textboken var före skrivningsdagen bekant endast för Olsson, Enander och Johansson, varjämte Enander dessförinnan

härom underrättat Aspelin. Provets samband med Hermodsstilen, som var mera påtagligt än det förra sambandet, var fram till skrivningsdagen obekant för samtliga som på ett eller annat sätt haft med detta prov att göra. Skolöverstyrelsen fortsatte.

Beträffande de i JO:s skrivelse ställda frågorna får överstyrelsen anföra följande.

Fråga 1.

Vad avser kännedomen om sambandet mellan ämnesområdet för examensskrivningen och textboken hänvisar överstyrelsen till det tidigare anförda liksom till Aspelins och Enanders promemorior. Överstyrelsen vill därutöver framhålla följande.

Frågans formulering »... att texten till skrivningen delvis ingick i en tämligen allmänt använd antologi (bredvidläsningsbok)» ger enligt överstyrelsens mening en inte korrekt bild av sakförhållandet.

Överstyrelsen, som inte utan föregående undersökning vill vitsorda att antologin är »tämligen allmänt använd», konstaterar visserligen att provet är grundat på en novell som ingår i textboken men finner å andra sidan att sambandet mellan provets text och bokens text avser endast fem punkter av begränsad omfattning och där sambandet är av endast innehållslig natur mellan den *svenska* texten i provet och den *engelska* texten i boken. Sambandet är enligt överstyrelsens uppfattning utan betydelse för den svenska textens användbarhet som examensprov.

Fråga 2.

Enligt Enanders bedömande fanns icke saklig anledning att välja annan text. Överstyrelsen finner Enanders då gjorda bedömning riktig. Därutöver vill överstyrelsen framhålla följande.

Tiden från den 12 (14) oktober fram till den 4 november, dvs. 2½ arbetsvecka, är icke tillräcklig för framställning, tryckning, emballering och distribution av ett studentprov i engelska, i varje fall inte utan mycket extraordinära åtgärder. För den händelse det hade funnits anledning att överväga dylika åtgärder, hade vid en närmare bedömning jämväl måst beaktas dels hur pass omfattande inverkan ett visst samband mellan texten i ett examensprov och en tidigare i allmänna marknaden publicerad text kan ha för ett antal elever, dels huruvida utsikter förelåge att genom ett sålunda improviserat prov åstadkomma en för (majoriteten av) eleverna helt okänd text av tillfredsställande språklig och pedagogisk kvalitet.

Fråga 3.

Beträffande svaret på denna fråga hänvisas till redogörelsen i det föregående.

Fråga 4.

Därest klaganden vill göra gällande, att man från skolöverstyrelsens sida avsiktligt skulle ha givit allmänheten uppfattningen att överstyrelsen icke före skrivningen känt till att den engelska text varifrån provtexten var hämtad ingick i en inom vissa skolor använd bredvidläsningsbok, så torde hans mening bygga på ett svar, undertecknat av Enander, som i Svenska Dagbladet den 20 november 1963 lämnats på en insändare i samma tidning

den 15 november. I denna insändare hade frågats, varför skolöverstyrelsens språkmän valt ut två på varandra följande kombinerade prov i engelska — i augusti och i november — för studentexamen med direkt anknytning till en viss textbok samt om vederbörande på skolöverstyrelsen kände till dessa samband. Frågan i insändaren var så formulerad att den kunde ge intryck av att överstyrelsen helt enkelt hämtar färdiga provtexter ur en textsamling. Enanders svar på denna insändare avsåg att klarlägga, att proven ej utvalts från någon textsamling utan bland de prov som infordrats av censorer samt att om sambandet mellan proven och textkursen varit känt vid tiden *för utväljandet,* dessa då icke skulle ha utvalts för bearbetning. Formuleringen i svaret var: »Om de ansvariga känt till, att de litterära texter, som utnyttjades i de två skrivningarna, till en del också ingår i en textsamling och i en Hermodskurs, hade givetvis andra texter valts.» Denna formulering avsåg att ge information om arbetssituationen vid det tillfälle då man bland ett antal insända förslag till färdiga prov utväljer ett till fortsatt bearbetning inom överstyrelsen. För den situation som förelåg senare, när sambandet mellan textboken och novemberprovet blev bekant, redogjordes i detta sammanhang icke. På detta senare stadium var valet i själva verket definitivt, och möjligheterna att — därest så hade befunnits sakligt motiverat i den då uppkomna situationen — i tid arbeta fram ett nytt prov var, med hänsyn till den arbetsbelastning som ovan berörts och den forcerade fabrikation som därigenom framtvingats, utomordentligt små. En tillfredsställande förklaring av dessa omständigheter hade, såsom torde framgå bland annat av det omfång förevarande ärende måst givas, krävt ett utrymme som icke står till buds i en insändarspalt.

Överstyrelsen finner det beklagligt att den av omständigheterna framtvingade kortheten i Enanders svar medfört formuleringar vilka givit upphov till en tolkning som icke förutsetts. Varje påstående att någon som helst avsikt att vilseleda allmänheten skulle ha förelegat vill överstyrelsen bestämt tillbakavisa. Överstyrelsen erinrar i detta sammanhang för övrigt om att det här aktuella förhållandet av Enander muntligen redovisats i telefonsamtal med byråchefen Cederstrand i JO-ämbetet. I övrigt hänvisas beträffande denna fråga till Enanders bilagda promemoria.

Fråga 5.

Överstyrelsens yttrande till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet den 12 november gällde enligt de då deltagandes uppfattning helt och hållet frågan huruvida det fanns skäl och möjlighet att föranstalta om en ny skrivning i engelska eller ej. Bl. a. som en bakgrund för denna fråga redogjordes då också för sambandet mellan innehållet i vissa delar av skrivningen samt å ena sidan textboken, å andra sidan Hermodsstilen. Av skäl, som torde framgå av det föregående, kom därvid det senare sambandet att helt dominera behandlingen. Vid den tidpunkt då skrivelsen avläts var fortfarande ledamöterna Orring och Bosson-Nordbö okunniga om att samband mellan stilen och textboken berörts före den 4 november, medan Enander kände till sambandet, vilket dock som redan nämnts av Enander bedömts som i sammanhanget utan betydelse, och Aspelin före den 4 november underrättats härom samt om den bedömning i sakfrågan som Enander gjort.

Mot bakgrunden av vad som senare passerat, den uppmärksamhet som missödet väckt bland press och allmänhet, förevarande klagoskrivelse m. m.

kan naturligtvis i efterhand den frågan ställas om det inte hade varit av värde att även sambandet mellan studentprovet och textboken, hur obetydligt detta nu än är, hade fått en fylligare behandling än vad som blev fallet. Till detta vill överstyrelsen framhålla, att bedömningar av risker för samband mellan föreslagna provtexter och tidigare publicerade texter inte sällan förekommer i överstyrelsens arbete med olika slag av prov. Dessa bedömningar är av så tekniskt-pedagogisk natur att de för sin presentation fordrar en ingående och omfattande redogörelse där ändå den slutliga ståndpunkten måste bli resultatet av en pedagogiskt grundad värdering. En sådan redogörelse och värdering hade på intet sätt bidragit till att belysa frågan huruvida den engelska stilen borde skrivas om eller ej.

Fråga 6.

Det telefonsamtal beträffande JO:s förfrågan, vilket byråchefen Cederstrand i JO-expeditionen fört med byråsekreteraren Malmgren på rotel U 5, har av henne uppfattats såsom avseende överstyrelsens ställningstagande i omskrivningsfrågan.

Överstyrelsen vill framhålla, att den vid ifrågavarande tidpunkt icke på annat sätt än genom telefonsamtal erhållit kännedom om innehållet i de hos JO då anhängiggjorda klagomålen avseende överstyrelsens åtgärder i samband med det aktuella provet.

Olssons och Johanssons skrivelse till överstyrelsen den 24 november var föranledd av det ovan nämnda svaret på en insändare i en tidning och avsåg att klarlägga deras medverkan vid provets tillkomst. Någon relevans för överstyrelsens ställningstagande i omskrivningsfrågan hade denna skrivelse sålunda icke. I övrigt hänvisas beträffande denna fråga till Aspelins promemoria.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Vad först angår frågan om överensstämmelserna mellan provet och textboken voro sådana, att det över huvud fanns anledning att taga hänsyn härtill, har skolöverstyrelsen i sitt yttrande tydligen utgått från att sambandet mellan provet och textboken är obetydligt (»hur obetydligt detta nu än är»). Sambandet mellan provets text och bokens text avser enligt styrelsen »endast fem punkter av begränsad omfattning». Dessa punkter ha redovisats av Enander och avse delvis icke helt vanliga uttryck. Olsson har i sina påminnelser pekat på ytterligare överensstämmelser. Han har därjämte anmärkt att de elever, som skrevo rätt på glosorna *parrot*, *subject* och *ancestor*, enligt den av överstyrelsen distribuerade rättningsnormen fingo pluspoäng, trots att det kunde befaras, att det just bland dem funnos sådana som på förhand läst texten. Det synes mig därför kunna med visst fog ifrågasättas om icke de elever, som läst texten i bredvidläsningsboken, haft större förutsättningar att rätt översätta stilen än de som icke läst textboken.

Frågan om skolöverstyrelsen på grund av förefintliga överensstämmelser bort välja ett annat prov, när likheten med textboken blev känd, beror naturligtvis även på i vilken utsträckning textboken kommit till använd-

ning vid skolorna. Skolöverstyrelsen har i sitt yttrande till mig i anledning av den första av mig ställda frågan icke utan föregående undersökning velat vitsorda att den textbok varom fråga är varit »tämligen allmänt använd». Efter påpekande av Olsson i påminnelserna har jag låtit kontrollera att det av årgångarna 1958—1959, 1959—1960 och 1960—1961 av Årsbok för undervisningen i moderna språk, utgiven av dåvarande undervisningsrådet Birger Thorén, framgår att textboken åtminstone då var en av de mest allmänt använda gymnasietextböckerna i engelska. Enligt Thorén skulle textboken under läsåren 1956—1957, 1957—1958 och 1958—1959 ha använts vid resp. 87, 85 och 83 högre allmänna läroverk och samrealskolor.

När Enander fick kännedom om sambandet mellan provet och textboken, återstod ungefär tre veckor till skrivningen. Det kan för utomstående förefalla som om den tid, som sålunda stod till förfogande, borde ha varit tillräcklig för att styrelsen med sina personalresurser skulle hinna utarbeta och distribuera ett nytt prov. Skolöverstyrelsen har emellertid ansett denna tid icke vara tillräcklig för utarbetande och distribution av ett studentprov i engelska utan att härför erfordrades extraordinära åtgärder. Med hänsyn till denna bedömning och till Enanders uppfattning om betydelsen av sambandet mellan prov och textbok kan det uppenbarligen icke läggas honom till last såsom fel att han för sin del ansåg att det utarbetade provet icke borde frångås.

Frågan var emellertid, objektivt sett, så tveksam och av den vikt, att den bort av Enander genast anmälas icke blott för rotelchefen utan även för generaldirektören. Det är härvid att beakta att styrelsen, även om den ansåg utarbetandet av nytt prov före den utsatta dagen icke möjligt, hade anledning att överväga om icke det utarbetade provet borde överarbetas så att förefintliga överensstämmelser med textboken undvekos. Det fanns även skäl överväga om icke skrivningen kunde och borde uppskjutas ett par veckor för utarbetande av nytt prov. Enanders underlåtenhet att genast anmäla förhållandet för sina överordnade framstår därför såsom betänklig.

Beträffande skolöverstyrelsens befattning med saken före och efter skrivningen får jag i övrigt anföra följande.

För att möjliggöra en rättvis bedömning av det skriftliga provet, måste å detta ställas det kravet att provet är nytt för så gott som alla i provet deltagande elever. Härav följer att den som har ansvaret för provet måste kontrollera att provet icke överensstämmer med text i ofta anlitade textböcker. Detta har uppenbarligen icke skett i förevarande fall, innan förslaget till prov förelades experterna. Av Olssons och Johanssons skrivelse till styrelsen framgår, att de hos styrelsen icke ens kunde få upplysning från vilken författare texten hämtats. Det inträffade visar att åtminstone Enander icke hade översikt över vilka texter som förekommo i allmänt av

elever anlitade böcker och brevskolekurser. Icke ens efter upptäckten att provet i augusti 1963 överensstämde med ett stycke i nu ifrågavarande textbok kontrollerades denna bok före novemberskrivningen. En rutinmässig kontroll av att studentexamensproven icke överensstämde med de arbetsuppgifter, som ingingo i de större brevskolornas undervisningskurser för elever på gymnasiernas högstadier, borde även ha kunnat göras. Risken för överensstämmelse med texter som elever tidigare behandlat var ju med det tillämpade systemet påtaglig och borde därför ha beaktats, varför arbetet bort planeras så att nya examensprov på kort tid kunnat färdigställas.

Vad därefter angår skolöverstyrelsens remissvar till chefen för ecklesiastikdepartementet får jag till en början framhålla att det för den prövning som ankom på Kungl. Maj:t var av relevans att få upplysning om något fel i påtalade hänseenden begåtts inom styrelsen vid utarbetandet och fastställandet av provet. Såsom tidigare nämnts påpekades i två av de ansökningar, som inkommo till departementschefen, provets samband med textboken. Departementschefen borde därför ha underrättats om vad som inom styrelsen blivit före provet känt om sambandet mellan provet och textboken. Detta har försummats från styrelsens sida. Ansvaret härför åvilar Aspelin och Enander. Dessa ha icke ens, på sätt bort ske, upplyst övriga ledamöter, som deltagit i handläggningen av remissvaret, om vad som förekommit.

I remissvaret säges uttryckligen (Det har nu visat sig etc.) att man före skrivningen icke kände till provets överensstämmelse med Hermodsstilen. Vad som därefter nämnes om textboken ger enligt min mening det intrycket — ehuru ej direkt uttalat — att även sambandet med textboken var okänt hos skolöverstyrelsen före den 4 november 1963. I denna riktning pekar nämligen vad som i remissvaret sägs om det inträffade som ett överraskande missöde. Om i stället omtalats att Enander redan före nämnda datum — helst med angivande av tidpunkt — känt till förhållandet och gjort den bedömningen att sambandet saknade betydelse, hade någon tvekan på denna punkt icke behövt uppstå. Väl torde det vara riktigt, såsom framhållits från skolöverstyrelsens sida, att provets överensstämmelse med Hermodsstilen både var mera betydelsefullt och kom att dominera i jämförelse med förhållandet till textboken. Detta borde dock ej föranleda till att man underlät att i remissvaret nämna att man före skrivningen känt till sambandet mellan provet och textboken. Genom att Aspelin och Enander undanhållit Orring och Maj Bosson-Nordbö upplysning härom ha dessa uppenbarligen trott att nu ifrågavarande samband var okänt före själva skrivningen. De båda sistnämnda ha således saknat tillräckligt underlag för att göra remissvaret klarläggande härutinnan. Detta förklarar också varför Orring kunnat uttala sig så som förut citerats ur referat i Dagens Nyheter.

Beträffande den av Olsson kritiserade av Enander signerade insändaren kan någon befattningshavare vid styrelsen icke göras ansvarig. För innehållet i periodisk tryckt skrift är nämligen den ansvarige utgivaren ensam ansvarig. Vad som anföres i insändaren är emellertid av intresse när det gäller att bedöma om underlåtenheten att i andra sammanhang lämna fullständiga uppgifter om vad som förekommit inom styrelsen skett allenast av ovarsamhet.

I den av Enander signerade insändaren har uttalats att om de ansvariga känt till, att de litterära texter, som utnyttjades i de två skrivningarna, till en del också ingår i en textsamling och i en Hermodskurs, hade givetvis andra texter valts. Uttalandet kan rimligen icke tolkas så att de ansvarigas vetskap skulle — såsom Enander nu gjort gällande — avse överensstämmelsen med både boken och Hermodsstilen, i all synnerhet som studentstilen i augusti ej ägde samband med någon Hermodsstil utan endast med textboken. Det är vidare uppenbart att man vid avfattandet av insändaren icke kan ha avsett att uttala, att textvalet icke skulle ha påverkats, om endast Hermodsbrevet varit känt.

Vad slutligen angår det förhållandet att Olssons och Johanssons skrivelse till skolöverstyrelsen icke överlämnades till JO-ämbetet, innan de härstädes under år 1963 anförda klagomålen avgjordes den 26 februari 1964, vill jag först erinra att styrelsens handlingar i saken rekvirerades av byråchefen Cederstrand vid ett telefonsamtal med en befattningshavare hos styrelsen. Vad som yttrades vid samtalet torde numera icke kunna klarläggas. Det är emellertid — eftersom klagomålen avsågo provets överenstämmelse med Hermodsstilen och textboken — uppenbart att Cederstrand med beställningen, i likhet med vad som undantagslöst sker vid alla rekvisitioner av handlingar, avsåg att erhålla styrelsens samtliga handlingar i saken. Styrelsen har uppgivit att rekvisitionen uppfattades såsom avseende styrelsens ställningstagande i omskrivningsfrågan samt att Olssons och Johanssons skrivelse avsåg att klarlägga deras medverkan vid provets tillkomst och att skrivelsen därför var utan relevans i omskrivningsfrågan. Huru Aspelin kunnat få den uppfattningen att klagomålen endast avsågo omskrivningsfrågan är icke klarlagt. Men även med en sådan uppfattning borde det ha stått klart för Aspelin att det var betydelsefullt för mig att få del av innehållet i Olssons och Johanssons skrift för att kunna bedöma om någon befattningshavare felat i samband med fastställande av examensprovet, vilken fråga ju var intimt förenad med besluten att icke föranstalta om omskrivning och att vidtaga åtgärder som för framtiden förhindrade upprepanden. Även om Aspelin uppfattat Cederstrands rekvisition såsom avseende handlingar i omskrivningsfrågan, borde Olssons och Johanssons skrivelser därför ha överlämnats i anledning av rekvisitionen. Att frågan om fel förekommit var av relevans för omskrivningsfrågan synes icke ha varit främmande för styrelsen vid avgivandet av remissvaret till departe-

mentschefen, i vilket styrelsen var angelägen framhålla att »missödet» var överraskande och att man icke förut känt till likheten med Hermodsstilen.

I den missivskrivelse den 20 december 1963, med vilken Aspelin i anledning av rekvisitionen till mig översände styrelsens yttrande till departementschefen »angående studentskrivningen i engelska i november respektive augusti 1963», tillades att »ytterligare material i ärendet finnes icke». Missivskrivelsen är till sitt innehåll direkt felaktig, eftersom ytterligare material angående ifrågavarande studentskrivningar ju fanns i Olssons och Johanssons skrift och Orrings svar. Även det inom skolöverstyrelsen utarbetade insändarsvaret hörde för övrigt dit. När de utanför styrelsen anlitade experterna påstått att TT-meddelandet icke var helt klarläggande och att Enanders insändare innehöll »yttranden, där sanningen kommit på glid», var det än mera angeläget att överlämna materialet och icke genom en missvisande formulering giva sken av att något ytterligare icke fanns.

Enander har uppgivit att han den 22 eller den 23 januari 1964, såvitt han kunde minnas, vid telefonsamtal med Cederstrand nämnt att Enander före den 4 november 1963 fått kännedom om sambandet med textboken men bedömt detta som betydelselöst. Av härstädes bevarade anteckningar framgår att Cederstrand den 27 januari 1964 haft ett samtal med Enander om ansvaret inom skolöverstyrelsen för examensprovet. Anteckningarna innehålla icke något om sambandet mellan examensskrivningen och textboken. Cederstrand har förklarat att han icke har något minne av att frågan om när Enander fick kännedom om detta samband över huvud förekom vid telefonsamtalet eller eljest. Det är självfallet att en sådan upplysning, om den nått fram till mig, skulle ha lett till att saken redan då blivit grundligt utredd.

Av det anförda framgår sammanfattningsvis *att* Enander och Aspelin underläto att upplysa övriga ledamöter i styrelsen om att sambandet mellan provet och textboken var känt inom verket redan tre veckor före skrivningen, *att* man underlät att i remissvaret till departementschefen upplysa härom och därvid skrev på ett sätt som gav en läsare anledning förmoda att nämnda samband framkommit först efter skrivningen, *att* direkt missvisande uppgifter i angivna hänseende lämnades i den av Enander signerade insändaren, *att* Aspelin, då han hade att hörsamma JO-ämbetets rekvisition av handlingarna, underlät att hit insända en för Enander belastande skrivelse, som var av vikt för min bedömning av klagomålen, och *att* Aspelin i samband därmed lämnade en oriktig uppgift, med påföljd att ytterligare efterforskning av handlingar ej skedde och att jag lämnade klagomålen utan de uttalanden som voro påkallade av omständigheterna. Det kan ju förefalla som om en sådan serie av underlåtenheter och missvisande uttalanden icke kan inträffa utan medvetet handlande. Styrelsen har emellertid med bestämdhet avvisat tanken att det skulle ha förelegat någon avsikt att vilseleda. Med hänsyn härtill och då de avgivna förkla-

ringarna i varje särskilt fall är rimliga och icke vederlagda, kan det icke anses styrkt att någon otillbörlig avsikt att dölja vad som inträffat förelegat. Det inträffade visar dock en anmärkningsvärd frånvaro av vilja att rättframt och enkelt söka klarlägga vad som förevarit och synes betänkligt, när det gäller en myndighet som skolöverstyrelsen, som har att centralt leda ungdomens utbildning och där de ansvariga på grund av intelligens och utbildning äger särskilda förutsättningar att uttrycka sig adekvat.

Även om det alltså icke varit fråga om medvetet handlande, måste det dock betecknas såsom fel *att* Enander, då han fick uppmärksamheten fäst på sambandet mellan provet och den tämligen allmänt använda textboken, icke genast anmälde förhållandet för överordnade för prövning av frågan om vad som borde göras i det uppkomna läget, *att* Enander och Aspelin vid remisssvarets avgivande till departementschefen icke underrättade övriga ledamöter om att sambandet mellan provet och textboken var känt före skrivningen och att de icke tillsågo att upplysning härom lämnades i remissvaret, samt *att* Aspelin underlät att till JO-ämbetet översända samtliga handlingar rörande skrivningen och i samband därmed lämnade en missvisande uppgift. I betraktande av omständigheterna — särskilt det förhållandet att underlåtenheten att lämna departementschefen fullständiga upplysningar knappast kunde med hänsyn till tidpunkten för hans prövning påverka hans ställningstagande — anser jag mig dock kunna låta bero med en erinran om den synnerliga vikten av att svar på remisser och andra förfrågningar från myndigheter göras fullständiga och korrekta.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig slutbehandlat.

7. Fråga om skolstyrelse haft skäl att avslå ansökan om upplåtelse av skollokal för vissa aftonkurser i maskinskrivning, anordnade av ett privat företag, som även bedrev försäljning av skrivmaskiner

Av handlingarna i ett på klagomål av Börje Almsätter med uppgiven firma Svenska Maskinskrivningsskolan abc i Stockholm härstädes upptaget ärende framgår följande.

I ansökan till skolstyrelsen i Eskilstuna den 15 februari 1965 anhöll klaganden — som enligt uppgift i skolor över hela landet anordnar aftonkurser i maskinskrivning för såväl ungdom som vuxna — om upplåtelse av lokal inom Fristadsskolan i Eskilstuna för undervisning i maskinskrivning tillhopa åtta kvällar klockan 18^{30}—21^{45} under tiden den 4 mars — den 3 juni 1965.

Genom beslut den 16 mars 1965 avslog skolstyrelsen den gjorda ansökan under motivering att kurser i maskinskrivning anordnades i erforderlig utsträckning genom yrkesskolans försorg, varvid eleverna varken betalade

kursavgift eller behövde hyra eller köpa dyrbara skrivmaskiner för undervisningen.

Sedan klaganden anfört besvär över beslutet, upplyste skolstyrelsen i yttrande till länsskolnämnden i Södermanlands län bl. a. att eleverna i den av klaganden anordnade kursen skulle under hela kurstiden öva maskinskrivning i hemmet och att de härför kunde genom klagandens försorg få tillgång till skrivmaskin av visst märke genom att antingen vid kursens början kontant köpa sådan maskin eller att hyra den och vid kursens slut köpa maskinen med avdrag bl. a. för erlagd hyra. Undervisningen syntes följaktligen vara i viss mån sammankopplad med försäljningsverksamhet.

Genom beslut den 24 juni 1965 fann länsskolnämnden, då tiden för den avsedda upplåtelsen gått till ända, besvären ej föranleda någon nämndens vidare åtgärd.

Den 15 november 1965 inkom klaganden ånyo med ansökan om lokalupplåtelse i Fristadsskolan för undervisning i maskinskrivning av enahanda omfattning under tiden den 7 december 1965 — den 22 april 1966.

Med anledning härav beslöt skolstyrelsen den 14 december 1965 att hos Kungl. Maj:t hemställa om uttalande rörande tillämpningen av 2 kap. 32 § skolstadgan. I sin underdåniga skrivelse lämnade styrelsen en redogörelse för omständigheterna i ärendet samt framhöll att den närmast hade den uppfattningen att innebörden av berörda paragraf ej kunde vara att skolstyrelsen var skyldig att tillhandahålla lokaler även för mer eller mindre uttalad försäljningsverksamhet. Styrelsen anhöll om uttalande huruvida denna tolkning var den rätta.

Kungl. Maj:t förordnade den 18 februari 1966 att skolstyrelsens framställning skulle, såsom icke föranledande någon Kungl. Maj:ts åtgärd, läggas till handlingarna.

Den 21 mars 1966 inkom klaganden med ytterligare en ansökan om lokalupplåtelse, avseende tiden den 15 september — den 15 december 1966.

Den 19 april 1966 beslöt skolstyrelsen — efter antecknande att den vidhöll sin tidigare ståndpunkt att klagandens verksamhet var av affärsbetonad art — att avslå sistnämnda två ansökningar.

Om beslutet underrättades klaganden i skrivelse den 25 april 1966, däri skolstyrelsen som motivering till sitt avslagsbeslut framhöll att klagandens verksamhet fortfarande syntes innefatta undervisning som var förenad med försäljningsverksamhet samt att sådan verksamhet ej kunde enligt styrelsens mening likställas med »frivillig bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdom», varom talades i 2 kap. 32 § skolstadgan. Vidare framhölls i skrivelsen, att Fristadsskolan skulle ombyggas under sommaren och större delen av höstterminen 1966, varför styrelsen emotsåg svåra lokalproblem för den ordinarie undervisningens behöriga bedrivande.

I en den 21 mars 1966 hit inkommen skrift anhöll klaganden om JO:s granskning av skolstyrelsens handläggning av de gjorda ansökningarna,

som enligt klaganden avsåg upplåtelse av skollokal enligt 2 kap. 32 § skolstadgan för frivillig bildningsverksamhet i ämnet maskinskrivning. Klaganden påtalade att skolstyrelsen förhalat ärendenas handläggning och genom sitt avslagsbeslut den 16 mars 1965 åsidosatt berörda författningsföreskrift.

Vid prövning av klagomålen anförde jag följande.

Vad skolstyrelsen anfört i samband med prövningen av klagandens ansökningar och i förevarande ärende har utmärkts av stor ovisshet rörande innebörden av föreskrifterna i 2 kap. 32 § skolstadgan. Styrelsen synes härvid bl. a. närmast vilja hävda uppfattningen att stadgandet ej skulle ha avseende å upplåtelse för verksamhet av »affärsbetonad art». Med anledning härav får jag rörande den principiella innebörden av stadgandet anföra följande.

Stadgandet lyder sålunda:

Om större olägenhet ej vållas skolans verksamhet, böra mark och lokaler upplåtas för annat än skolans behov.

För frivillig bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen skall upplåtelse enligt första stycket medgivas under där angivet villkor. Uttages därvid ersättning, må denna motsvara högst den av upplåtelsen föranledda ökningen av kommunens kostnader.

Som av författningstexten framgår innehåller första stycket en allmän rekommendation till skolmyndigheterna att upplåta till skola hörande mark och lokaler för annat än skolans behov. I princip är det självfallet också ett allmänt intresse att skolornas fastigheter utnyttjas så ekonomiskt och rationellt som möjligt, vilket bl. a. förutsätter att upplåtelse i viss utsträckning sker även för andra än skolans egna syften. För sådana särskilda upplåtelser har i författningen ej uppställts annat villkor än att skolans verksamhet ej därigenom vållas större olägenhet. Någon begränsning i fråga om de behov — av ideellt, privatekonomiskt eller annat slag — för vilka upplåtelse kan ske har följaktligen ej stadgats. Utöver prövningen av nyss angivna villkor ankommer det sålunda på vederbörande skolorgan att — inom ramen för den förvaltning som författningsenligt åligger myndigheten och därmed också enligt objektiva grunder — pröva huruvida sökt upplåtelse, med hänsyn till verksamhetens art och omständigheterna i övrigt, lämpligen bör beviljas och mot vilken ersättning och på vilka andra villkor upplåtelse i förekommande fall bör ske. I fråga om beslut i ärenden av detta slag — där nämnda prövning alltså formellt sett är obunden och kan ge brett utrymme för olika värderingar — är att märka att, till skillnad från vad i princip gäller beträffande beslut av den kommunalt valda skolstyrelsen, full administrativ besvärsrätt stadgats (jfr 53 § skollagen och 29 kap. 1 § b) skolstadgan). Det tillkommer sålunda i sista hand Kungl. Maj:t att leda utvecklingen av praxis i fråga om upplåtelse, varom här är fråga.

Vad nu sagts har avseende å innebörden av första stycket i ovannämnda författningsrum. Andra stycket innehåller föreskrifter rörande ett specialfall av upplåtelse, nämligen upplåtelse för frivillig bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen. Beträffande upplåtelse för ungdomsverksamhet, varom i sistnämnda stycke talas, har stadgats ovillkorlig skyldighet för skolmyndigheten att medgiva upplåtelse, om så kan ske utan större olägenhet för skolans verksamhet. Myndighetens tillståndsprövning är med andra ord — i motsats till vad som gäller i fråga om andra upplåtelser — i nu nämnt fall begränsad till frågan om upplåtelsens inverkan på skolans egen verksamhet. Vidare gäller i detta fall beträffande ersättningsfrågan en maximigräns, bestämd till belopp motsvarande kommunens självkostnad för upplåtelsen. I fråga om upplåtelse av skolfastighet för annat än skolans behov har sålunda enligt andra stycket — i konsekvens med skolans allmänna syfte — fostrande ungdomsverksamhet av nu nämnt slag tillagts en särskilt prioriterad ställning.

Vad härefter angår skolstyrelsens åtgärder i det nu aktuella fallet får jag anföra följande.

Det avgörande för styrelsens ställningstaganden till klagandens ansökningar synes ha varit styrelsens bedömning av frågan huruvida den av klaganden anordnade kvällsundervisningen i maskinskrivning kunde anses hänförlig till verksamhet, varom talas i andra stycket av förenämnda paragraf. Som stöd för att så ej kunde anses vara fallet har styrelsen åberopat, att försäljning av skrivmaskiner ägde rum i samband med undervisningen och att verksamheten sålunda var av affärsbetonad art. Den sålunda åberopade omständigheten finner jag visserligen i och för sig sakna betydelse för bedömningen av berörda spörsmål. Av vad handlingarna innehåller rörande klagandens undervisningsverksamhet — som ej synes stå under skolöverstyrelsens tillsyn — framgår emellertid enligt min mening att denna i privat regi och mot avgift bedrivna verksamhet ej kan till sin karaktär hänföras till sådan fostrande verksamhet, som torde ha avsetts med stadgandet i andra stycket av ifrågavarande författningsrum. För övrigt var undervisningen, enligt vad handlingarna utvisar, öppen för envar och sålunda även för vuxna, varför den redan av denna anledning måste anses falla utanför berörda stadgande.

Om klagandens ansökningar sålunda ej kunde anses avse upplåtelse enligt sistnämnda stadgande, hade skolstyrelsen haft att pröva ansökningarna enligt första stycket i förenämnda paragraf. Det har följaktligen ålegat styrelsen att, på sätt tidigare anförts, pröva huruvida hinder objektivt sett kunde anses möta mot att, i enlighet med den i författningen givna rekommendationen, medgiva upplåtelserna och på vilka villkor upplåtelse i förekommande fall borde beviljas.

Någon sådan prövning synes emellertid, i varje fall såvitt angår de an-

sökningar varom beslut meddelades den 19 april 1966, ej ha kommit till stånd. Detta har varit en brist, som tydligen haft sin grund i missuppfattning rörande författningsrummets innebörd. Vad sålunda förekommit finner jag — som saknar anledning och, i avsaknad av erforderligt underlag, jämväl möjlighet att uttala mig om hur prövningen bort utfalla — dock ej böra läggas skolstyrelsen till last som tjänstefel. I denna del finner jag följaktligen tillfyllest erinra om den prövningsskyldighet som enligt vad förut sagts ankommer på styrelsen.

Beträffande härefter klagomålen mot skolstyrelsen för dröjsmål med ansökningarnas handläggning framgår av handlingarna, att beslut i anledning av de två först gjorda ansökningarna meddelades först efter det den planerade undervisningen skolat ta sin början, i ena fallet omkring två veckor och i andra fallet ej mindre än omkring fem månader efter berörda tidpunkt. Med anledning härav vill jag helt allmänt understryka önskvärdheten av att lämpliga organisatoriska åtgärder vidtages, eventuellt genom viss beslutsdelegation, i syfte att prövning skall kunna ske före planerad upplåtelses början, vilket också som regel torde vara förutsättning för att lämnat tillstånd överhuvudtaget skall kunna begagnas. Ur denna synpunkt kan anledning måhända finnas för skolstyrelsen att ompröva gällande handläggningsordning, enligt vilken prövning av ärenden om lokalupplåtelse synes vara knuten till ordinarie, månadsvisa sammanträden. Det framstår som ett rimligt krav från sökandes sida att — särskilt då brådskande lokalbehov uppkommer — kunna påräkna prövning efter ett mindre stelt tidsbundet schema.

Utöver vad nu anförts kan jag ej underlåta erinra om skolstyrelsens ändamålslösa, mot all administrativ praxis stridande åtgärd att den 14 december 1965 — flera dagar efter det den med ansökan avsedda undervisningen skolat ta sin början — bordlägga ärendet för att hos Kungl. Maj:t anhålla om uttalande i en med prövningen sammanhängande tolkningsfråga. Om styrelsen önskat upplysningar och råd i denna fråga, hade styrelsen bort hänvända sig till länsskolnämnden eller skolöverstyrelsen. Detta hade från styrelsens sida kunnat och bort ske långt före sammanträdet den 14 december, då ärendet i varje fall senast borde ha slutligt avgjorts.

I fråga om de dröjsmål som sålunda förekommit finner jag mig emellertid, med hänsyn till föreliggande omständigheter, kunna låta bero vid mina nu gjorda uttalanden.

Med anledning av den situation som uppkommit genom att skolstyrelsen den 19 april 1966 på anförd grund avslagit bl. a. klagandens ansökan om lokalupplåtelse under instundande höstermin och sålunda icke prövat ansökningen enligt 2 kap. 32 § första stycket skolstadgan vill jag till sist framhålla att — om klaganden skulle inge ny ansökan avseende samma tid — styrelsen torde vara oförhindrad att uppta en sådan ansökan till författningsenlig prövning.

8. Fråga om kyrka får upplåtas för vigsel i frikyrklig ordning

I en den 13 oktober 1965 hit inkommen skrift anhöll komministern Gösta Dahlsten om min prövning huruvida kyrkoherden i Huddinge församling förfarit oriktigt genom att den 10 juli 1965 upplåta församlingskyrkan till kyrklig vigsel i annan ordning än svenska kyrkans. Av skriften framgick att Dahlsten såsom redaktör för avdelningen Kyrkonytt i tidningen Vår Kyrka jakande besvarat en framställd fråga huruvida en kyrkoherde har rätt att öppna kyrkan för frikyrklig vigsel. Dahlsten ansåg att pastor på grund av avsaknad av lagbestämmelser i frågan icke kunde ställas till ansvar för tjänstefel vare sig han upplät eller vägrade att upplåta kyrkan. I tidningen Svensk Pastoraltidskrift åter hade man hävdat den uppfattningen att den som upplät kyrkan för frikyrklig vigsel därigenom begick tjänstefel.

I anledning av framställningen inkom kyrkoherden Stig Waller med följande redogörelse.

I skrivelse anhöll frälsningsofficer Märta Guntner att få viga sin dotter Inger Christina Guntner, kyrkoskriven i Gustav Vasa församling i Stockholm med Carl Åke Hammerberg, kyrkoskriven i Huddinge församling, lördagen den 10 juli 1965 kl. 17.00 i Huddinge kyrka.

Hon meddelade, att hon i egenskap av officer i Frälsningsarmén hade vigselrätt, och att båda ungdomarna känslomässigt var knutna till Huddinge kyrka. För Carl Åke Hammerberg var det församlingskyrkan och för Inger Christina Guntner den kyrka, där hennes far konfirmerats.

Då, enligt gammal praxis, kyrkoherden upplåter kyrkan för gudstjänst och därmed jämförlig förrättning och då enligt min uppfattning en kyrklig vigsel i annan ordning, i detta fall Frälsningsarméns, är en kristen vigningsakt, som är jämställd med en vigsel enligt svenska kyrkans ordning, är det för mig fullkomligt självklart, att jag som kyrkoherde i Huddinge församling hade rätt att upplåta Huddinge kyrka.

De särskilda skäl, som gjorde, att jag i detta fall använde mig av denna rätt var, dels att det för den ena av kontrahenterna gällde församlingskyrkan, dels att båda tillhörde svenska kyrkan och dels att Frälsningsarmén saknar egen gudstjänstlokal i Huddinge församling.

Jag anhöll därefter i skrivelse till ärkebiskopen Gunnar Hultgren att han — efter hörande av rikets övriga biskopar — ville inkomma med utlåtande angående den i ärendet uppkomna frågan om pastors befogenhet att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel. Till ledning för remissens besvarande hade inom JO-ämbetet upprättats en promemoria, varur här må upptagas följande.

Pastor har sedan gammalt haft en allmänt erkänd rätt — grundad på hävd och sedvänja — att besluta om kyrkas upplåtande — — —. Kyrkolagsutskottet framhöll i betänkande nr 26 vid 1925 års kyrkomöte (avseende ändring i 1894 års jordfästningslag), att denna pastors rätt icke var obegränsad. Utskottet fortsatte (s. 6):

Rätten är nämligen förbunden med en plikt att förbjuda och förhindra kyrkans användande till ändamål, som strider mot kyrkans ställning som religionssamfund eller som skulle innebära en negation av eller en protest mot kyrkans religiösa ståndpunkt och den särskilda helgd, som tillkommer kyrkan och får sin högtidliga bekräftelse vid dess invigning. — — —

Av dessa principiella grunder är det utskottet omöjligt att nöja sig med den i lagförslaget avsedda ståndpunkten, att frågan om kyrkas upplåtande för nu nämnt ändamål lämnas öppen, att i varje fall för sig avgöras av kyrkoherden — eller vice pastor — efter hans uppfattning om lämpligheten av det ena eller det andra förfaringssättet. I en sådan ofta ömtålig situation behöver församlingsprästen mer än väl stödet av ett i lag givet direktiv för hans handlande. Det synes utskottet därför nödvändigt att genom uttryckligt stadgande i lagen förebygga, att icke en dylik misstydning av pastors befogenhet må bliva allmän.

Detta mål vinnes lämpligast genom införande i 8 § 2 mom. av ett direkt förbud mot kyrkas upplåtande vid begravning utan jordfästning i svenska kyrkans ordning. Då ett uttalande om begränsning på denna speciella punkt av pastors dispositionsrätt över kyrkan tillkommit av en särskild anledning, kan av denna lagbestämmelse icke dragas en annars kanske möjlig slutsats, att pastor skulle av de ovan nämnda kyrkliga hänsynen var obunden i avseende å kyrkas upplåtande för andra ändamål än begravning.

Sedan 1926 års riksdag och kyrkomöte godkänt förslag till ny lydelse av bl. a. 8 § 2 mom. i 1894 års jordfästningslag, utfärdade Kungl. Maj:t den 5 november 1926 lag i ämnet av, såvitt gäller nämnda moment, följande innehåll:

Vid begravning utan jordfästning i svenska kyrkans ordning skall klockringning, om det begäres, äga rum i vanlig ordning; men ej må vid sådan begravning kyrka upplåtas, med mindre särskilda skäl därtill äro.

Genom lagändring den 26 oktober 1951 fick stadgandet följande lydelse:

Då jordfästning förrättas i annan ordning än svenska kyrkans eller begravningen sker utan jordfästning, skall klockringning, om det begäres, äga rum i vanlig ordning; och må vid sådan begravning kyrka kunna upplåtas, om särskilda skäl därtill äro.

I anledning av Kungl. Maj:ts förslag till denna lagändring uttalade kyrkolagsutskottet i betänkande nr 20 vid 1951 års kyrkomöte, att det näppeligen borde ifrågakomma att kyrka upplätes för begravningsakt med icke-kristen karaktär (s. 24).

Sedan 1957 års riksdag och kyrkomöte antagit Kungl. Maj:ts förslag till ny lag om jordfästning m. m., utfärdades den 25 oktober 1957 lag i ämnet vars 10 § hade följande lydelse:

För jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans må kyrkorum som invigts för svenska kyrkans gudstjänst upplåtas, om särskilda skäl därtill äro.

— — —

Genom proposition nr 149 förelade Kungl. Maj:t 1963 års riksdag — — — förslag till lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall. Förslaget, som i oförändrat skick antogs av såväl riksdag som kyrkomöte, hade i nu aktuella delar följande innehåll:

> 1 §. Kyrkorum — — — må på de villkor och i den ordning som nedan sägs tillfälligt upplåtas för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning.
>
> 2 §. Sådan upplåtelse må beslutas endast under villkor
>
> — — —
>
> b) att den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning;
>
> — — —
>
> 3 §. På kyrkorådet i församlingen ankommer att besluta om upplåtelse som avses i denna lag; dock må rådet uppdraga åt kyrkoherden eller åt avdelning av rådet, i vilken kyrkoherden ingår, att besluta på rådets vägnar.
>
> — — —

I propositionen anförde föredragande statsrådet bl. a. följande (s. 26 f och 31):

> Det nuvarande rättsläget — som inte är entydigt och huvudsakligen grundar sig på sedvana — kan i korthet beskrivas så, att kyrkoherden ensam torde äga besluta om kyrkans användning för gudstjänständamål och annan kyrklig verksamhet, vilken prästerskapet i församlingen utövar. Kyrkoherden torde vidare få besluta om upplåtande för annat ändamål såväl då detta är kyrkligt men ligger vid sidan om prästerskapets ämbetsgöromål eller annan verksamhet inom församlingsangelägenheternas ram som då det är av icke-kyrklig karaktär. I sådana fall fordras medgivande också av kyrkorådet, som har att besluta beträffande de kostnader som upplåtelsen föranleder. Såsom kammarkollegiet sammanfattat rättsläget härvidlag, torde både kyrkoherden och kyrkorådet i dessa fall ha vetorätt, och båda har befogenhet att uppställa villkor i samband med att upplåtelsen medgives.
>
> Kyrkoherdens rätt att bestämma över kyrkorummet för den av prästerskapet utövade religiösa verksamheten inom församlingen har bekräftats i rättspraxis. Jag syftar härvid på det tidigare omnämnda avgörandet av regeringsrätten (RÅ 1937 not. E 16), i vilket fastslagits kyrkoherdens rätt att för gudstjänständamål förfoga över kyrkorummet. Detta utslag torde vidare ge vid handen, att kyrkoherden principiellt har beslutanderätt även vid upplåtelse av kyrkorummet för gudstjänständamål till sammanslutning som står utanför församlingsorganisationen, även om kyrkorådet som jag nyss anfört från kyrkligt-ekonomiska synpunkter har bestämmanderätt beträffande kostnader, som föranledes av upplåtelsen, och vad därmed äger samband.
>
> Någon ändring i denna ordning för upplåtande av kyrkorummet för kyrkliga ändamål har inte ifrågasatts.
>
> — — —
>
> Jag hyser även för egen del den uppfattningen, att anledning inte föreligger att i nu berörda avseenden införa en ny ordning. Vid mitt ställningstagande förutsätter jag emellertid, att denna kyrkoherdens befogenhet endast avser upplåtelse av kyrkorummet för gudstjänst eller därmed jämförlig religiös kulthandling. I sådana fall måste rent

religiösa synpunkter vara avgörande och då torde kyrkoherden bäst kunna bedöma, om kyrkorummet bör kunna upplåtas för ändamålet i fråga. En annan sak är att hithörande frågor självfallet bör avgöras i en generös ekumenisk anda. Jag vill härvid anknyta till biskopsmötets uttalande år 1948, att biskoparna borde var och en i sitt stift för prästerna framhålla det angelägna i att frågor om upplåtelse av kyrkorummet för annat ändamål än gudstjänst behandlades med grannlagenhet och förståelse och det önskvärda i att de i tveksamma fall rådgjorde med biskopen. Detta uttalande finner jag ha aktualitet även för här avsedda fall, och tillämpningen i frågor om upplåtelse bör uppmärksammas av biskoparna. Pastors beslut i ärende rörande upplåtande av kyrkorum torde för övrigt — såsom första lagutskottet vid 1950 års riksdag uttalat — kunna överklagas till domkapitlet.

Även om det alltså torde finnas anledning att inom kyrkan följa utvecklingen, anser jag inte tillräckliga skäl föreligga att — såsom församlingsstyrelsekommittén tänkt sig — i författning reglera kyrkoherdens befogenheter då det gäller dispositionen av kyrkorummet för kyrkligt ändamål. Jag vill understryka, att under begreppet kyrkligt ändamål, sådant jag här sökt bestämma det, inte kan anses falla profana förrättningar även om de till sin karaktär har anknytning till motsvarande kyrkliga, exempelvis borgerlig begravning efter en ordning utan religiösa inslag.

— — —

Uttrycket kyrkans ordning innebär, att vad som skall förekomma vid upplåtelsen inte bara måste präglas av värdighet och taktfullhet — alltså närmast en ordningsfråga — utan också kunna förutsättas icke strida mot sådana grundläggande moment i kyrkans lära, att upplåtelsen skulle innebära en direkt negation av svenska kyrkans samfundskaraktär.

Första lagutskottet anförde i utlåtande nr 34 bl. a. följande (s. 12):

I det till lagrådet remitterade förslaget stadgades, att lagen skulle äga tillämpning å upplåtelse »för annat än kyrkligt ändamål». I anslutning därtill uttalade föredraganden att med nämnda uttryck skulle förstås gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Sedan lagrådet uttalat, att det i förslaget använda uttrycket icke syntes tillräckligt klart, har detta i det slutligen framlagda förslaget ersatts med »för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning». Enligt föredraganden vore under detta uttryck att hänföra exempelvis begravning eller vigsel vare sig den skedde enligt svenska kyrkans eller annat trossamfunds ritual men däremot icke förrättning utan religiöst inslag. På grund av den avfattning det framlagda förslaget sålunda fått och med hänsyn till nämnda uttalande anser utskottet, att någon egentlig svårighet icke torde föreligga att i det enskilda fallet bestämma lagens tillämpningsområde.

— — —

Under hänvisning till vad sålunda anförts och då utskottet ej heller i övrigt haft någon erinran mot förslaget, får utskottet hemställa, att riksdagen måtte — — — bifalla förevarande proposition — — —

I den reservation till kyrkolagsutskottets betänkande nr 21, vilken godkändes av kyrkomötet, anfördes bl. a. följande (s. 11—13):

Av departementschefens uttalande i propositionen och riksdagsdebatten framgår, att upplåtelse av kyrkorummet för gudstjänst eller därmed jämförlig religiös kulthandling — vare sig dessa sker enligt svenska kyrkans ordning eller enligt annat ritual — skall bero av kyrkoherdens beslut, eftersom rent religiösa synpunkter då måste vara avgörande.

— — —

Utskottet anser dessa förbättringar så betydande, att tidigare anförda betänkligheter mot den föreslagna lagstiftningen till stor del bortfaller.

— — —

Utskottet vill då först påpeka, att pastors rätt att upplåta kyrkan är underkastad bestämda begränsningar. Såsom kyrkolagsutskottet 1925 påpekat — med instämmande av kyrkolagsutskottet 1957, i båda fallen i av kyrkomötet godkända betänkanden — är nämligen pastors rätt att disponera över kyrkan »förbunden med en plikt att förhindra kyrkans användande till ändamål, som strider mot kyrkans ställning som religionssamfund eller som skulle innebära en negation eller en protest mot kyrkans religiösa ståndpunkt». Detta uttalande föranleddes av att under förarbetena till 1910 års jordfästningslag vissa uttalanden förekommit, som syntes förutsätta, att pastor skulle äga befogenhet att bestämma om kyrkas upplåtande för en icke kyrklig begravning. Kyrkomötet hävdade häremot den ståndpunkten, att ett sådant medgivande endast kunde ges genom särskilda lagbestämmelser. Sådana lagbestämmelser kom senare (1926) till stånd. De gäller endast jordfästning. I andra fall äger pastor icke rätt att upplåta kyrkan för förrättningar, som strider mot svenska kyrkans ordning. Detsamma måste självfallet anses gälla kyrkorådet.

Under debatten i kyrkomötet yttrades bl. a. följande (kyrkomötets protokoll nr 7).

— — —

Herr Ramfors (s. 21): Fråga om upplåtelse av kyrka för frikyrklig vigsel, om detta över huvud taget kommer att påkallas, skall prövas av pastor.

Biskop Giertz (s. 22 f): För borgerlig vigsel torde kyrka icke kunna upplåtas enligt gällande lag. Det framgår av vad som förekom åren 1925 och 1926, när bestämmelsen om upplåtande för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans reglerades. Riksdagen hade år 1925 utgått från att det låg i prästens hand att upplåta kyrkan för andra vigslar och jordfästningar än svenska kyrkans. Däremot inlade kyrkomötet en mycket kraftig gensaga och hävdade att saken måste regleras i lagform i varje särskilt fall. Så skedde år 1926 genom den då träffade överenskommelsen om att kyrka kan få upplåtas för sådan jordfästning, om särskilda skäl föreligger. Det är emellertid den enda punkt på vilken sådant undantag är reglerat. Där så inte är fallet måste grundregeln anses gälla, dvs. att det inte föreligger rätt för prästen eller någon annan att upplåta kyrkan.

— — —

Av den föregående översikten synes framgå, att beslutanderätten i fråga om kyrkas upplåtande för frikyrklig vigsel tillkommer kyrkoherden ensam och att varken 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall eller

någon annan författning därvid är direkt tillämplig. Under förarbetena till 1963 års lag torde man, såvitt framgår av vissa av de ovan refererade uttalandena, från Kungl. Maj:ts och riksdagens sida ha utgått från att kyrkoherde ägde rätt men icke skyldighet att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel. Någon för pastor bindande »världslig» regel finnes således icke i förevarande hänseende i motsats till vad fallet är exempelvis beträffande förrättande av kyrklig vigsel (se 4:3 första stycket giftermålsbalken).

Den fråga, som vid remissens besvarande i synnerhet bör uppmärksammas, är huruvida kyrkoherde med hänsyn till kyrkans lära och bekännelse är förhindrad att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel samt — därest frågan besvaras jakande — huruvida en överträdelse av ett sådant — uttryckligt eller genom tolkning av kyrkans skrifter deducerat — upplåtelseförbud är av så uppenbar och allvarlig natur att den kan anses utgöra tjänstefel. För den händelse att dessa frågor ej skulle kunna besvaras generellt synes det böra utredas, huruvida några riktlinjer kan uppställas för frågornas bedömande i enskilda fall, varvid det i förevarande ärende aktuella fallet särskilt är att beakta.

Något helt entydigt, auktoritativt uttalande i berörda frågor förefaller icke ha gjorts från kyrkligt håll vid tillkomsten av de författningsbestämmelser, för vilka redogjorts i den föregående översikten. Vad särskilt beträffar debatten vid 1963 års kyrkomöte förekom där uttalanden såväl att kyrka ej utan uttryckligt lagstöd kunde öppnas för andra vigslar än svenska kyrkans som att frågan om kyrkas upplåtande för frikyrkliga gudstjänster enligt gällande rätt kunde och borde lösas i ekumenisk anda, vilket senare uttryck knappast torde kunna tolkas på annat sätt än att kyrkoherden ansågs ha rätt att upplåta kyrka för frikyrkliga gudstjänster.

Det bör vidare uppmärksammas, att 1963 års lag icke direkt berör frågan om upplåtelse av kyrkorum för gudstjänst och därmed jämförlig förrättning av kristen — kyrklig eller frikyrklig — karaktär. Möjligen kan uttalandena i denna fråga vid tillkomsten av 1963 års lag därför anses vara mindre vägledande än uttalandena vid tillkomsten av de olika författningsbestämmelserna om kyrkas upplåtande för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans, vilka bestämmelser avsåg bl. a. frikyrklig jordfästning. Av exempelvis kyrkolagsutskottets — — — av 1951 års kyrkomöte godkända betänkande nr 20 torde sålunda framgå, att något generellt hinder mot kyrkas upplåtande för begravningsakt av kristen karaktär — ehuru ej i svenska kyrkans ordning — icke ansågs möta med hänsyn till kyrkans lära och bekännelse. Det synes därför böra utredas, huruvida det finns anledning att intaga en annan principiell ståndpunkt i fråga om kyrkas upplåtande för en kristen vigselakt i annan ordning än svenska kyrkans.

Ärkebiskopen anförde i sitt utlåtande följande.

Såsom närmare utvecklas i den handlingarna bifogade inom JO-ämbetet upprättade promemorian har frågan om omfattningen av pastors rätt att upplåta kyrka för gudstjänst och därmed jämförlig förrättning i lag reglerats endast, när det gäller sådan upplåtelse för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans. Beträffande upplåtelse för övriga förrättningar, liksom för gudstjänster, torde gälla den sedvanerätt, vars innehåll — såsom i Eder skrivelse framhålles — kyrkomötet i olika sammanhang sökt precisera. Sålunda uttalade kyrkomötet 1925 att den rätt att upplåta kyrka, som

sedvanerättsligt tillkommer pastor, icke är obegränsad. Rätten är nämligen förbunden med en plikt att förbjuda och förhindra kyrkans användande till ändamål, som strider mot kyrkans ställning som religionssamfund eller som skulle innebära en negation eller protest mot kyrkans religiösa ståndpunkt. Av de särskilda bestämmelserna rörande begravning får icke dragas den slutsatsen, att pastor skulle vara obunden i avseende på kyrkans upplåtande i andra fall (Kyrkolagsutskottets betänkande nr 26 år 1925, sid. 6). 1957 uttalade sig kyrkomötet i samma anda. Kyrkorummet är avskilt till att vara ett rum för kyrkans gudstjänster och övriga kulthandlingar. Därigenom har en gräns blivit angiven, när det gäller kyrkorums användning till andra ändamål (Kyrkolagsutskottets betänkande nr 17 år 1957, sid. 17). Senaste kyrkomöte har genom att godtaga en till Kyrkolagsutskottets betänkande nr 21 fogad reservation anslutit sig till denna tolkning av sedvanerätten under framhållande av att pastor för andra fall än jordfästning icke äger rätt att upplåta kyrkan för förrättning, som strider mot svenska kyrkans ordning. Denna restriktiva rättspraxis har emellertid icke ansetts utgöra hinder för att kyrka undantagsvis upplåtes, då detta motiverats av s. k. »ekumenisk gästfrihet» eller tvingande omständigheter. Sålunda har flyktingar av främmande trosbekännelse kunnat beredas möjlighet att fira gudstjänst i svenska kyrkor, och i ekumeniska sammanhang har andra samfund inbjudits att fira sin gudstjänst därstädes. — I detta sammanhang bör observeras bestämmelsen i 2 § mom. b i 1963 års lag om upplåtelse av kyrkorum i vissa fall, där såsom förutsättning för sådan upplåtelse angives, att upplåtelsen icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning. Föredragande statsrådet har i propositionen till denna lag givit en tolkning av uttrycket »kyrkans ordning» genom att hänvisa till »sådana grundläggande moment i kyrkans lära, att upplåtelsen skulle innebära en direkt negation av svenska kyrkans samfundskaraktär». Vad sålunda utsäges om upplåtelse för icke-religiösa ändamål har givetvis i än högre grad giltighet vid upplåtelse för gudstjänster och religiösa förrättningar och talar för en restriktiv tolkning av den upplåtelserätt, som härvid kan tillkomma pastor.

Vad beträffar pastors rätt att upplåta kyrka för vigsel i annan kristen ordning, måste i första hand understrykas, att denna rätt eller dess begränsning icke fixerats i lag. Jordfästningslagens medgivande, om särskilda skäl därtill äro, är en klar undantagsbestämmelse, som icke kan åberopas som grund för en motsvarande eller större rätt på detta område. Dess införande kan emellertid icke heller hävdas ha medfört någon förändring i begränsande riktning av möjligheten att upplåta kyrka för gudstjänst i andra samfunds ordning i sådana särskilda fall, som ovan antytts. Pastor måste m. a. o. härvidlag anses vara så bunden och fri, som sedvanerätt och på denna utvecklad praxis ger vid handen. Det är emellertid att observera, att pastor vid utövningen av denna rätt befinner sig i ett annat läge än tidigare, då en upplåtelse av kyrka till vigsel i annan ordning än svenska kyrkans endast ytterst sällan kunde komma ifråga och sådan upplåtelse fick en klar karaktär av enstaka undantagsfall, medan numera efter tillkomsten av vigselrätt för andra samfunds pastorer, liksom genom den ökande frekvensen av giftermål mellan medlemmar av svenska kyrkan och medlemmar av annat trossamfund problemet fått en vidare räckvidd. Det torde vara uppenbart, att pastor vid sin individuella prövning av uppkommande fall under sådana förhållanden kan komma i ovisshet om den rätta

tillämpningen av gällande principer i sedvanerätt och praxis. Bl. a. behöver vissa för bedömningen väsentliga frågor klarläggas, som berör förhållandet mellan svenska kyrkan och de närmast ifrågakommande kyrkorna och samfunden, såsom innehållet i de av dessas vigselförrättare brukade ritualen, frågan om betydelsen av kontrahenternas ev. dubbla medlemsskap o. dyl.

Vad som här anförts har relevans för det i Eder skrivelse refererade aktuella fallet av kyrkas upplåtelse för frikyrklig vigsel. Av vederbörande pastors motivering för sin åtgärd framgår, att han såsom något självklart utgått ifrån, att en vigsel i Frälsningsarméns ordning såsom en kristen vigselakt är att jämställa med en vigsel »enligt svenska kyrkans ordning», och att ett av de särskilda skälen var båda kontrahenternas tillhörighet till svenska kyrkan. Mot den bakomliggande tolkningen av vad som överensstämmer eller icke med kyrkans samfundsordning, kan starka invändningar göras. Men vid det förhållandet, att pastors rätt att i särskilda fall upplåta kyrka för sådant ändamål aldrig blivit preciserad och att därför oklarhet kan råda hos den enskilde prästen om innebörden och tillämpningen av gällande sedvanerätt, synes i det föreliggande fallet pastor icke rimligen böra ställas till ansvar för tjänstefel.

På annat sätt än genom de inledningsvis anförda synpunkterna är det icke för närvarande möjligt att generellt ange grunderna för bedömning av pastors utövning av sin rätt att upplåta kyrkan, när det gäller frikyrklig vigsel. Så mycket starkare framstår då behovet av sådana riktlinjer för frågornas bedömande i enskilda fall, vilka efterlyses i PM. Såsom framgår av vad som här anförts utifrån det aktuella fallet är det en grundväsentlig fråga, vad som är förenligt eller icke förenligt med svenska kyrkans samfundskaraktär. En undersökning behöver göras, som ej begränsas till vigseln utan utsträckes till även gudstjänster och andra kyrkliga handlingar, och som vidgas till att gälla upplåtelse ej blott till de svenska frikyrkosamfunden utan också till andra konfessioner, som är representerade i vårt land. Enligt föredragande statsrådets uttalande i propositionen till 1963 års lag bör tillämpningen i frågor om upplåtelse uppmärksammas av biskoparna. Biskopsmötet har också upptagit till behandling hela problemkomplexet i det ekumeniska sammanhanget och har för avsikt att inleda överläggningar med representanter för övriga kyrkor och samfund i syfte att åstadkomma erforderliga riktlinjer.

Vid ärendets prövning anförde jag följande.

Enligt 10 § 1957 års lag om jordfästning m. m. må för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans kyrkorum som invigts för svenska kyrkans gudstjänster upplåtas, om särskilda skäl är därtill. Genom 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall har villkor fastställts för tillfälligt upplåtande av sådant kyrkorum för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Såvitt här är av intresse får enligt sistnämnda lag upplåtelse ske endast om den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning.

Utöver vad nu berörts har frågan om kyrkans upplåtande icke reglerats i författning. På grund av sedvänja tillkommer det pastor att i andra fall än det nu nämnda pröva om kyrka må upplåtas för gudstjänst eller därmed jämställd förrättning i annan kristen ordning än den svenska kyrkans. Något

direkt författningsenligt hinder för upplåtelse av kyrkorummet för sådant ändamål finnes således icke. Såsom från kyrkomötets sida framhållits är emellertid pastors befogenhet att upplåta kyrkorummet underkastad vissa begränsningar. Det ligger sålunda i sakens natur att upplåtelse icke må ske för en förrättning som kan befaras strida mot kyrkorummets helgd eller mot svenska kyrkans ordning. Upplåtelse får alltså icke ske om den skulle strida mot sådana grundläggande moment i kyrkans lära, att upplåtelsen skulle innebära en direkt negation av svenska kyrkans samfundskaraktär.

Emellertid framgår redan av det begränsade material som står till buds i detta ärende att det råder mycket delade meningar om när en religiös förrättning strider mot svenska kyrkans ordning. I ett ingivet exemplar av Svensk Pastoraltidskrift säges i en artikel att så är fallet beträffande alla de förrättningar som företas på annat sätt än som är föreskrivet för förrättningar inom svenska kyrkan, dvs. enligt gällande kyrkohandbok och med behörig officiant. Artikeln fortsätter: »Svenska kyrkans ordning» är den som i lag och författning är fastslagen såsom för Svenska kyrkan gällande; varje annan ordning — avvikelserna må sedan vara stora eller små, samfundet i fråga må ha aldrig så vänskapliga relationer till vår kyrka — strider mot Svenska kyrkans ordning. En liknande uppfattning synes framskymta i Giertz' tidigare citerade yttranden under debatten i kyrkomötet. Med denna tolkning kan knappast sägas att pastor äger någon rätt att upplåta kyrkan för andra trossamfunds religiösa förrättningar. När sådant i undantagsfall — i ekumeniska sammanhang eller i nödsituationer — förekommit i praxis, har upplåtelsebeslutet med denna utgångspunkt snarast framstått såsom en dispens från gällande begränsningar.

Ett annat betraktelsesätt framkommer i ärkebiskopens yttrande och innebär att pastor har en verklig men begränsad rätt att upplåta kyrkan för andra samfunds religiösa förrättningar. Vid sin prövning av en begäran om upplåtelse för exempelvis frikyrklig vigsel skulle då pastor komma in på svårbedömda frågor, t. ex. förhållandet mellan svenska kyrkan och det ifrågavarande samfundet, beträffande vilka han icke synes ha någon vägledning vare sig av några auktoritativa uttalanden eller i praxis.

De uttalanden om pastors befogenhet att upplåta kyrkorum för gudstjänst och annan därmed jämställd förrättning än jordfästning — som i lagstiftningssammanhang gjorts av departementschefer, riksdagen och kyrkomötet — har icke lags karaktär och lämnar för övrigt föga vägledning för bedömande av frågan om i vilken mån en upplåtelse kan anses strida mot svenska kyrkans ordning. Någon fast praxis har icke heller utbildats i förevarande hänseende. Det är därför förklarligt att det råder ovisshet om i vilken utsträckning det kan anses tillåtet att upplåta kyrkorummet för ändamål som nu sagts.

Vad särskilt angår den i detta ärende uppkomna frågan om kyrkas upplåtande för vigsel i frikyrklig ordning är att märka att en upplåtelse för

vigsel i annan ordning än den svenska kyrkans tidigare endast ytterst sällan kunde komma i fråga. Efter införandet av vigselrätt för frikyrkosamfundens pastorer är läget ett annat. Det torde därför kunna antagas, att frågan framdeles kommer att ofta aktualiseras.

Det synes naturligt att utvecklingen av praxis med avseende å kyrkas upplåtande för frikyrklig vigsel påverkas av det förhållandet att kyrkorummet numera enligt jordfästningslagen må upplåtas för jordfästning i frikyrklig ordning, om särskilda skäl är därtill. Det finnes även anledning att erinra om departementschefens uttalande i 1963 års förenämnda proposition, att hithörande frågor självfallet bör prövas i en generös ekumenisk anda. Numera finns det även anledning hänvisa till kyrkoberedskapsutredningens uttalande i betänkandet Kyrklig beredskap (SOU 1965: 59 s. 124) om att det icke strider mot svenska kyrkans ordning att under krig öppna kyrkans gudstjänstlokaler för andra kristna trossamfunds gudstjänster, varvid givetvis från ömse håll viss eftergift och tolerans kan behöva visas.

Vid bedömningen av Wallers åtgärd att upplåta församlingskyrkan för vigsel i frälsningsarméns ordning måste vidare hänsyn tagas till det ritual som använts vid vigselakten. Jag har tagit del av de två vigselritual som brukas inom frälsningsarmén. Såvitt jag kan finna innehåller dessa ritual icke något som strider mot grundläggande moment i den svenska kyrkans lära.

Vilken mening man än må ha beträffande frågan om kyrka må upplåtas för vigsel i frikyrklig ordning är det dock — i betraktande av vad här anförts — uppenbart att den av Waller medgivna upplåtelsen av kyrkan icke är av beskaffenhet att kunna läggas honom till last såsom tjänstefel. Jag måste emellertid konstatera att rättsläget är sådant att det icke heller kunnat läggas honom till last såsom fel om han vägrat upplåta kyrkan.

Ett sådant rättsläge är synnerligen otillfredsställande. Vad som förekommit i detta ärende visar att stor ovisshet råder om innebörden i och omfattningen av pastors rätt att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel. Det är alldeles tydligt att klarhet härutinnan måste vinnas. Icke minst för allmänheten är det av stor vikt att tillämpningen på skilda håll sker efter likartade grunder samt att — som en följd därav — resultatet av en begäran om upplåtelse av kyrka för frikyrklig vigsel, med stöd av rådande praxis eller annan vägledning, i allmänhet kan förutses. Jag har därför övervägt att genom framställning till Kungl. Maj:t eller riksdagen väcka förslag om utredning i frågan. Då nu emellertid biskopsmötet, som redan till behandling upptagit vissa närbesläktade frågor, avser att söka åstadkomma erforderliga riktlinjer, anser jag att i avbidan på resultatet härav saken icke gagnas av en utredning i annan ordning genom det allmännas försorg. Jag har dock för avsikt att med uppmärksamhet följa frågan som enligt min mening måste lösas snarast möjligt.

Ärendet var härmed av mig avslutat.

9. Fråga om kommun ägde att av person, som icke hade annan inkomst eller tillgång än folkpensionen, tillgodoräkna sig högre ersättning för vård å ålderdomshem än som motsvarade folkpensionen minus avdrag för fickpengar. Hemställan till socialstyrelsen om utfärdande av råd och anvisningar om formerna för träffande av avtal med vårdtagare om avgift för vård på ålderdomshem, om skyldighet för socialhjälpsberättigad att bidraga till vårdavgiften, om rätten att uppbära vårdtagares folkpension och om innebörden av åliggandet att utge fickpengar

Fru A. P. intogs år 1957 för vård på Färgelanda ålderdomshem. Hon vistades sedan där i olika perioder 1957—1961, hela 1962 samt från och med den 1 januari till den 20 januari 1963, då hon för vård intogs på Restads sjukhus. Hon avled på sjukhuset den 3 december 1963. Kostnaderna för hennes vård på sjukhuset betalades av vederbörande försäkringskassa. Från och med april 1959 till och med december 1963 utbetalades hennes folkpension till Färgelanda kommun. Under år 1963 uppbar kommunen sålunda enligt uppgift av riksförsäkringsverket 3 713 kronor. Av detta belopp utbetalade kommunen under år 1963 tillhopa 2 456 kronor 75 öre till fru P. och hennes anhöriga men innehöll återstoden i avräkning på vad kommunen ansåg sig ha att fordra för fru P:s vård å ålderdomshemmet.

I en den 10 mars 1964 till länsstyrelsen i Älvsborgs län inkommen skrift hemställde G. T. i egenskap av måg till fru P., att länsstyrelsen ville ålägga Färgelanda kommun att nedsätta vårdavgifterna för fru P. och tillställa hennes dödsbo det belopp som härigenom skulle tillkomma dödsboet. Som skäl för denna hemställan anförde G. T. att fru P. icke haft några som helst tillgångar utöver folkpensionen, att något avtal om högre avgift för vården än vad som svarade mot folkpensionen med avdrag för fickpengar ej träffats samt att ett sådant avtal för övrigt skulle ha varit orimligt. I en senare till länsstyrelsen ingiven skrift ifrågasatte G. T. vidare om kommunen ägt rätt att av fru P:s fickpengar uttaga ersättning för kostnader avseende läkarvård, medicin och transport till Restads sjukhus. — Socialnämnden i Färgelanda kommun, som bereddes tillfälle yttra sig i ärendet, förklarade dels att nämnden i god tid före fru P:s intagande på ålderdomshemmet den 1 januari 1962 upplyst henne om att avgiften för vård på hemmet uppgick till 10 kronor per dag, dels att nämnden ansett sig berättigad att gottgöra sig för denna avgift och övriga kostnader för fru P:s vård ur hennes folkpension för år 1963. Av handlingarna i ärendet framgick vidare, att nämnden debiterat fru P. kostnader för läkarvård, medicin och transport till Restads sjukhus.

Efter hörande av statens socialvårdskonsulent i 8:e distriktet samt riksförsäkringsverket förklarade länsstyrelsen i skrivelse till G. T. den 12 januari 1965, att ärendet — enär frågan om storleken av det belopp, som

dödsboet efter fru P. hade att fordra av Färgelanda kommun, icke var av beskaffenhet att böra prövas av länsstyrelsen — icke syntes erfordra något länsstyrelsens vidare yttrande.

I en den 26 februari 1965 hit inkommen skrift jämte därtill fogad bilaga anförde G. T. klagomål mot socialnämndens handläggning av ärendet, därvid han i huvudsak anförde följande. Kommunens ersättningskrav för vården på ålderdomshemmet var orimligt och dess beslut att uttaga högre ersättning för vården på hemmet än vad som svarade mot folkpensionen med avdrag för fickpengar saknade stöd i gällande sociallagstiftning. Ej heller hade det varit riktigt av kommunen att uttaga kostnader för läkarvård, medicin och sjuktransport av fru P:s fickpengar. Socialnämnden hade vidare under år 1963 felaktigt uppburit fru P:s folkpension, eftersom hon under året icke vistats på ålderdomshemmet någon hel månad. Nämnden hade därjämte visat försumlighet genom att ej förrän efter framställning av G. T. utbetala fickpengar till fru P. under hennes sjukhusvistelse. Slutligen hade nämnden förfarit felaktigt genom att utan dödsboets medgivande tillgodogöra sig för sina ersättningskrav genom att innehålla en del av de folkpensionsmedel nämnden uppburit under år 1963. G. T. anhöll därför att JO måtte med beaktande av dödsboets rätt upptaga hela frågan till prövning.

I senare ingiven skrift yrkade G. T., att Färgelanda kommun måtte förpliktas att till fru P:s dödsbo utgiva ett belopp om 1 156 kronor 15 öre — utgörande mellanskillnaden mellan, å ena sidan, henne tillkommande pension för år 1963 samt, å andra sidan, vad som under året utgivits till fru P. och hennes anhöriga jämte viss avgift för vården å ålderdomshemmet under tiden den 1—den 20 januari 1963 — ävensom 6 procent ränta å beloppet från och med den 1 januari 1963.

Med anledning av klagomålen inhämtade jag upplysningar från socialnämnden i Färgelanda kommun och utlåtande från socialstyrelsen. Tillfälle bereddes därefter G. T. att inkomma med påminnelser.

Avgiften på ålderdomshemmet samt kostnaderna för läkarvård, medicin och transport till sjukhus

I denna del av ärendet uppgav socialnämnden i sitt yttrande, att kommunen från och med den 1 januari 1962 upprättade avtal med varje vårdtagare på ålderdomshemmet om en vårdavgift av 10 kronor per dag exklusive läkarersättningar, medicinkostnader och resor.

G. T. bestred att något sådant avtal träffats mellan kommunen och fru P. samt framhöll, att ett sådant avtal, om det förelegat, skulle ha varit obilligt, enär hon icke haft några som helst inkomster eller tillgångar utöver sin folkpension.

Socialstyrelsen anförde i utlåtande den 6 maj 1966 följande.

Enligt 1918 års fattigvårdslag var kommun skyldig att ha anstalt (ålderdomshem, försörjningshem, vårdhem) för mottagande av *understödstagare* i behov av vård. Ålderdomshemmens karaktär ändrades genom socialhjälpslagens tillkomst så tillvida, att hemmen skulle anordnas för åldringar och andra personer, vilka är i behov av vård och tillsyn som icke eljest tillgodoses. En vistelse på ålderdomshem innebär alltså i och för sig inte, att vederbörande erhåller socialhjälp. Av förarbetena till socialhjälpslagen framgår tvärtom klart, att de kommunala ålderdomshemmen är att anse som inackorderingshem. Sålunda säger departementschefen i prop 177/1955: »I den mån personer på grund av bristande försörjningsförmåga av andra skäl måste söka sig till kommunala anstalter bör frågan om vårdkostnaden enligt min mening betraktas som en sak, och tillgodoseendet av vårdbehovet som en annan.» (Wahlberg m fl årg 1963 sid 64, jfr uttalande på sid 12.)

Socialhjälp utgår således ej automatiskt genom att någon får sitt vårdbehov tillgodosett genom att intagas på ålderdomshem, utan blir aktuell först när en vårdtagare ej kan betala vårdkostnaderna (vårdavgiften), t ex om han saknar folkpension, eller om pensionen ej täcker hela kostnaden (avgiften), eller han saknar tillräckliga andra inkomster eller tillgångar, eller endast har bundna tillgångar. Situationen är i dessa fall densamma som om vederbörande måst intagas för vård på annat vårdhem, där avgiften ej erlägges enligt särskilda regler såsom t ex enligt bestämmelserna om sjukförsäkring.

Varken i socialhjälpslagen eller i annan lagstiftning finns bestämmelser om storleken av den vårdavgift, som kommun må uttaga av vårdtagaren. I prop 38/1957 uttalade departementschefen angående avgifter bl a:

»Enligt min mening bör ingen ålderspensionär nu anses som ett s k försörjningsfall vid intagning på ålderdomshem. Därav anser jag det följa — och i samma riktning pekar önskemålet om en enhetlig avgift — att *avgiften* på ett ålderdomshem inte skall vara högre än att en pensionär med full folkpension alltid kan betala den med sin pension.»

Departementschefen ansåg dock ej, att denna princip skulle lagfästas, vilket ej heller skedde (prop 38/57 sid 67). Kommunerna har alltså frihet att träffa överenskommelse med vårdtagarna om högre avgifter än vad dessa kan betala med sin pension. Även om en kommun nöjer sig med pensionen minus lagstadgade fickpengar, måste man anse att en form av avgiftssystem tillämpas, eftersom ålderdomshem är att betrakta som inackorderingshem. Problemet är hur den del av självkostnaden, som ej täckes av vårdtagaren själv genom avgifter, bör betraktas. — — —

Med hänsyn till bestämmelserna i 12 och 14 §§ shjl får ingen uteslutas från vård på ålderdomshem av den anledningen, att han saknar medel till erläggande av fastställd avgift. Detta torde ej heller förekomma. Det torde däremot vara vanligt, att socialnämnderna ej fattar formliga beslut om att socialhjälp skall utgå till avgiften eller till den del av avgiften, som ej erlagts. Anteckning om kostnad och inbetald avgift sker vanligen i socialregister utan angivande av hur eventuell mellanskillnad skall täckas. När vårdtagaren saknar tillräckliga medel att betala hela kostnaden, torde socialnämnderna vanligen låta sig nöja med eventuell inbetald pension, när sådan finns och därutöver ej vidtaga några åtgärder.

Detta förfaringssätt vållar i allmänhet inga problem. Problemen uppstår först när krav framställes, vanligen med anledning av att dylik vårdtagares

dödsbo utvisar viss behållning. Vårdtagaren kan genom gåvor, hopsparade fickpengar eller på annat sätt ha förvärvat mindre belopp eller också efterlämna fastighet eller annat bundet kapital.

Såsom framgår av det förut sagda, kan krav mot vårdtagare få dels civilrättslig karaktär — då civilrättsligt avtal eller annan bindande överenskommelse mellan socialnämnden och vårdtagaren kan läggas till grund för kravet — dels få offentligrättslig karaktär — när socialhjälp utgått för täckande av *avtalad avgift* eller del därav. De fordringar, som måste ställas på överenskommelse mellan socialnämnd och vårdtagare, för att den skall kunna läggas till grund för civilrättsligt krav, framgår av socialstyrelsens Råd och anvisningar nr 138 samt en däri redovisad dom av högsta domstolen den 30 november 1960 (H 1960:586). Bevisbördan för att civilrättsligt giltigt avtal ingåtts åvilar i dessa fall kommunen.

Socialhjälpslagens bestämmelser om krav mot enskild återfinnes i shjl 33—36 §§. Enligt 37 § har socialnämnden möjlighet att meddela eftergift från ersättningsskyldighet. Av betydelse för kravmöjligheterna är därvid, om socialhjälpen utgått enligt 12 eller 13 § shjl, vilket får avgöras från fall till fall.

Huvudförutsättningen är att socialhjälp över huvud taget utgått, vilket — som torde framgå av ovanstående — kan vara svårt att avgöra i det enskilda fallet. Kammarrätten har sålunda i två mål om avgiftsfrågor på ålderdomshem ansett, att socialhjälp ej utgått med hänsyn till att formligt beslut därom ej förelegat. I ett mål, som avgjordes den 29 juni 1962, ansåg kammarrätten, att civilrättsligt avtal förelåg (socialvårdsmål 1962 sid 23). I ett annat mål, som avgjordes den 3 juli 1963, var utrett att civilrättsligt avtal om avgifter ej fanns (socialvårdsmål 1963 sid 16). I båda fallen ansåg kammarrätten, att kraven ej kunde prövas i den för socialhjälpsmål stadgade ordningen med hänsyn till att socialhjälp enligt kammarrättens mening ej utgått, eftersom uttryckligt beslut därom saknades.

Anledningen till att formligt beslut vanligen ej föreligger synes vara, att samma nämnd administrerar ålderdomshemmet och beviljar socialhjälp och anser, att det ej har någon betydelse, om obetalda vårdavgifter bokföres som socialhjälp, som civilrättslig fordran på ogulden inackorderingsavgift eller som subvention. För alla berörda parter är det av vikt, att det redan från början klargöres på vilket sätt vårdavgiften skall erläggas. Den enskilde vårdtagaren och eventuella anhöriga måste få klart för sig, om han ådrar sig en civilrättslig skuld eller uppbär socialhjälp. I sistnämnda fall måste också mellan parterna klargöras socialhjälpens belopp och om socialhjälpen utgår enligt 12 eller 13 § shjl.

— — —

Konsekvensen av att kommunerna ej anger hur avgiften är att betrakta torde många gånger bli att kommunerna ej har möjlighet att få ut någon ersättning. Ovissheten vållar emellertid ofta osäkerhet och irritation. Socialstyrelsen nödgas även konstatera, att kommunerna i vissa fall får ut betalning av dödsbon, som ej inser, att de ej är betalningsskyldiga. Detta är enligt socialstyrelsens uppfattning otillfredsställande.

I det nu aktuella fallet saknade vårdtagaren andra inkomster och tillgångar än folkpension. Med hänsyn härtill hade kommunen enligt socialstyrelsens uppfattning ej bort träffa avtal med henne om högre avgift än vad som svarade mot folkpensionen minus lagstadgade fickpengar. Av handlingarna framgår dock ej klart, om avtal föreligger. Skulle så vara fal-

let, anser socialstyrelsen att sådana förhållanden, som avses i 12 §, är för handen, varför socialnämnden bort betala den del av avgiften, som ej täcktes med folkpensionen efter avdrag för s k fickpenning. Enligt socialhjälpslagens återkravsbestämmelser hade i så fall hjälpen, som utgått enligt 12 § socialhjälpslagen, ej kunnat återkrävas enligt socialhjälpslagens bestämmelser. Icke heller hade då någon civilrättslig fordran kvarstått, eftersom densamma torde utsläckas i den mån socialhjälp utgår.

Färgelanda kommun har enligt avräkningen för fru P. debiterat kostnader för läkarvård och medicin utöver vårdavgiften. Detta är enligt socialstyrelsens uppfattning felaktigt. Det torde vara allmänt vedertaget, att vårdavgiften avser att täcka alla kostnader för vård och tillsyn, läkarvård och medicin inberäknat. Det enda fall, där detta ej gäller, är om vårdtagaren anlitat egen läkare. I vart fall måste i detta fall även ifrågavarande hjälp anses ha utgått enligt 12 § shjl.

Man kan enligt socialstyrelsens erfarenhet spåra ett stigande intresse från kommunernas sida att ingå avtal om högre vårdavgifter på ålderdomshem än som svarar mot folkpension minus fickpengar. Detta hänger samman med att allt fler åldringar har inkomster utöver sin folkpension. Risken för att sådana situationer som i det remitterade ärendet skall uppkomma ökar därigenom och särskilt om kommunerna underlåter att klargöra för sig själva och de enskilda vårdtagarna hur vårdavgifterna skall erläggas. Som fallet fru P. visar är det angeläget, att oklarheten på området skingras. Frågan om avgifter på ålderdomshem har sedan längre erbjudit en komplicerad problematik, och det pågår för närvarande utredningar i hithörande frågor, bl a inom socialpolitiska kommittén och sjukförsäkringsutredningen. Man kan därför vänta, att klarläggande uttalanden angående dessa förhållanden så småningom kan erhållas.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till socialstyrelsen följande.

Enligt 1 § lagen den 4 januari 1956 om socialhjälp skall varje kommun sörja för att den, som vistas i kommunen och som finnes vara i behov av hjälp, erhåller sådan enligt vad i lagen närmare sägs (socialhjälp). I 12 § samma lag stadgas att den, som på grund av ålderdom, sjukdom, lyte eller eljest bristande kropps- eller själskrafter icke kan försörja sig genom arbete eller som av hälsoskäl bör helt eller delvis avhålla sig från arbete, är berättigad, i den mån han själv saknar medel och hans behov icke tillgodoses på annat sätt, att erhålla socialhjälp till sitt livsuppehälle och till den vård, som finnes erforderlig. Hjälpen bör enligt 14 § nämnda lag utgå i form av kontant understöd, såvida ej hjälpbehovets art föranleder till annat. Föreligger behov av vård å ålderdomshem skall socialnämnden enligt samma lagrum föranstalta om att sådan vård lämnas.

Den som är i behov av vård å ålderdomshem behöver emellertid ingalunda vara ekonomiskt blottställd. Kommunerna har därför i princip full frihet att träffa avtal med vårdtagarna om vilken avgift de skall erlägga för vården. I den mån avgiften fastställes till högre belopp än folkpensionen med avdrag för s. k. fickpengar bör nämnden träffa ett formligt avtal om

avgiften med vårdtagaren och eventuellt även underrätta dennes närmaste anhöriga (se Eric Wahlberg m. fl. Socialhjälpslagen [1965] s. 66).

I förevarande ärende föreligger olika uppgifter om huruvida något särskilt avtal om vårdavgiften träffats mellan kommunen och fru P. Hur härmed förhåller sig torde väl numera endast kunna avgöras genom domstolsprövning. Klart synes emellertid vara att socialnämnden icke upprättat något skriftligt avtal med fru P. och ej heller underrättat hennes närmaste anhöriga om den avgift kommunen avsåg att uttaga för vården.

Även om Färgelanda kommun brukat uttaga högre avgift för vård å ålderdomshemmet än vad som svarade mot folkpensionen med avdrag för fickpengar, måste emellertid, då det gäller fru P., beaktas att hon ej haft annan inkomst eller tillgång än sin folkpension. Ej heller har något avtal träffats med hennes barn eller eljest fastställts, att dessa i enlighet med bestämmelserna i 7 kap. 3 § andra stycket föräldrabalken skulle bidraga till hennes underhåll (jfr Förvaltningsrättslig tidskrift 1960 s. 97 ff.). Fru P. befann sig därför — i all synnerhet som det i förarbetena till 12 § socialhjälpslagen särskilt framhållits, att fickpengar bör inbegripas i det livsuppehälle och den vård, som kommunerna är skyldiga att tillhandahålla (Eric Wahlberg a. a. s. 35) — i en sådan situation, att hon jämlikt 12 § socialhjälpslagen ägde rätt att erhålla socialhjälp till den del av vårdavgiften, som översteg folkpensionen med avdrag för fickpengar, och till kostnaderna för läkarvård, medicin och sjuktransport. Sådan socialhjälp torde enligt socialhjälpslagen icke kunna återkrävas av hjälptagaren. Den omständigheten att socialnämnden ej meddelat formligt beslut om socialhjälp till den del av vårdavgiften, som översteg folkpensionen med avdrag för fickpengar, och till kostnaderna för läkarvård, medicin och sjuktransport, kan givetvis ej medföra att kommunen var berättigad att senare utkräva beloppet av fru P. Kommunens åtgärd att av hennes pension för år 1963 uttaga den högre vårdavgiften för år 1962 ävensom ersättning för läkarvård m. m. kan därför icke anses stå i överensstämmelse med socialhjälpslagens bestämmelser.

Kommunens rätt att uppbära fru P:s folkpension

Socialnämnden i Färgelanda kommun anförde i fråga om uppbärandet av fru P:s folkpension för år 1963 följande.

Under tiden fru P. vistades på Färgelanda ålderdomshem utbetalades pensionen å särskild lista till Färgelanda kommun, vilket också skedde sedan fru P. överförts till Restads sjukhus. Detta har sin förklaring *dels* av att hon själv på grund av sitt sinnestillstånd ej kunde handha pengar och ingen förmyndare var utsedd då hon ej var omyndigförklarad och *dels* av att kommunen var av den uppfattningen att den även i fortsättningen skulle svara för hennes vård. Vidare var det oklart om fru P. skulle kvarstanna för varaktig vård å Restads sjukhus eller skulle återkomma till ålderdoms-

hemmet. Då en överföring av utbetalningen av pensionsmedlen till annan beräknas taga ca två månader i anspråk skulle det nya förhållandet knappast ha hunnit fungera förrän fru P. återkommit till ålderdomshemmet. Från anhöriga gjordes heller ingen framställning att mottaga folkpensionen förrän i oktober månad 1963.

Klagandens uppgift att kommunen utkvitterat folkpensionen därför att fru P. häftar i skuld till kommunen saknar all grund.

Fru P. var under år 1963 jämlikt 5 kap. 1 § lagen om allmän försäkring berättigad till folkpension. Med stöd av 10 kap. 3 § samma lag har i 1 § kungörelsen den 25 maj 1962 (SFS 393) om rätt i vissa fall för kommun eller annan att uppbära folkpension förordnats, att kommun, därest pensionsberättigad under hel månad är intagen i hem, som avses i 18 § lagen om socialhjälp, eller åtnjuter vård eller försörjning mot avgift, som erlägges av kommunen, äger uppbära den pensionsberättigades folkpension för månaden samt därav tillgodogöra sig sina kostnader för vården eller försörjningen. I ärendet är ostridigt, att fru P. den 20 januari 1963 överfördes till Restads sjukhus, där hon vistades till sin död den 3 december 1963, samt att kostnaderna för hennes vård å sjukhuset betalades av vederbörande försäkringskassa. Kommunen har följaktligen icke ägt att uppbära fru P:s folkpension för år 1963. Den omständigheten att pensionsmedlen likväl utbetalats till kommunen på grund av att kommunen ej till riksförsäkringsverket anmält de ändrade förhållandena med avseende å fru P:s vård har icke varit av beskaffenhet att kunna inverka på hennes rätt i förhållande till riksförsäkringsverket, eftersom förutsättningarna för medlens utbetalande till annan än henne ej var uppfyllda. Det ålåg under dessa omständigheter kommunen, sedan det oriktiga i kommunens förfarande påpekats för densamma, att omgående återbetala det obehörigen uppburna beloppet till riksförsäkringsverket eller att efter tillstånd av riksförsäkringsverket utbetala det till fru P. eller hennes rättsägare.

Med anledning av socialnämndens påstående att fru P:s sinnestillstånd var sådant att hon ej kunde handha pengar och att hon ej hade någon förmyndare, då hon ej var omyndigförklarad, må därjämte framhållas följande.

Enligt 63 § socialhjälpslagen åligger det socialnämnd, som finner att hjälptagare bör förklaras omyndig, att göra anmälan härom till överförmyndaren, som därefter avgör om omyndigförklaring skall begäras hos rätten (jfr socialstyrelsens Råd och anvisningar nr 180 s. 82). Socialnämnden äger alltså ej utse sig själv till förmyndare för en icke omyndigförklarad person.

I förevarande ärende synes emellertid något behov av omyndigförklaring knappast ha förelegat. Om socialnämnden önskat överföra pensionsmedlen till fru P., hade detta säkerligen på enkelt sätt kunnat ordnas genom samråd med kuratorn på sjukhuset och fru P:s anhöriga.

Utbetalandet av fickpengar

Beträffande utbetalande av fickpengar till fru P. under år 1963 anförde socialnämnden följande. Under sin sista tid kunde hon ej själv använda sig av fickpengarna. Den del av fickpengarna, som ej användes till hennes trevnad, insattes därför på en bankbok för hennes räkning. Från Restads sjukhus hade tidigare meddelats, att sjukhuset skulle underrätta nämnden, när någon patient från kommunen var i behov av pengar. Sjukhuset hade emellertid, då behov av pengar uppstått för fru P., meddelat detta till hennes anhöriga i stället för till socialnämnden. Så snart de anhöriga tagit kontakt med socialnämnden, hade fickpengar utbetalats.

Enligt 4 § tidigare nämnda kungörelse den 25 maj 1962 (SFS 393) om rätt i vissa fall för kommun eller annan att uppbära folkpension skall kommun, som uppbär folkpension, tillhandahålla den pensionsberättigade fickpengar. Under år 1963 skulle dessa fickpengar enligt samma författningsrum uppgå till minst 720 kronor för år. Därest den pensionsberättigade på grund av sitt tillstånd ej kunde begagna sig av kontanta medel skulle kommunen enligt samma stadgande använda motsvarande belopp för ökande av den pensionsberättigades trivsel eller eljest till dennes personliga nytta.

I enlighet med nämnda stadgande ålåg det socialnämnden att tillse att i allt fall så stor del av fru P:s pension för 1963 som svarade mot det angivna fickpenningsbeloppet kommit henne till godo under sjukhusvistelsen. Detta hade kunnat ske genom att socialnämnden tagit kontakt antingen med sjukhuset eller med fru P:s anhöriga och förfrågat sig om på vilket sätt medlen lämpligast borde användas.

Rätten till kvittning

Olika åsikter föreligger beträffande frågan om Färgelanda kommun, sedan den oriktigt uppburit fru P:s pension, ägt rätt att fullgöra den fordran, som hon eller hennes rättsägare härigenom erhållit mot kommunen, genom kvittning med den motfordran, som kommunen ansåg sig ha på grund av den tidigare vården av fru P. Något lagstadgande om huruvida kvittning må ske i sådana situationer finnes ej. Däremot har frågan berörts av Knut Rodhe i boken Obligationsrätt, där det under rubriken »Kvittning såsom tillåten självtäkt» (s. 389) anföres bl. a. följande.

Ibland kan denna självtäkt överskrida gränserna för vad man vill tolerera. Det har sålunda i doktrinen diskuterats om man icke borde förbjuda kvittning i vissa situationer som karakteriseras därav att gäldenären olovligen tillgodofört sig borgenären tillhörig egendom eller olovligen tillfogat denne skada och därefter vill fullgöra den sålunda uppkomna huvudfordran

genom kvittning med motfordran. Om kvittning här medgives, har gäldenären i realiteten genom den olovliga handlingen drivit in sin motfordran.

Rabenius har gjort gällande att kvittning bör vägras om den olovliga handlingen vidtagits i syfte att driva in motfordran, andra nordiska författare har velat gå ännu ett steg längre. Hur svensk rättspraxis ser på problemet kan icke angivas.

Då emellertid — såsom tidigare anförts — fru P. under förhandenvarande omständigheter måste anses ha varit bibehållen vid sin rätt att utfå pension av riksförsäkringsverket och då kommunen var skyldig att återställa det obehörigen uppburna beloppet till riksförsäkringsverket, torde frågan om kvittningsrätt sakna betydelse i ärendet.

Dödsboets krav mot kommunen

Socialstyrelsen anförde ifråga om dödsboets krav följande.

Under ärendets handläggning vid socialstyrelsen har styrelsen tagit kontakt med riksförsäkringsverket angående de av kommunen felaktigt uppburna pensionsbeloppen. Riksförsäkringsverket har med anledning därav krävt kommunen på 1 156 kronor 15 öre, vilket belopp av dödsbodelägarna vitsordats som deras fordran.

Den 23 februari 1966 har riksförsäkringsverket meddelat, att kommunen inbetalt beloppet till dödsboet. Dödsbodelägarna har, enligt muntlig uppgift från riksförsäkringsverket, utöver sagda belopp även krävt kommunen på 6 procent ränta, varom riksförsäkringsverket underrättat kommunen. Kommunen har emellertid lämnat detta krav utan beaktande.

G. T. har i skrift den 13 juni 1966 bekräftat, att dödsboet erhållit 1 156 kronor 15 öre. Han har samtidigt förklarat, att dödsboets räntekrav kvarstår samt att dödsboet numera kräver ränta på ränta. Slutligen har han även uppgivit, att dödsboet, om ej räntekravet tillgodoses, ämnar begära civilrättslig prövning därav.

Frågan om rätt till ränta i en sådan situation som den förevarande torde ej vara lagligen reglerad och det kan följaktligen icke anses klart att ränteanspråken mot kommunen vinner bifall, om talan därom väckes vid domstol. Ej heller synes ränteanspråket vara utformat i överensstämmelse med domstolarnas praxis vid utdömande av dröjsmålsränta. Med hänsyn härtill kan det ej läggas socialnämndens ledamöter till last såsom tjänstefel att ränteanspråket avvisats. På grund härav och då fråga om skyldighet för kommunen att erlägga ränta endast kan prövas av domstol med bindande verkan, finner jag ej skäl att närmare uttala mig om ränteanspråket.

Av det anförda framgår att socialnämnden i flera avseenden förfarit felaktigt. Vad som sålunda framkommit samt vad som anförts i socialstyrelsens yttrande i ärendet synes visa, att socialnämnderna är i behov av väg-

ledning på området. Sålunda synes viss ovisshet råda om formerna för träffande av avtal med vårdtagare om avgift för vården på ålderdomshem, om skyldigheten, då sådan situation föreligger som avses i 12 § socialhjälpslagen, att bidraga till vårdavgiften, om rätten att uppbära vårdtagares folkpension samt om den närmare innebörden av åliggandet att utgiva fickpengar.

Socialpolitiska kommittén har numera slutfört sitt arbete (socialdepartementet, stencil 1966:3) utan att framlägga något förslag ifråga om ålderdomshemmens ställning och vårdavgifterna å desamma. I stället har kommittén förordat, att ålderdomshemmens lagliga reglering ävensom principerna för vårdavgifterna måtte bli föremål för särskild utredning (s. 18—20 i stencilen). Det kan därför förmodas, att den nuvarande ordningen kommer att bestå ännu en tid framåt.

Under åberopande av det anförda hemställde jag att socialstyrelsen måtte taga under övervägande att utfärda ytterligare råd och anvisningar i ämnet.

10. I samband med delgivning av beslut om omhändertagande av barn för samhällsvård skall vårdnadshavaren och barnet, om det fyllt 15 år, anmodas skriftligen förklara om han samtycker till att beslutet verkställes. Med hänsyn till beslutets vittgående rättsverkningar har det ansetts önskvärt att den delgivne får en skriftlig redogörelse för de befogenheter som tillkommer barnavårdsnämnden på grund av beslutet. Framställning till socialstyrelsen om utarbetandet av sådan redogörelse

I en den 9 juni 1965 hit inkommen skrift anhöll författaren Jan Myrdal, Mariefred, att JO ville utreda om Örebro barnavårdsnämnd förfarit i överensstämmelse med gällande lag vid omhändertagande för samhällsvård av en pojke, M. O. L., därvid Myrdal förklarade sig vilja i tre avseenden ifrågasätta riktigheten av nämndens handlande. För det första hade det enligt Myrdals uppfattning ej förelegat tillräckliga skäl för nämndens ordförande att med stöd av 11§ barnavårdslagen besluta, att pojken skulle omhändertagas för samhällsvård. Det hade ej varit motiverat att omhändertaga pojken med stöd av 25 § b) barnavårdslagen. För det andra hade det icke, innan pojkens vårdnadshavare — hans moder, fru L. — samtyckte till åtgärden, på ett tillfredsställande sätt klargjorts för henne vad omhändertagandet innebar. För det tredje var de av nämnden angivna skälen för omhändertagandet oklara.

I ärendet avgav Örebro barnavårdsnämnd yttrande, varjämte Myrdal inkom med påminnelser. Vid min prövning av klagomålen fann jag på an-

förda skäl någon anmärkning icke kunna riktas mot beslutet att omhändertaga pojken för samhällsvård. Med avseende å motiveringen till barnavårdsnämndens beslut fann jag visserligen motiveringen icke uppfylla kravet på klart besked om de omständigheter som var utslagsgivande för nämndens ställningstagande. Härutinnan lät jag dock bero vid en erinran om vikten av att skälen för ett beslut utformas på sådant sätt att därav klart framgår på vilka omständigheter beslutet grundats. Ärendet i nu berörda delar saknar allmänt intresse. Jag begränsar därför min redogörelse att avse klagomålen i övrigt, d. v. s. frågan om pojkens moder, då hon samtyckte till omhändertagandet av pojken, förstod vad beslutet innebar.

Av handlingarna i ärendet framgår följande.

Fru L., som är av finsk eller ingermanländsk härkomst, föddes i Leningrad 1921. Vid 1 års ålder kom hon till Finland, där hon vistades till 1956, då hon flyttade till Sverige tillsammans med sina tre då födda barn, däribland den pojke varom i ärendet är fråga. Under år 1959 ingick hon äktenskap med dåvarande finske medborgaren O. L., vilken är anställd som svetsare. I äktenskapet med O. L. har hon två barn.

Den 7 januari 1965 delgavs och undertecknade fru L. en skrivelse av följande lydelse.

Örebro barnavårdsnämnd har vid sammanträde den 30 december 1964 beslutat att för samhällsvård jämlikt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen omhänderta Er son — — —, född — — — 1952.
Örebro den 4 januari 1965.
För Örebro barnavårdsnämnd :
Nils Magnusson
Barnavårdsdirektör.
Ett med denna skrivelse likalydande exemplar har jag denna dag emottagit, vilket härmed erkännes. Samtidigt får jag avgiva den förklaringen, att jag samtycker till ifrågavarande beslut.
Örebro den 7 januari 1965.

Sedan fru L. den 22 januari 1965 hos nämnden hemställt, att samhällsvården för pojken skulle upphöra, avslog nämnden hennes begäran härom den 26 januari. Häröver anförde fru L. besvär hos länsstyrelsen i Örebro län, som i utslag den 27 mars 1965 fann besvären icke kunna bli föremål för länsstyrelsens prövning, enär pojken den 23 mars 1965 av socialstyrelsen inskrivits som elev vid ungdomsvårdsskola.

Fru L. anförde därjämte besvär över det av socialstyrelsen meddelade beslutet om pojkens intagande i ungdomsvårdsskola. I yttrande över besvären redovisade barnavårdsnämnden vad vederbörande tjänsteman uppgivit om vad som förekommit i samband med att fru L. delgivits utredningen rörande pojken och beslutet att omhändertaga honom.

Beträffande delgivningen av utredningen anfördes följande av den tjänsteman, som verkställt delgivningen.

Så småningom blev det dock möjligt för fru L. att i lugn och ro studera utredningen. Hon läste handlingen och gjorde vissa kommentarer. Bland annat påpekade hon, att utredaren skrivit att pojken vistats i ett namngivet fosterhem i fyra år, vilket var felaktigt. Han hade varit i nämnda hem som feriebarn i fyra somrar. Detta rättades senare i utredningen. Såvitt jag kunde bedöma var fru L. lugn och i balans under tiden hon läste utredningen och förslaget till åtgärd. Däremot kom hon i affekt, då hon läste det till utredningen fogade lärarutlåtandet, där läraren beskriver vissa inträffade episoder. Hon begärde att få ett exemplar av utredningen, vilket jag lovade. Utredningen tillställdes henne senare per post.

Efter genomläsningen skrev fru L. på utredningen en bekräftelse av, att hon tagit del av densamma. Inte vid något tillfälle gjorde hon gällande, att hon inte förstått vad hon läst. Under samtalets gång upplyste jag fru L. om, att hon hade rätt att yttra sig till barnavårdsnämnden i ärendet, och att hon hade rätt att bli muntligt hörd av nämnden, varvid hon fick uppgift om tidpunkten för nämndens sammanträde. Jag meddelade henne också, att hon vid sådant förhör hade rätt att anlita biträde och upplyste henne om, att hon hade möjlighet att vända sig till härvarande rättshjälpsanstalt för att få hjälp att utveckla sina synpunkter gentemot barnavårdsnämnden. Fru L. meddelade emellertid, att hon inte hade för avsikt att utnyttja dessa möjligheter. Hon uppgav, att hon kämpat så mycket med myndigheter att hon nu inte orkade strida längre.

Jag är angelägen om att betona, att fru L., vid mitt besök i hennes hem, vilket varade i ett par timmar, hela tiden var synnerligen älskvärd och tillmötesgående. Bortsett från affektutbrottet på grund av lärarens skrivning var hon lugn och samlad och vi skildes åt på ett vänligt och hövligt sätt.

I fråga om beslutet att omhändertaga pojken för samhällsvård, vilket beslut delgavs fru L. genom två tjänstemän från barnavårdsnämnden, anfördes.

Vi redogjorde för vårt ärende; fru L. läste flera gånger igenom delgivningen och vi förklarade flera gånger innebörden av bestämmelserna i de angivna paragraferna i barnavårdslagen. Fru L. var tveksam om hon skulle skriva på. Den främsta anledningen härtill var att hon ville ha ett bestämt besked huruvida beslutet skulle innebära någon förändring beträffande sonens placering. Pojken vistades i ett fosterhem i närheten av familjens sommarbostad. Vi kunde då förklara att någon ändring under rådande förhållanden ej var aktuell. — — —

Fru L. är sedan 1963 svensk medborgare och vi hade således inget tvivel om att hon inte kunde läsa och förstå svenska.

I en i Örebro-Kuriren den 27 januari 1965 intagen artikel har därjämte barnavårdsnämndens ordförande beträffande delgivningen av omhändertagandebeslutet uppgivit följande.

När assistenterna kom till mamman, tillfrågades hon om hon samtyckte. Hon sade då ifrån att om grabben nu skulle skickas från det ena stället till det andra kunde hon inte gå med på ett omhändertagande. Efter en försäkran att pojken placerats i ett fosterhem där det var meningen att han skulle stanna förklarade hon sig dock vara med om beslutet och tecknade sitt godkännande på det papper assistenterna medfört.

Slutligen ha de tjänstemän, som delgivit fru L. omhändertagandebeslutet, i en i barnavårdsnämndens yttrande till mig intagen förklaring beträffande delgivningen anfört följande.

Fru L. läste flera gånger igenom delgivningen och vi förklarade flera gånger innebörden av bestämmelserna i de angivna paragraferna i barnavårdslagen. Vi förklarade således innebörden av 25 § bvl — det vill säga, att pojken gjort sig skyldig till brottslig gärning och indisciplinära förhållanden i skolan och att han av nämnden bedömdes vara i behov av särskilda tillrättaförande åtgärder, samt innebörden av 29 § bvl, det vill säga, att han av barnavårdsnämnden skulle med tvång omhändertagas för samhällsvård. Vi redogjorde även för fru L. att ärendet skulle underställas länsstyrelsens prövning därest hon ej samtyckte till beslutets verkställande. Enligt vår uppfattning förstod fru L. innebörden av våra förklaringar.

— — — Tyvärr kan vi ej efter så lång tid i detalj återge samtalet, men det är vår bestämda uppfattning att fru L. av vårt samtal förstod beslutets innebörd. Vi kan ytterligare tillägga att vi båda — med hänsyn till vår kännedom om fru L:s inställning — blev förvånade över att hon samtyckte till barnavårdsnämndens beslut.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelsen till socialstyrelsen i denna del av ärendet följande.

Enligt 24 § barnavårdslagen skall beslut om omhändertagande för samhällsvård ofördröjligen skriftligen delgivas såväl den som skall omhändertagas, om han fyllt 15 år, som hans föräldrar. Om vårdnaden tillkommer allenast den ene av föräldrarna, skall delgivningen enligt 97 § andra stycket barnavårdslagen ske med vårdnadshavaren. Enligt socialstyrelsens råd och anvisningar nr 133 s. 70 kan delgivningen ske antingen genom att beslutet avkunnas av nämnden i närvaro av berörda personer eller genom skriftlig delgivning. Om skriftlig delgivning användes skall, såsom framgår av 95 § andra stycket barnavårdslagen jämfört med 33 kap. 6 § rättegångsbalken, handlingen i huvudskrift eller styrkt avskrift överlämnas till den som skall delgivas. Sker delgivning av ett omhändertagandebeslut skriftligen, skall följaktligen beslutet i dess helhet d.v.s. en handling, upptagande såväl själva beslutet som skälen för detsamma, överlämnas till den som skall delgivas beslutet.

Huruvida de tjänstemän, som delgivit fru L. omhändertagandebeslutet, till henne överlämnat ett protokollsutdrag, som även upptagit skälen för beslutet, eller allenast den handling, varå hon tecknat sitt godkännande, framgår ej av handlingarna i ärendet. Däremot ha tjänstemännen förklarat, dels att fru L. före beslutets fattande fått del av utredningen i målet, dels att hon vid delgivningen av beslutet underrättats om skälen för detta. Jag anser mig därför i detta hänseende kunna inskränka mig till ett påpekande, att vid skriftlig delgivning av omhändertagandebeslut protokollsutdrag innefattande såväl skäl som beslut skall överlämnas till berörda personer.

Väsentligt viktigare är emellertid i detta sammanhang den av Myrdal upptagna frågan, om fru L. då hon lämnade sitt samtycke till omhändertagandet, förstod beslutets innebörd.

Då ett barn omhändertages för samhällsvård enligt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen övertager barnavårdsnämnden i själva verket i allt fall för en tid en del av de befogenheter, som vårdnadshavaren eljest har. Barnavårdsnämnden skall bl. a. bestämma var barnet skall placeras och barnavårdsnämnden svarar under omhändertagandet för barnets vård, fostran och utbildning. Barnavårdsnämnden kan, om så befinnes lämpligt, förflytta barnet från ett hem till ett annat och nämnden kan utan vårdnadshavarens samtycke begära dess intagande på ungdomsvårdsskola. Nämnden har även rätt att helt avskära vårdnadshavarens förbindelse med barnet och hålla vårdnadshavaren i okunnighet om var barnet vistas.

Om ett samtycke till ett omhändertagandebeslut skall ha något värde, måste givetvis den som lämnar samtycket vara fullt insatt i beslutets innebörd. En vårdnadshavare, som lämnar sitt samtycke till omhändertagandebeslutet, måste följaktligen vara medveten om att han därigenom, så länge omhändertagandet består, berövas viss bestämmanderätt över barnet.

Det torde i hög grad vara tvivel underkastat, om föräldrar i allmänhet äro medvetna om att ett omhändertagandebeslut jämlikt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen innebär så vittgående befogenheter för barnavårdsnämnden som här angivits. I fråga om fru L. har särskild anledning förelegat att ifrågasätta om hon förstått innebörden av omhändertagandebeslutet dels med tanke på att hon endast vistats i Sverige ett fåtal år och uppenbarligen har vissa språksvårigheter, dels i betraktande av att pojken tidigare varit omhändertagen för samhällsvård enligt 31 § andra stycket barnavårdslagen, vilket omhändertagande för henne närmast innebar vissa ekonomiska fördelar och vilket hon, när helst hon önskade, kunde häva.

De tjänstemän, som delgivit fru L. omhändertagandebeslutet, ha förklarat, att hon varit tveksam om hon skulle samtycka till beslutet men att hon gjort det, sedan tjänstemännen förklarat, att någon ändring beträffande sonens fosterhemsplacering ej var aktuell. Detta uttalande jämte vad som i övrigt förekommit giver närmast stöd för påståendet att fru L., innan hon samtyckte till beslutet, ej blivit underrättad om beslutets hela räckvidd. I allt fall framgår det av fru L:s senare uttalanden och av hennes snara begäran om sonens hemsändande, att hon ej förstått vad hon samtyckt till.

Utredningen giver följaktligen vid handen, att barnavårdsnämnden, då den anmodade fru L. att förklara, huruvida hon samtyckte till beslutet eller ej, icke förfor på ett godtagbart sätt. För att så skulle ha skett borde de tjänstemän, som verkställt delgivningen, ha lämnat en redogörelse för alla de befogenheter, som barnavårdsnämnden har efter ett omhändertagandebeslut enligt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen, och för vilka inskränkningar

detta i sin tur medförde i fru L:s vårdnadsrätt. Även om fru L. haft möjlighet att förstå vad som framkommit vid utredningen synes dock hennes språksvårigheter ha varit så stora, att det därjämte kan ifrågasättas om icke anlitande av tolk varit påkallat vid redogörelsen för innebörden av begreppet samhällsvård. Om tolk användes i dylika fall, torde också den delgivande tjänstemannen ha större möjligheter att förvissa sig om att vederbörande helt förstått innebörden av vad som sagts.

Enär av utredningen i ärendet emellertid framgår, att frågan om fru L:s samtycke till omhändertagandebeslutet icke kan ha haft någon avgörande inverkan på ärendets slutliga utgång, anser jag mig kunna låta bero vid en erinran om vikten av att det, innan samtycke inhämtas till omhändertagandebeslut, för berörda personer klargöres vilken innebörd och räckvidd beslutet har samt att tolk användes, då innebörden av så särpräglade begrepp som samhällsvård skall förklaras för personer, som ej helt behärska svenska språket.

Även om jag således icke anser någon vidare åtgärd påkallad gentemot Örebro barnavårdsnämnd för förfarandet i samband med inhämtandet av vårdnadshavarens samtycke till omhändertagandebeslutet, synes mig dock frågan om förfarandet i dylika sammanhang vara av sådan principiell betydelse, att den bör bliva föremål för ytterligare uppmärksamhet. Såsom förut framhållits bör den som anmodas att angiva om han samtycker till ett omhändertagandebeslut innan han fattar ståndpunkt vara helt insatt i vad beslutet innebär och vilka följder det kan hava. Av vad som framkommit i nu förevarande ärende framgår, att bättre garantier böra skapas för att så sker. Sådana garantier skulle vinnas om t. ex. en kortfattad och lättöverskådlig redogörelse för barnavårdsnämnds befogenhet efter ett omhändertagandebeslut lämnades antingen på det formulär, å vilket samtycket skall tecknas, eller i en särskild skrift, som överlämnas före samtyckets inhämtande.

Av anförda skäl anser jag mig böra hemställa att socialstyrelsen måtte taga under övervägande lämpligheten av att utarbeta en dylik redogörelse ävensom att meddela närmare anvisningar om förfarandet vid inhämtande av samtycke till omhändertagandebeslut.

11. Underåriga som omhändertagits för samhällsvård och som av barnavårdsnämnd placerats i enskilt jordbrukarhem klagar över att de använts till arbete i alltför stor utsträckning och att de fått för litet fickpengar för sitt arbete. I anledning av i ärendet framkomna brister med avseende å tillsynen över de omhändertagnas arbetsförhållanden och rätt till skälig ersättning för sitt arbete har framställning gjorts till socialstyrelsen om utfärdande av råd och anvisningar till barnavårdsnämnderna i dessa hänseenden

I skrifter, som inkom hit den 26 och 29 januari 1965, anförde Per-Olof G., Västerås, och Lars-Erik A., Örebro, klagomål över dels att de under sina av barnavårdsnämnden i Örebro anordnade vistelser hos lantbrukaren Bengt J. på Gotland ålagts alltför hårt arbete och blivit misshandlade, dels att barnavårdsnämnden i Örebro icke vidtagit någon åtgärd, oaktat Per-Olof och Lars-Erik för nämnden framhållit att missförhållanden rått. Anmälan skedde enligt Per-Olof för att dylika missförhållanden i fortsättningen skulle kunna i möjligaste mån undvikas. Lars-Erik klagade därjämte på att han tvingats arbeta, ehuru han varit sjukskriven, att han icke fått besöka tandläkare, ehuru han begärt detta, samt att han icke tillåtits telefonera till barnavårdsnämnden i Örebro, då han önskat göra det.

Sedan J. genom pressen fått kännedom om klagomålen, hemställde han — under påstående att han och hans hustru efter bästa förmåga sökt fostra Per-Olof och Lars-Erik — att han och hans hustru måtte rentvås från de beskyllningar pojkarna riktat mot dem.

I anledning av klagomålen inhämtade jag yttrande från barnavårdsnämnden i Örebro samt länsstyrelserna i Gotlands och Örebro län. Genom nämnda länsstyrelser hördes på min begäran barnavårdsnämnden i Dalhem och flertalet av de personer som tagit befattning med ärendet. Per-Olof inkom därefter med påminnelser. Jag har slutligen även tagit del av dels ett förundersökningsprotokoll, som upprättats i anledning av att Per-Olof och Lars-Erik hos länsåklagarmyndigheten i Gotlands län angivit Bengt J. för misshandel och för brott mot arbetarskyddslagen, dels ett av chefsåklagaren i Visby distrikt den 1 mars 1966 meddelat beslut, enligt vilket ärendena rörande pojkarnas angivelser avskrivits, såvitt angick misshandel, enär gärningarna — i den mån misshandel förekommit — i allt fall voro preskriberade, och såvitt angick angivelserna i övrigt, enär brott ej förelegat.

Under den utredning, som skett genom länsstyrelsernas försorg, uppkom jämväl fråga om barnavårdsnämnden i Dalhem förfarit i överensstämmelse med gällande författning, då barnavårdsnämnden i november 1963 efter förfrågan av barnavårdsnämnden i Örebro godkände J:s hem såsom fosterhem för en pojke I. G. K., född den 19 januari 1948. Vidare har under utredningen ytterligare en pojke K. S. född den 25 augusti 1949, som varit

placerad hos J. under sommaren 1962, uppgivit, att han under vistelsen hos J. fått stryk med en tennisracket.

Handlingarna i ärendena utvisa följande.

Per-Olof är född den 16 oktober 1945. Han blev den 27 oktober 1961 omhändertagen för samhällsvård jämlikt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen av barnavårdsnämnden i Örebro. Den 7 mars 1962 placerades han av barnavårdsnämnden i Örebro hos J., hos vilken han vistades till den 30 augusti 1963.

Lars-Erik, är född den 15 mars 1946. Han blev den 6 juni 1963 omhändertagen för samhällsvård jämlikt 25 § b) och 29 § barnavårdslagen av barnavårdsnämnden i Örebro. Redan den 30 maj 1963 hade han av barnavårdsnämnden i Örebro placerats hos J., hos vilken han vistades till den 2 november 1963.

Per-Olof har i sin klagoskrift samt vid polisförhör den 24 april 1965 uppgivit följande om sin vistelse på Gotland: Redan andra dagen på Gotland hade han med uppehåll för måltider fått arbeta mellan klockan 06.30 och 18.30. Då vårbruket börjat hade han huvudsakligen fått köra traktor. Arbetsdagen hade därvid utsträckts till 22.00 eller 22.30. Arbetsdagarna hade då omfattat en tid av 16—17 timmar. Dessa arbetstider hade sedan hållits hela sommaren. Vid något tillfälle hade han tvingats arbeta ända fram till klockan 02.00 eller 03.00. Enligt Per-Olofs mening måste ett sådant sätt att utnyttja minderårig arbetskraft stå i strid mot bestämmelserna i arbetarskyddslagen. För arbetet hade han erhållit en lön av 10 kronor per vecka. — Vid tre tillfällen hade han blivit misshandlad av J. Sålunda hade J. vid ett tillfälle, då Per-Olof ej svarat på J:s tilltal, givit Per-Olof dels en örfil, så att han ramlat omkull i sin säng, dels ett slag i ansiktet, så att han blött från mun och näsa. Vid ett annat tillfälle, då Per-Olof olovandes givit en av grisarna på gården en vitaminspruta, hade J. tilldelat honom ett slag med knuten hand i ansiktet, varav uppkommit en blånad. Slutligen hade Per-Olof vid ett tredje tillfälle efter en dispyt med J. fått en örfil. — Per-Olof hade i brev till barnavårdsnämnden i slutet av år 1962 eller början av år 1963 underrättat nämnden om missförhållandena hos J.

I ärendet har från barnavårdsnämnden i Örebro ingivits en fotostatkopia av ett den 22 januari 1963 från Per-Olof till barnavårdsnämnden skrivet brev, vilket lyder:

OBS! Jag skulle villa veta lite mer om den närmaste framtiden med arbete och sånt . . . Som ni kanske hört har det varit lite rabalder här. Och nu skulle jag villa veta hur länge jag skall gå här och fördröja tid. Nu vill jag veta också när ni har tänkt att jag skall börja med ett arbete. »Jag har fått nog av lantbruk alla år jag har varit på sådana.» Nu tycker jag att ni skall göra slag i saken (och låtet inte gå lika länge som Örebroresan) så skall ni ha tack för jag fick åka upp jag hade hemskt roligt. Föresten lönen här tycker jag är urusel 40:— i månaden. 100:— i månaden tycker jag inte vore för

mycket. Och föresten skall jag inte vara här, så gör det ju detsamma. Och så har jag en fråga är man tvungen att arbeta på en söndag. »*Nu vill jag antingen härifrån eller också skaffa ett arbete och så bo här jag nu är.*» Och den 7 mars är det ett år sen jag kom hit och i sommar tänker jag inte stanna här. *Nu tycker jag att ni skall ta i håll med det här och svara omgående!!!*

Högaktningsfullt

Per-Olof G.

Lars-Erik har i sin klagoskrift samt vid polisförhör den 15 juli 1965 anfört följande: Han hade med avbrott för måltidsraster i regel arbetat mellan klockan 05.30—19.30. Per-Olof hade börjat vid 7-tiden och hade i regel hållit på till 19.30. Även på söndagarna hade de fått arbeta, dock ej så många timmar. Arbetstiden per vecka hade i regel uppgått till 70 timmar för Lars-Erik och 60 timmar för Per-Olof. Ibland hade Lars-Erik och Per-Olof arbetat även på kvällarna, några gånger till 22-tiden och någon eller några gånger till 01-tiden. Vid ett par tillfällen hade han dessutom fått börja arbeta vid 3-tiden på morgonen. Oaktat Lars-Erik en tid varit sjukskriven för en skada i benet, hade han fått arbeta i vanlig ordning. Enligt hans mening hade J. genom att låta honom arbeta på detta sätt gjort sig skyldig till brott mot arbetarskyddslagen. I ersättning för sitt arbete hade Lars-Erik under den tid han varit hos J. erhållit tillhopa uppskattningsvis 150 kronor jämte ett paket tobak i veckan. — Vid ett tillfälle under den första veckan hos J. hade J. misshandlat Lars-Erik genom att giva honom en örfil. Detta hade skett i anledning av att Lars-Erik vägrat att efterkomma en tillsägelse av J. Lars-Erik hade även sett, att J. givit Per-Olof ett par örfilar i samband med att denne givit en gris en vitaminspruta. Per-Olof hade vidare berättat för Lars-Erik, att han blivit misshandlad vid ytterligare tillfällen. — Lars-Erik hade skrivit ett tiotal brev till tjänstemän vid barnavårdsnämnden i Örebro, i vilka han bl. a. omtalat att han fick arbeta för hårt och att han blivit misshandlad. Han hade därjämte vid ett besök i Visby ringt en tjänsteman vid nämnden och påtalat samma förhållanden.

Från barnavårdsnämnden i Örebro har ingivits fotostatkopior av sex brev, som Lars-Erik skrivit till barnavårdsnämnden eller dess tjänsteman från Gotland. Av breven äro fem daterade under tiden den 9 augusti — den 24 oktober 1963 medan ett är odaterat. I samtliga brev begärde Lars-Erik att få komma tillbaka till Örebro. I ett den 22 september dagtecknat brev undrade Lars-Erik om han inte kunde få byta hem eller få komma till en ungdomsvårdsskola, »för sämre kan jag inte få det». I de i oktober daterade breven samt i det odaterade brevet påtalade han därjämte att han fick arbeta över 300 timmar per månad, att han blivit slagen och missfirmad av J. samt att han tvingats arbeta fastän han var sjukskriven.

J. har i sin klagoskrift, vid samtal med landssekreteraren i Gotlands län den 24 maj och vid polisförhör den 25 januari 1966 uppgivit bl. a. följande: Han var sedan 1960 ägare till en jordbruksfastighet om 71,5 hektar mark,

varav 28 hektar skog, 17,5 hektar åker och återstoden myr- eller ängsmark. Dessutom arrenderade han 14,5 hektar myrmark och 3,5 hektar åker. Under åren 1962—1964 hade han i medeltal 7 mjölkkor, 5 kvigor, 6—7 kalvar, 8 suggor, 15—20 smågrisar, cirka 15 får och ett 15-tal höns. Därtill kom att han varje vår inköpte ett flertal ungdjur, vilka han hade som betesdjur över sommaren och sålde på hösten. Han och hans hustru hade själva skött gården med viss hjälp av dagavlönade arbetare. Under åren 1962—1964 hade han tidvis haft viss hjälp av Per-Olof och Lars-Erik samt en pojke K. S., som vistades hos honom under två månader sommaren 1962, och en pojke I. G. K., som varit placerad hos honom som fosterbarn under tiden den 26 november 1963—den 8 december 1964. Samtliga dessa pojkar hade placerats hos honom genom barnavårdsnämndens i Örebro försorg. Nämnden hade dessutom under somrarna åren 1963—1965 placerat en nioårig flicka hos honom som feriebarn. Han hade själv ej tagit initiativ till att få dessa barn placerade hos sig utan de hade mottagits först sedan barnavårdsnämnden i Örebro gjort flera förfrågningar om J. ej ville taga emot dem. För vården av barnen hade makarna J. erhållit månatlig ersättning av barnavårdsnämnden i Örebro. Denna ersättning hade uppgått till 350 kronor i månaden för Per-Olof och 400 kronor för Lars-Erik. Några överenskommelser mellan J. och barnavårdsnämnden i Örebro beträffande arbetsförhållanden och ersättning för arbete hade ej förekommit. Från nämndens sida hade dock framhållits, att pojkarna borde hållas sysselsatta samt att de ej skulle ha för mycket pengar. Arbetstiderna hade, såsom alltid var fallet på en lantgård, varit i hög grad skiftande. En normal arbetsdag under sommarhalvåret pågick med uppehåll för morgonkaffe, frukost, förmiddagskaffe, middag, eftermiddagskaffe och kvällsmåltid från klockan 06.30 till klockan 18.30—19.30. Stundtals förekom även extra arbete på kvällarna men detta kompenserades med ledighet under dagarna. På söndagarna förekom intet annat arbete än skötsel av djuren. Lars-Erik hade varit sjukskriven under cirka en månad. Mot slutet av denna period hade han en gång fått övervaka maskinmjölkningen sittande på en pall. En gång hade han frivilligt hjälpt till att driva djuren. I övrigt hade han under denna period varit befriad från arbete. Pojkarna hade fått fickpengar, varierande mellan 10 och 50 kronor per vecka. Någon gång hade de fått större belopp. Vid betgallring hade ackordsersättning utgått enligt gängse taxa. Makarna J. hade betraktat pojkarna som egna barn. De hade därför ansett sig ha stöd i föräldrabalken för att handgripligen tillrättavisa dem. J. hade i enlighet härmed vid några tillfällen tagit barnen i håret och skakat dem litet. Några örfilar eller slag hade han dock icke utdelat. Däremot hade hans hustru vid ett tillfälle, då pojken K. S. brutit sig in i ett skåp, tagit en flaska med thinner och berusat sig genom sniffning, daskat pojken ett par gånger i baken med en bordtennisracket. — Vad beträffar Lars-Eriks klagomål i övrigt var det icke riktigt, att J. nekat honom att gå till tandläkare eller att J. miss-

firmat honom. J. hade över huvud taget under den tid Lars-Erik vistades hos J:s ej hört talas om att Lars-Erik behövde gå till tandläkare. Däremot var det möjligt, att J. nekat Lars-Erik att ringa till Örebro, vilket i så fall berott på att tidpunkten varit olämplig ur arbetssynpunkt eller att Lars-Erik ringt så många samtal till Örebro, att det blivit för dyrbart för J.

J. har därjämte företett dels ett den 30 juli 1964 daterat vykort, i vilket Per-Olof, som då fullgjort militärtjänstgöring på KA 3, Fårösund, bad att få komma och hälsa på hos J., dels ett den 22 december 1964 poststämplat julkort, vari Lars-Erik framförde jul- och nyårshälsningar till J:s.

Barnavårdsnämnden i Örebro har genom sin dåvarande barnavårdsdirektör Nils Magnusson i yttrande den 12 februari 1965 — under förmälan att J:s hem godkänts av barnavårdsnämnden i Dalhem och befunnits lämpligt av tjänstemän från barnavårdsnämnden i Örebro vid besök i hemmet den 12 februari och den 22 augusti 1962 — vidare anfört.

Beträffande arbetsförhållandena på gården kan barnavårdsnämnden i Örebro inte göra någon säker bedömning. Intrycket är emellertid att J. är en arbetsmänniska och nämnden har bedömt det som en viss risk att han vid sina krav på arbetsprestationer från pojkarnas sida använt sin egen kapacitet som måttstock. Nämnden har svårt att bedöma, huruvida pojkarnas arbetstider var annorlunda än man har anledning att räkna med i ett jordbruk med tanke på att arbetet måste koncentreras till vissa tider på året. Nämndens intryck är dock att pojkarna fått arbeta hårt. Detta har också påpekats för J. vid samtal med denne.

Den påstådda misshandeln har nämnden och dess tjänstemän ej hört talas om förrän i samband med här aktuella anmärkningar. J. har nu medgivit att han vid ett par tillfällen »tagit pojkarna i kragen». Det ena tillfället har han beskrivit så att han vid hemkomsten från en stadsresa upptäckt att pojkarna Lars-Erik och Per-Olof tillgripit en burk klorex, av vilket de tillverkat bomber. Dessa hade de bringat att krevera i en grop och för att komma undan explosionen hade de använt en smal planka att springa upp på. Vid upptäckten av detta, säger sig J. ha blivit så förtvivlad över vad som skulle kunna ha hänt, om pojkarna blivit kvar i gropen, att han »ruskat om dem ordentligt».

Beträffande K. S:s uppgifter om misshandel har J. till en del verifierat dessa. Han uppger att han och hans hustru besökt Visby men att K. S. inte velat följa med. Vid hemkomsten upptäckte J. att pojken brutit sig in i ett skåp, där han tillgripit en flaska thinner, med vilket han berusat sig. Han låg omtöcknad på sängen. Fru J. hade då »daskat till» pojken i stjärten ett par tre gånger med en tennisracket. Man hade efteråt redogjort för händelseförloppet för S:s mamma. Denna händelse har kommit till nämndens kännedom först i samband med denna utredning.

I ett brev, som bifogats i fotostatkopia, och som Per-Olof åberopar, har denne påtalat att han tjänade för dåligt och fick arbeta även på söndagar. Detta brev kom nämnden tillhanda före min tid i Örebro och ledde enligt Gerd Hellström till att dessa frågor vid något tillfälle ventilerades med J. Hon anser det olyckligt att detta brev ej blev besvarat direkt till pojken. Vid det tillfället bedömde emellertid nämndens tjänstemän situationen så att det här rörde sig om ett par speciella frågor, som inte nämnvärt

inverkade på frågan om hemmets lämplighet som fosterhem, helst som klagomål ej tidigare framförts från Per-Olofs sida. Fastmer bedömde nämnden förhållandena mellan pojken och fosterföräldrarna och förhållandena i fosterhemmet så goda, att man vågade sig på att placera även Lars-Erik i hemmet under tiden Per-Olof var kvar där. I efterhand kunde konstateras att nämnden här gjorde en felbedömning. En sådan dubbelplacering har därefter ej upprepats utom beträffande syskon; även om sådana då och då förekommer vid andra nämnders placeringar.

Lars-Erik kom som nämnts till fosterhemmet den 30 maj 1963. Förste socialassistent Elver Malm, som följde med pojken, fick ett gott intryck av hemmet. De av pojken påpekade förhållandena ansåg jag motivera ett besök i fosterhemmet från barnavårdskonsulentens sida. Detta kom på nämndens hemställan till stånd men intet anmärkningsvärt framkom. De brev, som Lars-Erik sist skrev från fosterhemmet, uppfattade nämndens tjänstemän som desperata försök från denne att komma tillbaka till Örebro. Förhållandena mellan pojken och fosterföräldrarna ansågs som ohållbara och efter en hel del kontakter med pojken och fosterföräldrarna fick pojken komma hem till Örebro den 2 november 1963.

De brev, som Lars-Erik skrivit, hade skapat en viss osäkerhet hos nämnden om hemmets lämplighet. Innan en ny pojke placerades där togs därför kontakt med barnavårdsnämnden i kommunen, som informerades om nämndens tveksamhet. Nytt godkännande av hemmet lämnades och I. G. K. placerades där den 26 november 1963. Vid denna placering gjorde nämnden den bedömningen att den pojke, som skulle placeras i hemmet, borde ha intresse och fallenhet för lantbruksarbete, vilket var fallet med I. G. K. Under den tid denne vistades i fosterhemmet, hördes inga klagomål vare sig från honom eller hans föräldrar, som nämnden väl känner, utom detta att modern vid ett samtal med nämnden framhöll att pojken fick arbeta hårt. Detta ledde till samtal med J. den 30 juni 1964, vilket framgår av daganteckningarna. När I. G. K. den 8 december 1964 kom hem från Gotland tillfrågades han av socialassistenten Rolf Björklund om hur han haft det på Gotland. »Alla tiders» svarade han då.

Det här aktuella fallet har hos nämnden skapat en viss osäkerhet beträffande fosterhemsärenden. Nämnden har visserligen inhämtat godkännande i samband med placeringen, men den obligatoriska fosterbarnstillsynen gäller endast barn under 16 år. Nämnden anser det vore ett stöd, om denna obligatoriska tillsyn utsträcktes till 21-årsåldern. En annan fråga är i vilken utsträckning fosterföräldrar i sin fostrargärning skall jämställas med biologiska föräldrar. Skall en överilning från fosterföräldrarnas sida med handgripligheter i form av lindrigare aga kunna leda till reaktion från samhällets sida i form av åtal för misshandel? Skulle det inte finnas fog för någon form av fosterhemsinstruktion till stöd för fosterföräldrar och barnavårdsnämnder, där även t. ex. sekretessfrågor berördes?

Beträffande arbetssituationen är det för nämnden något oklart, om arbetarskyddslagen är tillämplig. Från lagens tillämpning är undantaget arbete, som utförts av medlem av arbetsgivarens familj. Det är önskvärt att relationerna mellan fosterföräldrar och fosterbarn blir lika de som råder i en familj. En tillämpning av arbetarskyddslagen skulle i lantbruk kunna framstå som en svårighet, samtidigt som nämnden skulle se det som ett stöd, ifall klara besked kunde lämnas beträffande fosterbarnens arbetsskyldighet.

I ett senare den 18 augusti 1965 avgivet yttrande har Magnusson förklarat, att påståendet om att nämnden ej förrän i samband med nu förevarande ärende hört talas om att misshandel skulle ha förekommit var oriktigt, enär Lars-Erik berört denna fråga i ett brev till barnavårdsnämnden.

Länsstyrelsen i Gotlands län har efter hörande av barnavårdskonsulenten i länet, fosterbarnsinspektören i Dalhems kommun samt ledamöterna i barnavårdsnämnden i samma kommun anfört följande.

Länsstyrelsen anser sig inledningsvis böra framhålla, att båda klagandena fyllt 16 år, innan de placerats på Gotland i J:s hem. De har sålunda inte varit fosterbarn i den mening, som uttrycket tages i barnavårdslagen. Bestämmelserna i lagens kapitel om fosterbarnsvård har därför icke varit tillämpliga för dem under deras vistelse på Gotland. Ansvaret för de två ynglingarnas vård i familjevårdhemmet måste därför i första hand falla på barnavårdsnämnden i Örebro. Det har sålunda ankommit på denna nämnd att övervaka, att ynglingarna hos makarna J. erhållit god vård och fostran. Först under förutsättning att brister i dessa hänseenden kommer till barnavårdsnämndens i vistelsekommunen kännedom, måste det anses ankomma på denna att därom underrätta den barnavårdsnämnd, som befattningen med omhändertagen tillkommer.

I förevarande fall synes det ligga så till, att barnavårdsnämnden i Örebro såsom första myndighet i början av oktober 1963 direkt av Lars-Erik underrättats om att han ansåg sig ha för lång arbetstid och att han måste arbeta även medan han led av en benskada, som han ådragit sig. Örebronämnden, som hade befattningen med den omhändertagne, var sålunda från början direkt underrättad om de av Lars-Erik påstådda missförhållandena. Nämnden begärde med anledning av hans anmälan medverkan av länsstyrelsens barnavårdskonsulent, vilken medverkan ock lämnades. Fosterbarnsinspektören hos barnavårdsnämnden i Dalhems kommun har lämnat sin medverkan till undersökningen i saken genom att meddela vad som varit för henne känt till barnavårdskonsulenten, vilkens besök å platsen och därpå följande rapport till Örebronämnden givit till resultat, att Lars-Erik återförts till Örebro. Då sålunda Örebronämnden varit den första myndighet, som underrättats om de påstådda missförhållandena, och påpekanden om dessa tämligen snart resulterat i, att Lars-Erik återförts till Örebro, har länsstyrelsen inte kunnat finna, att fog för anmärkning föreligger mot barnavårdsnämnden i Dalhems kommun eller dess fosterbarnsinspektör i vad avser klagandenas vistelse här i länet.

Efter det Lars-Erik i början av november 1963 lämnat makarna J:s hem, har barnavårdsnämnden i Dalhems kommun samma månad meddelat Örebronämnden, som anmält tveksamhet om det hemmets lämplighet, att J:s hem på visst villkor kunde godtagas såsom fosterhem åt ynglingen I. G. K., som vid tillfället för placeringen i Dalhems kommun icke fyllt 16 år och sålunda varit att betrakta såsom fosterbarn i barnavårdslagens mening. Barnavårdsnämnden i Dalhems kommun har uppgivit, att inga graverande anmärkningar vid ifrågavarande tidpunkt varit kända för nämnden, men att man dock känt till, att pojkarna fått arbeta hårt och hållits i »Herrans tukt och förmaning». Godkännandet föregicks icke av någon av den tilltänkta placeringen föranledd undersökning av hemmets lämplighet som fosterhem.

Uppgiften att inga graverande anmärkningar mot J:s hem varit kända för nämnden i november 1963 torde få tagas för god. Den polisrapport, som enligt nämndens ordförande riktade nämndens uppmärksamhet på fosterhemmet, innehåller inga upplysningar om hur det var ställt för fosterbarnen i fosterhemmet. Tydligen har nämnden ansett sig kunna lita på att de fakta, som hade betydelse för frågan om fosterhemmets godkännande, icke undergått förändring sedan 1961, då ett liknande godkännande lämnats av nämnden.

Det kan vara av intresse att i sammanhanget ställa den hypotetiska frågan vad som skulle ha inträffat om nämnden låtit prövningen i november 1963 föregås av en ordentlig utredning. Mot de yttre förhållandena i hemmet torde anledning till anmärkning icke ha framkommit. Den omständigheten att barnavårdskonsulenten föreslagit Örebronämnden att tills vidare icke utnyttja J:s hem såsom fosterhem, vilket förslag grundats på att ynglingarna uppgivits ha fått arbeta »väl hårt», borde emellertid ha föranlett vederbörande att vid samtal med J. efterhöra de i hemmet vistande ynglingarnas arbetsbetingelser. En sådan åtgärd hade varit särskilt påkallad, då fråga nu var om mottagande i hemmet av en yngling, som i motsats till Per-Olof och Lars-Erik ännu ej fyllt 16 år. Vilka uppgifter som därvid skulle ha framkommit är omöjligt att veta. Men om I. G. K:s uppgifter om arbetstiden enligt det till Örebronämndens remissyttrande fogade förhörsprotokollet därvid verifierats, borde enligt länsstyrelsens mening godkännande i varje fall ha gjorts beroende av att J. gått med på kortare arbetstid för I. G. K.

Utredning enligt 7 § kungörelsen om fosterbarnsvård synes vara obligatorisk varje gång ansökan om tillstånd att mottaga fosterbarn inkommer. Det oaktat bör nämnden kunna lämna godkännande utan sådan utredning, om nämnden har aktuell och fullständig kännedom om de i andra stycket av nämnda paragraf angivna förhållandena och utredningen fördenskull är helt obehövlig. Vad förevarande fall beträffar kan enligt länsstyrelsens mening situationen icke anses ha varit av antydd art, varför barnavårdsnämndens sätt att handlägga ifrågavarande ärende synes anmärkningsvärt.

I. G. K. uppnådde 16 års ålder mindre än två månader efter det han kom till J:s hem. Även om fosterbarnsinspektören icke vidtagit någon åtgärd för att göra sig förtrogen med hans förhållanden i fosterhemmet, synes denna underlåtenhet — med hänsyn till den korta tid det var fråga om och då hon på grund av den kännedom grannskapet till J. gav henne icke behövde räkna med en tillämpning av 46 § tredje stycket barnavårdslagen — ej böra läggas henne till last.

Vad slutligen angår länets barnavårdskonsulent har hon enligt länsstyrelsens mening fullgjort vad på henne kunnat ankomma.

Länsstyrelsen i Örebro län har efter hörande av barnavårdskonsulenten i Örebro län och barnavårdsnämnden i Örebro i yttrande den 2 november 1965 anfört följande.

Vad först beträffar frågan huruvida barnavårdsnämnden i Örebro eller någon tjänsteman där kan läggas till last att några åtgärder ej vidtagits i anledning av Per-Olofs brev den 22 januari 1963, vill länsstyrelsen anföra följande. Den 12 februari 1962 besökte fosterbarnsinspektören i Örebro Gerd Hellström makarna J:s hem. Hennes intryck av hemmet var gott. Härefter placerades Per-Olof där den 7 mars 1962. Assistenten Ingvar Andersson

besökte den 22 augusti 1962 fosterhemmet »för att tala med Per-Olof och fosterföräldrarna». Även hans intryck av hemmet var gott. I november 1962 fick Per-Olof permission och besökte då Örebro där han stannade några dagar. Därunder hade assistenten Andersson ett par sammanträffanden med Per-Olof. Denne förklarade att han trivdes bra i fosterhemmet. Barnavårdsnämndens tjänstemän få genom dessa åtgärder anses ha på ett tillfredsställande sätt förberett placeringen av Per-Olof i makarna J:s hem och likaledes på ett tillfredsställande sätt ha utövat övervakning av att Per-Olof bereddes god vård i detta hem. Åtminstone fram till november 1962, det vill säga åtta månader efter det Per-Olof placerats i hemmet, hade han icke framfört några klagomål beträffande förhållandena där. Det synes väl vara osannolikt att Per-Olof, som enligt uppgift haft förtroende för assistenten Andersson, åtminstone vid sina sammanträffanden med denne i Örebro skulle ha underlåtit att framföra klagomål beträffande förhållandena i fosterhemmet om anledning därtill förelegat. Att så skulle ha skett har ej heller, så vitt framgår av handlingarna, gjorts gällande av Per-Olof.

Mot bakgrund härav och med hänsyn till att tjänstemännen vid barnavårdsnämnden synas ha ägt god kännedom om Per-Olofs personliga förhållanden, kan det vara förklarligt, att man funnit det osannolikt att förhållandena i hemmet endast två månader efter det han förklarat att han trivdes bra där skulle ha kunnat undergå sådan förändring att en omplacering av honom eller särskild utredning var påkallad i anledning av vad Per-Olof anfört i sitt brev. Däremot anser länsstyrelsen att vederbörande tjänsteman borde ha besvarat skrivelsen och lämnat svar på de framställda frågorna samt därjämte anmodat Per-Olof att närmare angiva skälen varför han ville lämna hemmet.

Vad härefter beträffar Lars-Eriks placering i makarna J:s hem vill länsstyrelsen som sin mening framföra att det var mindre lämpligt att placera Lars-Erik samtidigt med Per-Olof i synnerhet som pojkarna — såsom barnavårdskonsulenten Hammar i sitt yttrande framhållit — voro opålitliga och hade olika bakgrund, kynne och egenheter.

Såsom huvudprincip torde väl även gälla att mer än ett barn endast i undantagsfall — exempelvis om det gäller syskon — bör placeras i samma fosterhem.

Mot de åtgärder som vidtagits i anledning av Lars-Eriks skrivelse finns enligt länsstyrelsens mening icke något att erinra.

Vidkommande slutligen frågan om lämpligheten av att I. G. K. placerats i makarna J:s hem vill länsstyrelsen framhålla följande. Det torde nu icke vara möjligt att med säkerhet avgöra om Per-Olof direkt till tjänsteman vid barnavårdsnämnden i Örebro framfört klagomål över att han skulle ha fått arbeta för hårt i fosterhemmet. Enligt vad barnavårdskonsulenten Kerstin Carlsson anfört skulle Per-Olof visserligen den 28 augusti 1963 i hennes och assistenten Ilme Schmuuls närvaro ha beklagat sig över att han fått arbeta för hårt och föreslagit utredning i detta avseende. Assistenten Schmuul har emellertid bestritt att detta yttrande fällts i hennes närvaro. Enligt vad barnavårdskonsulenten Carlsson uppgivit hade hon den 8 oktober 1963 på begäran av barnavårdsdirektören Nils Magnusson gjort hembesök hos fosterföräldrarna för utredning i anledning av de klagomål som Lars-Erik i sina brev framfört till barnavårdsnämnden i Örebro. Hon hade därjämte låtit fosterbarnsinspektören vid barnavårdsnämnden i Dalhems kommun verkställa visst utredningsarbete. Vid telefonsamtal den 8

oktober 1963 med »sannolikt assistenten Andersson» hade barnavårdskonsulenten enligt egen uppgift framhållit, att hon ansåg att Lars-Erik borde omplaceras och att hemmet tillsvidare icke borde utnyttjas som fosterhem. Som skäl för vad hon sålunda anfört hade hon uppgivit att fosterbarnsinspektören efter de förfrågningar som hon gjort yttrat: »folk anser nog att pojkarna får arbeta för hårt». Enligt vad assistenten Andersson uppgivit skulle barnavårdskonsulenten endast ha meddelat honom att det ej förelåg några större problem vid fosterhemmet men att en del grannar hyste betänkligheter mot att pojkarna fingo arbeta för hårt. Däremot bestrider han att barnavårdskonsulenten skulle ha yttrat att makarna J:s hem icke vidare borde utnyttjas såsom fosterhem. Då samrådet mellan barnavårdskonsulenten och assistenten Andersson endast skett muntligen och icke skriftligen torde det nu vara omöjligt att avgöra vad barnavårdskonsulenten yttrat till assistenten Andersson vid ifrågavarande tillfälle. Om det förhållit sig så, att barnavårdskonsulenten såsom hon uppgivit förklarat hemmet olämpligt som fosterhem, har det givetvis varit felaktigt av vederbörande tjänsteman att placera I. G. K. där utan att göra ytterligare utredningar rörande de uppgivna missförhållandena. Länsstyrelsen anser emellertid att vid det förhållandet att J:s grannar uttalat betänkligheter mot att pojkarna fingo arbeta för hårt försiktigheten bort bjuda vederbörande tjänsteman att icke placera I. G. K. i fosterhemmet utan föregående ytterligare utredning i ärendet.

Emellertid får det anses förklarligt att tjänstemännen vid barnavårdsnämnden i Örebro på de skäl, som av dem angivits i deras yttrande i detta ärende, ändock funnit lämpligt att placera I. G. K. i fosterhemmet. Länsstyrelsen vill härvid särskilt framhålla den vikt som barnavårdsnämnden i Örebro ägt tillmäta den omständigheten att barnavårdsnämnden i Dalhems kommun godkänt hemmet som fosterhem. Ytterligare bör beaktas de överläggningar med I. G. K:s föräldrar som enligt uppgift föregått dennes placering i fosterhemmet och vad som därvid förekommit. Av betydelse är även att I. G. K. var intresserad av jordbruksarbete och att dennes placering i ett jordbrukarhem varit lämplig såsom ett led i hans utbildning.

Under hänvisning till vad som enligt ovanstående och i övrigt förekommit i ärendet vill länsstyrelsen här slutligen anföra, att såvitt länsstyrelsen kunnat finna anledning icke synes föreligga till någon åtgärd mot barnavårdsnämnden i Örebro stad eller någon dess tjänsteman.

Barnavårdsnämnden i Dalhems kommun har anfört bl. a. följande.

Beträffande Per-Olofs och Lars-Eriks klagomål, så är det väl ganska naturligt att dessa ynglingar, vilka äro uppväxta i stadsmiljö och aldrig tidigare varit i kontakt med de arbetsförhållanden som råder i ett lantbruk, skulle finna arbetet hårt och arbetstiderna obekväma. Att i ett modernt lantbruk, trots mekanisering, och rationalisering, vid arbetstopparna under vår och höst allmänt förekommer att traktorerna arbetar ute på fälten både bittida och sent är ingenting ovanligt eller anmärkningsvärt. Ynglingarna i denna ålder brukar ju oftast vara intresserade av maskiner och motorer och finna nöje i att sitta på en traktor och köra varför vi anser att någon överansträngning ej gärna kunnat förekomma. Huruvida någon ersättning för övertid utgått i detta fall kan vi ej yttra oss om. Händelserna ligger ju 1½ år tillbaka i tiden och vi hade ju då ingen anledning forska i saken. Som

framgår av bifogade särsk. yttrande av suppl. i barnavårdsnämnden Oskar Svensson har ynglingarna under varma sommardagar fått ledigt för bad och då istället ibland fått arbeta några timmar på kvällen då det varit svalare. Skulle ynglingarna ha haft ett sådant »inferno» som de låter påskina så hade de helt säkert rymt från fosterhemmet. Det är enligt vår mening förvånande att J. och hans hustru vågat ha dessa ynglingar i sitt hem och att de kunnat få dem att utföra ett någorlunda hyggligt arbete. Deras goda vilja att återföra pojkarna till ett ordnat levnadssätt och hos dem inpränta någon smula hut och hyfsning torde ej behöva ifrågasättas. Att förmågan därtill emellertid ej varit tillräcklig borde dock icke läggas dem till last. Nämnden anser dem beundransvärda och ingen av nämndens ledamöter skulle varken kunna eller vilja påtaga sig ett dyl. ansvar. Om det har varit ekonomiska eller ideella intressen som varit motivet torde väl vara mycket svårt att avgöra. Att det inneburit ekonomiska fördelar för J. är uppenbart och det kan ju vara pojkarnas (och även andra personers) insikt om detta som kan ha varit, jämsides med den enl. deras uppfattning hårda behandlingen, den främsta drivfjädern till föreliggande anmälan. Men att J. har varit och är beroende av denna arbetskraft för att kunna nöjaktigt sköta sitt jordbruk är nämnden helt överens om. Att J:s tålamod eventuellt vid något tillfälle skulle ha brustit är ju förklarligt men dock ej förlåtligt. Efter vad som framkommit i detta ärende hittilldags kan vi inte anse att vi skulle kunna ha handlat annorlunda.

Länsstyrelsen i Gotl. län har i sitt yttrande till JO funnit barnavårdsnämndens handläggning anmärkningsvärd vid I. G. K:s placering i fosterhemmet och ansett att utredning enl. 7 § kung. om fosterbarnsvård skulle ha verkställts. Orsaken till att sådan utredning ej verkställdes är följande: Vi anser i motsats till länsstyrelsen att sådana förhållanden i fosterhemmet ej för barnavårdsnämnden vid det tillfället var kända att en förnyad utredning var påkallad. B. v. n. hade då ej fått någon anmälan om missförhållanden i hemmet från något håll. Fosterhemmet var ju genom utredning den 18/12-61 godkänt och fosterbarnsinpektörens rapporter goda. Det fanns således ingen anledning att antaga att en ny utredning skulle vara behövlig. Hade en sådan ändå verkställts så hade hemmet även då blivit godkänt.

Inspektör Gerd Hellström, Örebro, begärde pr telefon den 19/11-63 förhandslöfte om placering av I. G. K. Ordf. ställde sig då litet tveksam, icke på grund av arbetsförhållandena, utan därför att dessa avancerade ynglingar ofta bli ett dåligt föredöme för traktens egen ungdom och på så sätt förorsaka tråkigheter. Insp. Hellström blev vid detta samtal upplyst om att vi hade på känn att ynglingarna höllos i »Herrans tukt och förmaning» och att det kunde tänkas att de fingo arbeta väl hårt. Hennes svar blev då att de skulle arbeta hårt och hållas kort. Detta är ju även vår åsikt under förutsättning att allt sker inom rimliga gränser och att arbetskraften ej otillbörligt utnyttjas. Därför ansåg vi att någon kontakt med fosterhemmet ej var behövlig, framförallt beroende på inställningen hos b.v.n. i Örebro.

Ordföranden i barnavårdsnämnden i Dalhems kommun lantbrukaren Evald Stenhammar har vid ett sammanträde den 2 april 1965 inför landssekreteraren i Gotlands län upplyst följande.

Vid sitt personliga besök 1965 hade Stenhammar funnit, att hemmet nu måste anses vara mindre lämpligt som fosterhem. Om han *nu* prövat frågan, skulle han icke ha godkänt hemmet. Det vore nämligen numera uppenbart

att J. lagt upp driften på gården med tanke på att han skulle få billig arbetskraft genom barnavårdsnämndens förmedling.

Enligt en av landssekreteraren upprättad, i ärendet ingiven promemoria har Stenhammar den 2 juni 1965 vidare uppgivit bl. a. följande.

Stenhammar hade varit på besök i familjen J:s hem i vintras och senast vid ett tillfälle i maj månad 1965. Han hade därvid även tittat in i ladugården och förstått, att makarna J. omöjligt kunde klara av ett jordbruk med så många djur utan hjälp. Att skaffa hjälp på öppna marknaden vore nästan omöjligt och skulle det lyckas, bleve det alldeles för dyrt. Stenhammar hade den uppfattningen, att makarna J. försökte erhålla billig arbetskraft genom barnavårdsnämndens förmedling. Så snart en yngling, som varit placerad i hemmet, reste därifrån, hade J. nämligen kommit med begäran att få ta emot en ny. Enligt Stenhammars uppfattning förelåg med hänsyn till arbetets omfattning och avsaknaden av lejd arbetskraft uppenbar risk för att pojkarna fick arbeta för mycket. Efter I. G. K:s avresa hade varit tal om att placera en yngling i J:s hem och Stenhammar hade då tagit kontakt med fosterbarnsinspektören, som uppgivit, att hon icke gärna kunde godkänna hemmet längre på grund av att arbetsförhållandena vore besvärliga och att ungdomarna finge arbeta för mycket. Stenhammar uppgav att den allmänna uppfattningen bland befolkningen i Hörsne redan före publiciteten varit att ungdomarna finge arbeta för mycket. Nämnden hade tänkt säga nej när det var tal om I. G. K:s placering, men hade emellertid då icke haft något fast att ta på. Risk hade därför förelegat att nämnden fått bakslag om J. överklagat ett nämndens avslag å ansökan att få mottaga fosterbarn. Stenhammar hade »dåligt samvete» för att han icke uppdragit åt fosterbarnsinspektören att göra en utredning rörande hemmets lämplighet innan I. G. K. placerades där.

— — —

Uppgiften om att pojkarna fått arbeta hårt hade successivt kommit nämnden tillhanda *dels* genom att ordföranden själv sett att de varit igång sent, *dels* genom förenämnda uppgifter från fosterbarnsinspektören i samband med I. G. K:s placering *dels* och framförallt genom den publicitet, som blivit en följd av Per-Olofs och Lars-Eriks anmälan angående förhållandena.

Vid ärendets avgörande anförde jag i skrivelse till socialstyrelsen följande.

Genom den i ärendet företagna utredningen har full klarhet icke kunnat vinnas beträffande vad som förevarit under de omhändertagna pojkarnas vistelse på Gotland. Med hänsyn till den tid som förflutit sedan händelserna inträffade torde sådan klarhet icke heller kunna vinnas genom ytterligare utredning. Ett ställningstagande till dessa bevisfrågor är för övrigt icke påkallat för den på mig ankommande prövningen huruvida någon myndighet eller tjänsteman förfarit felaktigt i påtalade hänseenden.

Klagomålen och den i anledning av klagomålen företagna utredningen ha aktualiserat ett flertal spörsmål av principiell betydelse. Sålunda har upptagits fråga om arbetarskyddslagen är tillämplig på arbete, som utföres av omhändertagen underårig under placering i enskilt hem, fråga om i

vilken utsträckning arbetsersättning bör utgå till sådan underårig, fråga om rätten att aga den omhändertagne, fråga om barnavårdsnämnds tillsyn över de omhändertagna samt fråga om vad som kräves för att barnavårdsnämnd skall godkänna fosterhem. Dessa frågor komma i det följande att behandlas var för sig.

Angående arbetsförhållandena för underåriga, som omhändertagits för samhällsvård och placerats i enskilt hem

Från Per-Olofs sida har ifrågasatts om icke det sätt varpå han och Lars-Erik utnyttjats i J:s jordbruk inneburit ett brott mot arbetarskyddslagen. Barnavårdsnämnden i Örebro har å sin sida anfört, att det för nämnden var oklart om arbetarskyddslagen var tillämplig i sådana fall, varom här är fråga.

Enligt huvudregeln i 1 § arbetarskyddslagen skola lagens bestämmelser äga tillämpning på varje verksamhet, vari arbetstagare användes till arbete för arbetsgivares räkning. Med arbetstagare förstås enligt samma paragraf envar, som utför arbete för annans räkning utan att i förhållande till denne vara att anse såsom självständig företagare. För att lagen skall vara tillämplig förutsättes icke att något visst antal arbetstagare användes i rörelsen eller arbetsföretaget, utan lagen gäller även om blott en arbetstagare sysselsättes däri och oavsett om denne är minderårig (under 18 år) eller räknas som vuxen. Något krav på att arbetet skall utföras mot avlöning eller annan form av ersättning uppställes icke. (Se L. G. Ohlsson — H. Starland: Arbetarskyddslagstiftningen/1951 s. 27).

Att även fosterbarn och äldre omhändertagna, som placerats i enskilt hem, i och för sig kunna anses såsom arbetstagare i det hem där de vistas framgår av en utav försäkringsdomstolen den 10 april 1964 meddelad dom. Domen rörde arbetsgivaravgift för två flickor, av vilka den ena var född 1943 och den andra 1946. Flickorna hade av barnavårdsnämnd placerats i enskilt hem. Mannen i detta hem drev en speceriaffär, i vilken flickorna fingo utföra arbete. Försäkringsdomstolen förklarade i domen, att båda flickorna med avseende å det arbete de under år 1960 utfört i speceriaffären voro att betrakta som arbetstagare i förhållande till mannen som arbetsgivare.

Emellertid gives i arbetarskyddslagen ett par i förevarande sammanhang väsentliga undantag från huvudregeln att lagen äger tillämpning på all verksamhet, vari arbetstagare användes till arbete för arbetsgivares räkning. Sålunda stadgas i 3 § b) att från lagens tillämpning undantages arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj, såframt arbetet är förlagt till arbetsgivarens hem eller är att hänföra till jordbruk eller någon dess binäring, vilken icke bedrives såsom självständigt företag, eller till byggnadsarbete för jordbruk eller sådan dess binäring, som nyss nämnts. Vidare stadgas i 4 § andra stycket andra punkten, att bestämmelserna i 17—21,

23—25, 27—31 och 33—38 §§ icke skola gälla beträffande arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj.

I anslutning till dessa stadganden anföres följande i förenämnda kommentar till arbetarskyddslagstiftningen (s. 45).

Med hänsyn till att arbetstidslagarna icke omfatta medlem av arbetsgivarens familj ha ej heller arbetarskyddslagens stadganden om arbetstiden och dess förläggning ansetts böra tillämpas för sådan medlem. Såsom framgår av sistnämnda lagrum undantagas även vissa andra bestämmelser från tillämpningen å arbete av familjemedlem. Lagens allmänna bestämmelser om raster, natt- och veckovila samt de särskilda föreskrifterna om arbetstid för minderåriga och om nattvila för minderåriga och kvinnor kunna således ej åberopas beträffande familjemedlem. Av lagens övriga stadganden rörande minderåriga och kvinnor gälla dessutom blott bestämmelserna i 22 §, nämligen vad som förstås med minderårig, samt i 26 § angående rätt att i visst fall ingripa mot konstaterade missförhållanden i fråga om minderårigs arbete samt att generellt förbjuda att minderårig användes till vissa farliga arbeten. Vid fastställandet av dessa undantagsbestämmelser har det ansetts att familjebandet i regel utgjorde tillräcklig garanti mot sådana olägenheter, som de undantagna stadgandena avsåge att förekomma.

Vad beträffar uttrycket »medlem av arbetsgivarens familj» förutsatte arbetarskyddskommittén att det skulle givas samma tolkning som enligt tidigare lag. Med medlem av arbetsgivarens familj bör sålunda förstås arbetsgivarens make och hans anförvanter i rätt ned- eller uppstigande led samt dessutom avlägsnare släktingar och till och med oskylda personer, såsom fosterbarn och myndlingar, när de leva i gemensamt bo med arbetsgivaren eller tillhöra hans hushåll.

Till angivna kategori »medlem av arbetsgivarens familj» måste enligt min mening även hänföras underårig, som omhändertagits för samhällsvård och som för vård placerats i enskilt hem. Härav följer att arbetarskyddslagens bestämmelser icke äro tillämpliga på det arbete, som de omhändertagna pojkarna utfört i J:s jordbruk.

Även om arbetarskyddslagens bestämmelser om minderårigas användande i arbete på något undantag när över huvud taget icke äro tillämpliga på fosterbarn och äldre omhändertagna, som placerats i enskilt hem, innebär detta dock icke att de i arbetshänseende är helt överlämnade till den omhändertagande familjens gottfinnande. Då en underårig omhändertages för samhällsvård övertager barnavårdsnämnden flertalet av föräldrarnas befogenheter över den underårige. Härmed följer emellertid även skyldighet att tillse att den underårige kommer i tillfredsställande förhållanden. Denna skyldighet har fastslagits i 35 § barnavårdslagen. Barnavårdsnämnden svarar enligt detta lagrum för att den omhändertagne erhåller god vård och fostran samt den utbildning som hans personliga förutsättningar och övriga omständigheter påkalla. För att kunna uppfylla detta krav måste barnavårdsnämnden, om den underårige skall utföra arbete i det nya hemmet, göra sig underkunnig om arbetets art och omfattning. Om såsom

i förevarande fall fråga är om jordbruksarbete, bör nämnden — då arbetarskyddslagen icke är tillämplig och alltså icke ger den omhändertagne underårige något skydd — lämpligen före placeringen ge de personer, som skola omhänderha barnet, anvisningar om arbetstid och dess förläggning. därvid vad i arbetarskyddslagen finnes stadgat i dessa hänseenden bör beaktas. Till exempel bör vad i 31 § arbetarskyddslagen finnes stadgat om att minderårig icke må användas till arbete mer än 10 timmar av dygnet eller 54 timmar i veckan analogt tillämpas även med avseende å omhändertagen som är minderårig. I skyldigheten för nämnden att ha tillsyn över den omhändertagne bör även ingå att söka tillse att sådana anvisningar iakttagas. Detta är så mycket mera påkallat, som man alltid måste — då arbetarskyddslagen icke är tillämplig — räkna med möjligheten att den omhändertagnes arbetskraft utnyttjas i större utsträckning än som är lämpligt med hänsyn till hans ålder.

Såvitt handlingarna ge vid handen har barnavårdsnämnden i Örebro icke meddelat makarna J. några anvisningar i förevarande hänseende. Det vill även synas som om nämnden icke heller under pojkarnas vistelse på Gotland ägnat önskvärd uppmärksamhet åt pojkarnas arbetsförhållanden.

Angående arbetsersättning och fickpengar åt omhändertagen underårig, som placerats i enskilt hem

För vårdens ändamålsenliga ordnande torde även frågan om arbetsersättning och fickpengar ha en stor betydelse. Om den omhändertagne utför produktivt arbete i det nya hemmet, bör han även erhålla ersättning härför. En annan sak är att hans arbetskapacitet måhända ofta är mindre än hans jämnårigas och att ersättningen, som givetvis måste bestämmas med hänsyn till sådana förmåner som fri kost och logi och fria kläder, därför bör sättas lägre än vad som eljest är fallet. Att någon form av flitpengar bör utgå är emellertid av stor vikt, enär man eljest kan räkna med en negativ inställning till arbetet och vården från den underåriges sida, vilket i sin tur måste verka försämrande på vårdresultatet. Icke minst med tanke på dessa arbetstagares särart och de svårigheter, som i följd härav kan uppstå vid ersättningsfrågans bedömande, bör överläggningar i denna fråga ske mellan representanter för barnavårdsnämnden och de personer, som skola omhänderha barnet.

Enligt 9 § kungörelsen den 28 oktober 1960 om fosterbarnsvård (SFS nr 594) åligger det fosterbarnsinspektören att tillse att barnet kommer i åtnjutande av de förmåner, som blivit överenskomna. I anslutning till denna bestämmelse har socialstyrelsen i sina råd och anvisningar nr 137 s. 36 anfört.

Det åligger också fosterföräldrarna enligt kungörelsen 9 § att, om barnet har mottagits för yrkesutbildning eller arbetsanställning, låta barnet komma

i åtnjutande av de förmåner, som blivit överenskomna. Fosterbarnet skall få den lön resp. de fickpengar som avtalats liksom även överenskommen fritid och de förmåner som i övrigt kan ha överenskommits vid barnets placering i fosterhemmet.

Då det gäller barn under 16 år förutsättes således, att avtal träffas med fosterföräldrarna om lön och fickpengar. Enligt min mening torde det, då det gäller de högre åldrarna, där arbetsfrågan av naturliga skäl har ännu större betydelse, vara minst lika viktigt, att överenskommelse träffas om de principer, enligt vilka ersättning skall utgå.

Ehuru den omhändertagne bör ha arbetsersättning i förhållande till sina arbetsprestationer, är därmed icke sagt, att han omedelbart bör få disponera denna ersättning. Tvärtom torde det ofta nog vara lämpligt, att han endast får ut en mindre del härav, medan återstoden avsättes för framtida behov. Även detta spörsmål kräver, att överenskommelse träffas mellan barnavårdsnämnd och de personer, hos vilka den underårige placeras.

Icke heller ifråga om arbetsersättning eller fickpengar synas några överläggningar mellan representanter för barnavårdsnämnden i Örebro och makarna J. ha föregått placeringarna av pojkarna.

Angående uppsikt över underåriga, som omhändertagits för samhällsvård

I 4 § 1920 års lag om barn i äktenskap stadgades, att föräldrarna skulle ha uppsikt över barnet, samt att de, om det för barnets uppfostran var nödigt ägde tukta barnet på sätt med hänsyn till barnets ålder och övriga omständigheter finge anses lämpligt. Vidare stadgades i 37 § 2 mom. 1924 års barnavårdslag beträffande omhändertagen, som ej fyllt 21 år och ej var elev i skola tillhörande barna- och ungdomsvården, att den rätt att ha uppsikt över den omhändertagne och att tukta honom, vilken eljest tillkom föräldrarna, skulle under omhändertagandet tillkomma barnavårdsnämnden eller den, åt vilken nämnden sådant överlåtit.

Statsmakterna ha emellertid i samband med nya barnavårdslagens tillkomst slopat befogenheten för barnavårdsnämnd eller dess representant att tukta den som omhändertagits. (Jfr 41 § första stycket nu gällande barnavårdslag.)

I kommentaren till barnavårdslagen av H. Romander — B. Grönlund säges härom (andra upplagan 1965 s. 165 f).

Enligt 37 § 2 mom. ÄBvl tillkom barnavårdsnämnd eller dess representant »den rätt att hava uppsikt över den omhändertagne och att tukta honom, vilken eljest tillkommer föräldrarna». Stadgandet avsåg endast omhändertagna under 21 år. I den nya lagen har befogenheten att bestämma och att öva uppsikt icke anknutits och begränsats till vad som följer av föräldramyndigheten. Bestämmanderätten har i stället gjorts beroende av vad den omhändertagnes behandling kräver och den kan utövas även beträffande omhändertagen som icke längre står under någons vårdnad. Med omhändertagandet följer sålunda befogenhet att, så länge det genom

ingreppet etablerade vårdförhållandet består, träffa de avgöranden rörande den omhändertagnes person och personliga förhållanden, som erfordras för att nämnden skall kunna lösa sin uppgift. Befogenheten för barnavårdsnämnd att tukta omhändertagen har däremot slopats.

Även om man vid tillkomsten av den nya föräldrabalken icke ansåg sig helt och hållet kunna undanrycka den rättsliga grundvalen för en av föräldrarna utövad kroppsaga, tillkommer en dylik rätt icke personer, som få till sig överlämnade barn, vilka omhändertagits av barnavårdsnämnd för samhällsvård. Makarna J:s uppfattning, att de i föräldrabalken haft stöd för att handgripligen tillrättavisa de underåriga, som barnavårdsnämnden i Örebro placerat hos dem, är alltså icke riktig.

Emellertid anser jag icke, att makarna J. böra lastas för att de svävat i denna villfarelse. Det torde snarare vara en allmänt utbredd missuppfattning, att personer som åtaga sig att fostra omhändertagna barn därvid även erhålla samma befogenheter som barnets föräldrar.

Vad barnavårdsnämnden i Örebro anfört i ärendet ger närmast intryck av att icke heller nämnden haft klart för sig den skillnad, som föreligger mellan föräldrars och andra personers befogenheter, då det gäller att tillrättavisa barn. Detta är desto mer beklagligt som det nämnden åvilande ansvaret för de omhändertagna barnen enligt min mening påkallat att nämnden före barnens placering i J:s hem förvissat sig om att makarna J. hade kännedom om denna betydelsefulla begränsning av deras befogenheter gentemot de omhändertagna barnen.

Angående barnavårdsnämnds tillsyn över underåriga, som omhändertagits för samhällsvård och placerats i enskilt hem

Såsom tidigare nämnts stadgas i 35 § barnavårdslagen, att barnavårdsnämnd, som omhändertagit en underårig, svarar för att denne erhåller god vård och fostran samt den utbildning som hans personliga förutsättningar och övriga omständigheter påkalla. I 39 § samma lag stadgas vidare, att barnavårdsnämnden noggrant skall följa den omhändertagnes utveckling och uppmärksamma, huruvida de krav som angivas i 35 § äro uppfyllda. Härav följer, att den barnavårdsnämnd, som omhändertagit barnet, är skyldig att fortlöpande göra sig underrättad om förhållandena i det hem, där placeringen sker. Något undantag göres icke för det fall, att hemmet ej är beläget inom den egna kommunen.

Om barn under 16 år omhändertages och placeras i hem utanför den egna kommunen, gäller därjämte enligt 49 § barnavårdslagen, att barnavårdsnämnden i den kommun, där hemmet är beläget, är skyldig att öva noggrann tillsyn över hemmet. I sådana fall föreligger alltså dubbel tillsynsskyldighet, nämligen dels för den barnavårdsnämnd, som omhändertagit barnet, och dels för barnavårdsnämnden i den kommun, där hemmet är beläget. Givet är i sådana fall, att barnavårdsnämnderna böra samordna till-

synen, så att den utövas av en och samma person (se socialstyrelsens råd och anvisningar nr 133 s. 101—102, nr 137 s. 50—51 och nr 167 s. 10—11).

I förevarande ärende var såväl Per-Olof som Lars-Erik över 16 år under vistelsen hos J. Ynglingen I. G. K. var däremot under 16 år, då han placerades hos makarna J. Han fyllde emellertid 16 år kort tid därefter och var alltså under större delen av vistelsen i J:s hem över 16 år.

Ansvaret för den fortlöpande tillsynen över Per-Olofs och Lars-Eriks förhållanden samt över I. G. K:s förhållanden efter det han fyllt 16 år har i enlighet med det anförda helt åvilat barnavårdsnämnden i Örebro. Givet är att svårigheter härvidlag kunde uppstå med tanke på avståndet till hemmet, där pojkarna placerats. Även sådana svårigheter synas emellertid kunna bemästras med lämpliga åtgärder. Socialstyrelsen har i denna fråga i sina råd och anvisningar nr 167 s. 13 anfört.

Praktiskt taget alla omhändertagna ungdomar över 16 år, som placeras i familjevård, har anpassningsproblem av ett eller annat slag. De flesta av ungdomarna är omhändertagna med stöd av 25 § b) Bvl och en eller flera av de i denna paragraf angivna indikationerna föreligger alltså: brottslig gärning, sedeslöst levnadssätt, underlåtenhet att efter förmåga ärligen försörja sig, missbruk av rusdrycker eller narkotiska medel etc. Familjer, som tar hand om ungdomar med problem av dessa slag, ställs givetvis inför vissa påfrestningar. Det är därför angeläget, att den tillsyn som befattningsnämnden jämlikt 39 § Bvl har att utöva, fullgöres på ett aktivt sätt. Såväl den unge som familjevårdshemmet behöver vanligen barnavårdsnämndens stöd och hjälp. För att tillsynen enligt 39 § Bvl verkligen skall bli effektiv erfordras i regel att den utövas av någon person på orten. Befattningsnämnden bör i ett sådant fall begagna sig av sin rätt enligt 10 § Bvl att anlita det biträde som erfordras. Nämnden bör hos barnavårdsnämnden i den kommun, där den unge placeras, hemställa om förslag på person, som är lämplig och villig att fullgöra befattningsnämndens tillsyn jämlikt 39 § Bvl. Den person, som åtager sig uppdraget, bör av befattningsnämnden erhålla arvode samt givetvis ersättning för sina kostnader i samband med uppdragets fullgörande (resekostnader, utgifter för telefonsamtal, porton etc).

Såvitt av handlingarna framgår har barnavårdsnämnden i Örebro icke anlitat någon person på Gotland att fortlöpande sköta tillsynen. Om så skett, hade de omhändertagna pojkarna haft en person att vända sig till med sina klagomål, och det hade omedelbart kunnat undersökas, om dessa varit befogade. Uppenbart är att samma möjligheter icke funnits vid det fåtal besök, som tjänstemän från barnavårdsnämnden i Örebro gjort i hemmet. Ej heller i övrigt kan den fortlöpande tillsynen anses tillfredsställande fullgjord genom dessa besök.

Angående godkännande av fosterhem

Enligt 47 § första stycket barnavårdslagen är den som önskar mottaga fosterbarn skyldig att inhämta tillstånd därtill av barnavårdsnämnden i den kommun, där han är bosatt. Tillstånd må enligt andra stycket samma

paragraf lämnas endast om nämnden finner, att barnet hos sökanden kommer att erhålla god vård och fostran samt i övrigt gynnsamma levnadsförhållanden. I anslutning härtill anföres bl. a. följande i den ovan nämnda kommentaren till barnavårdslagen (s. 183 ff).

Av stadgandet framgår, att ansökan om tillstånd skall göras av den som vill mottaga barnet. I många fall, exempelvis då omhändertaget barn placeras som fosterbarn i annan kommun, torde ansökningen visserligen i realiteten göras av barnavårdsnämnd eller annan myndighet. Det har emellertid ansetts riktigast, att de tilltänkta fosterföräldrarna alltid skall stå som sökande i förhållande till den tillståndsbeviljande nämnden. Tillstånd skall avse visst barn. Det får ej meddelas före barnets födelse.

Föreskrifter om vad tillståndsansökan skall innehålla samt om den utredning i övrigt som sökande har att prestera har meddelats i kungörelsen om fosterbarnsvård.

Då barnavårdsnämnd genom tillståndsansökan eller anmälan eller på annat sätt erhållit kännedom om att någon som har sitt hem i kommunen önskar mottaga eller redan mottagit fosterbarn, är nämnden enligt 3 kap. skyldig att utan dröjsmål företaga den utredning som kan erfordras för prövning, huruvida barnet kan tillåtas fostras i det berörda hemmet. Tillstånd att mottaga fosterbarn bör aldrig lämnas utan att barnavårdsnämnden kan stödja sig på en fullt aktuell och tillräcklig utredning angående hemmet. Utredningen bör så gott som alltid omfatta hembesök.

I 5—7 §§ kungörelsen den 28 oktober 1960 (SFS nr 594) om fosterbarnsvård ha lämnats närmare föreskrifter om ärenden rörande tillstånd att mottaga fosterbarn. Ansökan skall bl. a. innehålla uppgifter om sökandens eller sökandenas namn, ålder och adress och motsvarande uppgifter rörande barnet och dess vårdnadshavare. Då för samhällsvård omhändertaget barn skall placeras som fosterbarn i annan kommun, bör den barnavårdsnämnd, som har befattningen med barnet, till barnavårdsnämnden i den andra kommunen lämna de upplysningar om barnet och dess förhållanden, som kunna vara av betydelse för val av fosterhem och tillsyn över barnet. Utredning skall vidare verkställas av fosterbarnsinspektör eller annan lämplig person. Vid utredningen skola upplysningar inhämtas rörande samtliga förhållanden, vilka kunna vara av betydelse för bedömande av sökandens möjligheter att bereda barnet god vård och fostran samt i övrigt gynnsamma levnadsförhållanden. Av vikt är därvid att barnets anlag, karaktär och utvecklingsmöjligheter noga beaktas.

Vidare har socialstyrelsen lämnat anvisningar om förfarandet vid ansökan om tillstånd att taga fosterbarn och prövningen av sådan ansökan (se råd och anvisningar nr 137 s. 14—26). I dessa anvisningar har bl. a. framhållits, att ansökan skall ske skriftligen, att endast individuellt tillstånd kan lämnas enligt 47 § barnavårdslagen d. v. s. tillstånd att mottaga ett visst barn, att utredningen jämlikt 18 § barnavårdslagen bör omfatta hembesök samt att en bedömning skall ske om hemmet är lämpligt för just det barn, som ansökan avser.

Av utredningen i ärendena framgår, att barnavårdsnämnden i Dalhems kommun åsidosatt de bestämmelser och anvisningar, som sålunda meddelats. Som orsak härtill har nämnden i sitt yttrande den 14 juni 1965 angivit bl. a. att hemmet godkänts för fosterbarn den 18 december 1961 samt att fosterbarnsinspektörens rapporter var goda.

Vad den första invändningen beträffar må följande anföras. Ett generellt godkännande av ett enskilt hem såsom fosterhem må i vissa undantagsfall lämnas. Enligt 53 § barnavårdslagen må nämligen barnavårdsnämnd på synnerliga skäl medgiva befrielse tills vidare från tillämpningen av bestämmelserna i 47—49 §§ beträffande visst hem inom kommunen. Sådan befrielse är främst avsedd att tillämpas på de fall, där enskilt hem införlivats med exempelvis ungdomsvårdsskolas eller sjukvårdsanstalts behandlings- och placeringsmöjligheter. Bestämmelsen i 53 § barnavårdslagen torde däremot icke vara avsedd att tillämpas i sådana fall, varom nu är fråga, och barnavårdsnämndens beslut den 18 december 1961 har ej heller avsett sådan befrielse från tillämpningen av bestämmelserna i 47—49 §§, som i 53 § sägs. Beslutet har i stället inneburit ett godkännande av hemmet för det barn, som då var aktuellt. En prövning av om hemmet var lämpligt jämväl för I. G. K. skulle därför ha skett. Att den utredning, som tidigare må ha gjorts, därvid icke kan ha varit tillfyllest, följer redan av den omständigheten, att denna utredning skett i det närmaste två år tidigare och avsett hemmets lämplighet för ett annat barn. Den hade därjämte skett under en tid, då nämnden hade en annan sammansättning.

Vad därefter angår påståendet, att fosterbarnsinspektörens rapporter var goda, motsäges detta i viss mån av vad barnavårdsnämndens ordförande uppgivit till landssekreteraren i Gotlands län den 2 juni 1965. Enligt vad som då uppgavs hade fosterbarnsinspektören, då I. G. K:s placering i hemmet aktualiserades, anmärkt på att de pojkar, som tidigare vistats i J:s hem, enligt hennes uppfattning fått arbeta litet för hårt. Då nämndens ordförande, enligt vad han ävenledes uppgivit inför landssekreteraren, också själv sett, att pojkarna »varit igång sent», hade det varit desto större anledning att verkställa en sådan utredning, som föreskrives i 7 § fosterbarnskungörelsen.

Med hänsyn till vad nu nämnts framstår barnavårdsnämndens i Dalhem handläggning av ärendet rörande tillståndet till I. G. K:s placering i J:s hem såsom anmärkningsvärd. Nämndens handläggning vittnar om att nämnden ej satt sig in i de på området gällande bestämmelserna. Ej heller tycks nämnden ha tagit del av socialstyrelsens i ämnet utfärdade råd och anvisningar. Även om jag sålunda finner att nämnden betänkligt brustit i sina skyldigheter att före tillståndets givande utreda fosterföräldrarnas förutsättningar att handha det fosterbarn, varom fråga var, anser jag mig emellertid med tanke på att det tilltänkta fosterbarnet var i det närmaste 16 år ävensom till omständigheterna i övrigt kunna låta bero vid en erinran

om vikten av att nämnden i fortsättningen iakttager givna bestämmelser samt tager del av de råd och anvisningar, som finnas i dessa frågor.

Såsom framgår av det anförda har jag funnit åtskilliga anmärkningar kunna riktas mot barnavårdsnämndens i Örebro förfarande i samband med att nämnden placerat omhändertagna ynglingar hos J. Erforderliga överläggningar med J. om arbetstider, arbetsersättning och fickpengar ha ej ägt rum. Nämnden har över huvud taget ej gjort sig närmare underrättad om hur J. löst dessa frågor. Ej heller har nämnden, ehuru behov därav förelegat, lämnat J. upplysningar om vilka befogenheter han och hans hustru haft, då det gällt att tillrättavisa ynglingarna. Slutligen har nämnden icke heller på ett tillfredsställande sätt fullgjort den tillsynsskyldighet, som åvilar nämnden enligt 39 § barnavårdslagen.

Den omhändertagnes utveckling är givetvis i hög grad beroende av de förhållanden, som komma att råda i det hem, där han placeras. Härvid är arbetsfrågan och inställningen i hemmet till uppfostringsfrågan av väsentlig betydelse. Det ligger därför i sakens natur, att dessa frågor icke få förbigås med mera allmänt hållna påpekanden om att den omhändertagne måste hållas sysselsatt och att han ej bör ha för mycket pengar att röra sig med. Med hänsyn till såväl den omhändertagne som de personer, som närmast skall svara för honom, är det i stället av stor vikt att dessa frågor redan från början äro åtminstone i fråga om huvudlinjerna lösta. Ur samtligas synpunkt är likaledes viktigt att dessa frågor följas upp och att det på orten finnes någon person, som kan rådfrågas och till vilken även den omhändertagne kan hänvända sig så att han icke behöver känna sig helt beroende av dem hos vilka han placerats.

Vad som i nu förevarande ärenden förekommit synes mig visa, att barnavårdsnämnderna är i behov av vägledning rörande förfarandet i dessa frågor. Sådan vägledning synes i första hand böra ske genom centralt utfärdade råd och anvisningar. Vidare torde statens socialvårdskonsulenters, barnavårdskonsulenternas och barnavårdsombudens uppmärksamhet böra fästas på dessa frågor, så att de, envar inom sitt distrikt, kan giva barnavårdsnämnderna den upplysning på området, som uppenbarligen fordras. Därigenom böra också situationer, liknande dem som uppstått i förevarande ärenden, kunna förebyggas. Jag anser mig därför böra hemställa, att socialstyrelsen måtte upptaga till övervägande huruvida icke de i ärendena framkomna bristerna i barnavårdsnämndernas verksamhet till skydd för de omhändertagnas väl böra föranleda styrelsen att *dels* utfärda råd och anvisningar i de frågor, som här angivits, *dels* fästa statens socialvårdskonsulenters, barnavårdskonsulenternas och barnavårdsombudens uppmärksamhet på vikten av att dessa råd och anvisningar vinna tillämpning.

I övrigt föranleda klagomålen icke någon åtgärd från min sida.

Med dessa uttalanden var ärendena av mig slutbehandlade.

12. Sedan samhällsvården för ett barn, som placerats i fosterhem, förklarats avslutad i anledning av framställning från modern att själv få ta hand om barnet, vägrar fosterföräldrarna att lämna barnet från sig. Kritik mot länsstyrelse för att den, genom utdragen (tvåårig) handläggning av ärenden rörande handräckning för utlämnande av barnet och rörande besvär över av barnavårdsnämnd meddelat flyttningsförbud, påverkat utvecklingen av fosterbarnsförhållandet

Stockholms stads barnavårdsnämnd beslöt den 20 juni 1961 att för samhällsvård omhänderta Anders Ö., född den 13 september 1960 och son till Christina Ö. Sedan Anders en kortare tid vistats på spädbarnshem i Stockholm, placerades han genom barnavårdsmyndigheternas försorg som fosterbarn hos makarna Stig och Vanja Bossel i Värnamo. På våren 1962 uttalade modern till Anders' dåvarande barnavårdsman en önskan att genast få ta Anders till sig. Barnavårdsmannen och modern kom emellertid överens om att vänta någon tid med att vidta någon åtgärd angående barnet. På hösten 1962 gifte modern sig med D. M. Kort tid därefter, i januari 1963, begärde hon hos Stockholms stads barnavårdsnämnd att själv få ta hand om Anders. Efter utredning beslöt barnavårdsnämnden den 7 februari 1963 att förklara samhällsvården för Anders avslutad.

Såsom vårdnadshavare för barnet hade modern därefter rätt att själv bestämma var barnet skulle vistas och hon var således berättigad begära att få tillbaka Anders från fosterhemmet. Fosterföräldrarna underrättades också om att modern önskade att själv ta hand om Anders. Makarna Bossel motsatte sig emellertid detta, och i en anmälan till barnavårdsnämnden i Värnamo framhöll de att en förflyttning av Anders kunde bli till skada för honom. Barnavårdsnämndens ordförande meddelade genom beslut den 4 april 1963, vilket bekräftades av nämnden fem dagar senare, interimistiskt förbud jämlikt 50 § barnavårdslagen för Christina att flytta Anders från fosterhemmet. Flyttningsförbudet skulle gälla tills vidare i avvaktan på att makarna Bossel kunde inkomma med utlåtande av barnpsykiatrisk expertis. Vid barnavårdsnämndens sammanträde den 7 maj 1963 togs ärendet upp på nytt. Eftersom makarna Bossel inte kommit in med något utlåtande av barnpsykiater beslöt nämnden att lämna deras framställning om flyttningsförbud utan bifall. Makarna Bossel vägrade emellertid alltjämt att frivilligt lämna ifrån sig Anders.

I ansökan, som inkom till länsstyrelsen i Jönköpings län den 21 maj 1963, begärde Christina handräckning för att få Anders utlämnad till sig. Några dagar därefter anförde makarna Bossel hos länsstyrelsen besvär över barnavårdsnämndens nyssnämnda beslut att vägra flyttningsförbud. Dessa båda ärenden handlades därefter parallellt av länsstyrelsen till i februari 1964. Då avskrevs nämligen ärendet rörande makarna Bossels besvär,

sedan barnavårdsnämnden i Värnamo den 11 februari 1964 beslutat att utfärda förbud enligt 50 § barnavårdslagen för Christina att ta barnet från fosterhemmet.

Över detta beslut av nämnden anförde Christina besvär, som inkom till länsstyrelsen den 22 i samma månad. Detta besvärsmål samt handräckningsmålet avgjordes av länsstyrelsen genom särskilda utslag den 2 juni 1965. Länsstyrelsen fann därvid ej skäl att göra ändring i barnavårdsnämndens beslut; förbudet för Christina att ta Anders från fosterhemmet skulle alltså stå fast. Handräckning kunde då inte beviljas, varför länsstyrelsen lämnade Christinas begäran därom utan bifall.

Länsstyrelsens båda beslut överklagades av Christina. Regeringsrätten beslöt den 3 november 1965 upphäva barnavårdsnämndens beslut. Handräckningsansökan bifölls genom utslag av Göta hovrätt den 21 december 1965. Enligt beslut av högsta domstolen den 8 februari 1966 vägrades makarna Bossel prövningstillstånd i handräckningsmålet i följd varav hovrättens utslag skulle stå fast. Den 28 mars 1966 ägde verkställigheten av handräckningsutslaget rum.

I anledning av redogörelser i pressen för vad som förekommit i förevarande sammanhang kom anmälningar in till JO den 31 mars 1966 från Carl Walfridsson angående sättet för handräckningens verkställande och från civilingenjören John-Henry Sager den 1 april 1966 rörande frågan om erforderlig information lämnats fosterföräldrarna om förutsättningarna för fosterhemsplaceringen.

I skrivelse till länsstyrelsen anhöll jag att länsstyrelsen ville — efter hörande av barnavårdsnämnden i Värnamo stad — inkomma med yttrande i anslutning till en inom JO-ämbetet upprättad promemoria, däri uttalades, att det — med hänsyn till att ärende om överlämnande av barn i späd ålder måste anses vara av brådskande natur — syntes anmärkningsvärt, att från barnavårdsnämndens första förbudsbeslut till länsstyrelsens utslag förflöt en tid av mer än två år. Yttrande från länsstyrelsen kom in den 1 september 1966. Jag har också tagit del av barnavårdsnämndens handlingar rörande Anders och kronofogdemyndighetens i Värnamo distrikt akt angående verkställandet av handräckningen för förflyttningen av Anders från fosterföräldrarna till modern.

När förut nämnda anmälningar kom in hit, var den sak de angick redan föremål för JK:s prövning. Christina hade nämligen i en skrift, som kom in till JK den 16 juni 1965, anhållit om utredning huruvida länsstyrelsen onödigt fördröjt handläggningen av de mål angående handräckning i vilka hon var part.

JK meddelade beslut i saken genom skrivelse den 13 oktober 1966 till länsstyrelsen, däri JK anförde bl. a. följande.

Jag vill inledningsvis något erinra om rättsläget vid den tidpunkt, i maj 1963, då länsstyrelsen först fick befattning med målen. Samhällsvården an-

gående Anders hade upphört genom Stockholms stads barnavårdsnämnds beslut i februari 1963. Enligt familjerättens regler hade Christina såsom Anders naturliga moder därefter rätt att utöva vårdnaden om sitt barn och bestämma var Anders skulle vistas. När hon hos länsstyrelsen begärde handräckning för att få barnet utlämnat från fosterföräldrarna förelåg till en början inte något rättsligt hinder för bifall till framställningen. Att länsstyrelsen då likväl inte biföll handräckningsansökan sammanhängde med att länsstyrelsen genom makarna Bossels besvär fått att pröva frågan om flyttningsförbud enligt 50 § barnavårdslagen. För länsstyrelsen var, såsom länsstyrelsen också i sitt yttrande framhållit, spörsmålet om sådant förbud den centrala frågan under större delen av handläggningstiden.

Genom bestämmelserna i 50 § barnavårdslagen har barnavårdsnämnderna, och vid besvär länsstyrelserna, fått befogenhet att ingripa mot skadliga fosterbarnsförflyttningar. Bestämmelserna innebär att vårdnadshavaren kan förbjudas att flytta barnet från fosterhemmet, om det skulle vara till avsevärd skada för barnet att skiljas därifrån. Vid barnavårdslagens tillkomst uttalade föredragande statsrådet i anslutning till denna paragraf (prop. 1960: 10 s. 152 f), att enligt rättspraxis vårdnadshavare i åtskilliga fall frånhänts samhällets stöd för att få tillbaka barn från fosterhem men att barn dock i stor utsträckning vid prövning i högsta instans befunnits böra återlämnas. Föredraganden fortsatte:

> De dominerande skälen för ett avgörande till vårdnadshavarens förmån i tveksamma fall torde vara följande: Familjerätten och i mycket även andra delar av rättsordningen bygger på de naturliga föräldrarnas rätt och plikt att utöva vårdnaden och bestämma över barnet. Utövningen av föräldramyndigheten bör därför få samhällets stöd mot utomstående, om ej mycket starka skäl talar för undantag. Barnets framtid är mera oviss hos annan barnafostrare, som ej är på jämförligt sätt förpliktad. Blodsbandet får anses ha stor betydelse. Det finns särskilda förutsättningar för samförstånd och samhörighetskänsla mellan nära befryndade. Barnet bör hållas samman med sina syskon. Barn visar i regel — även efter mycket kraftig reaktion mot ifrågasatt eller vidtagen förändring — stor förmåga att anpassa sig i nya förhållanden, förutsatt att miljön är god.
>
> Att avgöra, i vilka fall det är med barnets sanna bästa mest förenligt, att det får bli kvar i fosterhemmet, är en utomordentligt svår och grannlaga uppgift. Vid prövningen torde i allt väsentligt de nyss berörda synpunkterna böra vara vägledande. I likhet med ett flertal remissinstanser hyser jag den uppfattningen, att ingripande till förhindrande av en ifrågasatt flyttning av fosterbarn bör förekomma endast i undantagsfall. De i kommitténs förslag angivna förutsättningarna för ingripande och särskilt den därför anförda motiveringen synes ge vid handen, att kommittén åsyftat att stadgandet skulle komma att tillämpas i en omfattning, som måste anses gå alltför långt. Endast om det föreligger risker för allvarlig skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa eller för dess utveckling, bör barnavårdsnämnden kunna hindra förflyttningen.

Såsom framgår av den inledningsvis lämnade redogörelsen angående målen har det dröjt nära tre år från det Christina först gjorde framställning om att få ta hand om sitt barn och till dess barnet kunde överflyttas till henne. Länsstyrelsens handläggning har tagit i anspråk en tid av mer än två år.

Länsstyrelsen har i sina yttranden — med framhållande av att enligt länsstyrelsens mening kravet på en grundlig utredning måste ges företräde framför fordran på skyndsamhet vid handläggningen av mål om överlämnande av barn — uttalat att det såvitt angår de aktuella målen inte förelåg anledning att med hänsyn till barnets bästa handlägga målen med speciell skyndsamhet.

De skäl länsstyrelsen anfört för denna uppfattning ger enligt min mening intryck av att länsstyrelsen inte tillräckligt beaktat Christinas intresse. Utgångspunkten för bedömningen måste ju ha varit att Christina såsom vårdnadshavare var berättigad att få ta hand om sitt barn. Bara om det skulle vara till avsevärd skada för barnet att skiljas från fosterhemmet kunde hennes ansökan om handräckningen vägras. Det enda legala skälet för ett uppskov med avgörandet har därför varit utredningen om sådan skada kunde befaras. Det är i detta sammanhang viktigt att beakta även de negativa verkningarna av ett dröjsmål. Tidsutdräkten har otvivelaktigt minskat Christinas möjlighet att komma till sin rätt gentemot fosterföräldrarna, eftersom tiden i stort sett ensidigt verkat till deras förmån. Även om barnets bästa bör stå i förgrunden vid avgörande av mål av hithörande slag är det enligt gällande rätt nödvändigt att ta hänsyn till moderns intresse. Också ur barnets synpunkt är ett dröjsmål med avgörandet förenat med menliga verkningar. Det kan nämligen knappast råda något tvivel om att tidsutdräkten försvårar barnets frigörande från den gamla miljön. Enligt min mening var i förevarande mål rättsläget sådant att nu anförda synpunkter bort föranleda en annan bedömning av frågan om skyndsamhet med avgörandet.

Länsstyrelsen har som stöd för sin uppfattning att målen inte påkallade skyndsam handläggning åberopat yttranden av den läkare som makarna Bossel anlitat och av barnavårdskonsulenten. Yttrandena hade avgetts i juli 1963, således i början av handläggningen. Länsstyrelsens uppfattning har inte kommit till uttryck på ett för parterna påtagligt sätt genom beslut eller meddelanden. Under en avsevärd tid — från maj 1963 till februari 1964 — fanns icke utfärdat något förbud enligt 50 § barnavårdslagen. De praktiska verkningarna av länsstyrelsens dröjsmål med avgörandet blev för parterna desamma som om ett sådant beslut meddelats. Om länsstyrelsen ville avvakta utvecklingen, hade den kunnat meddela ett snabbt beslut om flyttningsförbud under viss tid och därvid uttryckligen redovisa sin uppfattning. Detta förfaringssätt hade varit desto mera befogat som makarna Bossel uttryckligen yrkat interimistiskt förbud, vilket yrkande länsstyrelsen över huvud taget inte yttrat sig över. Om sådant beslut meddelats, hade Christina beretts möjlighet att med ordinära rättsmedel få länsstyrelsens beslut prövat i högre instans.

Vad i saken förekommit ger mig också anledning att något beröra länsstyrelsens formella handläggning av målen. Vid granskningen av länsstyrelsens akter har jag särskilt bemärkt länsstyrelsens användning av remissinstitutet. Remissbeslut har i något fall fördröjts utan påtaglig anledning. I fråga om några av länsstyrelsens remissbeslut vill jag för övrigt ifrågasätta om de varit tillräckligt motiverade. Detta gäller framför allt beträffande remisserna till barnavårdsnämnden i Värnamo den 5 december 1963 och till socialstyrelsen. Ett alltför omfattande och schablonmässigt remissförfarande synes även i övrigt ha förekommit i målen, och de olika handläggningsåtgärderna har inte koncentrerats i den utsträckning som varit

möjlig och önskvärd. Detta har ibland medfört att tidigare verkställd utredning förlorat sin aktualitet och måst förnyas, vilket i sin tur förorsakat tidsutdräkt. I detta sammanhang vill jag erinra om de anvisningar angående remisser som givits i kungl. cirkuläret den 5 juni 1931, nr 213, i vilket myndigheterna anbefallts att noga pröva behovet av remissåtgärd (jfr även SOU 1964: 27 s. 345). Cirkuläret innehåller också en rekommendation till mera detaljerade anvisningar i remissbesluten. Länsstyrelsen har i promemorian den 8 juni 1966 gjort ett uttalande av den innebörden att det enligt länsstyrelsens mening inte är erforderligt att i remiss till en kvalificerad myndighet ange vad yttrandet skall avse. Jag delar härvidlag inte länsstyrelsens uppfattning. Ett preciserat remissbeslut är ägnat att underlätta och påskynda remissinstansens befattning med saken och därmed främja en koncentration av utredningen.

Beträffande den formella handläggningen har jag vidare uppmärksammat följande förhållande. Medan makarna Bossels talan om flyttningsförbud enligt 50 § barnavårdslagen alltjämt var anhängig hos länsstyrelsen, tog barnavårdsnämnden i Värnamo upp saken och meddelade den 11 februari 1964 beslut om sådant förbud. Beslutet tillkom sedan länsstyrelsen remitterat målet till barnavårdsnämnden för yttrande. Det torde enligt gällande rätt förhålla sig så att barnavårdsnämnden saknat befogenhet att med anledning av remissen meddela beslut i den fråga som bragts under länsstyrelsens prövning (se härom bl. a. SOU 1964: 27 s. 418). Detta förhållande synes ej ha uppmärksammats av länsstyrelsen. Om så varit fallet hade en annan handläggning från länsstyrelsens sida varit påkallad. Frågan har intresse inte bara från den synpunkten att en formellt riktig processordning bör iakttas utan även med hänsyn till den betydelse för fördröjningen av avgörandet som åtgärderna kan ha haft.

Sammanfattningsvis uttalade JK följande.

Länsstyrelsens handläggning har enligt min mening inte skett i enlighet med de allmänna principer som bör vara normerande för handläggning av barnavårdsmål. En så lång handläggningstid som den i förevarande fall, mer än två år, kan i allmänhet inte vara ur saklig synpunkt lämplig eller eljest motiverad. Vad länsstyrelsen anfört därom att handläggningstiden skulle beräknas från den 22 februari 1964 anser jag inte förtjäna avseende. Ifrågavarande mål har vare sig ur rättslig synpunkt eller med hänsyn till utredningens omfattning varit så komplicerade att den långa handläggningstiden varit försvarbar. Enligt min mening saknas stöd i gällande rätt för länsstyrelsens uppfattning att avgörandet skulle få uppskjutas i avsikt att följa barnets utveckling hos fosterföräldrarna. Genom att fördröja avgörandet har länsstyrelsen påverkat utvecklingen av fosterbarnsförhållandet på ett sätt som är mindre väl förenligt med den objektivitet som skall prägla de rättsvårdande myndigheternas handlande.

Vad angår länsstyrelsens formella handläggning av målen har denna präglats av slapphet och brist på koncentration, vilket allt i hög grad medverkat till att handläggningen blivit utdragen över så lång tid. Även om, såsom länsstyrelsen anfört, handläggningen fördröjts på grund av personalbrist och anhopning av andra brådskande göromål, kan detta inte överskyla det förhållandet att betydande brister förekommit i handläggningen av målen.

Av länsstyrelsens yttranden framgår att länsstyrelsen numera inte vill bestrida att målen kunnat och bort handläggas skyndsammare än som skett.

Länsstyrelsen har också vidgått att önskvärd tillsyn och kontroll över målens handläggning inte utövats. Länsstyrelsen har förklarat att den för framtiden kommer att ägna ökad uppmärksamhet åt remissbehandlingen av ärenden på landskansliet. Nya föreskrifter om granskning av landskansliets diarier har också redan utfärdats.

Med hänsyn till vad länsstyrelsen sålunda uttalat anser jag mig ha befogad anledning räkna med att länsstyrelsens egna åtgärder skall vara tillräckliga för att förbättra handläggningsordningen hos länsstyrelsen och att förhindra ett upprepande av den otillfredsställande handläggning som förekommit i de nu ifrågavarande målen. Jag anser mig därför kunna låta i ärendet bero vid de uttalanden som nu gjorts.

I skrivelse till länsstyrelsen i Jönköpings län anförde jag därefter följande.

Av handlingarna framgår att barnavårdsnämnden i Värnamo är utan skuld till de dröjsmål vid förevarande ärendens handläggning som förekommit. Nämndens åtgärd att — medan makarna Bossels besvär i förbudsfrågan alltjämt var föremål för länsstyrelsens prövning — meddela flyttningsförbud finner jag visserligen i sakligt hänseende helt opåkallad, i all synnerhet som något handräckningsbeslut ännu icke meddelats och det därför icke förelåg något reellt behov av ett dylikt förbud. Vad härutinnan förekommit är emellertid icke av beskaffenhet att kunna läggas nämndens ledamöter till last såsom fel. I övrigt finner jag ej anledning till antagande att nämnden förfarit i strid mot meddelade föreskrifter eller eljest åsidosatt tjänsteplikt.

I likhet med JK finner jag länsstyrelsens handläggning av förevarande ärenden behäftad med betänkliga brister. Jag ansluter mig helt till JK:s uttalanden i dessa hänseenden. Länsstyrelsen har i sitt yttrande till mig förklarat sig medveten om att ej alldeles nödvändiga uppehåll förekommit i handläggningen samt att länsstyrelsen icke utövat sådan tillsyn och kontroll över ärendenas handläggning som varit önskvärd. Länsstyrelsen har vidare i anledning av de uppdagade bristerna omarbetat sina föreskrifter om diariegranskning. Ett upprepande av de förelupna handläggningsfelen torde därför inte behöva befaras. Under sådana omständigheter anser jag mig kunna låta bero vid den allvarliga erinran som innefattas i JK:s uttalanden.

Kronofogdemyndighetens handlingar lämnar utförliga upplysningar om handräckningsbeslutets verkställande. Varken dessa handlingar eller vad i övrigt framkommit i ärendena ger stöd för antagande att vid verkställigheten något förekommit som kan tillräknas tjänsteman som fel eller försummelse eller eljest påkalla mitt ingripande.

Handlingarna ger ej heller anledning till antagande att makarna Bossel vid fosterhemsplaceringen bibragts felaktig föreställning om åtgärdens innebörd eller att något annat förhållande påkallar ingripande från min sida i fråga om denna placering.

13. Socialnämnd har medverkat till flyttning av socialhjälpsbehövande utan att taga kontakt med socialnämnden i inflyttningskommunen och utan att verkställa den utredning i övrigt som varit påkallad med påföljd att de behövande icke fått tillfredsställande hjälp

I en den 29 februari 1964 hit inkommen skrift anförde makarna Bror och Inger K. klagomål över att Mörarps kommun tvångsförflyttat makarna K. till Hyllinge i Åstorps köping. Sedan tillfälle beretts socialnämnderna i Mörarps kommun och Åstorps köping att yttra sig i ärendet, fann socialnämnden i Åstorps köping sig böra framhålla att ytterligare två socialhjälpsbehövande familjer — familjerna J. och D. — förflyttats från Mörarps kommun till Hyllinge, och att skäl förelåg att i flera avseenden ifrågasätta lämpligheten av socialnämndens i Mörarps kommun handläggning av ärendena rörande socialhjälp till berörda familjer. Med anledning härav företogs en vidlyftig utredning. Vid denna hördes medlemmar av de berörda familjerna genom länspolischefens i Kristianstads län försorg. Vidare inkom länsstyrelsen i Malmöhus län och statens socialvårdskonsulent i sjätte distriktet — efter hörande av representanter för socialnämnden i Mörarps kommun — med yttranden i ärendet. Under utredningens gång avgavs påminnelser av makarna K., makarna J. samt fru V. D. Vidare besiktigade byggnadsingenjören Sven Källström, Åstorps köping, de lägenheter, som de tre familjerna erhållit i Hyllinge. Bror K. och V. D. yrkade i påminnelserna — utan angivande av belopp eller närmare grunder — skadestånd av Mörarps kommun.

Jag lät vidare under hand inhämta vissa upplysningar från riksförsäkringsverket samt tog del av vissa hos verket förvarade handlingar rörande pension m. m. åt K. D.

Flyttningarna från Mörarps kommun till Hyllinge i Åstorps köping

Familjen K.

Socialnämnden i Mörarps kommun beslöt den 16 maj 1963 att godkänna åtgärden att för Bror K:s räkning förhyra en bostad i Hyllinge för en månadshyra av 50 kronor och att låta reparera densamma för 25 kronor. Samtidigt beslöts att inköpa en begagnad oljekamin för 185 kronor att placeras i lägenheten.

Makarna K. har uppgivit följande. De hade i cirka 3,5 år bott i en arbetarbostad tillhörig Lydinge gård inom Mörarps kommun. Denna bostad hade varit i synnerligt dåligt skick. Bror K., som var sjuklig, hade varit sjukskriven i två år, innan han i april 1963 erhöll sjukpension. Inger K. var i det närmaste blind. De hade flera gånger begärt en bättre bostad av kommunen. Någon gång i april månad 1963 hade socialnämndens ordförande, landstingsmannen J. B. Lind och ledamoten av nämnden, inspektorn och landstingsmannen Anders Hansson besökt Bror K. i dennes bostad

och lovat honom en bättre bostad i det omkring två kilometer därifrån belägna Hyllinge. De hade samtidigt utfäst sig att reparera den nya lägenheten. K., som vid denna tidpunkt var uppsagd från sin dåvarande lägenhet och tvungen att flytta, hade gått med på att flytta till lägenheten i Hyllinge. Den 22 maj 1963 hade han erhållit skriftlig uppsägning från sin lägenhet i Mörarp. Den bostad, som han erhållit i Hyllinge, hade varit något bättre än hans föregående men ej tillfyllest, framför allt ej med tanke på hans hälsotillstånd. Sedan makarna K. flyttat i juni 1963 hade Mörarps kommun fortsatt att betala deras hyra året ut. Däremot hade kommunen ej längre såsom tidigare ersatt deras utgifter för värme, elektricitet, läkare och medicin. I Hyllinge hade Bror K. fått anställning som tidningsbud med en månadslön av 250 kronor. Denna anställning hade han dock på grund av sin sjukdom ej kunnat bibehålla. Någon som helst plan för eventuell rehabilitering hade ej gjorts av socialnämnden i Mörarps kommun i samband med förflyttningen.

Socialnämnden i Mörarps kommun har genom sin ordförande, landstingsmannen J. B. Lind anfört följande. Vid tidpunkten för K:s flyttning till Hyllinge handlades ett flertal socialhjälpsfrågor inom Mörarps kommun av ett arbetsutskott, bestående av Lind, socialnämndens vice ordförande, trädgårdsmästaren Arthur Lundström samt nämndledamoten Hansson. Någon utredning i samband med K:s flyttning gjordes ej och ej heller togs någon kontakt med inflyttningskommunen, eftersom familjen K:s förhållanden var väl kända och den ort, vartill flyttningen skulle ske låg intill Mörarps kommun. Den blivande bostaden i Hyllinge hade däremot besiktigats av Hansson och befunnits bättre än K:s bostad i Mörarps kommun, vilken var under all kritik. Genom flyttningen erhöll makarna K. bättre kommunikationsmöjligheter till Hälsingborg och Bjuv och därmed hade båda bättre möjligheter att bidraga till familjens försörjning. Flyttningen ombesörjdes av socialnämnden i Mörarps kommun. — Bror K., som varit sjukskriven under tiden den 13 juli 1959—den 31 maj 1962, hade därefter genom socialnämndens försorg placerats på Hälsingborgs stads arbetsträningsverkstad. Under den tid han arbetade på träningsverkstaden hade socialnämnden varit särskilt tillmötesgående med socialhjälp i avsikt att stärka förutsättningarna för hans återanpassning till självständig försörjning. Den 9 april 1963 blev Bror K. ånyo sjukskriven och lämnade träningsverkstaden. När han efter denna sjukskrivningsperiod ej återgick till verkstaden indrogs vissa av de förmåner Bror K. tidigare erhållit. Anledningen härtill var att Bror K. ej motsvarat de fordringar på ambition att nå självförsörjning, som socialnämnden med fog kunnat ställa.

Socialnämnden i Åstorps köping har anfört bl. a. följande. Det syntes nämnden anmärkningsvärt, att socialnämnden i Mörarps kommun icke på något sätt informerat Åstorps socialnämnd, innan familjen K. flyttades till Hyllinge. Någon verklig hjälp för makarna K. hade flyttningen ej inneburit.

De hade erhållit bostad i ett äldre omodernt hyreshus av sten, ett av Höganäsbolagets förutvarande arbetarbostadshus. Bostaden var dragig, dyr att uppvärma och hade primitiva toalettanordningar. Om Åstorps socialnämnd tillfrågats före flyttningen, skulle nämnden bestämt ha avrått från en flyttning till denna bostad.

Byggnadsingenjören Sven Källströms rapport den 28 mars 1966 beträffande den K. anvisade lägenheten har följande lydelse.

Lägenhetens storlek: 2 rum och kök (totalt ca 50 m^2). Ena rummet inrett på vind.
Uppvärmning: Saknas. Familjen har själv anskaffat en mindre fotogenkamin till köket och en större till rummet på bottenvåningen. Vindsrummet ouppvärmt (kan ej användas vintertid).
Köksutrustning: Vedspis. Diskbänk med enbart kallvatten. Mycket små skåpsutrymmen. Skafferiet saknade friskluftsventil.
Toilettrum: Saknas. WC saknas, ca 35 m över gård till s. k. utedass (ouppvärmt).
Tvättstuga: I uthus på gården, dåligt skick.
Allmänna intryck: Lägenheten var i dåligt skick. Fuktgenomslag konstaterades på åtskilliga ställen. Fönster kunde icke öppnas, då risk fanns att bågarna skulle gå sönder vid stängningsförsök. Ytterdörr samt dörr mellan förstuga och lägenhet slöt mycket dåligt till. Höga uppvärmningskostnader.
Förslag till åtgärder: Då det ur kostnadssynpunkt måste anses orealistiskt att reparera huset (ett s. k. gruvhus med delvis inredd vind) kommer kopia av denna rapport att tillställas hälsovårdsnämnden med förslag att lägenheten utdömes vid nuvarande hyresgästs avflyttning.

Även *socialvårdskonsulenten* har uppgivit, att han vid besök i Hyllinge funnit fastigheterna mycket dåligt underhållna och bristfälliga samt makarna K:s lägenhet obekväm, otidsenlig och i stort behov av renovering.

Länsstyrelsen i Malmöhus län, slutligen, har anfört följande.

Det är uppenbart att socialnämnden i Mörarps kommun skulle ha tagit kontakt med socialnämnden i Åstorps köping, innan familjen K. överflyttades till Hyllinge. Denna underlåtenhet kan emellertid enligt länsstyrelsens mening med hänsyn till omständigheterna icke anses ha varit ett fel av mera allvarlig beskaffenhet. Det var nämligen angeläget, att socialnämnden i Mörarps kommun på kort tid anskaffade annan bostad, enär familjen först muntligen blivit uppmanad att flytta och därefter den 22 maj 1963 skriftligen uppsagts till avflyttning före den 5 juli 1963 från bostaden i Mörarp. Enligt socialnämndens uppgift, vilken ej vederlagts, fanns det emellertid icke möjlighet för socialnämnden vid denna tidpunkt att uppbringa passande bostad för familjen i Mörarps kommun. Den lägenhet familjen erbjöds i Hyllinge hade vidare besiktigats av Hansson på nämndens uppdrag och därvid av Hansson befunnits vara lämplig. Bror K., som gått med på att flytta, hade även godkänt bostaden, enär han ansåg den vara bättre än bostaden i Mörarp. Därjämte fanns det vissa skäl, som talade för att familjens möjligheter att försörja sig skulle öka, om man flyttade till Hyllinge.

Enligt 1 § lagen den 4 januari 1956 om socialhjälp skall varje kommun sörja för att den, som vistas i kommunen och som finnes vara i behov av hjälp, erhåller sådan enligt vad i lagen närmare sägs (socialhjälp). Uppgiften att bestämma, i vilka fall, i vilken omfattning och under vilka former socialhjälp skall meddelas ankommer enligt 6 § på kommunens socialnämnd. Hjälpen bör dock enligt 14 § första stycket lämnas på sådant sätt, att den behövande såvitt möjligt blir i stånd att genom eget arbete för framtiden försörja sig och de sina. Innan fråga om beviljande av socialhjälp avgöres, skall socialnämnden enligt 16 § första stycket göra sig noga underrättad om förhandenvarande omständigheter samt utreda hur behovet bör på lämpligaste sätt avhjälpas. Vid sådan utredning skall enligt andra stycket samma paragraf hjälpsökanden såvitt möjligt höras samt, i den mån så erfordras, uppgifter inhämtas från myndigheter och andra, som kan lämna upplysningar i ärendet. Förekommer anledning antaga, att behovet av socialhjälp beror på sjukdom eller annan kroppslig eller själslig brist eller svaghet, skall enligt tredje stycket nämnda paragraf, där ej särskilda skäl till annat föranleder, yttrande inhämtas av läkare rörande den lämpligaste formen av ingripande.

Frågan om samråd med andra myndigheter har varit föremål för särskild uppmärksamhet, framför allt då det gällt socialhjälp till flyttning från en kommun till en annan; se socialstyrelsens råd och anvisningar nr 123, nr 148 samt nr 180 s. 37 f., JO:s ämbetsberättelse år 1962 s. 276 ff. samt Eric Wahlberg m. fl.: Socialhjälpslagen (1965) s. 46 ff. och s. 60. Sålunda har socialstyrelsen i råd och anvisningar nr 148 s. 2 f. anfört bl. a.

Grundläggande för socialnämnds bedömning av frågan, om socialhjälp i visst fall bör utges till flyttning och eventuellt för anskaffande av bostad i inflyttningskommun, skall vara socialhjälpslagens bestämmelser i 14 och 16 §§. Till dessa bestämmelser har socialstyrelsen tidigare lämnat anvisningar (Råd och anvisningar i socialhjälpsfrågor nr 97/1956). Enligt dessa bestämmelser och anvisningar skall socialhjälp inte vara en hjälp för stunden utan ha *förebyggande karaktär* så att den hjälpbehövande såvitt möjligt blir i stånd att för framtiden genom eget arbete försörja sig och de sina. Beslut om socialhjälp måste bland annat av den anledningen föregås av *utredning,* som klarlägger orsakerna till hjälpbehovet och innefattar förslag om hur detta skall på lämpligaste sätt avhjälpas. I bestämmelser och anvisningar framhålls särskilt vikten av att socialnämnden samråder med läkare och arbetsmarknadsorgan samt beaktar eventuellt behov av åtgärder för andra familjemedlemmar än den i första hand hjälpsökande och därvid söker eventuellt erforderlig samverkan med organ för hälso- och sjukvård, åldringsvård, nykterhetsvård, barnavård och utbildningsanstalt. Aktualiseras hjälp till flyttning och till bosättning i annan kommun erfordras ovillkorligen att utredningen utsträckes att omfatta samråd med vederbörande myndigheter i den tilltänkta bosättningskommunen. Om en så noggrann utredning, som socialstyrelsen förutsatt normalt skall äga rum, av någon särskild anledning i visst fall icke kan göras eller icke är påkallad, bör *ett be-*

slut om socialhjälp till flyttning till annan kommun dock i vart fall *alltid föregås av samråd med socialnämnden i den andra kommunen.*

Ett förfarande genom vilket socialnämnd utgivit hjälp till flyttning och anskaffande av bostad i annan kommun utan att ha vidtagit åtgärder för att sätta den hjälpsökande i stånd att i möjligaste mån försörja sig måste betecknas som ett avsiktligt övervältrande av socialhjälpskostnader. Ett dylikt förfarande kunde göra det nödvändigt att påkalla närmare utredning för att *beivra eventuellt tjänstefel genom åtal* vid allmän domstol.

Vidare har jag i min ämbetsberättelse 1962 s. 299 ff. i samma fråga anfört följande.

I 14 § första stycket har — såsom framgår av det föregående — klart kommit till uttryck, att det yttersta syftet med socialhjälpen är att om möjligt sätta hjälptagaren i stånd att framdeles själv försörja sig och sin familj. Avsikten med hjälpåtgärderna är alltså icke endast att lätta den hjälpbehövandes beträngda läge för tillfället; de skola även vara inriktade på att på längre sikt främja hans möjligheter till försörjning genom egen verksamhet. För att hjälpen i största möjliga utsträckning skall kunna tillgodose detta, för såväl den enskilde hjälptagaren som samhället väsentliga ändamål, är det nödvändigt att socialnämnderna i enlighet med stadgandena i 16 § noggrant utreda icke blott vad som erfordras för att möta det hjälpbehov som är närmast aktuellt utan även vilka åtgärder som bäst tjäna till att i framtiden möjliggöra för hjälptagaren att reda sig på egen hand. Härvidlag är det viktigt att socialnämnderna nära samarbeta med andra myndigheter, t. ex. arbetsmarknadsmyndigheterna, i fråga om eventuell omskolning till annat arbete. När hjälpbehovet kan antagas bero på sjukdom eller annan svaghet vare sig av kroppslig eller själslig art är yttrande av läkare av alldeles särskild betydelse. Skyldighet att i sådana fall obligatoriskt införskaffa dylikt yttrande har också i princip föreskrivits i 16 §.

När det gäller för socialnämnd att bedöma huruvida socialhjälp bör lämnas någon för att möjliggöra för honom och hans familj att bosätta sig i annan kommun måste nämnden i enlighet med det anförda noga pröva huruvida detta är lämpligt och ändamålsenligt från socialvårdssynpunkt. För att med något mått av säkerhet kunna bedöma om en flyttning kan beräknas medföra verklig nytta för hjälptagaren erfordras i regel närmare upplysningar om förhållandena i den tilltänkta boningsorten. En utredning som icke innefattar undersökning av dessa förhållanden kan icke vara tjänlig såsom grundval för ett allsidigt och objektivt bedömande av den hjälpbehövandes utsikter till försörjning i den nya kommunen. I överensstämmelse med vad socialstyrelsen anfört i nr 123 av publikationen Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor — som utgavs i mars 1960 — anser jag därför, att beslut om hjälp till anskaffande av bostad i annan kommun eller eljest till flyttning till plats utanför vistelsekommunen regelmässigt måste föregås av samråd med vederbörande myndigheter i den tilltänkta boningsorten. Särskilt i fall där bedömningen framstår såsom tveksam kan det även vara lämpligt att kontakta vederbörande socialvårdskonsulent. Jag vill också kraftigt understryka vad socialstyrelsen i övrigt anfört i sina anvisningar om nödvändigheten av en omsorgsfull utredning i dessa ärenden samt vidare hänvisa till styrelsens uttalanden om hur utredningen bör ske.

Den omständigheten, att varje medborgare i princip äger rätt att fritt be-

stämma var han vill vistas, innebär alltså icke, att socialnämnd må eftersätta krav på objektiv utredning av frågan om en eventuell flyttning bör understödjas genom socialhjälp. Ej heller får nämnden vid prövningen av dylikt ärende anlägga andra synpunkter än sådana, som betingas uteslutande av omsorgen om hjälptagarens och hans familjs bästa. Att genom en av socialvårdssynpunkter icke betingad flyttning av hjälptagare till annan kommun söka befria hemkommunen från ekonomiska förpliktelser, vilka i stället komma att läggas på inflyttningskommunen, är ett klart felaktigt och för det förtroendefulla samarbetet mellan kommunerna i hög grad skadligt förfarande, som icke får förekomma. Ett sådant otillbörligt förfarande kan för den socialnämndsledamot eller tjänsteman, som låter dylikt komma sig till last, medföra ansvar såsom för tjänstefel.

I förevarande ärende har socialnämnden i Mörarps kommun klart åsidosatt sin skyldighet att verkställa erforderlig utredning samt att i samband därmed inhämta yttrande från läkare och samråda med arbetsmarknadsmyndigheter och inflyttningskommunen. Socialnämnden synes sålunda icke förrän efter det ärendet anhängiggjorts hos mig ha blivit underkunnig om att Bror K:s hälsotillstånd var så allvarligt, att han beviljats sjukpension, och att Inger K. har kraftig synnedsättning. Sett mot bakgrunden av vad som numera upplysts om makarna K:s hälsoförhållanden ter sig socialnämndens åtgärd att skaffa makarna K. bostad i Hyllinge för att bereda dem bättre kommunikationsmöjligheter till arbetsplatser i Hälsingborg och Bjuv tämligen meningslös. Ej heller kan den omständigheten att Bror K. en tid — enligt allt att döma utan förmedling av socialnämnden i Mörarps kommun — varit anställd såsom tidningsbud i Hyllinge utgöra stöd för att placeringen i Hyllinge varit lämplig ur arbetssynpunkt. Om nämnden inhämtat yttrande av läkare och samrått med arbetsmarknadsmyndigheterna hade förutsättningarna för en lämplig lösning av arbetsfrågan med säkerhet varit bättre. Vidare kan anmärkningar riktas även mot lösningen av själva bostadsfrågan. Visserligen har bostaden i Hyllinge enligt uppgift varit bättre än bostaden i Mörarps kommun samt godkänts av K. Emellertid är att märka att K. vid godkännandet befunnit sig i ett nödläge och dessutom svävat i den villfarelsen att socialnämnden i Mörarps kommun åtagit sig att reparera lägenheten i Hyllinge i större utsträckning än som skett. Härtill kommer att lägenheten i Hyllinge enligt samstämmiga uppgifter av makarna K., byggnadsingenjören Sven Källström och socialvårdskonsulenten i själva verket var i ett mycket dåligt skick samt att socialnämnden i Åstorps köping, om den tillfrågats, skulle ha avrått från att placera makarna K. i denna lägenhet. Bostadsfrågan borde följaktligen om möjligt ha lösts på ett bättre sätt. I den mån godtagbar bostad ej kunnat beredas inom Mörarps kommun borde samråd ha skett i första hand med myndigheterna i angränsande kommuner och i andra hand med socialvårdskonsulenten.

I anslutning till vad socialnämnden anfört om indragandet av viss socialhjälp till makarna K. må vidare framhållas följande. Även om socialhjälp

bör lämnas på sådant sätt, att den behövande såvitt möjligt blir i stånd att för framtiden genom eget arbete försörja sig och de sina, får denna princip ej leda till att kommunen utan att beakta vederbörandes hälsotillstånd söker att med ekonomiska medel driva vederbörande till arbete. Socialnämnden bör i stället i sådana fall, där tvekan om vederbörandes hälsotillstånd föreligger, samråda med medicinsk sakkunskap, om vilka förutsättningar som finnes att inpassa vederbörande i arbetslivet och vilka medel som lämpligen bör komma till användning för att nå detta mål.

Familjen J.

Makarna E. och S. J. har berättat följande. De hade på hösten 1960 flyttat till Mörarps kommun, där mannen fått arbete på Rosendahls gård. De hade fått bostad i en gården tillhörig arbetarbostad. Inspektor på gården var ledamoten i socialnämnden Anders Hansson. Den 21 oktober 1962 intogs mannen E. J. på anstalten Berga i Hälsingborg för att avtjäna ett bötesförvandlingsstraff om 42 dagars fängelse. Under tiden mannen E. J. var intagen å anstalten erhöll hustrun S. J. socialhjälp av Mörarps kommun för sig och sina tre barn i åldern 7 år, 4 år och 2 månader. Kort tid innan E. J. intogs på Berga hade Hansson upplyst dem om att de måste flytta, enär det hus, vari de bodde skulle moderniseras. Makarna J. uppmanades samtidigt att söka bostad i Hyllinge. De hade hört sig för i Hyllinge hos en person, som Hansson namngivit. Denne hade dock meddelat, att någon ledig lägenhet ej fanns. Under det att E. J. vistades på anstalten hade Hansson en dag besökt S. J. och meddelat, att hon skulle flytta påföljande dag, eftersom det blivit en lägenhet ledig i Hyllinge. Flyttningen hade skett den 10 november 1962 och ombesörjts av arbetare på Rosendahls gård. Hansson hade själv skjutsat S. J. och hennes barn. S. J., som sett lägenheten i Hyllinge ett par dagar tidigare, hade under bilfärden påtalat för Hansson, att lägenheten var i ett synnerligen dåligt och hälsovådligt skick. Hansson hade emellertid svarat, att han ej ansåg det vara något fel på lägenheten. Lägenheten bestod av två vindsrum med en vask emellan rummen. Matlagningen fick ske på en köksspis i sovrummet. Lägenheten var mycket kall. Vattnet frös i vasken på vintern och det var centimetertjocka islager på ett av fönstren. Innan ljuset påkopplades var S. J. tvungen att betala föregående lägenhetsinnehavares elräkning. För detta ändamål måste hon låna pengar av Hansson. Den 11 mars 1963 flyttade makarna J. från lägenheten.

Socialnämnden i Mörarps kommun förklarade, att nämnden icke haft något med familjen J:s flyttning att göra utan att denna helt ombesörjts av E. J:s arbetsgivare.

Inspektoren Anders Hansson har vid sammanträdet inför socialvårdskonsulenten anfört följande. Familjen J. uppsades till avflyttning, enär det hus, vari familjen bodde, skulle moderniseras. Hansson erbjöd sig i samband

därmed att skaffa familjen en lägenhet i Hyllinge, vilket makarna J. förklarade sig tacksamma för. Flyttningen var alltså helt ett mellanhavande mellan makarna J. och mannens arbetsgivare. Möjligen hade Hansson nämnt något om flyttningen i socialnämnden, men nämnden kopplades aldrig in på denna fråga. Hansson hade däremot själv ordnat en arbetsanställning åt E. J. i Östra Ramlösa.

Socialnämnden i Åstorps köping uppgav följande. Bostaden i Hyllinge åt familjen J. hade ordnats genom direkt medverkan av Mörarps kommun. Socialnämnden i Åstorp hade ej heller i detta fall vidtalats. Bostaden, som liksom K:s bostad var inrymd i Höganäsbolagets förutvarande arbetarbostäder, var synnerligen olämplig för att ej säga hälsovådlig för en familj med tre småbarn. Därtill kom att det var cirka 2 mils väg till E. J:s arbetsplats i Östra Ramlösa.

Byggnadsingenjören Sven Källströms rapport den 28 mars 1966 beträffande den J. anvisade lägenheten utvisar följande.

Lägenhetens storlek: Inredd vind om 2 rum och kök?, (totalt ca 35 m^2). De två rummen skildes från det s. k. köket av vindskorridor:
Uppvärmning: Saknas. Familjen hade själv skaffat oljekamin. »Köket» saknade helt uppvärmning.
Köksutrustning: Saknades *helt!* Enda inredningsdetalj utslagsvask med kallvattenkran. Matlagning fick ske på oljekaminen i ena rummet.
Toilettrum: Saknas. WC saknas, ca 40 m över gård till s. k. utedass (ouppvärmt).
Tvättstuga: I uthus på gården, oanvändbar.
Allmänna intryck: Lägenheten i dåligt skick. Hyresgästen hade själv bekostat tapetsering. »Köket» oanvändbart. På grund av dålig isolering höga uppvärmningskostnader.
Förslag till åtgärder: Då det ur kostnadssynpunkt måste anses orealistiskt att reparera huset (ett s. k. gruvhus med delvis inredd vind) kommer kopia av denna rapport att tillställas hälsovårdsnämnden med förslag att lägenheten utdömes vid nuvarande hyresgästs avflyttning.

Även *socialvårdskonsulenten* besiktigade den av familjen J. tidigare innehavda lägenheten i Hyllinge och bedömde denna såsom hälsovådlig för en familj med tre barn.

Enligt 15 § första stycket socialhjälpslagen har den som vill komma i åtnjutande av socialhjälp att göra anmälan därom hos socialnämnden i den kommun, där han vistas, eller hos nämndens ordförande eller annan av nämnden eller hos den som nämnden kan ha utsett att mottaga sådan anmälan. Har anmälan gjorts hos annan än ordföranden, är enligt andra stycket samma lagrum den som mottagit anmälan, därest han icke äger att själv fatta beslut i ärendet, skyldig att ofördröjligen vidarebefordra anmälan till socialnämnden eller dess ordförande. Oavsett om anmälan skett, åligger det socialnämnden enligt tredje stycket nämnda lagrum att om-

besörja att den som vistas i kommunen och finnes vara i behov av socialhjälp erhåller sådan.

Av ifrågavarande lagrum framgår sålunda att det åligger socialnämnden att ex officio tillse, att var och en, som vistas i kommunen och finnes vara i behov av socialhjälp, erhåller sådan. Det måste vid sådant förhållande enligt min mening också föreligga skyldighet för socialnämndsledamot, som fått kännedom om att någon är i behov av socialhjälp, att bringa detta behov till nämndens kännedom. Skälen att göra detta måste vara än starkare, om vederbörande ledamot ingår i ett särskilt arbetsutskott för socialhjälpsfrågor och dessutom såsom i förevarande fall ofta fått representera nämnden i sådana frågor gentemot hjälpbehövande.

S. J. har med familjens tre barn varit i behov av socialhjälp under tiden för mannens fängelsevistelse. Hon har också under den tiden uppburit löpande bidrag till sitt och barnens uppehälle av socialnämnden i Mörarps kommun. Då familjen under samma tidsperiod blev uppsagd från sin bostadslägenhet, har familjens situation uppenbarligen varit sådan att ett ingripande från socialnämndens sida varit påkallat. Det hade därför ålegat Hansson att, om bostadsfrågan ej kunde därförutan lösas på ett godtagbart sätt, anmäla förhållandet till socialnämnden. Den lösning, som Hansson valt, då han anvisat bostaden i Hyllinge, kan med hänsyn till vad som upplysts om denna bostads beskaffenhet ej anses godtagbar, i all synnerhet som familjen hade tre minderåriga barn, varav ett i späd ålder.

Oavsett om Hansson anmält familjen J:s förhållanden till socialnämnden eller ej borde emellertid nämnden, som vid tidpunkten för flyttningen utbetalade löpande socialhjälp till familjen, ha förskaffat sig kännedom om familjens förhållanden. Familjen J:s situation var, då mannen intogs i fängelse och socialhjälp började utgå, otvivelaktigt av sådan art, att en utredning enligt 16 § socialhjälpslagen var påkallad. Om en sådan utredning skett, hade också behovet av ny bostad blivit uppenbart för nämnden.

Vissa omständigheter tyder emellertid på att nämnden eller i allt fall dess arbetsutskott icke bara känt till utan även medverkat vid flyttningen till Hyllinge. Sålunda har nämnden den 24 november 1962 beslutat godkänna socialhjälp till S. J. för bl. a. el-installationen med 70 kronor 69 öre. Enligt en verifikation till utgiftsposten avses med densamma el-installation i lägenheten i Hyllinge. Av verifikationen, som utgöres av en till socialnämnden i Mörarps kommun ställd faktura från en el-installatör i Mörarp, framgår vidare att installationen utfördes den 9 november 1962, d. v. s. dagen innan familjen J. flyttade till lägenheten i Hyllinge. Av handlingarna att döma synes sålunda socialnämnden i Mörarp ha förberett familjen J:s flyttning till Hyllinge.

Av det sagda framgår, att socialnämnden i Mörarps kommun eller i allt fall en av nämndens ledamöter även då det gäller familjen J:s flyttning i hög grad åsidosatt vad som ålegat nämnden. I fallet J. synes förfarandet

desto betänkligare med hänsyn till att en för tillfället ensamstående moder med små barn placerades i en lägenhet som enligt allt att döma var hälsovådlig.

Familjen D.

V. D. har uppgivit följande. Under tiden november 1961—november 1962 hade hon, hennes make K. D. och deras dotter Janet, född 1951, bott i en arbetarbostad i Mörarps kommun. I november 1962 flyttade de till Höganäs, där mannen fick anställning som vaktmästare i en frikyrka och erhöll tjänstebostad. Sedan mannen i juli 1963 blivit sjuk och intagits på S:ta Maria sjukhus i Hälsingborg nödgades familjen flytta från tjänstebostaden. Möblerna ställdes på magasin i Klippan och V. D. begav sig med dottern till bekanta i Östergötland. Mannen utskrevs från sjukhuset i oktober 1963 och reste då till släktingar i Mörarp. Sedan kuratorn på S:ta Maria sjukhus varit i förbindelse med ett flertal kommuner såsom Klippan, Hälsingborg, Mörarp och Höganäs, vilka alla förnekade att de var vistelsekommun för familjen D., hade slutligen socialnämnden i Mörarps kommun anskaffat en bostad i Hyllinge, där familjen åter kunde samlas. Inflyttningen skedde troligen den 27 november 1963. Lägenheten hade visat sig vara kall och dragig samt så fuktig, att tapeterna lossnade.

Socialnämnden i Mörarps kommun upplyste följande. K. D. flyttade tillsammans med en son till Mörarp den 24 november 1961. Den första tiden bodde han hos en svåger men sedan han den 1 december samma år fått bostad anlände även hustrun och dottern. Den 8 december 1961 hade socialnämnden första kontakten med familjen, som då gjorde skriftlig framställning om socialhjälp. Socialhjälp utgick därefter fortlöpande till och med juni 1963. I samband med att K. D. senare under året var intagen på S:ta Maria sjukhus i Hälsingborg ringde kuratorn därstädes till socialnämndens ordförande Lind och förhörde sig om möjligheterna att skaffa en bostad åt familjen D. Lind upplyste om att Mörarps kommun ej var vistelsekommun för familjen D. och ej hade någon skyldighet att anskaffa bostad åt familjen. Sedan kuratorn efter några dagar ånyo ringt till Lind, hade denne lovat att taga kontakt med Hansson, vilken hade vissa förbindelser med fastighetsägare i Hyllinge. Kuratorn meddelade därefter att han genom Hanssons förmedling erhållit en lägenhet åt familjen D. i Hyllinge. Kuratorn uppgav samtidigt att familjen D. saknade medel att erlägga förskottshyra. Socialnämnden i Mörarps kommun erlade då denna hyra eftersom kommunen ändock i egenskap av mantalsskrivningskommun måste slutligen svara för eventuell utgiven hjälp till familjen D.

Hansson uppgav, att han genom en av sina vänner anskaffat en lägenhet åt familjen D. i Hyllinge samt att han besiktigat lägenheten och funnit densamma vara godtagbar.

Socialnämnden i Åstorps köping anförde följande. Mörarps kommun hyrde en bostad åt familjen D. i Hyllinge i samband med att K. D. utskrevs från sjukhuset. Bostaden var belägen i samma gamla omoderna arbetarbostäder som de bostäder som anvisats familjen K. och familjen J. Familjen D:s bostad var dragig och kall. Ett fönster, som slagit sig och ej gick att stänga, lagades ej på flera månader. Toaletten var primitiv och belägen cirka 70 meter från bostaden, vilket var desto obekvämare som K. D. led av tarmbesvär. Någon riktig spis fanns ej i lägenheten, varför familjen D. nödgades anskaffa en sådan.

Byggnadsingenjören Sven Källströms rapport den 28 mars 1966 beträffande den av familjen D. bebodda lägenheten har följande lydelse.

Lägenhetens storlek: 2 rum och kök (totalt ca 60 m^2).
Uppvärmning: Lokalvärmeledning med panna i kök.
Köksutrustning: Spis saknas. Enda matlagningsmöjlighet ovanpå värmepannan! (Familjen har själv anskaffat Kosangasspis). Diskbänk med enbart kallvatten. Skafferi oanvändbart på grund av fukt med mögelbildning. Imventil och ventilation saknas.
Toilettrum: Saknas. WC saknas, ca 70 m över gård till s. k. utedass (ouppvärmt).
Tvättstuga: I uthus på gården, oanvändbar.
Allmänna intryck: Lägenheten var i mycket dåligt skick. På grund av fukt hade tapeterna släppt från underlaget och vid golv förekom mögelbildning. Fönster kunde icke öppnas, då risk fanns att bågarna skulle gå sönder vid stängningsförsök. Endast enkla bågar, varför uppvärmningskostnaderna varit onormalt höga.
Förslag till åtgärder: Då det ur kostnadssynpunkt måste anses orealistiskt att reparera huset (ett s. k. gruvhus med delvis inredd vind) kommer kopia av denna rapport att tillställas hälsovårdsnämnden med förslag att lägenheten utdömes vid nuvarande hyresgästs avflyttning.

Socialvårdskonsulenten har i sitt yttrande uppgivit att han funnit familjen D:s lägenhet vara i ungefär samma bristfälliga skick som familjen K:s.

Med hänsyn till vad som i ärendet framkommit måste det anses tveksamt vilken kommun som var att anse såsom vistelsekommun för K. D. och hans familj vid tiden för bostadsanskaffningen. Det torde emellertid ingalunda vara uteslutet, att Mörarps kommun, där K. D. synes ha uppehållit sig, då bostadsfrågan aktualiserades, var att räkna såsom sådan kommun. Hur härmed förhåller sig torde emellertid numera vara av underordnad betydelse, enär socialnämnden i Mörarps kommun, såsom länsstyrelsen anfört, genom att utgiva socialhjälp i form av kontantunderstöd och bidrag till hyra påtagit sig vistelsekommunens ansvar. Något hinder för hemortskommunen att lämna sådan hjälp torde, såsom framgår av förarbetena till socialhjälpslagen, ej föreligga (jfr Wahlberg m. fl.: Socialhjälpslagen [1965] s. 14 och 54).

Socialnämnden har under angivna förhållanden, såsom länsstyrelsen likaledes nämnt, varit skyldig att i enlighet med 16 § socialhjälpslagen utreda, hur familjen D:s hjälpbehov på lämpligaste sätt kunde avhjälpas. Det ålåg också nämnden, innan nämnden anskaffade bostaden i Hyllinge, att samråda med socialnämnden i Åstorps köping. Om utredning skett och därvid yttrande från sjukhuset ävensom socialnämnden i Åstorps köping inhämtats, hade uppenbarligen klart framgått, att bostadsfrågan måst lösas annorlunda än på det klart olämpliga sätt, som nu skett.

Övriga frågor

Utbekommande av sjukpenning, sedan socialhjälp lämnats

Såväl *S. J.* som *V. D.* har påtalat, att de, då någon av familjemedlemmarna varit sjuk, ej fått hämta sjukpenningen på sjukkassan utan hos socialnämnden eller någon dess ledamot. V. D. har vidare framhållit, att hon ej utfått sjukpenningmedlen kontant utan i form av ett medgivande att få handla för visst belopp i Konsum i Mörarp.

Socialnämnden i Mörarps kommun har genom sin ordförande i denna fråga anfört, att socialhjälp utgått såsom förskott å sjukpenningen, att socialnämnden i sådana fall alltid brukade taga fullmakt från hjälptagaren att få utkvittera sjukpenningen samt att hjälptagaren därefter kunde hos socialnämnden få utkvittera eventuellt överskott.

Enligt 105 § lagen om allmän sjukförsäkring, vilket lagrum efter den 1 januari 1963 motsvaras av 20 kap. 6 § lagen om allmän försäkring, må fordran å sjukhjälp ej tagas i mät för gäld. Ej heller må, enligt samma lagrum, rätt till sjukhjälp överlåtas, innan den försäkrade är berättigad att lyfta sjukhjälpen. Någon överlåtelse av sjukpenningen, innan densamma är tillgänglig för lyftning, kan alltså kommunen ej framtvinga. Ej heller kan kommunen, såsom ifråga om vissa pensionsbelopp, få sjukpenningen direkt utbetald till sig i avräkning på utgiven socialhjälp (jfr 17 kap. 4 § lagen om allmän försäkring). Däremot lärer väl något hinder i och för sig icke föreligga mot att kommunen erhåller en fullmakt att utkvittera sjukpenningen, då den blir tillgänglig för lyftning. Vid sådant förhållande bör emellertid kommunen givetvis tillse att den del av sjukpenningen, som ej svarar mot utgivet förskott härå, omedelbart tillställes den sjuke på sådant sätt att därav klart framgår att beloppet utgör honom tillkommande sjukpenning. Några inskränkningar ifråga om förfogandet över beloppet får därvid givetvis ej göras från socialnämndens sida.

I förevarande ärende torde numera knappast kunna utredas huruvida de

köpanvisningar V. D. erhållit hos Konsum i Mörarp motsvarat socialhjälp eller sjukpenning. Uppenbart är dock att V. D. ansett dem motsvara sjukpenningen. Socialnämnden i Mörarps kommun har följaktligen brustit antingen i det hänseendet att nämnden ej klargjort för V. D. vad som utgjort socialhjälp och vad som svarat mot sjukpenningen eller ock genom att utbetala jämväl sjukpenningen i form av köpanvisning hos Konsum.

Rätten till allmänt barnbidrag

S. J. har slutligen uppgivit följande. Vid ett tillfälle under den tid hennes make var intagen i fängelse erhöll hon ej den sedvanliga barnbidragsanvisningen. Då hon frågade lantbrevbäraren om anledningen, omtalade denne, att han lämnat hennes barnbidragsanvisning till inspektor Hansson. Redan samma dag eller påföljande dag erhöll hon besök av Hansson, som medförde barnbidragsanvisningen, vilken löd på omkring 350 kronor. S. J. hade tidigare lånat omkring 150 kronor av Hansson att återlämnas då barnbidraget kom. Hansson återkrävde nu detta belopp. Därjämte krävde han att erhålla återstoden av barnbidragsbeloppet i ersättning för utgifter för reparationer av lägenheten i Hyllinge. S. J. hade så småningom gått med på detta.

Hansson har i denna del av ärendet uppgivit följande. När S. J. flyttat till Hyllinge var ljuset plomberat i den lägenhet, som hon erhållit. Elverket hade vägrat att koppla på elektriciteten, innan makarna J. betalat en tidigare skuld till elverket. Hansson hade då lånat S. J. 150 kronor under förbehåll att hon skulle återbetala detta, då barnbidraget kom. Hansson hade därpå bett postkontoret att meddela honom, när barnbidragsanvisningen kom. Han hade emellertid aldrig hört något från postkontoret. Vid ett senare tillfälle hade Hansson erhållit 50 kronor av E. J. De återstående 100 kronorna hade han aldrig fått. Han hade aldrig haft någon till S. J. ställd barnbidragsanvisning i sin hand.

Enligt 13 § lagen om allmänna barnbidrag må rätt till allmänt barnbidrag ej överlåtas och kan förty icke tagas i mät för gäld. Barnbidraget kan alltså ej överlåtas till enskild person. Ej heller äger socialnämnd — såsom framgår av socialstyrelsens råd och anvisningar nr 180 s. 67 — förskottera allmänt barnbidrag eller uppställa överlåtande av barnbidrag som villkor för meddelande av socialhjälp.

Beträffande hur det förfarits med barnbidraget i förevarande ärende står uppgift mot uppgift och någon klarhet om hur härmed förhåller sig synes knappast numera kunna erhållas. Klart anmärkningsvärt synes emellertid under alla omständigheter vara att Hansson, som var ledamot i social-

nämnden, i stället för att underrätta nämnden om S. J:s behov av hjälp för att få elektriciteten påkopplad själv lånade S. J. medel härtill under förbehåll att lånebeloppet skulle återbetalas med kommande barnbidragsmedel. Ett sådant förfarande är ej förenligt med vad som åligger en ledamot av socialnämnden.

Av det anförda framgår, att åtskillig kritik kan riktas mot socialnämnden i Mörarps kommun och ledamöter av nämnden, då det gäller befattningen med familjen K. samt familjerna J. och D. Ifråga om familjen K. riktar sig denna kritik framför allt mot nämndens sätt att lösa familjens bostadsproblem och dess underlåtenhet att vid bestämmande av socialhjälpens omfattning förskaffa sig erforderlig kännedom om och taga tillbörlig hänsyn till familjemedlemmarnas hälsotillstånd. Beträffande familjen J. riktar sig anmärkningarna främst mot en ledamot av nämnden för hans underlåtenhet att underrätta nämnden om föreliggande socialhjälpsbehov. Vad slutligen angår familjen D. framgår av handlingarna att nämnden underlåtit att verkställa erforderlig utredning och att lösa bostadsfrågan på ett tillfredsställande sätt.

Socialnämnden i Mörarps kommun ävensom enskilda ledamöter av nämnden har genom sitt angivna handlingssätt i betänklig grad åsidosatt sina skyldigheter enligt socialhjälpslagen. Underlåtenheten att samråda med inflyttningskommunen måste anses desto mer anmärkningsvärd som ifrågavarande flyttningar skett inom loppet av två år efter det att nödvändigheten av samråd kommunerna emellan framhållits såväl i min ämbetsberättelse som i socialstyrelsens i maj 1962 utgivna råd och anvisningar. Det handlingssätt, som ådagalagts i förevarande ärenden, vittnar över huvud taget om en anda, som borde ha varit främmande för en socialnämnd i dagens samhälle.

Även om jag sålunda funnit handläggningen av ifrågavarande ärenden i hög grad anmärkningsvärd, har jag emellertid — i beaktande av omständigheterna, bl. a. det förhållandet att nämnden vid tidpunkten för ärendenas handläggning icke haft tillgång till någon tjänsteman med social utbildning — ansett mig kunna låta i ärendet bero med en allvarlig erinran om vikten av att nämnden och dess ledamöter i fortsättningen iakttager sociallagens bestämmelser och behandlar fall liknande dem som nu förekommit i en anda, som bättre överensstämmer med meningen av bestämmelserna i socialhjälpslagen.

Vad angår Bror K:s och V. D:s begäran om skadestånd har jag ej kunnat finna att i ärendet förekommit något, som berättigar dem till skadestånd. I denna del föranleder ärendet följaktligen icke någon åtgärd från min sida.

Med dessa uttalanden var ärendet för min del avslutat.

14. Rektor vid yrkesskola har meddelat samtliga elever att permissionerna skulle indragas, om visst tillgrepp inte uppklarades. Förfarandet har ansetts felaktigt

Den 8 mars 1964 förövades i ett förråd inom Sundbo yrkesskola i Fagersta tillgrepp av vissa klädespersedlar m. m. Om förhållandet gjordes från skolans sida polisanmälan, därvid någon för tillgreppet misstänkt ej kunde anges.

Enligt ett i saken den 7 september 1964 upprättat förundersökningsprotokoll — varav jag i annat ärende erhöll del — meddelade rektorn vid skolan K. H. Sunesson samtliga elever vid skolan att permissionerna skulle indragas, om inte tillgreppet uppklarades.

Såvitt framgår av vissa vid skolan förda anteckningar lämnades meddelandet den 23 mars 1964. Enligt anteckningarna inställde sig någon timme därefter två elever inför rektor och erkände att de förövat tillgreppet.

Med anledning av vad i förundersökningsprotokollet upplysts rörande meddelandet om permissionernas indragning inkom Sunesson efter anmodan med upplysningar.

Vid prövning av ärendet anförde jag följande.

Vid tidpunkten för Sunessons berörda meddelande kunde tydligen inte med någon grad av säkerhet utpekas vem som förövat tillgreppet. Även om det låg nära till hands att misstänka, att den eller de skyldiga var att finna bland eleverna, fanns uppenbarligen inte fog för antagande att samtliga med meddelandet avsedda elever förövat tillgreppet eller medverkat till detta.

Vid angivna förhållanden fanns inte objektivt stöd för att — av den anledningen att det ifrågavarande tillgreppet förövats — indraga eller förvägra permissioner, som eljest skulle ha gällt eller meddelats. Att genom dylik åtgärd låta ett flertal elever umgälla vad någon eller några av dem möjligen brutit, skulle otvivelaktigt ha innefattat tjänstefel av principiellt allvarlig beskaffenhet.

Om det alltså inte var möjligt att på angiven grund indraga permissionerna, ägde rektorn inte heller att genom hot därom söka utöva påtryckning mot vederbörande. Att använda hot om otillbörlig åtgärd i syfte att framkalla bekännelse är uttryckligen förbjudet i rättegångsbalken och överhuvudtaget helt främmande för svensk rättsuppfattning. Genom det berörda meddelandet till eleverna förfor Sunesson följaktligen felaktigt.

Vid min prövning härav har jag beaktat, att den förutskickade permissionsindragningen inte kom till stånd och att Sunesson själv tydligen var helt omedveten om det oriktiga i det tillämpade förfaringssättet. Jag har därför och med hänsyn till omständigheterna i övrigt funnit mig kunna låta bero vid den erinran som innefattas i mina nu gjorda uttalanden.

15. Fråga om det fanns tillräckliga skäl att vägra den som tidigare vårdats på sinnessjukhus att taga del av den beträffande honom förda journalen

Den 7 december 1962 omhändertog polis finske medborgaren svetsaren E. L. på begäran av hans hustru, som påstod att L. hotat henne och uppträtt så att hon var rädd för honom. Efter ansökan av polismyndighet intogs L. följande dag på Ulleråkers sjukhus, där prövning enligt 12 § sinnessjuklagen verkställdes av biträdande överläkaren Maja Johansson. L. lämnade sedermera sjukhuset den 27 juli 1963.

I en den 11 juni 1963 hit inkommen skrift påtalade advokaten Woldemar Krüger såsom ombud för L. att denne blivit utan tillräckliga skäl intagen och kvarhållen på sjukhuset. I anledning av klagomålen inkom Maja Johansson med yttrande, dagtecknat den 15 juli 1963. Efter ytterligare utredning, varunder medicinalstyrelsen avgav utlåtande, avlät jag den 6 oktober 1965 framställning till Konungen om ersättning av allmänna medel åt L. för det denne utan tillräckliga skäl intagits och kvarhållits på sjukhuset.

Under utredningen i nämnda ärende framkom att direktionen förvägrat Krüger att ta del av L:s sjukjournal. Jag upptog frågan om lagligheten av detta beslut som ett särskilt ärende. I anledning härav inkom direktionen med yttrande i anslutning till en inom JO-expeditionen upprättad promemoria. Krüger mötte med påminnelser.

I fråga om Krügers framställning att få ta del av journalen och handläggningen därav utvisar handlingarna i huvudsak följande.

I skrift den 6 april 1964 till sjukhuset anhöll Krüger om en kortare tids lån av journalen. Krüger uppgav därvid att han erhållit JO:s föreläggande att inkomma med påminnelser och att han knappast kunde yttra sig med mindre han fick ta del av journalen.

Maja Johansson anförde i yttrande den 14 april 1964 över Krügers framställning bl. a. följande.

Sedan advokat Krüger nu fått JO:s föreläggande att inkomma med påminnelser i ärendet, anhåller han om lån av sjukhusets journal ang. L.

Om förhållandet vore att journalen endast omfattade uppgifter rörande pat. L., skulle jag vilja tillstyrka utlåning av journalen efter inhämtande av patientens tillstånd. Journalen innehåller emellertid även strängt privata och personliga uppgifter rörande pat.s numera hemskilda hustru samt ytterligare en person, som är namngiven i journalen. Med hänsyn härtill torde utlåning av pat. L:s journal inte vara i överensstämmelse med sekretesslagen.

Direktionen lämnade i beslut den 24 april 1964 Krügers framställning utan bifall. Någon motivering för avslagsbeslutet angavs icke, men kopia av Maja Johanssons yttrande bifogades för kännedom.

I sitt yttrande anförde direktionen i huvudsak följande.

I förevarande fall förekom i journalen uppgifter om patientens numera hemskilda hustru och om en namngiven tredje person, vilka uppgifter enligt läkarens mening icke borde utlämnas. — — — Vid den överläggning inom direktionen, som föregick avslagsbeslutet, ansågs tveksamt, huruvida handlingarna skulle kunna utlämnas. Direktionen antog, att någon skada icke rimligen kunde tillfogas L. genom ett negativt beslut, enär L:s ombud, som är bosatt i Uppsala, vore oförhindrad att ta del av berörda handlingar å Ulleråkers sjukhus, vilket av vederbörande sjukvårdsläkare skulle meddelas ombudet. Ombudet hade ju dessutom möjlighet att genom att anföra besvär i vanlig ordning hos medicinalstyrelsen snabbt få frågan om utlämnande av handlingarna ytterligare prövad.

Det kan givetvis diskuteras om ett avslagsbeslut av ifrågavarande karaktär bör motiveras. Direktionen har vid tidigare beslut av denna art icke ansett det lämpligt att lämna en motivering. Icke heller medicinalstyrelsen torde motivera sina beslut i dylika fall. Enligt direktionens mening torde det icke vara lämpligt att en förutvarande patient av avslagsformuleringen kan utläsa, att hans sinnesbeskaffenhet alltjämt är av sådant slag, att han icke bör få del av vissa handlingar.

Av Krügers påminnelser framgår att Krüger icke fått något som helst meddelande om eller insett att han, oaktat direktionen meddelat avslag, kunde få ta del av den begärda handlingen.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

I princip gäller — enligt 39 § första stycket sekretesslagen — att sökandes, klagandes eller andra parters rätt att i mål och ärenden hos domstol eller annan myndighet utbekomma handlingar icke inskränkes av sekretesslagens bestämmelser i ämnet. Finnes av hänsyn till allmänna eller enskilda intressen vara av synnerlig vikt att innehållet i annan handling än dom eller beslut icke uppenbaras, må dock enligt paragrafens andra stycke med stöd av stadgande i sekretesslagen utlämnande av sådan handling till parten vägras.

Sekretesskydd för handlingar av det slag varom nu är fråga har upptagits i lagens 14 §.

Enligt paragrafens första stycke må handlingar rörande sjukvård, i vad de rör enskilds personliga förhållanden, icke utan hans samtycke till annan utlämnas tidigare än 70 år efter handlingens datum. Detta stadgande, som tillkommit för att hindra insyn i den sjukes personliga förhållanden, torde såvitt nu är i fråga, icke kunna åberopas såsom hinder för den sjuke själv att taga del av handlingen endast därför att handlingen berör även den sjukes förhållande till annan person.

Angår nu avsedd handling någons intagning, vård eller behandling å anstalt eller inrättning och finnes grundad anledning antaga att genom handlingens utlämnande ändamålet med vården eller behandlingen skulle motverkas eller någons personliga säkerhet sättas i fara, må enligt 14 § andra stycket utlämnande vägras. Detta stadgande kan åberopas även mot den sjuke själv.

Övriga bestämmelser i 14 § saknar aktualitet i förevarande sammanhang.

Av det sagda följer att utlämnande till parten själv av en på sinnessjukhus förd journal rörande honom kan vägras endast om det finnes grundad anledning antaga att genom handlingens utlämnande ändamålet med vården eller behandlingen skulle motverkas eller någons personliga säkerhet skulle sättas i fara.

Krügers begäran att för L:s räkning få taga del av sjukjournalen rörande L. kunde alltså vägras endast om det fanns grundad anledning antaga att ett utlämnande skulle motverka L:s vård eller behandling eller om någons personliga säkerhet kunde sättas i fara. Av Maja Johanssons yttrande till direktionen framgår att hon icke ansett hinder föreligga i förstnämnda avseende. Maja Johansson har till stöd för sitt avstyrkande av Krügers framställning endast åberopat att journalen innehöll strängt privata och personliga uppgifter rörande L:s hustru och ytterligare en namngiven person. Av hennes uttryckssätt framgår icke otvetydigt om hon tagit ställning till frågan om någons personliga säkerhet. Det kan lika väl förhålla sig så att Maja Johansson gjort sin bedömning med utgångspunkt från 14 § första stycket sekretesslagen, som dock icke är tillämpligt i förevarande fall. De ifrågavarande uppgifterna om L:s hustru och den andra personen härrörde väsentligen från L. själv och kunde därför icke väntas påverka L. till något missbruk. Härtill kom att dessa uppgifter redan förekom i offentliga handlingar i två akter hos Svartlösa domsagas häradsrätt, den ena rörande hemskillnad och den andra rörande misshandel, något som dock direktionen vid sitt avslagsbeslut saknade kännedom om.

Av det anförda, särskilt den omständigheten att L. själv lämnat nästan alla de ifrågavarande personliga uppgifterna, framgår att utlämnande av journalen till Krüger rimligen icke kunde antagas sätta någons personliga säkerhet i fara. Enligt min mening borde därför Krüger såsom ombud för L. ha fått bifall till sin framställning.

Hithörande bestämmelser är emellertid svårtolkade. Den omständigheten, att Krüger utan tillräckliga skäl förvägrats att för L:s räkning taga del av journalen, kan därför enligt min mening icke läggas vare sig Maja Johansson eller direktionen till last såsom tjänstefel.

Jag vill emellertid framhålla att det synes mig vara av vikt att — när fråga om befogenheten av viss intagning uppkommer — den intagne icke förvägras att taga del av sjukhusets handlingar i andra fall än sådana, där detta betingas av medicinska skäl eller av hänsyn till annans säkerhet. Härvid är att beakta att sistnämnda skäl sällan torde kunna åberopas för att i sin helhet undanhålla den intagne sjukhusjournalen.

Det synes mig självfallet att vid motivering av beslut av det slag varom här är fråga stor varsamhet måste iakttagas. Vad nu sagts bör dock icke medföra att man ej ens anger det lagrum på vilket avslagsbeslutet grundats.

Med dessa uttalanden var ärendet av mig avslutat.

16. Journal rörande person som vårdats på mentalsjukhus har utlämnats till professor som icke behövde journalen för sin tjänst och som använt uppgifter ur journalen för att bemöta ett tidningsinlägg av den journalen rörde

I en icke undertecknad artikel i tidningen Dagens Nyheter för den 26 januari 1966 bemöttes kritik som professorn Gösta Rylander riktat mot ett TV-program om narkotika. Författaren förklarade därvid att det var han som frivilligt medverkat som huvudperson i ett närmare angivet avsnitt i programmet. Han redogjorde vidare för viss behandling för avvänjning som han erhållit på Ulleråkers sjukhus och hänvisade, vad gällde medicinering, till journalen. Ett av Rylanders signerat svar i tidningen fyra dagar senare innehöll bl. a. ett uttalande att uppgifterna i artikeln beträffande avvänjningskurerna på mentalsjukhuset icke stämde överens med vad som angavs i journalen därifrån.

I en den 11 februari 1966 hit inkommen skrift anförde den tidigare artikelns författare — här kallad X. — följande: Sedan Rylander svarat i tidningen hade X. försökt att få taga del av sina egna journaler. Vid förfrågan hos Rylander meddelade denne att det ej fanns någon som helst anledning att upplysa var journalerna kunde finnas. Med hjälp av redaktören Roland Hjelte, Sveriges Radio, erhöll X. småningom kännedom om att journalerna funnits på Sidsjöns sjukhus, varifrån de på Rylanders begäran sänts till denne »för vetenskapligt arbete». Rylander kontaktade sedermera Hjelte och bekräftade att journalerna fanns hos Rylander. X. ville fästa min uppmärksamhet på det förhållandet att man gjorde svårigheter för honom, då han sökte få tag på sina egna journaler, medan man lät Rylander ta del av dem för att han skulle kunna utnyttja dem mot X. i offentlig polemik. X. hade icke varit Rylanders patient.

I anledning av klagomålen inkom Rylander samt överläkarna Nils Brage Nordlander och H. Beander med upplysningar.

Rylander anförde följande: Vid kontakt med tidningen den 26 januari 1966 uppgavs från tidningens sida att artikelförfattaren givetvis var känd för tidningen och att denne själv velat framträda med sitt namn men att tidningen ansett att han borde förbli anonym. Efter det Rylander understrukit att hans avsikt givetvis icke var att komma med någon som helst förfrågan rörande identiteten, lämnade tidningen uppgift om X:s namn. Rylander förvissade sig om att tidningen även i fortsättningen avsåg att X. skulle förbli anonym samt meddelade att han på grund härav ansåg sig eventuellt kunna besvara artikeln. Dessförinnan var det nödvändigt för Rylander att få ta del av journalen. Chefsläkaren vid Ulleråkers sjukhus var emellertid icke anträffbar. I stället tog Rylander kontakt med t. f. sjukhuschefen, Nordlander, samt diskuterade med honom sin avsikt att lämna ett svar i tidningen och framhöll att han för detta ändamål behövde

disponera journalen för att kunna konstatera om X:s uppgifter var riktiga eller ej. Nordlander delade Rylanders uppfattning att Rylander, eftersom artikelförfattaren var anonym, skulle kunna tillrättalägga hans uppgifter om de visade sig felaktiga. Nordlander lovade att sända journalen till Rylander. Nordlander meddelade emellertid senare att journalen från Ulleråkers sjukhus fanns på Sidsjöns sjukhus. Sjukhuschefen där var ej anträffbar. Rylander omtalade då för dennes sekreterare att Rylander ville läsa journalen från Ulleråkers sjukhus och att Rylander erhållit Nordlanders tillstånd därtill. Rylander påstod icke att journalen var avsedd för vetenskapligt arbete. Sannolikt omnämnde Rylander icke sin avsikt med framställningen. Sedermera läste Rylander upp sitt förslag till svar för Nordlander, som icke fann hinder föreligga för publicering utan ansåg detta befogat med hänsyn till den felaktiga bild av behandlingen på Ulleråkers sjukhus som allmänheten erhållit genom X:s artikel. Stöd för denna uppfattning fick Rylander även av ordinarie sjukhuschefen.

Nordlander anförde följande.

Utlåning av journaler till överläkare vid andra sjukhus förekommer ofta och måste av naturliga skäl så ske. Patienter söker andra läkare eller remitteras för utlåtande eller bedömning och vederbörande läkare måste då ha tillgång till även tidigare journaler i fallet. Varje överläkare vid mentalsjukhus är bunden av samma tystnadsplikt och diskretionshänsyn och det finns därför inte någon anledning till restriktivitet när det gäller utlåning av journal till sådan överläkare. Vad han sedan i sin tur företar med denna journal sker helt på hans eget ansvar. Den utlånande läkaren kan rimligtvis icke uppställa några villkor för sådan interkollegial utlåning. I enlighet med denna praxis har också professor Rylander fått låna den aktuella journalen på X. Journalen förvarades vid Sidsjöns sjukhus dit patienten på sin tid överflyttades såsom försöksutskriven. — — — När frågan om journalens utlånande blev aktuell skickade överläkaren vid Sidsjöns sjukhus journalen till Ulleråker, då han menade att den överläkare som här behandlat X. också borde ta ställning till frågan om journalens utlånande. — — —

X. har personligen skrivit till den överläkare vid Ulleråkers sjukhus, som hade hand om behandlingen av honom här, nämligen Dr. Margit Boman-Bárány och begärt att få ta del av sin journal. Dr. Bárány bedömde detta som mindre lämpligt bl. a. med hänsyn till andra personer, som omnämns i journalen och hänvisade därför X. att göra sin framställning hos direktionen, till vilken frågan om journals utlämnande i mera tveksamma fall brukar hänvisas. Någon framställning till direktionen har han emellertid inte gjort.

Beander hänvisade till Nordlanders uttalanden samt uppgav vidare bl. a. följande.

— — —

Den 14/2 1966 inkom till direktionen för Sidsjöns sjukhus en begäran från X. att få de aktuella journalerna utlämnade till honom för påseende. Vid direktionens sammanträde den 18/2 1966 beslöts emellertid att ärendet

skulle överlämnas till medicinalstyrelsen för avgörande, detta eftersom X. varit intagen på Ulleråkers sjukhus för vård och endast såsom försöksutskriven överflyttats till Sidsjöns sjukhus.

Emellertid remitterade medicinalstyrelsen ärendet till mig för avgörande och med anledning härav skrev jag den 22 april 1966 ett brev till X. i vilket jag meddelade honom att jag, sedan jag införskaffat de handlingar saken gällde och satt mig in i de uppgifter som förekommer i dessa handlingar, inte ansåg mig kunna utlämna till hans påseende den av honom begärda sjukjournalen från Ulleråkers sjukhus. Jag påpekade vidare för honom att han, för den händelse han var missnöjd med detta mitt beslut och fortfarande kvarblev i sin önskan att få ta del av de aktuella sjukjournalerna, hade möjlighet vända sig till direktionen för Sidsjöns sjukhus, som i så fall på nytt fick ta ställning till ärendet.

Vid ärendets avgörande anförde jag följande.

Enligt 14 § första stycket sekretesslagen må handlingar i ärenden rörande sjukvård, i vad de angår enskilds personliga förhållanden, icke utan hans samtycke till annan utlämnas tidigare än sjuttio år efter handlingens datum. Även utan sådant samtycke skall dock sådan handling utlämnas om, med hänsyn till det ändamål för vilket utlämnande åstundas och omständigheterna i övrigt, trygghet kan anses vara för handen, att det ej kommer att missbrukas till skada eller förklenande för den vilkens personliga förhållanden i handlingen avses eller för hans nära anhöriga. Om handlingen angår någons intagning, vård eller behandling på anstalt eller inrättning och grundad anledning finnes antaga att genom handlingens utlämnande ändamålet med vården eller behandlingen skulle motverkas eller någons personliga säkerhet sättas i fara må enligt paragrafens andra stycke utlämnande vägras, ändock att enligt bestämmelserna i första stycket utlämnande bort ske.

Den vid Ulleråkers sjukhus upprättade journalen beträffande X. är en sådan handling som avses i 14 § andra stycket sekretesslagen och en hemställan av enskild att få tillgång till journalen skall således bedömas med beaktande av förutsättningarna i såväl första som andra stycket i paragrafen. Beander har i sina upplysningar redogjort för grunderna till sitt ställningstagande i anledning av X:s begäran att utfå journalen. Beanders beslut att icke utlämna journalen till X. kan uppenbarligen icke läggas honom till last såsom tjänstefel. Jag vill tillägga att frågan om journalen bör utlämnas kan prövas hos direktionen vid det sjukhus, där handlingen finnes, till vilken X. oavsett tidigare avslag kan hänvända sig, samt att X., i händelse av förnyat avslag, kan anföra besvär över beslutet. I sista hand ankommer det på regeringsrätten att pröva frågor av hithörande slag.

Enligt 2 kap. 9 § tryckfrihetsförordningen skall framställning om allmän handlings utbekommande göras hos och prövas av den myndighet, där handlingen finnes. Journalen förvarades — här bortses från lånet till Ry-